

ORTAÖĞRETİM

SANAT TARİHİ

DERS KİTABI

Doç. Dr. Mehmet Zeki İBRAHİMGİL

Bu kitap, Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulunun 30.05.2014 tarih ve 40 sayılı Kurul Kararı ile 2015 - 2016 öğretim yılından itibaren 5 (beş) yıl süreyle ders kitabı olarak kabul edilmiştir.

KOZA Yayın Dağıtım Sanayi ve Ticaret AŞ
Cevat Dünder Cad. No.: 139 Ostim 06370 ANKARA
tel.: (0312) 385 91 91 belgeç: (0312) 354 04 44
www.kozayayin.com.tr

ORTAÖĞRETİM

SANAT TARİHİ

DERS KİTABI

Editör: İbrahim ARAS

Dil Uzmanı: Ahmet KAPULU

Görsel Uzmanı: Ziya Harun ERGENÇ

Program Geliştirme Uzmanı: Subhan EKŞİOĞLU

Rehberlik Uzmanı: Selma GÜNDOĞDU ÖZÜNLÜ

Ölçme Değerlendirme Uzmanı: Satı ÖZDEMİR

ISBN: 978 - 605 - 145 - 196 - 1

Yayıncı Sertifika No.: 12 385

© KOZA Yayın Dağıtım Sanayi ve Ticaret AŞ

Bu eserin bütün hakları saklıdır ve yayınevine aittir.

Eserdeki metin, soru, görsel unsurlar yayınevinin yazılı izni olmadan tümüyle ya da kısmen çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve ticari amaçla kullanılamaz.

Baskı: KOZA Yayın Dağıtım AŞ, Ankara 2019

KOZA Yayın Dağıtım Sanayi ve Ticaret AŞ

Cevat Dünder Cad. No.:139 Ostim 06370 ANKARA

tel.: (0312) 385 91 91 belgeç: (0312) 354 04 44

www.kozayayin.com.tr

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın;
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.

Ruhumun senden İlahî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar -ki şehadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerîhamdan İlahî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerret gibi yerden na'sım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalar sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!

Mehmet Âkif Ersoy

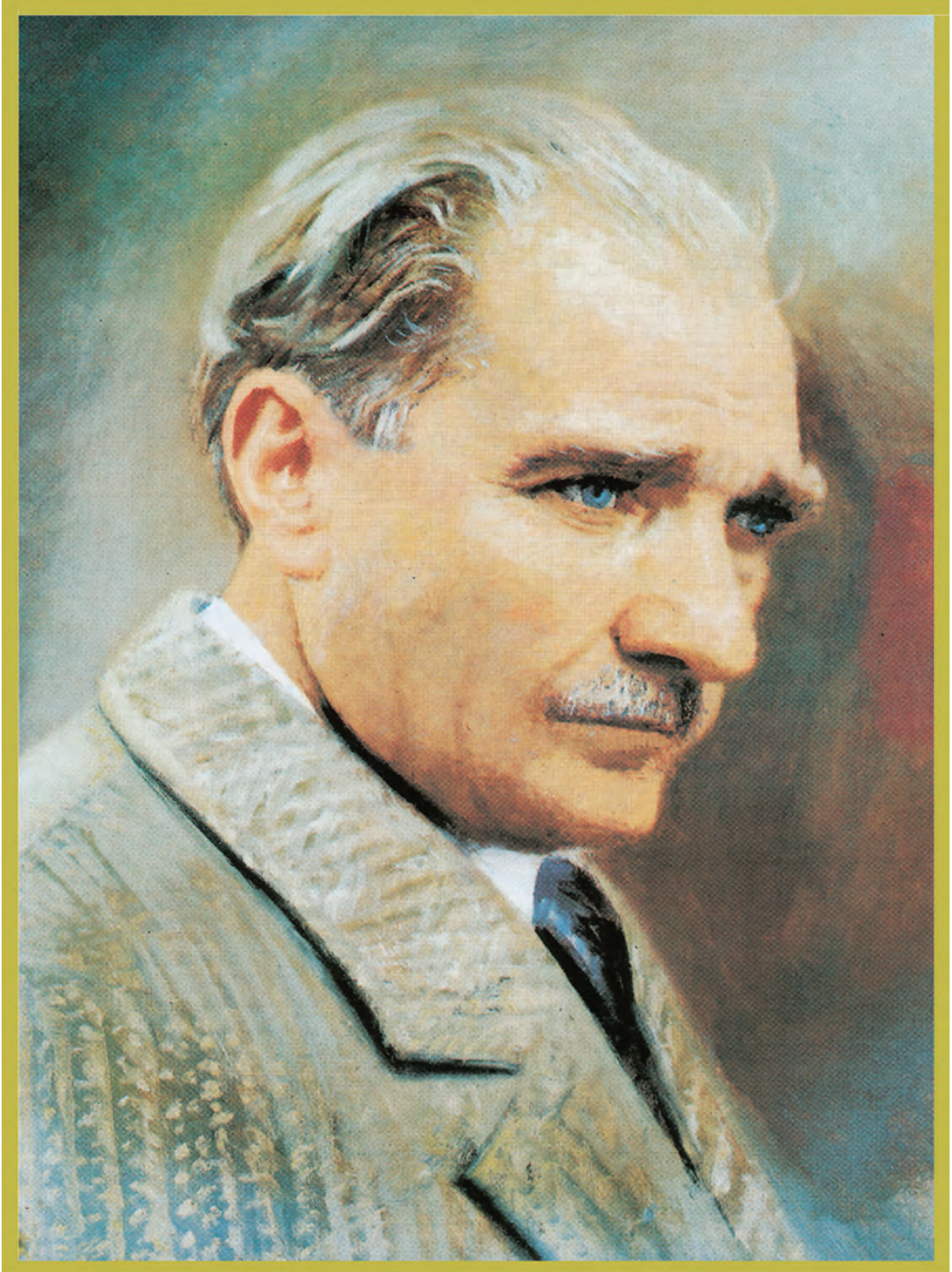
GENÇLİĞE HİTABE

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyenek dâhilî ve hâricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namüsaît bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dâhilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Mustafa Kemal Atatürk

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

İÇİNDEKİLER

KİTAPTA KULLANILAN SEMBOLLER VE AÇIKLAMALARI	8
1. ÜNİTE: SANAT TARİHİNE GİRİŞ	9
1. SANAT VE SANAT TÜRLERİ	10
2. SANAT TARİHİ VE DİĞER BİLİM DALLARI	12
3. ATATÜRK VE SANAT	14
4. SANAT ESERLERİNİN KORUNMASI	16
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARI	17
2. ÜNİTE: TARİH ÖNCESİNDE ANADOLU'DA YAŞAM	19
1. TARİH ÖNCESİ ÇAĞLAR VE YERLEŞİM YERLERİ	20
a. Paleolitik Çağ'da Anadolu	21
b. Mezolitik Çağ'da Anadolu	22
c. Neolitik Çağ'da Anadolu	23
ç. Kalkolitik Çağ'da Anadolu	26
d. Maden Çağı'nda Anadolu	28
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARI	31
3. ÜNİTE: İLK ÇAĞ'DA DOĞU AKDENİZ HAVZASI UYGARLIKLARI VE BİZANS	33
1. MEZOPOTAMYA SANATI	34
2. MISIR SANATI	39
3. ANADOLU UYGARLIKLARI VE SANATI	47
a. Hitit Sanatı	47
b. Frig Sanatı	51
c. Lidya Sanatı	54
ç. Urartu Sanatı	56
4. YUNAN SANATI	59
5. ROMA SANATI	66
6. ERKEN HRİSTİYANLIK VE BİZANS SANATI	73
PROJE GÖREVİ	82
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARI	83
4. ÜNİTE: AVRUPA SANATI	87
1. ROMAN SANATI	89
2. GOTİK SANATI	92
3. RÖNESANS SANATI	94
4. BAROK SANATI	107
5. XVIII. YÜZYIL SONRASI SANAT AKIMLARI	113
PERFORMANS GÖREVİ	134
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARI	135

5. ÜNİTE: ORTA ASYA TÜRK SANATI	139
1. HUN SANATI	140
2. GÖKTÜRK SANATI	144
3. UYGUR SANATI	147
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARI	150
6. ÜNİTE: İSLAM VE TÜRK MİMARİSİ	152
1. DİNİ MİMARİ	153
a. Mescit - Cami	153
b. Kümbet - Türbe	167
c. Minareler	172
2. SİVİL MİMARİ	173
a. Medreseler	173
b. Kervansaraylar - Hanlar - Ribatlar	178
c. Saraylar	181
ç. Hamamlar (Su Yapıları)	185
d. Hastaneler	188
3. KÜLLİYELER	190
4. ASKERİ MİMARİ	192
5. TÜRK MİMARLARI	194
PERFORMANS GÖREVİ	199
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARI	200
7. ÜNİTE: GELENEKSEL SANATLARIMIZ	203
1. HALI - KİLİM	204
2. ÇİNİ - SERAMİK	207
3. MİNYATÜR	213
4. HAT - EBRU - TEZHİP	216
5. DİĞERLERİ	219
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARI	221
8. ÜNİTE: XIX VE XX. YÜZYIL TÜRK HEYKEL VE RESİM SANATI	223
1. HEYKEL	224
2. RESİM	227
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARI	242
YANIT ANAHTARLARI	244
SÖZLÜK	246
KAYNAKÇA	254
GÖRSEL KAYNAKÇA	256

KİTAPTA KULLANILAN SEMBOLLER VE AÇIKLAMALARI

Derste işlenecek konu ile ilgili öğrencileri isteklendirme (güdüleme) amacıyla yapılan **motivasyon** çalışmalarınıdır.

Öğrencilerin işlenen konu ile ilgili edindiği bilgileri yorumlamalarını sağlayan **düşünce soruları**dır.

Ders İçi Etkinlik

Öğrencilerin becerilerini geliştirmeye yönelik, sınıf içinde yapacakları çalışmalarını içeren **ders içi etkinlikler**dir.

Ders Dışı Etkinlik

Öğrencilerin ders dışındaki zamanlarda bireysel ya da grup olarak yapacakları çalışmalarını içeren **ders dışı etkinlikler**dir.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARI

Öğrencilerin ünite sonunda edindiği bilgilerin ve becerilerin ölçüldüğü **ölçme ve değerlendirme** çalışmalarını içerir.

Proje / Performans Görevi

Öğrencilerin bilgi ve becerilerinin bir ürün ya da etkinliğe dönüştürülmesine yönelik bireysel ya da grup olarak yaptıkları kapsamlı çalışmalarını içeren **proje ve performans görevleri**dir.

1. ÜNİTE

SANAT TARİHİNE GİRİŞ

1. SANAT VE SANAT TÜRLERİ
2. SANAT TARİHİ VE DİĞER BİLİM DALLARI
3. ATATÜRK VE SANAT
4. SANAT ESERLERİNİN KORUNMASI

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. Ünlü ressam Picasso (Pikasso), “Kim hayatında doğal bir sanat eseri görmüştür? Doğa ve sanat birbirinden tamamen ayrı iki şeydir.” demiştir. Picasso bu sözünde sanat, sanat eseri ve sanatçı ile ilgili sizce ne anlatmak istemiş olabilir? Açıklayınız.
2. Resim, heykel, mimari ve el sanatlarına ait fotoğraflar bulunuz. Bulduğunuz fotoğrafları sınıf arkadaşlarınızla bir araya getirip bu fotoğraflardaki eserleri malzeme, kullanım amacı gibi özelliklerine göre gruplandırınız.
3. Sosyal bilim dalları hangileridir? Sanat tarihi eğitiminde bu bilim dallarının hangilerinden yararlanılabileceğini düşünüyorsunuz? Bu konudaki fikirlerinizi gerekçeleri ile sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.
4. Atatürk’ün sanat eserlerine, sanatçılara ve sanata verdiği önemi ifade eden sözlerini bulunuz. Bu sözleri yazıp okulunuzdaki panolara asınız.
5. Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü’nün İnternet sitelerine giriniz. Bu kurumların ülkemizde tarihî eser kaçakçılığı ile mücadele etmek için yaptıkları çalışmalar ile ilgili bilgi toplayınız. Topladığımız bilgileri sınıf arkadaşlarınız ve öğretmeniniz ile paylaşınız.

1. SANAT VE SANAT TÜRLERİ

İnsanın varoluşuyla başlayan sanat; insan yaratıcılığının, yeteneklerinin ve düş gücünün mimari, resim, heykel, tiyatro, müzik ve edebiyat gibi çeşitli sanat etkinlikleriyle biçimlenmesidir. Sanat estetikliktir. Bu, sanatsal yaratının genel yasalarıyla sanatta ve hayatta güzelliğin kurumsal bilimi olarak da ifade edilebilir. Yani sanat güzel duydudur.

Sanat ve sanat eseri kavramları size neler çağrıştırıyor? Söyleyiniz.

Sanat; hayal gücü, yaratıcılık, yetenek gerektiren, insanların duygularını, düşüncelerini, estetik anlayışlarını vb.ni ortaya çıkaran bir faaliyettir. Sanat eserlerini meydana getiren insan kendini ifade etme, hayal gücünü yansıtır ve tüm bunları başka insanlarla paylaşmayı, sanat yoluyla gerçekleştirir. Bu açıdan bakıldığında sanat eseri, sanatın varlığının teminatıdır.

Geçmişten günümüze değin tüm uygarlıkların sanat eserlerini inceleyen bilim dalı ise sanat tarihidir. Sanat tarihi; resim, heykel, mimari gibi çeşitli sanatların ortaya çıkışını, gelişimini, bu sanat dallarının birbirleri ve toplumla olan ilişkilerini inceleyen bilim dalıdır. Sanat tarihi, insan çevresinde sanata konu olmuş bütün eserleri kronolojik sıraya göre inceler. Ayrıca herhangi bir sanat eserinin ortaya çıkış koşullarıyla birlikte, eserle meydana gelen yenilikleri değerlendirir, değişim ve gelişmeleri belirler.

İnsanların çeşitli maddi gereksinimlerini karşılamak için yaptıkları, öğrenimle birlikte deneyim, beceri ve ustalık gerektiren dokumacılık, aşçılık, marangozluk ve duvarcılık gibi etkinliklere **pratik sanatlar (zanaat)** adı verilir. Bir zanaatla uğraşan, bir zanaatı meslek edinen kişiye ise **zanaatkâr** denir.

Pratik sanatlar için verilen etkinliklere başka neler eklenebilir? Söyleyiniz.

Edebiyat, müzik, resim, heykel, mimarlık, tiyatro vb. alanlarda insanda coşku ve hayranlık uyandıran sanatlara **güzel sanatlar** denir.

Güzel sanatların herhangi bir dalında yaratıcılığı olan, eser veren kimseye ise **sanatçı** denir. **Sanat eseri** ise sanatçıların duygu, yaratıcılık ve ustalık süreçlerinin ürünü olarak ortaya çıkardıkları özgün, tek ve değerli eserdir.

Güzel sanatlar; **görsel** ve **biçimsel (plastik) sanatlar**, **sesli (fonetik) sanatlar** ve **ritmik sanatlar** gibi türlere ayrılır.

Ders İçi Etkinlik

Bir sanat eserinin “güzel” ya da “çirkin” olarak nitelendirilmesi sizce doğru mudur? Neden? Bu durumu sınıf arkadaşlarınızla tartışınız.

Görsel ve Biçimsel (Plastik) Sanatlar

İnsanın maddeye biçim vererek yarattığı bir sanat türüdür.

Görsel ve biçimsel sanatlar dört ana grupta incelenebilir: resim, mimari, heykel, kabartma.

Resim: İki boyutlu bir anlatım biçimi, bir yüzey sanatıdır. Resim; çizgi ve boya ile herhangi bir yüzey üzerine, ışık altında görülen her şeyin yansıtılmasıdır. Resmin temel malzemesi boyadır.

İşlenen konuya göre resim türleri şunlardır:

- **Portre**, insanın dış görüntüsünü işler.
- **Janr**, günlük yaşamdan bölümler verir.
- **Peyzaj**, kır resmidir.
- **İnterieur (enteriyör)**, ev içi resimlerini içerir.
- **Natürmort**, cansız doğa resmidir.
- **Afiş**, reklam için yapılan resimdir.
- **Soyut resim**, gerçek dışı betimlemelerdir.

Müzik: Duyguların ve düşüncelerin sesle biçimlendirildiği sanat türüdür. Evrensel bir iletişim aracı olarak kulağa hoş gelen bir yapısı vardır. Müziğin ilk çağlardan günümüze kadar çeşitli amaçlarla kullanıldığı bilinmektedir. Örneğin hastalıkların tedavisinde, askerî harekâtlarda ya da dinî törenlerde kullanılmıştır.

Ritmik Sanatlar

Ritmik sanatlar insan vücudunun hareketlerinden doğan sanatlardır. Dans, opera, bale ve tiyatro bu sanat türüne girer.

Dans: Genellikle insan ya da çalgı (bir ya da birden çok) sesine uyularak düzenlenen beden hareketlerinin bütünüdür.

Opera: Sözlerinin bütünü veya bir bölümü orkestra eşliğinde müzikli söylenen sahne oyunudur.

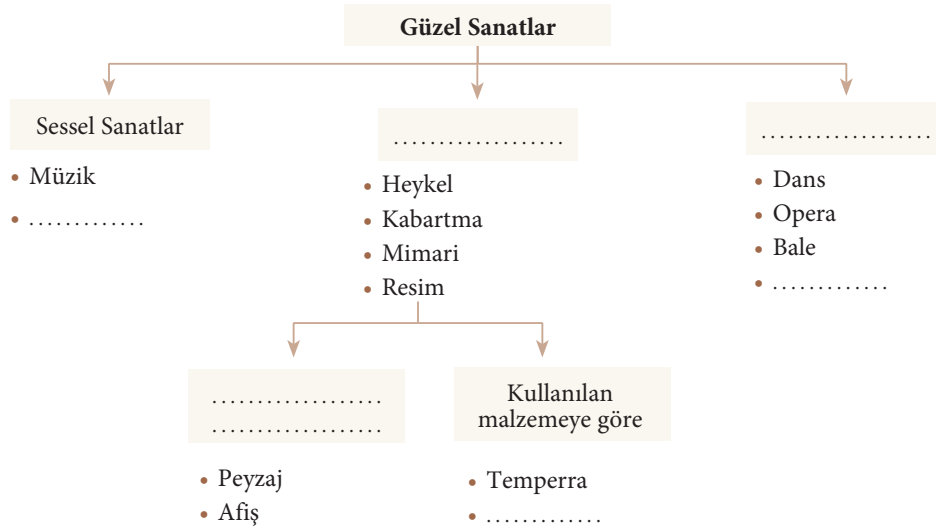
Bale: Belli figürlere, adım atışlara, sahne düzenine ve müziğe dayalı olarak yapılan bir gösteri sanatıdır.

Tiyatro: İnsanı ve toplumu ilgilendiren olayların, yine insanlar tarafından canlandırılmasıyla oluşan bir sanat türüdür. En eski sanat türlerinden olan tiyatronun trajedi, komedi ve dram gibi türleri vardır.

Ders İçi Etkinlik

Şemadaki noktalı yerleri “Güzel Sanatlar”la ilgili öğrendiğiniz bilgilerden yararlanarak doldurunuz. Yanıtlarınızın doğru olup olmadığını öğretmeninizle kontrol ediniz.

2. SANAT TARİHİ VE DİĞER BİLİM DALLARI

Mimari, resim, heykel ve süsleme sanatlarının doğuşundan günümüze değin birçok ülke ve toplumda ne şekilde, ne tür eserler vererek oluştuğunu inceleyen; sanat eserlerinin ve onları yapan sanatçıların tarzlarını, sanat anlayışlarını belirleyip değerlendirmeyi amaçlayan bilim dalına **sanat tarihi** denir.

Sanat tarihi, bilimsel anlamda XIX. yüzyılda Almanya’da ortaya çıkmıştır.

Sanat tarihi, çeşitli sosyal bilim dalları ile yakından ilişkilidir. Bu bilim dallarından bazıları ve sanat tarihi bilimiyle ilişkileri şunlardır:

Tarih: İnsan toplulukları veya toplumlar arasında ortaya çıkan olay, gelişme vb.ni yer ve zaman göstererek neden - sonuç ilişkilerini araştırıp inceleyen bilim dalıdır.

Sanat tarihinde ele alınan sanat eserlerinin de bir geçmişi bulunmaktadır. Bu nedenle bir sanat eseri ele alındığında, mutlaka onun yapıldığı zaman ve bu zamanın çeşitli koşulları göz önünde tutulur. Tarih, bu konuda sanat tarihine yardımcı olur.

Sanat tarihi biliminin, toplumların kültürlerini yaşatmadaki rolü sizce ne olabilir? Söyleyiniz.

Dinler tarihi: Dinlerin tarihini, ortaya çıkış sebeplerini, önemli şahsiyetlerini, ahlak kurallarını ve ibadetlerini inceler. Her kültürün ibadethaneleri, ibadet etme ve dini yorumlama biçimleri farklıdır. Bu farklılık dinsel yapılarda da görülür. Sanat tarihi farklı kültürlerin dinsel yapılarını incelerken dinler tarihine yardımcı olur.

Ders Dışı Etkinlik

Sosyal bilim dalları ile ilgili edindiğiniz bilgilerden yararlanarak bu bilim dallarının sanat tarihi açısından önemini anlatan bir metin yazınız.

3. ATATÜRK VE SANAT

Efendiler... Hepiniz mebus olabilirsiniz vekil olabilirsiniz; hatta cumhurbaşkanı olabilirsiniz; fakat sanatkâr olamazsınız.

Atatürk
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II, s. 206.

Atatürk yukarıdaki sözüyle sizce ne anlatmak istemiş olabilir? Söyleyiniz.

Atatürk sanatı seven, sanatçıya değer veren ve onları destekleyen bir devlet adamıydı. Çocukluğundan itibaren sanata ilgi duymuş ve sanatın bazı dallarıyla yakından ilgilenmişti. Gençliğinde şiir ve edebiyatla ilgilenmiş, Namık Kemal'in şiirlerini okumuş ve ondan etkilenmişti.

Atatürk, şiir ve edebiyat dışında müziğe de büyük ilgi duymuştu. Şarkı ve türkülerini dinlemekten büyük zevk alan Atatürk, zaman zaman okunan şarkılara eşlik etmiş, oynanan halk oyunlarına katılmıştı.

Atatürk sanatı, "Sanat güzelliğin ifadesidir... Bu ifade söz ile olursa şiir, nağme ile olursa müzik, resim ile olursa ressamlık, yontma, oyma ile olursa heykeltıraşlık, bina ile olursa mimarlık... olur."¹ sözleriyle tanımlamıştır.

Atatürk, daha cumhuriyet kurulmadan önce müzeciliğe ve arkeolojiye değinmiş, her alanda olduğu gibi arkeoloji biliminde de dünyanın uygar ülkeleri düzeyinde olmayı hedef göstermiştir. O, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulacağına o kadar inanmıştır ki Sakarya Meydan Savaşı'nın tüm hızı ile devam ettiği, top seslerinin Ankara'ya ulaştığı günlerde, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesinin temelini oluşturan Eti Müzesinin kurulması emrini vermiştir. Ayrıca Atatürk, TBMM'nin açılışının hemen ardından, 9 Mayıs 1920'de göreve başlayan ilk hükümetin yapacağı işler arasında eski eserlerin derlenmesini ve yeni müzeler kurulmasını istemiştir. Bu amaçla Maarif Vekâletine bağlı Eski Eserler Müdürlüğü (Asar-ı Atika Müdürlüğü) kurulmuştur.

Atatürk müzeciliğe ve arkeolojiye neden büyük önem vermiş olabilir? Açıklayınız.

Her fırsatta tarihî yerleri ve müzeleri ziyaret eden Atatürk, 1929 yılında Sultan Ahmet Camisi'nin restorasyonunu incelemiş ve onarımın çabuklaştırılmasını istemiştir.

Atatürk, "Büyük devletler kuran atalarımız büyük ve kapsamlı medeniyetlere de sahip olmuştur. Bunu aramak, incelemek, Türklüğe ve dünyaya bildirmek bizler için bir borçtur."² sözleri doğrultusunda 15 Nisan 1931 tarihinde Türk Tarih Kurumunun kurulmasını sağlamıştır. Mirasının bir bölümünü, araştırmalarda ve kazılarda kullanılması için bu kuruma bırakmıştır.

Türk Tarih Kurumunun kurulmasıyla Türkiye'nin çeşitli yerlerinde arkeolojik kazılara başlanmıştır.

1933 yılında Ankara'ya on altı kilometre uzaklıkta bulunan Ahlatlıbel kazıları gerçekleştirilmiş, Bakır Çağı ve Hitit devirleri incelenmiştir.

¹ Atatürkçülük (1. Kitap), Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri, MEB Yayınları, İstanbul, 1998, s. 371.

² Atatürkçülük (1. Kitap), Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri, MEB Yayınları, İstanbul, 1998, s. 359.

1934 yılında Çorum - Alacahöyük kazıları başlamıştır. 1935 yılında Hamit Zübeyr Koşay ve Remzi Oğuz Arık tarafından Hattilere ait **Güneş Kursu** bulunmuştur (Fotoğraf 1.6). Ankara'nın Sıhhiye Meydanı'nda yapılmış olan **Geyik Figürlü Güneş Kursu** bu eserin anıtsal özelliklerine sahip bir kopyasıdır (Fotoğraf 1.7). Atatürk bir dönem Alacahöyük kazılarını yerinde incelemiştir.

Fotoğraf 1.6: Güneş Kursu, Alacahöyük, 24 cm, Çorum, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Fotoğraf 1.7: Ankara'da Sıhhiye Meydanı'nda yer alan **Geyik Figürlü Güneş Kursu**'nun anıt özelliği taşıyan kopyası

1935 yılında Ankara Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi açılmış, bu fakültede ders vermek için yetiştirilmek üzere Sedat Alp, Ekrem Akurgal, Halil İnalçık, Mebrure Tosun gibi birçok genç akademisyen Almanya'ya gönderilmiştir.

Atatürk, heykel ve resim sanatıyla da yakından ilgilenmiştir. Bunu, şu sözleriyle dile getirmiştir: “İnsanlar olgunlaşmak için bazı şeylere muhtaçtır. Bir millet ki resim yapmaz, bir millet ki heykel yapmaz, bir millet ki teknoloji gerektirdiği şeyleri yapmaz; itiraf etmeli ki o milletin ilerleme yolunda yeri yoktur.”³

Atatürk, Cumhuriyet'in ilanının 10. yıl dönümünde Anadolu'ya “yurt gezileri” adı altında ressamlar göndermiştir. Bu ressamlarımızın yaptığı resimler, Ankara - Ulus'ta Eski Maarif Vekâleti binasının çatı katında, “Türk İnkılap Sergisi” adı altında sergilenmiş ve açılışı da Atatürk tarafından yapılmıştır.

Atatürk, heykel sanatının gelişmesi için de çeşitli konuşmalar yapmıştır. Bursa'da 1923 yılında kendisine abideler hakkında sorulan soruya verdiği şu cevap, yeni rejimin konuya bakış açısını net bir şekilde ortaya koyar: “Dünyada medeni olmak, ilerlemek ve olgunlaşmak isteyen herhangi bir millet mutlaka heykel yapacak ve heykeltıraş yetiştirecektir... Aydın ve dindar olan milletimiz, ilerlemenin sebeplerinden biri olan heykeltıraşlığı en üst derecede ilerletecek ve memleketimizin her köşesinde atalarımızın ve bunlardan sonra yetişecek evlatlarımızın hatıralarını güzel heykellerle dünyaya ilan edecektir... Güzel sanatlarda başarı, bütün inkılapların başarılı olduğunun en kesin delilidir. Bunda başarılı olamayan milletlere ne yazık ki! Onlar, bütün başarılarına rağmen medeniyet alanında yüksek insanlık sıfatıyla tanınmaktan daima mahrum kalacaklardır.”⁴ Bu konuşmadan üç buçuk yıl sonra, ilk Atatürk heykeli Gülhane Parkı'nda Sarayburnu'nda açıldı. Bunu Ankara **Ulus'taki Zafer Anıtı**, **Afyonkarahisar Zafer Anıtı**, **Samsun Atatürk Anıtı** gibi eserler izledi.

Atatürk'ün güzel sanatlara, arkeoloji ve müze çalışmalarına verdiği destek kısa sürede ürünlerini vermeye başlamıştır. Yapılan kazılar sonucu ortaya çıkarılan eserler, kurulan çağdaş müzelerde sergilenerek insanlığın hizmetine sunulmuştur.

Atatürk güzel sanatların gelişmesi için neler yapmıştır?

³ Atatürkçülük (1. Kitap), Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri, MEB Yayınları, İstanbul, 1998, s. 367.

⁴ Atatürkçülük (1. Kitap), Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri, MEB Yayınları, İstanbul, 1998, s. 369.

4. SANAT ESERLERİNİN KORUNMASI

Arkeolojik kazaların, sanat eserlerinin korunması açısından önemini açıklayınız.

Sanat eserleri geçmiş uygarlıkların toplumsal yapılanmalarını, siyasal örgütlenmelerini, dinî inanışlarını, yaşayış biçimlerini yansıtan birer belgedir. Bu eserler, hangi topluma ait olursa olsun önemli birer kültür mirasıdır. Onun için tüm sanat eserlerinin ayırım yapılmadan korunması gerekmektedir. Çünkü toplumlar hemen her konuda birbirlerinden etkilenmişlerdir. Bu nedenle bireyler ve toplumlar, sanat eserlerini “bizden önceki, bizden olmayan toplumlara ait vb.” diyerek kendilerinden soyutlayamazlar.

Bizler de farklı toplumlara ait sanat eserlerinin ve onları yaratan kültürlerin, üzerinde yaşadığımız Anadolu topraklarında ortaya çıktığını ve bizim kültürümüzü etkilediğini unutmamalıyız. Ülkemizde Hitit, Frig, Lidya, Likya, Urartu vb. uygarlıkların etkileri çağdaş yerleşim merkezlerinde görülmekte, aynı şekilde Türk sanatının etkileri de Avrupa’da hissedilmektedir.

Ders İçi Etkinlik

Tarihî eserlerin korunmasıyla ilgili aşağıdaki metni okuyunuz. Metinde yer alan önerilere katılıp katılmadığınızı gerekçeleri ile açıklayınız. Sizce sanat eserlerini korumak için başka neler yapılabilir? Sınıf arkadaşlarınızla tartışınız.

Tarihî Eserleri Korumak!

Tarihî eserler sizin mirasınız, zenginliğinizdir. Bu eserler bir ülkenin kültürel mirasını ve geçmişini anlatır. Sizden sonra gelecek nesillerin de sizin gördüklerinizi görmelerini istiyorsanız tarihî eserleri ve yapıları korumalısınız. Onlara zarar vermek isteyenleri ikaz etmeniz ve ülkenizdeki eserlere sahip çıkmanız gerekir! Gittiğiniz her yerde müzeleri ve kazı alanlarını (Fotoğraf 1.8), tarihî yerleri gezin (Fotoğraf 1.9) ve ülkenizin topraklarında yaşamış değişik kültürlerin izini bulun.

Etrafınızdaki insanları bilgilendirmeye çalışın! Tarihî yapılara isimlerini kazıyan ya da onlara zarar verenleri, izinsiz taş çıkartanları, etrafa çöp atanları, tarihî eserleri çalanları, yerden seramik parçası, mühür, sikke veya başka tarihî bir eseri alarak cebine koyanları uyarın!

Eğer ziyaret ettiğiniz bir ören yerinde bulduğunuz önemli bir şey olursa oraya en yakın arkeoloji müzesine gidin ve oradaki uzmanlara haber verin ve bulduklarınızı teslim edin! “Tarihî eserleri koruma”da örnek olun.

Çiğdem Maner, **Tarih Canavarı Mezopotamya**,
s. 62, 63 (Düzenlenmiştir.).

Turizm sektörünü canlı tutmanın sanat eserlerinin korunması açısından önemini değerlendiriniz.

Fotoğraf 1.8: Çatalhöyük kazılarında bir görünüm. Çumra, Konya

Fotoğraf 1.9: Celcius Kitaplığı'nı ziyaret eden turistler, Efes, İzmir

A. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları yanıtlayınız.

1. Aşağıdakilerden hangisi Atatürk'ün sanata verdiği önemi **kanıtlamaz**?
 - A. Eski Eserler Müdürlüğü'nün kurulmasını sağlaması
 - B. Eti Müzesinin kurulma emrini vermesi
 - C. Çorum - Alacahöyük kazılarını yerinde incelemesi
 - D. Türk İnkılap Sergisi'nin açılışını yapması
 - E. Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılmasını sağlaması
2. Sanat eserlerinin korunması gerektiğini bilen bir kişi aşağıdakilerden hangisini **yapmaz**?
 - A. Çeşitli sanat eserlerini görmek için buldukları yerlere giderek turizm sektörünü canlı tutmak
 - B. Sanat eserlerinin çevresini kirleten kişileri ikaz etmemek
 - C. Sanat eserlerini çizen, karalayan, darp eden kişileri uyararak gerektiğinde yetkililere haber vermek
 - D. Ziyaret edilen bir ören yerinde bulunan eserleri yetkililere teslim etmek
 - E. Çevresindeki kişilere sanat eserlerinin kültürel mirasımıza ait birer zenginlik olduğunu söylemek
3. • *İnsanın biyolojik yapısını, kültürlerini, toplumsal davranışlarını inceler.*
 • *Sanat tarihine, uygarlıkların yarattığı kültürleri inceleyerek katkı sağlar.*

Verilen özellikler hangi seçenekteki sosyal bilim dalına aittir?

- A. Tarih
 B. Coğrafya
 C. Etnografya
 D. Antropoloji
 E. Nüvizmatik

4.

Opera I	Tiyatro II	Resim III	Edebiyat IV
Kabartma V	Bale VI	Mimari VII	Müzik VIII

Tablodaki sanat dalları güzel sanat türlerine göre gruplandırılmak istendiğinde hangi seçenek doğru olur?

<u>Görsel ve biçimsel sanatlar</u>	<u>Ritmik sanatlar</u>	<u>Sessiz sanatlar</u>
A. I, II, III	IV, V, VI	II, IV
B. II, IV, VI	I, III, V	I, VI
C. III, V, VII	I, II, VI	I, IV, VIII
D. III, IV, V	I, II, VI	I, VIII
E. IV, V, VI	I, II, III	VII, III, V

B. Aşağıdaki soruların yanıtlarını defterinize yazınız.

1. Sanat ve sanat tarihi nedir? Tanımlayınız.
2. Sanat türleri nelerdir? Açıklayınız.
3. Atatürk'ün sanata ve sanatçıya verdiği önemi açıklayınız.
4. Sanat eserlerini korumak niçin önemlidir? Bu konudaki düşüncelerinizi açıklayınız.

C. Aşağıda verilen sosyal bilim dallarını, sanat tarihi bilim dalına sağladıkları katkılarla eşleştiriniz.

Sosyal Bilim Dalları

Arkeoloji

Nüvizmatik

Kronoloji

Sosyoloji

Coğrafya

Etnografya

Sanat Tarihi Bilim Dalına Sağladıkları Katkılar

Eserlerin yapıldığı tarihleri belirleyerek zamanla teknolojide ne tür değişimlerin yaşandığını ortaya çıkarır.

Toplumların kültür etkinliklerini yansıtan araç gereçlerin (halı, giysi, takı, ev eşyası vb.) incelenmesini sağlar.

Tarihî eserlerin kazı yoluyla gün ışığına çıkarılmasını ve değerlendirilmesini sağlar.

Sanat eserlerinin yapıldığı yerlerle ilgili bilginin öğrenilmesini sağlar.

Sanat tarihinin inceleme alanında olan madenî paraların tarihlendirilmesini sağlar.

Öz Değerlendirme Formu

“Sanat Tarihine Giriş” ünitesinin sonunda neleri, ne kadar öğrendiğinizi anlamak için kendinizi değerlendirebilirsiniz. Aşağıdaki ölçütlerden size uygun olanı işaretleyiniz.

Ölçütler	Dereceler		
	Yapabiliyorum.	Kısmen yapabiliyorum.	Yapamıyorum.
1. Sanat ve sanat eseri kavramlarını birbirleriyle ilişkilendirebilirim.			
2. Türlerine göre sanat dallarını sınıflandırabilirim.			
3. Sanat tarihinin, çalışmalarında hangi sosyal bilim dallarından, nasıl yararlandığını açıklayabilirim.			
4. Atatürk'ün sanata ve sanatçıya verdiği değeri örneklerle açıklayabilirim.			
5. Sanat eserlerinin korunmasının önemini açıklayabilirim. Sanat eserlerinin korunmasına yönelik kişisel çözüm önerilerimi sıralayabilirim.			

Değerlendirme sonunda iki kez “Kısmen yapabiliyorum.” ya da bir kez “Yapamıyorum.” derecelerini işaretlediyseniz daha etkili bir öğrenme için bu konuları tekrar çalışmalısınız.

1. TARİH ÖNCESİ ÇAĞLAR VE YERLEŞİM YERLERİ

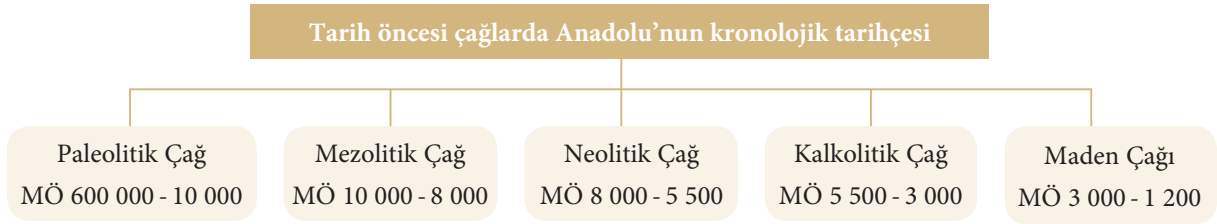
Tarih öncesi çağlardaki yaşam ile ilgili bildiklerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Prehistorik (tarih öncesi) dönem, insanlık tarihinin en uzun parçasıdır. Yazının bulunması ve yaygın olarak kullanılması ile tarih öncesi çağlar sona erer.

Anadolu, Asya ile Avrupa arasında bir köprü durumunda olması, değişik iklim koşullarına sahip olması, düz ve yerleşmeye uygun olması, su ve doğal kaynaklar bakımından zengin olmasından dolayı hem tarih öncesi çağlarda hem de tarih çağlarında birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır.

Tarih öncesi çağlar, insanların yeryüzünde görülmesiyle başlar. Bu çağlar, insan toplumlarının eski izlerinin, bırakmış oldukları kalıntı ve eserlerin incelenmesi ile anlaşılmaktadır.

Tarih öncesi çağlar, insanlığın gelişimine göre sınıflandırılmıştır.

Yerleşim alanlarının seçimini etkileyen faktörler nelerdir? Söyleyiniz.

Dünyanın çeşitli bölgelerinde bulunan resimler, taş yapılar ve çok sayıda araç gereç tarih öncesi çağlar hakkında bize bilgi vermektedir. İspanya'daki Altamira Mağarası, tarih öncesi çağlara ait duvar resimlerinin bulunduğu önemli bir yerleşmedir. Mağara tavanında bizon (yaban öküzü), at, geyik gibi değişik hayvan figürlerinin resimleri bulunmaktadır (Fotoğraf 2.1). Oldukça canlı renklerin kullanıldığı bu resimlerin MÖ 16 000 ve 9 000 yılları arasında yapıldığı sanılmaktadır.

Fransa'da bulunan Lascaux (Laskö) Mağarası da Paleolitik Çağ'ın önemli bir yerleşim yeridir. Mağarada on üç bin yıl önce yapıldığı saptanan duvar resimleri bulunmuştur. Bu resimlerde at, dağ keçisi, geyik, bizon gibi çeşitli hayvan figürleri işlenmiştir (Fotoğraf 2.2).

Fotoğraf 2.1: Altamira Mağarası'ndan hayvan figürlü (bizon) duvar resmi, İspanya

Fotoğraf 2.2: Lascaux Mağarası'ndan bir duvar resmi, Fransa

Ders Dışı Etkinlik

Tarih öncesi çağlarda Anadolu dışındaki yerleşim yerleri ile ilgili bir araştırma yapınız. Bilgisayar öğretmeninizin yardımıyla araştırmanızın sonuçlarını kullanarak sınıfta sunmak üzere bir powerpoint sunusu hazırlayınız.

Tarih öncesi çağlarda yapı sanatının ilk örnekleri de ortaya çıkmaya başlamıştır. Neolitik Dönem’de ortaya çıkan bu ilk yapılara **megalitik yapılar** adı verilir. 10 - 12 metre yüksekliğindeki dev taşların birer mezar taşı olduğu düşünülmektedir. Bunlar birer **menhir**dir (Fotoğraf 2.3). Fransa ve İngiltere’de çok sayıda menhir bulunmuştur. Bir çizgi ya da daire şeklinde dizilen menhirler **kromlek** adı ile tanınırlar (Fotoğraf 2.4).

Yapı sanatının en eski örnekleri arasında menhirlerin yanı sıra **dolmenler** de sayılabilir. Dolmen, yere karşılıklı olarak dikilmiş iki enli taş üzerine masa tablası gibi yerleştirilen üçüncü taştan meydana gelir (Fotoğraf 2.5). İçinde kilden eşyaların da bulunduğu dolmenler genellikle mezar olarak kullanılmıştır.

Mezar yerini **tümülüs** adı verilen bir tepe ile belirleme geleneğinin bilinen ilk örnekleri Avrasya steplerinde MÖ 4. bin yılın başlarına aittir. Bu mezar tepeleri **kurgan** olarak adlandırılır. Kurganlar Orta Asya mezar yapısıdır. Kütüklerden ahşap yığma tekniği ile yapılmış bir mezar odasını gizleyen toprak yığınıdır (Fotoğraf 2.6).

Diştan görünüşleri ile tümülüslerle karıştırılan **höyükler** ise büyük yayvan tepelerin altında türlü sebeplerle terk edilmiş, yıkılmış farklı uygarlıklara ait yerleşimler gizler. Anadolu’da çok sayıda tümülüs tipi mezar ve höyük tipi yerleşmeler vardır (Fotoğraf 2.7).

Ders Dışı Etkinlik

Anadolu’da yapılan kazılarda bulunan tarih öncesi çağlara ait eserlerin sergilendiği sanal müzeleri inceleyip bu yerleşimlerle ilgili gözlem yapınız.

a. Paleolitik Çağ’da Anadolu

Ders İçi Etkinlik

Paleolitik Çağ’da Anadolu’daki yerleşimleri gösteren bir tarih haritasını inceleyiniz. İnsanların yerleşim yerlerini seçme nedenlerinin neler olabileceğini tahmin ediniz.

İnsanoğlunun Anadolu Yarımadası’ndaki en eski yerleşimleri Paleolitik Çağ’ın başlarına değin uzanır. Paleolitik Çağ yani Eski Taş Çağı adı verilen bu dönemde insanlar, değişken iklim koşullarına uyum sağlamaya çalışarak geniş coğrafi alanlara seyrek ve dağınık durumda yayılmışlardır.

Mesken olarak önceleri doğal mağaraları, kaya altı sığınaklarını, daha sonra açık havada dal, çalı çırpı ve hayvan postlarından yaptıkları çok ilkel barınakları kullanmışlardır. Sürekli oturulmayan bu barınaklar, besin kaynaklarının konumuyla ilgili olarak zaman zaman yer değiştirmiştir.

Fotoğraf 2.3: Kırkköy menhirleri, Çömlekpinar, Edirne

Fotoğraf 2.4: Stonehenge, kromlek örneği, İngiltere

Fotoğraf 2.5: Dolmen örneği, Lalapaşa, Edirne

Fotoğraf 2.6: Bintepeler Mezarlığı’ndan bir tümülüs, Sardes, Manisa

Fotoğraf 2.7: Çadır Höyük, Sorgun, Yozgat

Paleolitik Dönem’de insanlar yalnızca avlanarak ve bitkileri toplayarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Yani yaşam biçimlerinin temelini avcılık ve toplayıcılık oluşturmuştur.

İnsanlık tarihinin en uzun sürecini oluşturan Paleolitik Çağ’da insanlar basit yontma ve işleme teknikleriyle avlanmak, yabancı hayvanlardan korunmak ve günlük işlerinde kullanmak üzere çeşitli yontma taş aletler (ok ucu, mızrak, balta vb.) yapmışlardır. Taş, kemik, ağaç, deri bu aletlerin yapımında kullandıkları malzemeler olmuştur. Ayrıca mağaraların duvarlarına resimler çizmişlerdir. Konusu çeşitli hayvanlar olan bu resimler, genellikle çakmak taşından yapılan aletlerle mağara duvarlarına kazınmıştır. Bununla birlikte kemikten ve taştan yaptıkları yontulara da rastlanmıştır.

Paleolitik Çağ’ın Anadolu’daki en önemli yerleşimleri arasında Yarımburgaz Mağarası (İstanbul), Karain ve Beldibi mağaraları (Antalya), Dülük Şarklı Mağarası (Şarklı Keper) (Gaziantep) sayılabilir.

Yarımburgaz Mağarası: İstanbul’da Küçük Çekmece Gölü’nün kuzey ucunda bulunan mağarada yapılan kazılarda bu döneme ait taştan yapılmış baltalar, kesici ve delici aletler ile ayı, köpek gibi çeşitli hayvanlara ait kemikler bulunmuştur (Fotoğraf 2.8).

Karain Mağarası: Antalya’nın 30 km kadar kuzeybatısında bulunan mağara, denizden 450 m yükseklikte ve 50 m derinlikindedir.

Mağarada yapılan kazılarda insan dişi ve kafatası; fil, su aygır, mağara aslanı, öküz, at, geyik gibi hayvanlara ait kemikler, çakmak taşından yapılmış baltalarla kesici ve delici aletler bulunmuştur. Ayrıca mağarada bir ocakla yanmış kemik ve odun kalıntılarının bulunması bu dönemde insanoğlunun ateşi kullanmaya başladığını, belki de yiyecek pişirme etkinliğini öğrendiğini gösterir. Çok sayıda hayvan kemiğinin mağarada bulunması da bu dönem insanların ustalaşmış avcılar olduğunun kanıtıdır.

Beldibi Mağarası: Antalya - Kemer sahil yolunun yaklaşık 40. kilometresinde Çamdağ Tüneli’nin hemen çıkışında yer alan bir kaya altı sığınağıdır.

Beldibi Mağarası, Paleolitik Çağ’ın önemli yerleşim yerlerinden biridir. Mağarada bulunan yassı çakıl taşları üzerine çizilmiş hayvan motifleri; din, büyü ve sihirle karışık bir sanatsal yaklaşım ve gelişmiş bir av kültürünün ortaya çıkmaya başladığına işarettir.

Yapılan kazılarda, Beldibi Mağarası’nda Paleolitik Çağ’a ait çokça çakmak taşı alet ele geçirilmiştir. Ayrıca kaya altı sığınağının duvarlarında insan, dağ keçisi ve geyik resimleri bulunmuştur.

Dülük Şarklı Mağarası (Şarklı Keper): Gaziantep’in 10 km kuzeyindeki Dülük köyünde bulunan mağaranın kutsal tapınak olduğu sanılmaktadır. 600 000 yıl öncesine ait kalıntıların bulunduğu ve çakmak taşı işlemeciliğinin yapıldığı mağara, Paleolitik Çağ’ın önemli bir buluntu yeridir. Mağarada çakmak taşından yapılmış bıçak, testere, çekici, iğne, balta, ok, mızrak ucu gibi birçok eşya bulunmuştur. Ayrıca mağaranın yanında çakmak taşı işleme atölyeleri de ortaya çıkarılmıştır.

Paleolitik Çağ’daki insanların yaşam biçimlerinin, ortaya koydukları eserleri nasıl etkilediği söylenebilir? Açıklayınız.

b. Mezolitik Çağ’da Anadolu

Mezolitik Çağ yani Orta Taş Çağı adı verilen bu dönem, Paleolitik Çağ’dan Neolitik Çağ’a geçişi hazırlayan ara bir dönemdir. Bu dönemde mağara hayatı kısmen devam etmiştir. İklimin yumuşaması nedeniyle insanların çoğu geniş ormanlar içindeki açık alanlarda, deniz ve göl kıyılarında ya da ırmak boylarında küçük gruplar hâlinde yaşamışlardır.

Fotoğraf 2.8: Yarımburgaz Mağarası’ndan çıkarılan ayı çenesi ve taş aletler, İstanbul Arkeoloji Müzesi

Avcılıkta ustalaşan Mezolitik Çağ insanının temel geçim kaynağı hayvancılıktır. Köpeği evcilleştirmişler, kütüklerden oyma kayıklar yapmışlardır. Dönemin sonuna doğru gıdalarını depolamaya başlamışlardır.

Mezolitik Çağ; soğuk iklimin ılımanlaşması ve buzulların erimesi ile yeni hayvan ve bitki türlerinin ortaya çıktığı, insanların yaşadıkları yerlerde daha uzun süre kaldığı, beslenme çeşitliliğinin arttığı, yeni arayışların yaşandığı bir çağdır. Buna göre Mezolitik Çağ'da yaşayan insanların Paleolitik Çağ'daki insanlardan hangi özellikleri bakımından değişim göstermesi beklenir? Bu konudaki fikirlerinizi sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.

Mezolitik Çağ'ın en özgün buluşu, **mikrolit** diye adlandırılan çakmak taşı ve **obsidiyenden** yapılmış geometrik biçimli küçük taş aletlerdir (Fotoğraf 2.9).

Mikrolitler tahta, kemik ve boynuz sapları üzerine yerleştirilerek kullanılmıştır. Bazıları balık tutarken olta ve zıpkın işlevi görmüştür.

Besin üretiminin henüz başlamadığı, insanların hâlâ besin toplayıcılığı ile yaşamlarını sürdürdüğü bu dönemin en önemli yerleşimleri Tekkeköy Mağaraları (Samsun), Söğüt Tarlası (Şanlıurfa) ve Baradiz Mağarası'dır (Burdur).

Tekkeköy Mağaraları: Samsun'a 14 km uzaklıkta Tekkeköy'de bulunan mağaralar Paleolitik, Mezolitik ve Kalkolitik Dönem'in önemli yerleşim yerlerindedir.

1941 yılında Prof. Dr. Kılıç Kökten başkanlığında Tahsin Özgüç ve Nimet Özgüç'ten oluşan bir heyet tarafından yapılan kazılar sonucu çeşitli buluntular ortaya çıkarılmıştır. Bu buluntular arasında taş, ağaç ve kemikten yapılmış el baltaları, mızrak uçları, kesici ve kazıyıcı aletler dikkati çeker.

Söğüt Tarlası: Şanlıurfa il merkezinin 35 km kuzeybatısında, Bozova ilçesinin 2 km güneybatısındadır.

2 - 3 m yüksekliğinde bir tepe olan Söğüt Tarlası 1964 yılında Bruce Howe (Burus Hav) yönetimindeki bir ekip tarafından kazılmıştır. Yapılan kazılarda, deve tüyü renkli, saman katkılı hamurdan yapılan çanak - çömlekler ve çakmak taşından yapılmış küçük aletler ortaya çıkarılmıştır.

Baradiz Mağarası: Burdur ve Isparta arasında **Göller Yöresi'**nde bulunan mağarada 1944'te Ş. A. Kansu, M. Şenyürek ve K. Köleten tarafından kazılar yapılmıştır.

Mağarada Mezolitik Çağ'ın tipik aracı olan mikrolitler, keramik ve kemik parçalarıyla birlikte bulunmuştur.

c. Neolitik Çağ'da Anadolu

Neolitik Çağ yani Yeni Taş Çağı (Türkiye'de yaygın kullanılan adıyla Cilalı Taş Devri) insanlığın kültürel gelişimindeki en önemli süreçtir. Bu süreçte insanoğlunun yaşam ve geçim tarzı köklü değişikliklere uğrayarak bir bakıma günümüz uygarlığının temelleri atılmıştır.

Anadolu'daki Neolitik Çağ yerleşimlerinden bazıları ve özellikleri şunlardır:

Halan Çemi Höyüğü: Batman iline bağlı Kozluk ilçesi yakınlarındaki höyükte yapılan kazılarda Neolitik Çağ'ın hiç bilinmeyen en erken evreleri konusunda yeni bilgilere ulaşılmıştır. Bu kazılarda, insanların bir kısmının mağaralardan çıkarak evlere yerleştiğini gösteren buluntulara ulaşılmıştır.

Anadolu'nun şimdiye kadar saptanmış en eski köyüdür. Bu köyde evler toprağa açılmış 4-6 m çapındaki yuvarlak ya da oval bir çukurun içine inşa edilmiştir. Duvarların alt kısmı ahşap dikmelerle desteklenerek taştan yapılmış, üst kısımlar ise kamış ve ince dallarla örtülerek üzerleri çamurla sıvanmıştır.

Alet yapımında Van çevresinden getirilen obsidiyeni kullanmışlar, taştan oydukları çanaklarını ise az da olsa geometrik desenlerle süslemişlerdir.

Malatya Cafer Höyüğü: Tarihi MÖ 7 000 yıllarına kadar inmektedir. Tarımın bilinmesine karşı gerçek anlamda hayvancılık henüz başlamamıştır. Yapılan kazılarda taştan kap kacak ve bileziklerin yanı sıra çokça doğal cam, az miktarda da çakmak taşından yapılmış alet bulunmuştur.

Fotoğraf 2.9: Obsidiyenden yapılmış bir mikrolit örneği, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Göbekli Tepe: Neolitik Çağ'ın önemli yerleşim yerlerinden olan Göbekli Tepe, Şanlıurfa'daki Harran Ovası'nın bütününe hâkim bir yerdedir.

1995 yılında başlayan kazılarda dünyanın en büyük tapınma merkezi olduğunu ortaya koyan bulgulara rastlanmıştır.

Mimari kalıntılar üzerinde yabani hayvan ve bitki figürlerinin bulunduğu dikili taşlar gün yüzüne çıkarılmıştır (Fotoğraf 2.10).

Göbekli Tepe kazıları sırasında ele geçirilen dikili taşlar üzerindeki kabartmalardan yola çıkarak bu dönem insanının yaşamında neyin değişmediğini söyleyebiliriz?

Fotoğraf 2.10: Göbekli Tepe'de bulunan kabartmalı dikili taşlardan örnekler

Ders Dışı Etkinlik

Göbekli Tepe kazılarında ele geçirilen yabani hayvan figürlerinin bulunduğu dikili taşları tanıtan bir sunum hazırlayınız.

Fotoğraf 2.11: Çayönü Tepesi'ndeki taş temelli kerpiç duvarlı evlerden bir görünüm. Ergani, Diyarbakır

Çayönü: Diyarbakır'ın Ergani ilçesi yakınlarındadır. Çayönü'nde yaşamış insanlar Anadolu'nun en eski çiftçileridir. Onların buğday yetiştirmeyi, hasat etmeyi ve öğütmeyi bildiklerini, yapılan kazılarda ele geçirilen aletler kanıtlamaktadır. Çayönü'nde yaşayan insanlar taş temel üzerine, kerpiç duvarla yapılan evlerde oturuyorlardı. Evler dikdörtgen planlı ve çok bölümlü olarak yapılmıştı (Fotoğraf 2.11). Buradaki ölümler evlerin altına, ayaklar karına çekilmiş durumda (hoker) gömülmüştür.

Çayönü halkı kilden insan heykelleri, taştan veya ahşaptan oyarak kap kacak, çakmak taşı ve obsidiyenden bıçak, orak, kazıyıcı ve delici aletler, kemikten iğneler, çeşitli boncuklar, bilezikler yapmışlardır.

Buğday yetiştirmeyi, hasat etmeyi ve öğütmeyi bilen Çayönü halkı ne tür aletler yapmış olabilir? Söyleyiniz.

Çatalhöyük: Konya'nın Çumra ilçesi yakınlarındadır. Neolitik Çağ'ın en gelişmiş yerleşim merkezlerinden biridir. Höyüğün bulunduğu bölgede tarım ve hayvancılık için elverişli otlaklar ve sulak arazilerin bulunması, obsidiyen yataklarına yakın olması, güney ve batı kesimlerinin ormanlarla kaplı olması gibi çevresel özellikler Çatalhöyüklülerin ileri bir uygarlık yaratmalarını sağlamıştır.

Yerleşim; dışa kapalı avlular etrafında, bitişik olarak kerpiçle yapılmış dikdörtgen planlı çok sayıda tapınak ve konutun birleşmesiyle oluşmuştur. Evlerdeki toprak odalar, tapınaklar, duvarlarındaki yüksek kabartmalar ve duvar resimleri dikkat çeker.

Çatalhöyük'te fazla sayıda tapınağın bulunması sizce neyin göstergesi olabilir? Söyleyiniz.

Çatalhöyük'te yapılan kazılarda, gücü simgeleyen boğa başlarının bulunduğu birçok **kült** binası ortaya çıkarılmıştır (Fotoğraf 2.12). Kült tapma, tapınma anlamına gelir.

Fotoğraf 2.12: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesinde sergilenen Çatalhöyük evinin rekonstrüksiyonu

Çatalhöyük'teki duvar kabartmalarında ve resimlerinde doğum, yaşam ve ölüm konuları işlenmiştir. Yapılan kazılarda bereketi simgeleyen ana tanrıça heykelcikleri de bulunmuştur.

Duvar resimlerinde ölü gömme törenleri, av sahneleri, çeşitli insan ve hayvan figürleri betimlenmiştir.

Ders İçi Etkinlik

Aşağıda, Çatalhöyük'te bulunan iki duvar resmi verilmiştir. Bu resimleri renk, konu, estetik, tasvir vb. özellikleri bakımından inceleyiniz. Yorumlarınızı, sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.

Aşıklı Höyük: Aksaray il merkezinin 25 km güneydoğusunda ve Melendiz Çayı'nın kıyısındadır. Orta Anadolu'nun bilinen en eski köyüdür (Fotoğraf 2.13). Oturma alanları dış tarafı taştan, iç tarafı da kerpiçten yapılan iki duvarla kuşatılmıştır. Bir - üç gözlü, dörtgen biçimli olan evlere damlardaki açıklıklardan giriliyordu. Yapılarda malzeme olarak kerpiç kullanılmıştır. Ayrıca Aşıklı Höyük'te bulunan aletlerin taş, kemik, boynuz ve obsidiyenden yapıldığı tespit edilmiştir.

Fotoğraf 2.13 Aşıklı Höyük'ün kazılmış alanını gösteren bir hava fotoğrafı

Fotoğraf 2.14 Hacılar Höyüğü'nün kazılmış alanını gösteren bir hava fotoğrafı

Hacılar: Burdur'un 25 km batısında, eski bir yerleşim merkezidir. Hacılar'da evler, taş temel üzerine kerpiçle yapılmış olup beyaz sıvalıdır. Evlerin içi, ince duvarlarla bölümlere ayrılmıştır. İçinde fırın, ocak, öğütme taşları bulunan mutfak, evin dışına alınmıştır. Hacılar'daki evlere, avlulara açılan, evlerin geniş cephelerinde bulunan kapılardan giriliyordu. Evler arasında oluşan dar sokaklar, Hacılar mimarisinde artık bir kent dokusunun egemen olmaya başladığı izlenimini vermektedir (Fotoğraf 2.14). Ayrıca bu dönemde ölümler, artık evlerin içine değil, daha çok avlulara ve mezarlıklara gömülmeye başlanmıştır.

Hacılar'da yapılan kazılarda ele geçirilen heykelcikler çıplak ana tanrıça ve çocuk heykelcikleridir. Bunlar, iri badem gözlü biçimde tasvir edilmişlerdir.

Neolitik Çağ'ın Anadolu'daki diğer önemli yerleşimleri arasında Yumuk Tepe (Mersin), Kuruçay (Burdur), Erbaa (Tokat) ve Köşkhöyük (Bahçesaray, Niğde) sayılabilir.

Ders Dışı Etkinlik

Catalhöyük buluntuları ile Hacılar buluntularını İnternet'ten bulunuz. İki yerleşim yerinden çıkan buluntuların benzer ve farklı özelliklerini açıklayınız.

ç. Kalkolitik Çağ'da Anadolu

Ders Dışı Etkinlik

İnsanlık tarihi boyunca yaşam tarzlarındaki değişiklik ve ekonomik dönüşümün insanlar üzerinde yarattığı ya da yaratabileceği etkiyi anlatan bir kompozisyon yazınız.

Madenî aletlerin yanı sıra taş aletlerin kullanılmaya devam edilmesinden dolayı bu döneme taş ve maden devri anlamına gelen Kalkolitik Çağ denilmektedir.

Mersin Yumuk Tepe: Mersin Yumuk Tepe Höyüğü'nün Anadolu madenciliğinde önemli bir yeri vardır. Höyükte yapılan kazılarda otuz üç tabakaya rastlanmıştır. Altıncı tabakada birçok madenî alet bulunmuştur. Bakırdan yapıldığı anlaşılan bu aletler içinde keskiler, baltalar, iğneler dikkat çeker. Bu aletler önce dökme tekniği ile yapılmış, daha sonra çekiçle dövülerek kullanışlı hâle getirilmiştir.

Hacılar: Neolitik Çağ'ın önemli bir yerleşim merkezi olan Hacılar'ın beşinci katında Kalkolitik Çağ buluntularına da rastlanmıştır. Burada yapılan kazılarda perdahlı, tek renkli çanak çömleklerin yanı sıra zengin bezeklere sahip birçok boyalı çanak çömlek bulunmuştur (Fotoğraf 2.17). Pişmiş topraktan yapılan ana tanrıça heykelleri sematiktir.

Can Hasan: Karaman ili yakınlarında bulunan Can Hasan'daki evler, kare ve dikdörtgen planlı olup duvarları kalındır. Bazıları iki katlı olan Can Hasan evlerinin duvarlarında geometrik süslemeler dikkat çekmektedir. Can Hasan'da tanrıça heykelcikleri yapma geleneği de sürdürülmüştür. Yapılan kazılarda hamuru ince, renkli, geometrik bezeli birçok çanak çömlek ortaya çıkarılmıştır (Fotoğraf 2.18). Aynı çanak çömlek türüne Yumuk Tepe (Mersin) kazılarında da rastlanmıştır. Benzerlik o denli büyüktür ki bu çanak çömleklerin ticari ilişkiler sonucu bölgeye geldiği düşünülmektedir.

Fotoğraf 2.17: Hacılar'da (Burdur) bulunmuş boya bezekli kaplara bir örnek, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Fotoğraf 2.18: Can Hasan'da (Karaman) bulunmuş Kalkolitik Çağ çanak çömleklerine bir örnek, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Alişar: Yozgat'ın 45 km güneydoğusundadır. Höyükte Kalkolitik Çağ'dan Frigler zamanına kadar uzanan yerleşme katları tespit edilmiştir. Kalkolitik Dönem kültür katında evler dikdörtgen planlı, tek odalı ve kerpiçtendir. Döşeme altlarında, doğrudan çukurlara ya da taş veya ahşap sandukalara gömülü iskeletlere rastlanmıştır.

d. Maden Çağı'nda Anadolu

Madenin insan yaşamındaki önemli yerini alması Kalkolitik Çağ ile başlar ancak kullanımı Tunç Çağı'nda iyice yaygınlaşır. Maden Çağı; Bakır, Tunç ve Demir Çağı olarak gruplandırılır.

Tunç; koyu kırmızı renkte olan, bakır, çinko ve kalay alaşımıdır. Bronz da denir. Bu alaşım kullanıldığı Tunç Çağı'na adını vermiştir. Maden Çağı'nda yaşayan insanlar, tuncun yanı sıra altın ve gümüş gibi değerli madenleri de kullanmışlardır.

Madenciliğin gelişmesi, iş bölümüne dayalı kent yaşamının da başlamasını sağlamıştır. Bu oluşum giderek ilk bağımsız beyliklerin, ilk siyasi örgütlenmelerin hazırlayıcısı olmuştur.

Yavaş yavaş oluşan bu gelişmeleri en sonunda yazının bulunması (IV. bin yılın sonları) izlemiştir. Yazıyla birlikte, kimi ham maddelere olan gereksinimle ilişkili olarak ticarete duyulan büyük ilgi, ülkelerin birbiriyle ilişkisini güçlendirmiş, böylelikle yeni bir dönem başlamıştır. Bu yeni dönem, daha iyi örgütlenebilen toplumların dönemidir. Tunç Çağı'nda Anadolu ve çevresinde ilk şehir devletleri, ardından da ilk büyük devletler ortaya çıkmıştır.

Tunç Çağı'nda Anadolu'da bulunan önemli yerleşim merkezlerinden bazıları ve özellikleri şunlardır:

Troya (Truva): Çanakkale yakınlarındaki Troya, çevresi surlarla çevrilmiş antik bir kenttir.

1871'de Heinrich Schlieman (Haynrih Şiliman) tarafından keşfedilen bu antik kentte yapılan kazılar sonucu aynı yerde farklı dönemlerde yedi kez kent kurulduğu ve farklı dönemlere ait otuz üç katman olduğu saptanmıştır.

Çömlekçi çarkının henüz kullanılmadığı Truva'daki seramiklerin büyük bölümü siyah, gri ve zeytin yeşili rengindedir. Genellikle bezemesiz olmakla birlikte kimi çanaklara tutamaklar (kulplar) yapılmış, insan figürü biçimine sokulmuştur (Fotoğraf 2.19). Bu çanak çömlekler gerek yapım gerekse biçim olarak oldukça özgündür. Troyalıların madencilikteki ustalıkları kazılarda çıkan, kazı başkanı tarafından Almanya'ya kaçırılan hazinelerdeki altın ve gümüş kaplarda, altın süs takılarında kendini gösterir.

Alacahöyük: Çorum ili Alaca ilçesi yakınlarında bulunan Alacahöyük'teki ilk kazılar Atatürk tarafından başlatılmış, 1935'ten sonra Hamit Zübeyr Koşay ve Remzi Oğuz Arık başkanlığında yürütülmüştür.

Yerleşme alanının yamaçlarındaki 13 kral mezarı, dikdörtgen planlı çukurlara yapılmıştır. Ölü, dizlerini karnına çekmiş durumda (hoker), armağanlarıyla mezarın odasına yerleştirilmiş, sonra üzeri ağaç, çamur ve toprakla örtülmüştür. Zengin mezar armağanları altın, gümüş, elektürüm (altın - gümüş karışımı bir maden), tunç ve demirdendir.

Altın süs takılarındaki form, Anadolu'da tarih öncesinde yaşayan uygarlıklara ait kazılarda ele geçirilmiş dinî simge olan **idollerde** de kullanılmıştır (Fotoğraf 2.20). İdol, tek veya çok başlı stilize edilmiş insanı simgeleyen heykelciklerdir. Dövme, dökme teknikleriyle üretilmiş bu eserler Anadolu halkının bu dönemde ulaştığı yüksek teknolojinin en canlı kanıtlarıdır. Daha önceki çağlarda pişmiş toprak ve taşlardan yapılan "ana tanrıca" heykelciklerinin, Tunç Çağı'nda daha bir stilize edildiği ve değerli maden ve taşlardan yapıldığı görülmektedir. Büyük çoğunluğu mezarlardan çıkarılan bu heykellerden, Hasanoğlan'da (Ankara) çıkarılan kadın heykelciği dikkat çekicidir.

Tunç Çağı'nda da zengin bir uygarlık yaratan Anadolu toprakları, özellikle Ön Asya'daki başka yerleşim merkezlerinin de ilgisini çekmiştir.

Anadolu'daki bu zenginliği ilk görenler Asurlu tüccarlar olmuştur. Anadolu'nun altın ve gümüşünü çekebilmek için yoğun bir ticaret ağı kuran Asurlu tüccarlar, kurdukları ticaret kolonileriyle Anadolu'ya tunç yapımı için gerekli olan kalayı getirip karşılığında da altın ve gümüş gibi değerli madenleri almışlardır. Bu ticaret yapılırken Tunç Çağı'nı yaşayan Anadolu insanı, Asurlu tüccarlardan yazıyı öğrenmiştir. Tunç Çağı'nın sonlarında yazının Anadolu'ya girmesiyle Anadolu'da uygarlık tarihinin ikinci evresi olan "tarih çağları" başlamıştır. Bu çağa ilk tanıklık eden yerleşim yeri Kültepe'dir.

Kültepe: Asurlu tüccarlar Kayseri yakınlarında bulunan Kültepe'de, bir ticaret kolonisi kurmuşlardır. Kültepe, Anadolu'nun ilk yazılı tarih belgelerinin bulunduğu yer olmasından dolayı ayrı bir öneme sahiptir (Fotoğraf 2.21).

Fotoğraf 2.19: Truva'da (Çanakkale) bulunan, elinde çift kulplu kap tutan kadın figürlü çömlek, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Fotoğraf 2.20 İdol formundaki altın takı ögesi, Alacahöyük, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Fotoğraf 2.21: Kültepe'de (Kayseri) bulunmuş zarflı tablet, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Ders Dışı Etkinlik

Tarih Öncesi Çağlar	Çağlara Ait Önemli Buluntular
Paleolitik Çağ	Mağaraların duvarlarına yapılmış resimler
Mezolitik Çağ	Mikrolitler
Neolitik Çağ	Dibek, buğday öğütme taşları, fırın
Kalkolitik Çağ	Cilalanmış keramik kaplar
Maden Çağı	Yazılı tabletler

Yukarıdaki tabloda tarih öncesindeki çağlar ile bu dönemlere ait önemli sanatsal buluntulardan örnekler verilmiştir. Çevrenizde bulunan bir arkeoloji müzesine giderek bu buluntuları gözlemleyiniz. Zaman ilerledikçe insanlığın yaşadığı dönemde nelerin değiştiğini, nelerin sürdüğünü arkadaşlarınızla paylaşınız.

Tunç Çağı'nda Kültepe'de yapılan evlerin temelleri taş, duvarları kerpiçtir.

Yapılan kazılarda cilalanmış, gaga ağızlı ve süzgeç özelliği taşıyan çanak çömlek (Fotoğraf 2.22) ile çok sayıda yazılı tablet bulunmuştur.

Tabletler, o günkü Anadolu ve Ön Asya toplumlarının siyasi, kültürel ve ekonomik yaşamı hakkında önemli bilgiler vermektedir.

Kültepe'de bulunan yazılı belgelerden, kentin önemli bir ticaret merkezi olduğu da öğrenilmektedir.

Fotoğraf 2.22: Kültepe'de bulunan çeşitli çanak çömlekler, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Fotoğraf 2.23: İkiztepe'de bulunan bir figürin örneği, Bafra Müzesi, Samsun

İkiztepe: Samsun'un 55 km, Bafra'nın 7 km kuzeybatısındadır. İkiztepe ören yeri 1941 yılında yapılan kazılar sonucu ortaya çıkarılmıştır.

İkiztepe denmesine rağmen yerleşme alanı iki büyük, iki küçük tepeden oluşur. İkiztepe'de son Kalkolitik Çağ'dan Helenistik Çağ'a kadar yerleşim izlerine rastlanmıştır.

İkiztepe'de yapılan kazılarda çok sayıda boynuzdan yapılmış baltalar, çekiçler, tokmaklar ve figürinler (Fotoğraf 2.23) ele geçirilmiştir.

Kazılar sırasında Tunç Çağı'na ait konut örneklerine rastlanamamıştır. Kazı alanında yer alan sağlam taş yapılar Antik Dönem'e aittir. Dönemin inşaat teknolojisi **dramos** tipli yeni bir mezar türünün ortaya çıkmasını sağlamıştır (Fotoğraf 2.24).

Dramos çeşitli kültürlerde, toprak altına ya da kayalara oyulmuş oda-mezarların önlerine eklenmiş kuyu biçimli küçük giriş bölümüne verilen addır. Eski Orta Doğu uygarlıklarında ve Antik Dönem'de yer altı mezar anıtına giriş sağlayan yol, koridor, geçit ya da merdiven olarak kullanılmıştır.

İkiztepelilerin yaşamlarını tarımdan çok avcılık, hayvancılık ve balıkçılıkla sürdürdükleri, kazılarda ele geçen av ve besi hayvanı kemikleri ile kılıçlardan anlaşılmıştır.

İkiztepeliler dokumacılıkta da çok ileri gitmişlerdir. Bu da günümüze kadar gelen ve metal eserler üzerinde parçaları kalan çok iyi dokunmuş kumaş örneklerinden anlaşılmaktadır.

Fotoğraf 2.24: İkiztepe'de bulunan dramoslular bir mezar yapısının girişi, Bafra, Samsun

A. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları yanıtlayınız.

1. Yandaki fotoğrafta görülen yapı sanatının ilk örneği aşağıdakilerden hangisidir?

- A. Menhir
- B. Kromlek
- C. Höyük
- D. Tümülüs
- E. Dolmen

2. • Ana tanrıçayı leopar başlıklı koltukta doğum anında tasvir eden heykelciği ile ün yapmıştır.
• Boğa başlarının bulunduğu bir çok kült binası vardır.
• Birbirine bitişik, kerpiçten yapılmış, dikdörtgen planlı evlere sahiptir.

Yukarıda bazı özellikleri verilen, Neolitik Çağ'ın en önemli yerleşim merkezi aşağıdakilerden hangisidir?

- A. Çayönü
- B. Göbekli Tepe
- C. Aşıklı Höyük
- D. Çatalhöyük
- E. Hacılar

3. I. Zengin su kaynaklarının varlığı
II. Sert iklim koşullarına sahip olması
III. Coğrafi konumunun uygunluğu
IV. Eğimli ve dağlık yeryüzü şekillerinin bulunması

Tarih öncesinde Anadolu'nun yerleşim yeri olarak seçilmesinde hangi faktörler etkili olmuştur?

- A. I ve II
- B. I ve III
- C. II ve III
- D. II ve IV
- E. III ve IV

4. Aşağıdakilerden hangisi Paleolitik Çağ'ın özelliklerinden biri **değildir**?

- A. İnsanların üretici olması
- B. İnsanların besin kaynaklarına göre yer değiştirmesi
- C. İnsanların avcılık ve toplayıcılıkla geçinmesi
- D. İnsanların mağaralarda yaşaması
- E. İnsanların mağara duvarlarına resimler çizmesi

B. Aşağıdaki soruların yanıtlarını defterinize yazınız.

1. Paleolitik Çağ'ın önemli yerleşim merkezleri nelerdir? Örnek veriniz.
2. Neolitik Çağ'da insan yaşamına yansıyan değişiklikler nelerdir? Belirtiniz.
3. Kültepe'de ele geçirilen en önemli buluntular nelerdir? Bunların Anadolu tarihi açısından önemlerini açıklayınız.
4. Tarih öncesi çağlara ait dünyanın çeşitli yerlerindeki yerleşim yerleri nelerdir? Örnek veriniz.

C. Aşağıda Anadolu topraklarında bulunmuş, tarih öncesi çağlardan günümüze ulaşan bazı eserler gösterilmiştir. Bu eserlere ait verilenleri inceleyerek eserin hangi döneme ait olduğunu yazınız.

Göbekli Tepe’de bulunan dikili taşlardan

.....

Çatalhöyükte bulunan ana tanrıça heykelciği

.....

Geometrik biçimli mikrolit aletler

.....

Karain Mağarası’ndan çıkarılmış kenar kazıyıcı aletlerden

.....

Öz Değerlendirme Formu

“Tarih Öncesinde Anadolu’da Yaşam” ünitesinin sonunda neleri, ne kadar öğrendiğinizi anlamak için kendinizi değerlendirebilirsiniz. Aşağıdaki ölçütlerden size uygun olanı işaretleyiniz.

Ölçütler	Dereceler		
	Yapabiliyorum.	Kısmen yapabiliyorum.	Yapamıyorum.
1. Tarih öncesi çağlarda insanların yaşadıkları yerleri yerleşim yeri olarak seçmelerinin nedenlerini açıklayabilirim.			
2. Tarih öncesi çağlarda insanların yaşantılarının nasıl olduğunu ve bu yaşantının sanat eserlerine nasıl yansıdığını açıklayabilirim.			
3. Anadolu toprakları üzerinde tarih öncesindeki çağlara ait yerleşim yerlerinin nereler olduğunu açıklayabilirim.			
4. Tarih öncesi çağlardan günümüze kalan, Anadolu’da bulunan eserleri tanıyabilirim.			

Değerlendirme sonunda iki kez “Kısmen yapabiliyorum.” ya da bir kez “Yapamıyorum.” derecelerini işaretlediyseniz daha etkili bir öğrenme için bu konuları tekrar çalışmalısınız.

3. ÜNİTE

İLK ÇAĞ'DA DOĞU AKDENİZ HAVZASI UYGARLIKLARI VE BİZANS

1. MEZOPOTAMYA SANATI

2. MISIR SANATI

3. ANADOLU UYGARLIKLARI VE SANATI

a. Hitit Sanatı

b. Frig Sanatı

c. Lidya Sanatı

ç. Urartu Sanatı

4. YUNAN SANATI

5. ROMA SANATI

6. ERKEN HRİSTİYANLIK VE BİZANS SANATI

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. Mezopotamya uygarlıkları ile Mısır uygarlığının yayılma alanlarını ve önemli yerleşim merkezlerini ilgili haritalar üzerinde gösteriniz. Uygarlıkların bu alanlara yerleşme sebepleri ile ilgili düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız

2. Anadolu'da İlk Çağ'da kurulan uygarlıklara ait bulduğunuz resim örneklerini sınıfa getirerek arkadaşlarınızla birlikte inceleyiniz. Bu uygarlıkların benzer ve farklı yönlerini tespit etmeye çalışınız.

3. İnternet'ten Atina Akropolü ve Roma'daki Collesseum hakkında bilgi toplayınız. Topladığınız bilgileri konu işlenirken arkadaşlarınızla paylaşınız.

4. Kapadokya yöresinin Erken Hristiyan sanatı için önemini araştırınız. Araştırmanızın sonuçlarını konu işlenirken anlatmak için sunuya dönüştürünüz.

5. İl yıllıklarından, ansiklopedi, dergi gibi kaynaklardan yararlanarak Bizans dinî mimarisinin İstanbul'da bulunan örnekleri ile ilgili görseller bulunuz. Bulduğunuz görselleri panoya asınız.

6. İlk Çağ'da Doğu Akdeniz havzası uygarlıklarına ait sanat eserleri ile ilgili bilgi toplayınız.

1. MEZOPOTAMYA SANATI

Mezopotamya, insanlık tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Bu öneminden dolayı buraya “medeniyetlerin beşiği” adı verilir. Çünkü Mezopotamya’da;

- yazı keşfedilmiş,
- büyük kentler kurulmuş,
- saraylar ve tapınaklar inşa edilmiş,
- yakın çevrede yaşayan medeniyetler etki altına alınmış ve geniş bir alana yayılma imkânı sağlanmış.

Tüm bu özelliklerin Mezopotamya sanatı üzerindeki etkileri neler olabilir? Bu konudaki düşünceleriniz nelerdir? Açıklayınız.

Mezopotamya, Dicle ile Fırat nehirleri arasındaki bölgedir. Kuzeydoğuda Anadolu dağları ve İran, güneyde Basra Körfezi, batıda Arabistan Çölü ile çevrilidir. Mezopotamya, dünyanın en eski uygarlık merkezlerinden biri sayılmaktadır. Burada birçok kavim yaşamıştır. Bunlar arasında Sümerler, Akadlar, Asurlar ve Babiller sayılabilir.

Sümerler

Mezopotamya uygarlığının temelini atan uygarlıktır. Mezopotamya’da kurulan uygarlıkların en önemlisi olan Sümerlerde yönetim ayrı ayrı şehir devletleri hâlinde idi. Sümerler; Ur, Uruk, Lagaş, Nippur, Eridu gibi şehir devletleri kurmuşlardır. Mezopotamya sanatı, çok tanrılı dinî inancın etkisiyle gelişmiştir.

Mezopotamya’da kullanılan yazı çivi yazısıdır. Bu, ilk yazı türüdür. Taşların ve kil tabletlerin üzerine özel bir teknikle yazılır. Yazı karakteri çiviye benzediğinden çivi yazısı adı ile anılır (Fotoğraf 3.1).

Fotoğraf 3.1: Mezopotamyalıların kullandıkları çivi yazısı (Babil kralı Hammurabi kanunlarını içeren bazalt levhadan bir bölüm), Bağdat Müzesi, Irak

Sümer Mimarisi: Mezopotamya’da taş bulunmadığından, Sümerler yapılarını kerpiç ve pişmemiş tuğla kullanarak yapmışlardır. Tuğla, yalnızca saray ve konutlarda değil sur, kanal, baraj, set gibi inşaatlarda da kullanılmıştır. Kerpiç ve tuğla, taş gibi dayanıklı olmadığından Sümer mimari yapılarından günümüze fazla örnek gelmemiştir.

Farklı bölgelerdeki yapılarda farklı malzemeler kullanılmasının nedenleri neler olabilir?

Sümer kentlerinin etrafı kalın surlarla çevrilidir. Kentin içinde krala ait bir saray, tapınaklar ve evler bulunmaktadır. Kent içindeki binaların cephe duvarlarındaki bezemeler ilgi çekicidir. Bunun için yalnız boyalar kullanıldığı gibi sırlı tuğla, renkli taşlardan mozaik veya madenî levhalar da kullanılmıştır.

Sümer mimarisinin en önemli yapı türü ziggurat denilen tapınaklardır. İki ila yedi katlı olan bu yapıların ana malzemesi, değişik renklere sahip pişmemiş tuğlalardır. Kesik piramit görünümündedirler. Duvarları oldukça yüksektir. Duvarlarda herhangi bir açıklık görülmez. En üstte yer alan tapınak girişine, yapının bir cephesine üç yönden yerleştirilen rampalarla çıkılır.

Sümerlerin zigguratlarında değişik renkte tuğlalar kullanmasının nedeni ne olabilir?

Sümerler astronomi ile de yakından ilgilenmişlerdir. Bu nedenle kule tapınlardan dinî amaçların dışında rasathane yani gözlemevi olarak da yararlanmışlardır.

Sümer zigguratlarına, Ur kentinde yapılan **Nanna Zigguratu** örnek verilebilir (Fotoğraf 3.2).

Fotoğraf 3.2: Nanna Zigguratu, Ur, Irak

Fotoğraf 3.3: Sümer mezarlarından bir görünüm. Ur, Irak

Sümer sarayları, dikdörtgen bir avlu ve bunun çevresinde bulunan birçok odadan oluşmaktaydı. Odaların kapısı avluya açılırdı. Penceresi olmayan bu yapılara ışık ve hava yalnızca kapıdan girmekteydi.

Sümer evlerinde yapı malzemesi olarak temelde taş, duvarlarda kerpiç kullanılmıştır. Evlerin üzerleri ise ahşap çatı ile örtülüdür.

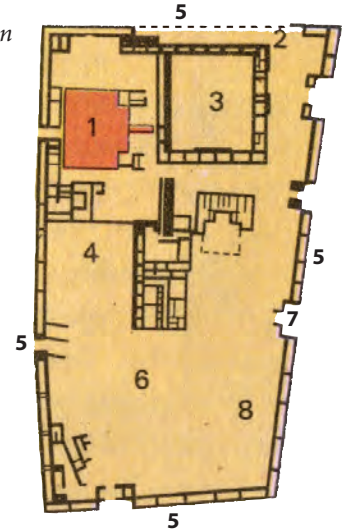
Mezarlık mimarisi, çevresindeki diğer yerleşim merkezleri ve kavimlerin aksine, Mezopotamya'da daha az gelişim göstermiştir. Az sayıda bulunan Sümer mezarları, dikdörtgen odalar biçimindedir (Fotoğraf 3.3).

Sümerler mimari yapılarını, nehir taşmalarına karşı korumak için yüksek setler üzerine yapmışlardır.

Yanda Sümerlerin Ur kentinin planı verilmiştir. Planı inceleyerek Sümer mimarisinin önde gelen yapılarının neler olduğunu söyleyiniz.

1. Nanna Zigguratu
2. Duvar
3. Nanna Zigguratu avlusu
4. Eski zigguratın bulunduğu alan
5. Evler
6. Ur - Nammu Sarayı'nın bulunduğu alan
7. Sirius kapısı
8. Eski mezarlık alanı

Ders Dışı Etkinlik

Günümüzde ziggurat tarzında yapılmış olan yapıları araştırıp ulaştığımız sonuçları arkadaşlarınıza sununuz.

Ur kenti ile ilgili aşağıdaki metni okuyup Sümer mimarisi hakkında verilen soruları defterinize cevaplayınız.

Ur Kenti

Ur, Sümer kentlerinin tipik bir örneğidir. Urlular yaşadıkları kentin sahibi olduğuna inandıkları Ay Tanrısı Nanna için birçok tapınak ve ziggurat yapmışlardı.

Sümerlerin inşa ettikleri ziggurat, düz arazide bir dağ gibi dimdik duruyordu. Bu nedenle kentin çok uzaklarında, güvenli olmayan bölgelerde çalışan çiftçiler ve çobanlar Nanna'nın bulunduğu yeri görüyor, Nanna'nın da kendilerini gördüğüne ve koruduğuna inanıyorlardı.

Ur kentinin oval biçimli iç kenti dar sokaklar, aralıklar ve pazarlarla doluydu. Halkın çoğu ise dış bölümde yaşıyordu. Ur kentindeki kil ve tuğla yapılar uzun ömürlü değildi. Bina yapımı için gereken taşlar olmadığından Sümerler sık sık binalarını yeniden yapmak zorunda kalıyordu. Evler güneşte ya da fırında kurutulmuş kil tuğlalardan yapılıyordu. Ortalarında bir avlu vardı ve meyilli çatılardan gelen yağmur suları bu avludaki bir kanala akardı. İki katlı olan evlerin üst odaları ağaç bir balkonla evin dışından birbirine bağlanmıştı. Evler çoğunlukla tek katlı yapılıyordu. Ağaç az, taş hem az hem de pahalı olduğu için iki katlı evleri ancak zengin Sümerler yapabiliyordu. Her evin, tanrıya ayrılmış kutsal bir bölümü vardı.

Ron Carter, **Uygarlık Tarihi**, s. 12 (Kısaltılmıştır.).

1. Dinî inanışlarının Sümer mimari sanatı üzerindeki etkisi nedir?
2. Kullanılan yapı malzemesinin Sümer mimarisi üzerindeki etkisi nedir?
3. Sümer kentlerinin sahip olduğu mimari özellikler nelerdir?

Sümer Heykel Sanatı: Granit, bazalt ve diyonit gibi sert taşlardan yapılmış Sümer heykellerinin konularını tanrılar, krallar ve kentlerin önde gelen kişileri oluşturur.

Yüzlerde iri gözler, incecik dudaklar, kartal gagasına benzeyen burunlar, kıvrıkcık gür sakallar Sümer heykellerinin en belirgin özellikleridir. Sakin bir duruşa sahip Sümer heykellerinde vücutlar frontal, başlar dik, eller göğüs- te kavuşmuştur. İri ve belirgin gözlerde ise renkli taşlar kullanılmıştır. Bu heykellerin vücut formları orantısızdır. Sanatçı baş, omuz, kol veya elleri kendisine göre daha büyük olarak işleyebilmiştir.

Sümer heykelleri çoğunlukla ellerini göğsünün üstünde kavuşturmuş, tüylü bir kürk giymiş ve dua ederken betimlenmiştir (Fotoğraf 3.4).

Kral Gudea heykeli (Fotoğraf 3.5) Sümer heykellerine bir örnektir.

Fotoğraf 3.4: Çeşitli Sümer heykelleri, Bağdat Müzesi (Bağdat Müzesi, Amerika'nın Irak'ı işgali sırasında tahrip edilmiş ve eserlerin büyük bir çoğunluğu kaybolmuştur.), Irak

Fotoğraf 3.5: Kral Gudea'nın heykeli, Louvre Müzesi, Paris, Fransa

*İstanbul Arkeoloji Müzesinde bulunan **Kral Lugaldalu'nun heykeli** yanda gösterilmiştir. Heykeli inceleyerek heykelin özellikleri ile ilgili aşağıdaki ifadelerden doğru olanların başına "D", yanlış olanlarınkine "Y" harfi yazınız. Yanıtlarınızın doğru olup olmadığını öğretmenizle kontrol ediniz.*

- (...) 1. Üzerinde etek olan heykelin belden yukarısı ve ayakları çıplaktır.
- (...) 2. Heykel donuk bir yüz ifadesine sahiptir.
- (...) 3. Saçsız, ellerini göğsünün altında birleştirmiş bir adam tasvir edilmiştir.
- (...) 4. Kaşlarının ve gözlerinin içi boştur.
- (...) 5. Heykelin kol uzunluğu, vücudun bütününe göre orantılıdır.

Sümer Kabartma Sanatı: Sümer kabartmalarında kral ve tanrı figürleri, kralların günlük yaşamları ile ilgili sahneler, dinî törenler, temel atma törenleri, savaş sahneleri gibi konular işlenmiştir. Kabartmalar genellikle taş üzerine yapılmıştır. Gövde, omuz ve eller cepheden; karın, kol ve bacaklar profilden gösterilmiştir. Vücudun bütün organları ayrı ayrı düşünülmüş ve değerlendirilmiştir. Oval çizgilerle çevrili iri gözler heykellerin olduğu gibi kabartmaların da en belirgin özelliğidir.

Sümer kabartmalarının en tanınmışı Lagaş'ta bulunan **Akbabalar Steli**'dir. Bir zafer kabartması olan stelin ön yüzünde Sümer ordusunun düşmanı yenmesi, arka yüzünde ise zaferden sonra düzenlenen dinî bir tören canlandırılmıştır (Fotoğraf 3.6).

Fotoğraf 3.6: Akbabalar Steli'nin arka yüzü, Louvre Müzesi, Paris, Fransa

Fotoğraf 3.7: Naramsin Anıtı, Louvre Müzesi, Paris, Fransa

Sümer kabartmalarında dönemin siyasal olaylarına da yer verilmiştir. Bu durum, kabartmaların hangi niteliği kazanmasını sağlamıştır? Söyleyiniz.

Akadlar

Mezopotamya'nın orta kesimlerine gelip yerleşen Akadlar, uzun süre Sümerlerle iç içe yaşamışlar ve onların kültürlerini benimsemişlerdir. Kralları I. Sargon, MÖ 2350 yıllarında Sümer egemenliğine son vererek Büyük Akad Krallığı'nı kurmuştur.

Akad Heykel Sanatı: Akadların sanatı daha çok heykelciliğe ve taş oymacılığına dayanır. Kralların kahramanlıklarını övmek için yapılmış dikili taşlar, Akad sanatının en güzel örneklerini ortaya koyar. Sümer heykel sanatının etkisi altında kalan bu kabartmalı dikili taşların en tanınmış örneklerinden birisi **Naramsin Anıtı**'dır (Fotoğraf 3.7).

Naramsin Anıtı üzerindeki kabartmanın konusu ne olabilir? Söyleyiniz.

Asurlar

Mezopotamya'da önemli bir devlet kuran Asurlar, MÖ 2000 yıllarında Sargon liderliğinde bağımsız bir devlet kurmuşlardır. Başkentleri Ninova'dır.

Asur Sanatı: Sümer sanatının etkisi altında kalan Asur mimarisinde çok az yenilik görülür. Yüksek taraçalar üstünde, pişmemiş tuğladan yapılmış çok büyük yapılar, mazgallarla donatılmış tahkimli surlar, kare biçiminde yüksek kuleler ve karmaşık saraylar Asur mimarisinin başlıca öğeleridir.

Asur kabartmalarında, genel olarak kralların yaşamlarını ve yaptıklarını öven, tarihi olayları anlatan konular işlenmiştir. Taş veya alçı taşından levhaların üzerine yapılan bu kabartmalarda hükümdarın gücü, kahramanlıkları oldukça gerçekçi bir şekilde anlatılmıştır. Atların dört nala koşmaları, yırtıcı hayvanların can çekişirken kıvrınmaları, gerilmiş ve irileşmiş kaslar Asur heykel sanatının en belirgin özellikleridir (Fotoğraf 3.8).

Fotoğraf 3.8: Asurbanipal'in Av Sahnesi, British Museum, Londra, İngiltere

Ders İçi Etkinlik

Aşağıdaki metni okuyarak Asurlardaki din - sanat ilişkisini yorumlayınız. Yorumlarınızı sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.

Bel - Harran - Beli - Usur

Asur kralı IV. Salmanassar'ın ve II. Tiglatpileser'in sarayında memurdu. İstanbul'daki Eski Şark Eserleri Müzesinde bulunan yandaki stelde Tanrı sembolleri önünde dua edenken görülür. Sol alt kısmında bulunan yazıtta ise şunlar yazılıdır:

"Ben, Bel - Harran - Beli - Usur. Asur'un kralları Salmanassar ve Tiglatpileser'in vekil-harcı, yüce tanrılardan ve kudretli efendilerden korkan, onların yüce emirleriyle ve kati lütufları ile çölde ıssız bir yerde şehir kurdum. Onu temellerinden tepesine kadar tamamladım. Bir tapınak yaptırıp ve bir kutsal mekân koydurttum. Onun temelini dağların yerleştiği gibi sağlam, temel duvarlarını sonsuza dek kalacak gibi yaptırıp..."

Çiğdem Maner, **Tarih Canavarı Mezopotamya**, s. 49.

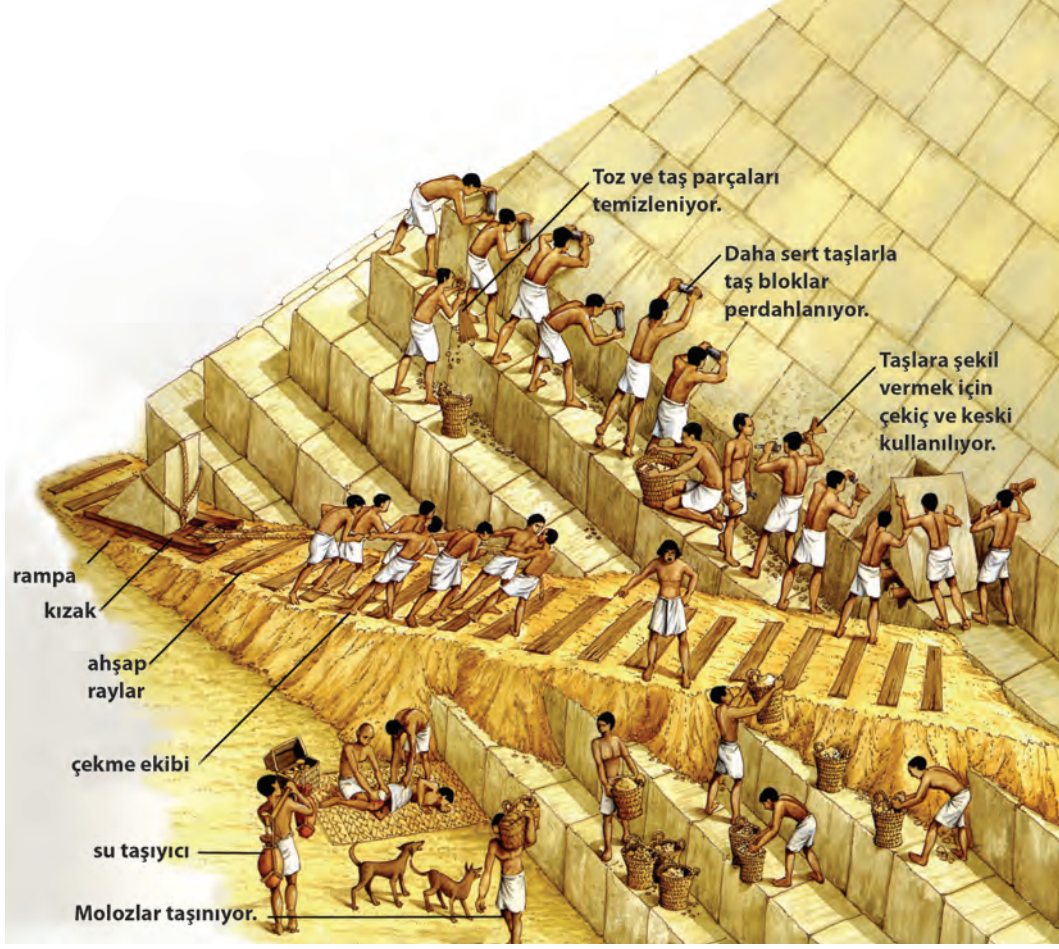

Ders Dışı Etkinlik

- İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi
- İngiliz Ulusal Müzesi (British Museum, Londra)
- Mardin Müzesi
- Bergama Müzesi (Berlin)
- Diyarbakır Müzesi
- Louvre Müzesi (Paris)
- Urfa Müzesi
- Metropolitan Müzesi (New York)
- Gaziantep Müzesi
- Bağdat Müzesi (Irak)

Ülkemizde ve dünyada Mezopotamya sanatına ait eserlerin sergilendiği bazı müzelerin adları yukarıda verilmiştir. Seçtiğiniz müzelerin İnternet sitelerini ziyaret ederek Mezopotamya sanatına ait eserlerle ilgili bilgi edininiz. Edindiğiniz bilgilerden yararlanarak "Mezopotamya sanatı" konulu bir öykü yazınız.

2. MISIR SANATI

Yukarıda günümüzden 3000 yılı aşkın bir süre önce inşa edilen piramitlerin yapılarını temsil eden bir resim verilmiştir. Resmi inceleyerek piramitlerin inşa süreci ile ilgili neler söyleyebilirsiniz? Belirtiniz.

Mısır, Afrika'nın kuzeydoğusunda yer alan oldukça eski bir uygarlık merkezidir. Mısır'da tarih öncesi dönemden başlayarak bütün tarih devirlerinde önemli uygarlıklar yaşamıştır. Mısır, Afrika ana karasında olmasına karşın, Mısır uygarlığı Akdeniz ve Ön Asya kültürünün bir parçasıdır.

MÖ 3000 yıllarında ortaya çıkan Mısır uygarlığının kültürünü ve geleneksel yaşamını belirleyen ve sürdüren temel etkenler güneş ile Nil Irmağı'nın çevresindeki yeşil alanlar ve çöllerdir.

Nil'in sakin akan ve belirli aralıklarla taşan bol suyu, üretimi ve verimliliği sağlamış; çöl zor koşullarda yaşayan insanları Nil çevresine yöneltmiş, buradaki nüfus yoğunluğu ve sık yerleşim ise sosyal, kültürel, ekonomik ve etnik bütünlüğü sağlamada başlıca etken olmuştur. Ayrıca çöl, sıcak ve kuru havası ile kültür eserlerini korumuştur.

Mısırlılar, insanların öldükten sonra da dünyadakine benzer bir yaşam süreçlerine inanıyorlardı. Bu nedenle bedenlerin her türlü bozucu etkiden korunması gerekiyordu. Vücut korunur ve sağlam olarak kalırsa öbür dünyada da yaşamını sürdürebilirdi. İşte bu amaçla ölü bedeninin mumyılanması gerekirdi. Bu yüzden mumyacılık, Mısır'da çok gelişmiştir.

“Mısır sanatının temelini kült oluşturmaktadır.” ifadesinden ne anlıyorsunuz? Söyleyiniz.

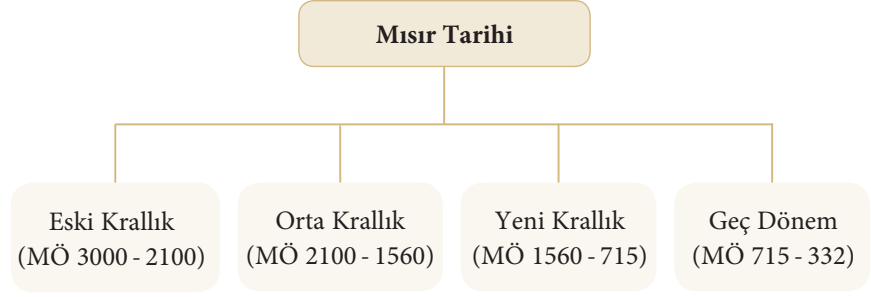

Fotoğraf 3.9: Mısırlılara ait hiyeroglif yazı örneğini gösteren duvar kaplaması

Mısır'ın kendine özgü **hiyeroglif** adı verilen resim yazısı vardır. Mısır hiyerogliflerinde yedi yüzden fazla sembol bulunmaktadır. Her işaret belli bir sesi veya nesneyi temsil eder. Bu yazı soldan sağa, sağdan sola ya da yukarıdan aşağı yazılabilir. Okumak için ölçüt, sembollerdeki insan ya da hayvan figürlerinin baktıkları yöndür. (Fotoğraf 3.9).

Mısır sanatı, Mısır tarihi ile başlamış ve çeşitli gelişmelerle sürmüştür. Mısır sanatında daha çok mimariye önem verilmiş, resim ve heykel sanatı ise mimari eserlerin tamamlayıcısı olmuştur.

Mısır tarihi dört döneme ayrılır. Bölgenin sanatı da buna paralel olarak her dönemde farklı özellikler gösterir.

Mısır Mimarisi

Mısır sanatının düşünsel temeli, tanrıların onurlandırılmasına dayanır. Buna tanrılaştırılmış ölü krallar da dâhildir. Tanrılar ve krallar için yapılan anıtsal mezarlar, saraylar ve tapınaklar alabildiğine süslü olup heykeller, resimler ve rölyeflerle bezelidir.

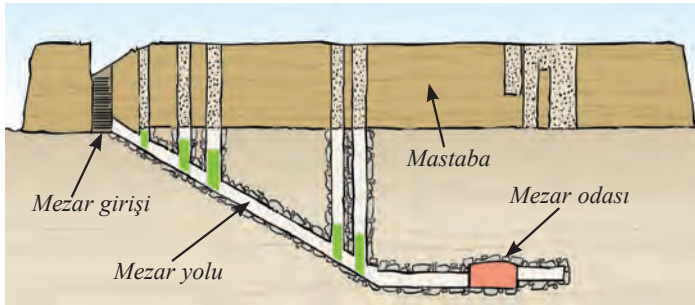
Mezar Yapıları: Mezarlar, Eski Krallık Dönemi'nde ölümler için hazırlanan ilk yapılar olmuştur. Bu yapıların en tipik örnekleri özel bir mezar tipi olan **mastabalar**dır (Fotoğraf 3.10).

Mastaba, üstü yatay olarak kesilmiş piramit biçiminde toprak altı mezar yapısıdır. Taş ve tuğla kullanılarak yapılan mastabalar, zamanla değişerek yerini piramitlere bırakmıştır.

Ders İçi Etkinlik

Aşağıda bir mastaba kesitinin çizimi ve fotoğrafı verilmiştir. Bu çizim ve fotoğrafı ders kitabınızın 41. sayfasında yer alan fotoğraflarla karşılaştırınız. Mastaba ile piramitlerin benzerlik ve farklılıklarını belirleyerek defterinize not ediniz. Bu yapıların, Sümerlerin tapınakları olan zigguratlarla da benzeyen yönlerini tespit ediniz.

Fotoğraf 3.10: Sakkara'da yer alan bir mastaba örneği, Mısır

Eski Krallık Dönemi'nin en gözde yapıları olan **piramitler**, firavunlar ve yakın akrabaları için yapılmış anıt mezarlardır (Fotoğraf 3.11).

Fotoğraf 3.11: Gize'deki piramit örnekleri, Mısır

Piramitlerin kökenini mastabalar oluşturur. Piramitler, önceleri basamaklı yapılmıştır. Bunlar üst üste oturtulmuş taraçalardan oluşmuştur. Basamaklı piramitlerin en tanınmış Eski Krallık Dönemi'nde yapılan Sakkara'daki **Coser (Zoser) Piramidi**'dir (Fotoğraf 3.12).

Piramitler daha sonra düz olarak yapılmaya başlanmıştır. Eski Krallık Dönemi'nde yapılan bu piramitlerin en tanınışları Kahire yakınlarındaki Gize'de bulunan **Keops (Fotoğraf 3.13), Kefren ve Mikerinos piramitleridir.**

Fotoğraf 3.12: Sakkara'daki Coser Piramidi, Mısır

Fotoğraf 3.13: Gize'deki Keops Piramidi, Mısır

Ders Dışı Etkinlik

Keops, Kefren ve Mikerinos piramitlerinin Mısır sanatı açısından önemi ile ilgili bir araştırma yapınız. Araştırmanızın sonuçlarını kullanarak sınıfta sunmak üzere bir sunu hazırlayınız.

Piramitlerin içlerinde çeşitli koridorlar ve koridorlardan birinin sonunda da kralın taş lahadinin bulunduğu bir mezar odası vardır.

Taştan yapılan piramitlerin en önemli özelliği, taşların arasında birbirine tutturucu herhangi bir yapıştırıcı malzeme kullanılmamasıdır. Piramitlerin üzeri, uzun ömürlü olmaları için kireç taşından yapılan levhalarla kaplanmıştır.

Kefren Piramidi'nin yanında büyük bir **sfenks anıtı** yer alır. **Büyük Sfenks Anıtı**, bulunduğu yerdeki bir kayaya yontularak yapılmıştır. Sanatçı, Kral Kefren'in başının görüntüsünü bir aslan vücudu ile birleştirerek büyük boyutlu bir anıt heykel oluşturmuştur (Fotoğraf 3.14).

Tapınaklar: Çok tanrılı inancın anıtladığı Mısır tapınakları; Eski Mısır'ın kültürünü, sanatını, tarihini her yönüyle yansıtmakta ve günümüze kadar taşımaktadır.

Önceleri çoğunlukla Nil kıyılarında görülmeye başlayan alçak duvarlı, küçük tapınaklar; devletin büyümesi ve güçlenmesiyle birlikte boyut, malzeme ve estetik bakımından olağanüstü gelişmeler göstermiştir.

Kesme taşlardan yüksek beden duvarları, avluları, dev kolonlar üzerinde yükselen büyük kapalı mekânları ve heykelleri ile giderek bir yapılar topluluğuna dönüşmüştür.

Tanrılar ve krallar adına yapılan Mısır tapınaklarında bulunan ana bölümler şunlardır:

Pilon, anıtsal giriş demektir. Pilonlar, konik şekilde yapılmış yüksek yüzeyleri ile tapınak önünde yer alır. Ortasında bulunan ahşap ve değerli madenlerle süslenmiş giriş kapısının iki yanında heykeller (Fotoğraf 3.15), **obeliskler** (dikili taş) ve bayrak direkleri bulunur. Pilon önlerinde genellikle taş plakalarla döşeli bir giriş yolu ve yolun iki yanında da sfenks ya da aslan heykelleri vardır (Fotoğraf 3.16).

Fotoğraf 3.15: Luksor Amon Tapınağı'nın önündeki kral heykelleri, Mısır

Fotoğraf 3.14: Büyük Sfenks Anıtı, Gize, Mısır

Fotoğraf 3.16: Karnak Amon Tapınağı'nın önündeki aslan ve sfenks heykellerinin bulunduğu yol, Mısır

Büyük ön avlu, pilondan sonra gelir. Üstü açık, çevresi yüksek duvarlar ve sütunlarla çevrili büyük avludur. Halk, tören günlerinde bu avluda toplanırdı.

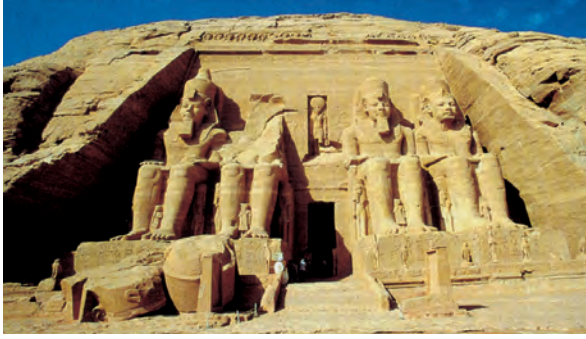
Fotoğraf 3.17: Luksor Amon Tapınağı, Mısır

Hipostil salon büyük avluya bitişik, yüksek ve sık sütunların taşıdığı, yeterince ışık ve hava alabilen, bir çatı ile örtülü kapalı büyük mekânlardır.

Kutsal bölümler ve yapılar, tanrılara ait olan oda ve yapılarıdır. Hipostil salondan sonra gelen bu bölümlere yalnızca rahip, firavun, kraliçe ve soylular girebiliyordu.

Tapınaklarda tanrı heykellerinin önünde her gün ayinler ve dinî törenler yapılır, bu törenleri kral veya başrahip yönetirdi. Mısır'da yapılan bu tapınakların en tanınmışları Luksor ve Karnak şehirlerinde yapılan **Amon tapınaklarıdır** (Fotoğraf 3.17).

Mısır'da kayalara oyularak yapılan tapınaklar da vardır. Kaya tapınaklarına örnek olarak II. Ramses ve karısı Kraliçe Nefertiti'ye ait **Ebu Simbel Kaya Tapınağı** (Fotoğraf 3.18) ile Deyr-ül Bahri'deki Kraliçe **Haçepsut Tapınağı** (Fotoğraf 3.19) verilebilir.

Fotoğraf 3.18: Ebu Simbel Kaya Tapınağı'nın giriş cephesinden görünümü. Mısır

Fotoğraf 3.19: Deyr-ül Bahri'deki Kraliçe Haçepsut Tapınağı'nın dıştan görünümü. Mısır

Saraylar: Mısır'da saraylar genelde kent merkezlerinin dışında, tapınaklara yakın olarak yapılırdı. Bu saraylar, birçok yapının bir araya gelmesinden oluşurdu. Bir sarayın içinde kral ve kral ailesinin konutları, saray görevlilerinin evleri, mutfak ve depo bulunurdu.

Büyük hipostil salonların bulunduğu bu saraylarda sütunlar, payeler ve tavan ahşaptı. Duvarlar tuğladan yapılmış, taş yalnızca kapıların eşiklerinde kullanılmıştı.

Mısır sarayları, piramitler ve tapınaklar kadar dayanıklı malzemeden yapılmadığından günümüze çok az örnek gelebilmiştir. Amarna'daki **Amenofis Sarayı** kalıntıları Mısır saraylarına bir örnektir.

Ders Dışı Etkinlik

Sınıfta arkadaşlarınıza sunmak üzere Mısır saraylarının yapımında kullanılan malzemeler hakkında bilgi toplayınız.

Mısır Heykel, Kabartma ve Resim Sanatları

Mısır'da heykel, kabartma ve resim sanatları mimariye bağlı olarak gelişmiştir. Çeşitli tapınakları, piramitleri, kaya mezarlarını süsleyen Mısır heykel, kabartma ve resim sanatlarının örnekleri, Mısır'da binlerce yıl önce nasıl yaşandığına dair bilgi edinmemizi sağlayan eski çağlara ait en büyük arşiv ve belgeleri oluşturur.

Heykel Sanatı: Elverişli taş ocaklara sahip Mısırlılar heykel yapımına önem vermişlerdir.

Büyük boyutlu heykeller Sümerlerde olduğu gibi dayanıklı taşlardan (granit, bazalt, porfir vb.), küçük boyutlu heykeller ise ahşap, kireç, taş, fil dişi, kemik ve maden gibi malzemelerden yapılmıştır.

Mısır'ın değişik yerlerinde yapılan kazı çalışmaları sonucunda tanrılara, firavunlara, yüksek dereceli devlet memurlarına ait sfenksler ve çeşitli hayvanların heykelleri bulunmuştur.

Mısır'da Eski Krallık ve Orta Krallık dönemlerinde daha çok firavunların ve yüksek dereceli devlet memurlarının heykelleri yapılmıştır. Yeni Krallık Dönemi'nde ise heykel yapımında **realist** sayılabilecek etkiler ortaya çıkmış, firavunların yanı sıra sıradan insanların da heykelleri yapılmaya başlanmıştır.

Mısır'da heykel yapımında belirli kurallar vardı. Heykeller, genellikle bir kaide üzerinde, ayakta durur ya da oturur hâlde yapılırlardı.

Ayakta duran heykellerde (Fotoğraf 3.20), heykel dik durmakta ve karşıya bakmaktadır. Kollar vücuda yapışık, eller sıkılmış gibidir. Genellikle sol ayak bir adım öne atılmıştır. Vücudun ağırlığı, iki bacağı eşit olarak dağıtılmıştır.

Fotoğraf 3.20: Ayakta duran Mısır heykeline örnek, 11 m, Kahire Müzesi, Mısır

Heykellerin alınlarının ortasından geçtiği varsayılan dikey bir çizgi, heykeli şekil ve görünüş bakımından iki eşit kısma böler. Sanat tarihi terminolojisinde bu duruşa **frontal duruş** denir. Frontal duruşta figürler dik ve ön cepheden gösterilmiştir. Vücut kısımları simetrik yani birbirine eşittir.

Oturan heykellerde (Fotoğraf 3.21) figür ya da figürler oturdukları blokla kaynaşmış gibidir. Ağırlık yine eşit paylaştırılmıştır. Baş dimdik durmakta ve öne bakmaktadır. Frontal duruş sürmektedir.

Bağdaş kurup oturan (Fotoğraf 3.22), yere yatan veya hamur açan insan heykelleri ayakta duran heykel tiplerinden daha canlı ve daha hareketlidir.

Fotoğraf 3.21: Oturan heykel tipine bir örnek, Rahotep ve karısı, Rahotep 1,20 m ve karısı 1,18 m, Kahire Müzesi, Mısır

Fotoğraf 3.22: Katip heykeli, 53,7 cm, Louvre Müzesi, Paris, Fransa

Mısır'da büst sanatı da oldukça gelişmişti. Bunun nedeni de Mısırlıların dinî inanışlarıdır. Çünkü Mısır'da inanış gereği ölen bir insanın heykeli yapılır ve bu heykel cesetle birlikte mezara konulurdu. Ancak, ölünün ruhuna bir sığınak olacağı düşünülen bu heykelin sahibine benzermesi gerekiyordu. Bu nedenle Mısır'da erken dönemlerden başlayarak portre sanatı ortaya çıkmıştır.

Portre heykel sanatının en başarılı örnekleri **büst** yapımlarında görülür. Nefertiti'ye ait çok sayıda büst (Fotoğraf 3.23), bize dönemin moda anlayışından bölgedeki değişik taş madenlerine, heykeltıraşın yaratıcı kimliğine kadar birçok bilgi verir.

Fotoğraf 3.23: Nefertiti büstü, 47 cm, Berlin Mısır Müzesi, Almanya

Resim Sanatı: Mısır resim sanatı da oldukça gelişmiştir. Mısırlı sanatçılar mezarların, tapınakların, sarayların ve diğer mimari yapıların duvarlarını süslemek amacıyla resimler yapmışlardır.

Karanlık ve derin **dehliz**lerde çalışan duvar ressamlarının çok zor koşullarda başarılı resimler yaptıkları, çeşitli örnekler görülünce daha iyi anlaşılabilir (Fotoğraf 3.24).

Mısır resim sanatının gelişmesinde de dini inanışların etkisi büyük olmuştur. Resimleri yapmaktaki amaç, bu resimlerin ölen kişiye öteki dünyada yardımcı olmasını sağlamaktır.

Resimlerde cenaze törenleri, dinî törenler, tarlada çalışanlar, firavunlara armağan sunanlar ve güncel konular işlenmiştir (Fotoğraf 3.25).

Fotoğraf 3.24: Mısır duvar resmine bir örnek, Soylular Vadisi, Sen-nufer'in Mezarı, Teb, Mısır

Fotoğraf 3.25: Tarlada çalışanları konu edinen bir duvar resmi, Sen-nedjem Tapınağı, Mısır

Mısır resminde renk oldukça önemlidir. Resimlerde parlak ve canlı renkler kullanılmıştır. Sarı ve kahverengi doğal topraktan, beyaz kireçten, mavi ve yeşil cam hamurundan elde edilirdi. Siyah ise yağlı karadan çıkarılırdı. Resimleri yapmak için fırça olarak ucundan püsküller çıkana kadar çiğnenmiş kamışlar kullanılırdı.

Mısır resminde de heykelde olduğu gibi bazı kurallar vardır. Örneğin kadın gövdesi her zaman açık sarı ve pembe, erkek gövdesi ise kırmızı veya kahverengi olurdu. Gövde çeşitli bakış açılarından çizilmiş gibiydi. Ön kısmı, omuzlardan kalçaya kadar karşıdan, bacaklar ise yine profildendi (yan).

Ders İçerik Etkinlik

Papirus üzerine yapılmış, British Müzesinde sergilenen resimde, Mısır resim sanatının hangi özellikleri yer almaktadır? Aşağıdaki alana not ediniz.

.....

.....

Mısır Kabartma Sanatı

Mısırlılar tapınakların ve mezar anıtlarının duvarlarını, sütunların ve payelerin gövdelerini kabartmalarla süslemişlerdir (Fotoğraf 3.26).

Kabartmalarda konu olarak tanrılar, firavunlar, günlük yaşam, kuşlar, çiçekler vb. işlenmiştir.

Kabartmalarda tanrı ve kral figürleri diğer figürlerden daha büyük ölçülerde yapılmıştır. Resimde olduğu gibi baş, göğüs, karın, kol, bacak ve ayaklar profilden, gözler ve omuzlar cepheden gösterilmiştir (Fotoğraf 3.27).

Fotoğraf 3.26: Mısır'daki Kom Ombo Tapınağı'nın duvarındaki kabartmadan detay

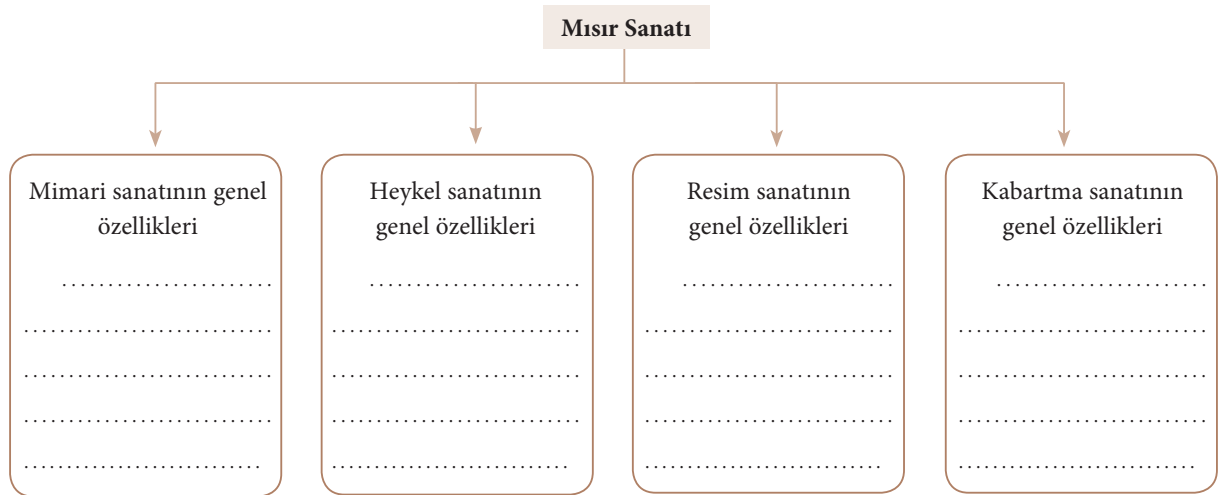

Fotoğraf 3.27: Firavun Tutankhamon ve karısını gösteren Mısır kabartma sanatının bir örneği, Mısır Müzesi

Ders İçi Etkinlik

Mısır sanat türlerinin özellikleriyle ilgili aşağıdaki şemayı doldurunuz. Mısır sanatı ile Mezopotamya sanatının benzer yönlerini tespit ederek şemanın altındaki alana yazınız. Yanıtlarınızın doğru olup olmadığını öğretmeninizle kontrol ediniz.

3. ANADOLU UYGARLIKLARI VE SANATI

a. Hitit Sanatı

MÖ 2000 yıllarında Anadolu'ya Kafkaslar yolu ile doğudan gelen Hititler, kısa sürede Anadolu'da yaşayan Hattiler ile kaynaşmış, onların sanatlarından etkilenmiş, Yakın Doğu tarihinin en büyük kültürlerinden birini oluşturarak Anadolu'da ilk büyük uygarlığı kurmuşlardır.

Merkezleri Hattuşa'dır (Çorum yakınlarında Boğazköy). Diğer önemli yerleşim merkezleri arasında Alacahöyük (Çorum), Alişar (Yozgat), Kültepe (Kayseri), Karahöyük (Konya), Beycesultan (Denizli) ve Yanarlar (Afyonkarahisar) sayılabilir.

Boğazköy ve diğer yerleşim merkezlerinde yapılan kazılar sonucu ele geçirilen tabletlerin okunmasıyla Hitit uygarlığı tüm yönleriyle (tarih, din, hukuk vb.) ortaya çıkarılmıştır. Yapılan kazılarda çok sayıda tapınakla birçok tanrı heykelinin bulunması, Hitit sanatının daha çok (Mezopotamya ve Mısır'da olduğu gibi) dini bir nitelik taşıdığını ortaya koymaktadır.

MÖ 700'lü yıllarda yıkılışından sonra Hititler, küçük kent devletleri hâlinde Anadolu'nun güney doğusunda Zincirli (Maraş), Aslantepe (Malatya), İvriz (Konya), Sakçagözü (Gaziantep) gibi yerleşimlerde bir süre daha yaşamışlardır.

Mimari

Hitit mimarisinin en önemli özelliklerinden biri yapıların anıtsal oluşudur. Erken Hitit Dönemi'nden başlayan yapılardaki bu anıtsallığa gidiş, Hitit İmparatorluğu Dönemi'nde daha büyük boyutlara ulaşmış, bu tür yapılar anıtsal görünümlü kentlerin oluşmasını sağlamıştır.

Yapılarda malzeme olarak taşın yanı sıra duvarlarda tuğla ve kerpiç, çatılarda ise ahşap kullanılmıştır.

Hitit Dönemi'nde anıtsal kent mimarisinin en iyi izlenebileceği yer başkent Hattuşa'dır. Büyük bir alana yayılan kent; üzerine kurulduğu yüksek arazisi, savunma amacıyla yapılan kalın duvarlı surları, kente girişi sağlayan kapıları ile anıtsal bir görünüm kazanmıştır (Fotoğraf 3.28).

Fotoğraf 3.28: Hattuşa'dan bir görünüm. Çorum

Bir kentin görüntüsü, yapılarının anıtsallığı ve sayısının çok oluşu o uygarlıkla ilgili ne tür bilgilere ulaşmamızı sağlar? Söyleyiniz.

Kenti çevreleyen surlara yapılan **Kral Kapısı** (Fotoğraf 3.29) **Aslanlı Kapı** (Fotoğraf 3.30) ve **Yer Kapı** (Fotoğraf 3.31) diye adlandırılan üç kapı, yapılış özellikleri açısından kentin en önemli üç girişini oluşturur.

Kalede **potern** diye adlandırılan yer altı geçitlerinin bulunması, Aslanlı Kapı'nın dış yüzünü süsleyen aslan kabartmaları ve Kral Kapısı'ndaki tanrı kabartması, yapı sanatının ileri seviyede olduğunu gösterir.

Fotoğraf 3.29: Kral Kapısı, Boğazköy, Çorum

Fotoğraf 3.30: Aslanlı Kapı, Boğazköy, Çorum

Fotoğraf 3.31: Yer Kapı, Boğazköy, Çorum

Hititlerde tapınak tanrının evidir. Tapınaklar, dikdörtgen bir avlu çevresine sıralanmış dar ve uzun odalardan oluşur. İçine tanrı heykellerinin konduğu kutsal odanın bulunduğu asıl tapınak bölümü, anıtsal girişi ile bu avlunun ortasındadır. Kentin doğusunda bulunan "Büyük Kale", ülkenin yönetim birimlerinin bulunduğu, hemen tümü anıtsal yapılardan oluşan bir bölgedir. Toplantı salonları, çeşitli yönetim yapıları, devlet arşivi ve kralla krallıç için yapılan özel odalar bölgenin tipik yapılarıdır.

Aşağıdaki metni okuyup soruları yanıtlayınız.

Hititler yapılarını çok sağlam inşa ederlerdi. Yapıların temelinde büyük taşlar kullanılır, taşların üzerine de ahşap ve kerpiçten oluşan bir duvar örülürdü. Çatılarının düz olmasından dolayı kalın ağaçları yan yana koyup birbirlerine bağlardı. Sonra da saman ve toprak ile çatıyı düzleştirirler ve yağmurun evin içine girmemesini sağlardı.

Hitit kentlerinin en büyüğü olan Hattuşa'yı 6 km uzunluğunda, kulelerle desteklenmiş yüksek bir sur korurdu. Surun birçok anıtsal girişi vardı, bunların en ihtişamlıları Aslanlı Kapı ve Kral Kapısı olarak bilinen kapılardı. Kentin en yüksek noktasında Yer Kapı bulunurdu. Kalede potern denilen gizli geçitler bulunurdu.

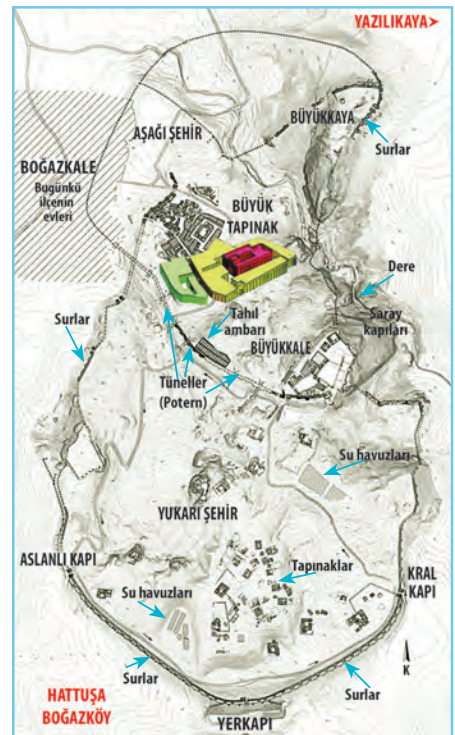
Hitit kralları her gün kentlerin sur kapılarını güneş batmadan önce teker teker dıştan kilitler ve mühürlerdi. Sabahleyin gün ağarırken mühürler kırılır ve kapılar açılırdı.

Çiğdem Maner, **Tarih Canavarı Hititler**, s. 23, 25, 63 (Düzenlenmiştir.).

1. Bir kentin büyük bir alana yayılması güvenlik tedbirlerinin alınmasını gerektirir. Hititler kentlerine gelebilecek saldırılara karşı korunmak için ne tür tedbirler almışlardır?

2. Bir kentin giriş kapılarının fazla sayıda olması kentin yüz ölçümü hakkında ne tür bir bilgiye ulaşmamızı sağlar?

Ders İçi Etkinlik

Büyük Kale'nin batısında yer alan "Aşağı Kent", bir dinî bölge görünümündedir. Hattuşa'da yapılan kazılarda ortaya çıkarılan yedi tapınaktan en büyüğü burada bulunmuştur. Başkent Hattuşa'nın yakınlarında bulunan **Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı** (Fotoğraf 3.32), Hitit Dönemi'nin dinî inançlarının değerlendirilmesi açısından bilim insanlarına büyük kolaylıklar sağlamıştır.

Heykel ve Kabartma

Hititlerde heykel ve kabartma sanatı örnekleri mimariyle birlikte gelişmiştir. Heykel ve kabartmalara kentlere giriş kapılarında (Fotoğraf 3.33), orthostatlarda (Fotoğraf 3.34) ve duvarlarda (Fotoğraf 3.35) rastlanılır. **Orthostat** binaların dış cephelerinde duvarların alt bölümlerini süsleyen taş bloklardır. Hitit heykel ve kabartmaları konusunu; kral ve tanrı betimlemeleri av ve savaş sahneleri ile insanların günlük yaşantılarından almıştır.

Fotoğraf 3.32: Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı'ndan bir görünüm. Çorum

Fotoğraf 3.33: Sfenkli Kapı, Alacahöyük, Çorum

Fotoğraf 3.34: Altar üzerindeki Gök Tanrı'ya dua eden kral ve kraliçe kabartması (Alacahöyük, Çorum), Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Fotoğraf 3.35: Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı kabartmalarından bir bölüm, Boğazköy, Çorum

"Bin Tanrı ili" olarak anılan Hattuşa'da heykeltıraşlar yaptıkları eserlerde en çok ne çalışmış olabilir? Söyleyiniz.

Küçük El Sanatları

Hititlerin küçük el sanatları örnekleri arasında mühür, seramik ve tablet gibi taşınabilir ürünler sayılabilir. Damga ve silindir mühürler özellikle resmî nitelikteki belgeleri mühürlemek için kullanılmıştır.

Ders Dışı Etkinlik

Hitit ülkesinin kral ya da kraliçesi olsaydınız yazışmalarda kullanacağınız nasıl bir mühür tasarladınız? Tasarladığınız mühürleri çizip arkadaşlarınızızinkî ile karşılaştırdınız.

Hitit seramiklerine dinsel törenlerde törensel içki kabı olarak kullanılan **riton**lar örnek verilebilir (Fotoğraf 3.36).

Kabartmalı vazoların (Fotoğraf 3.37) yanı sıra çok renkli kimi zaman geometrik bezemeli seramiklerde aslan, geyik ve çeşitli kuş formlarına rastlanır.

Hititler kil tabletlerde çivi yazısı kullanmışlardır. Tabletlerde Hitit kanunları, devletler arası antlaşmalar, edebî metinler ve mektuplar yazılıdır (Fotoğraf 3.38).

Fotoğraf 3.36: Boğazköy'de (Çorum) bulunan boğa biçimli kaplar, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Fotoğraf 3.37: Kabartmalı vazo, Çorum Müzesi

Fotoğraf 3.38: Kadeş Antlaşması'nın yazılı olduğu kil tablet, Arkeoloji Müzesi, İstanbul

b. Frig Sanatı

MÖ XII. yüzyıl başlarında Güneydoğu Avrupa'dan gelen Ege göçleri ile Anadolu'ya giren Frigler, Hititlerden sonra Anadolu'yu yavaş yavaş etkileri altına almışlar ve MÖ VIII. yüzyılın ikinci yarısında büyük bir devlet olarak ortaya çıkmışlardır. Friglerin başkenti Ankara'nın Polatlı ilçesi yakınlarındaki Gordion'dur. Diğer önemli yerleşim merkezleri arasında Ankuva (Ankara), Alışar (Yozgat), Kültepe (Kayseri), Afyonkarahisar, Eskişehir ve Kütahya sayılabilir.

Mimari

Friglerin başkenti Gordion, surlarla çevrilmiştir. Gordion ve diğer Frigya yerleşim merkezlerinde yapılan kazılarda evler, mezarlar ve çeşitli resmî yapılar ortaya çıkarılmıştır. Malzeme olarak taş, kerpiç ve ahşabın kullanıldığı bu yapılarda bir giriş holü ve salondan oluşan **megaron tipi plan** kullanılmıştır. Bu plan tipi Yunan tapınaklarında ilk örnektir.

Frigler, yapıların ön cephelerini toprak bezekli levhalarla, bazılarının tabanlarını ise geometrik desenli renkli mozaiklerle süslemişlerdir. Mozaiklerin konusunu savaşçılar, aslan - boğa mücadeleleri oluşturur.

Frig mozaiklerinin konusu Friglerin yaşamları ile ilgili bize hangi bilgileri vermektedir? Söleyiniz.

Frig uygarlığı mimarisinin en önemli yapı tipi, mezarlardır. Frigler, mezarlarını kaya mezarları ve tümülüsler biçiminde yapmışlardır.

Kaya mezarları, genellikle beşik çatılı ve dikdörtgen cephelidir. Bu tür mezarların en tanınmış Eskişehir Yazılıkaya'daki **Midas Anıtı**'dır (Fotoğraf 3.39). Tümülüsler, genellikle kral ailesi ve zenginlerin gömüldükleri mezarlardır. Friglerden kalma, sayıları yüze yaklaşan ve bugün yirmi beş kadarı kazılan tümülüslerin mezar odalarındaki ölü armağanlarının zenginliği ve çeşitliliği gömülen kişinin önemini belirtmektedir.

Fotoğraf 3.39: Midas Anıtı, Eskişehir - Yazılıkaya

En çok Gordion, Afyonkarahisar ve Eskişehir civarında bulunan Friglere ait tümülüslerin en büyüğü, Gordion'daki **Büyük Tümülüs**'tür (Fotoğraf 3.40). 50 m yüksekliğindeki tümülüsün içinde ahşap bir mezar odası vardır (Fotoğraf 3.41). Odanın bir köşesinde, yaşı altmıştan büyük ve boyu 1,59 m olan bir insanın iskeleti bulunmuştur. Mezarın Kral Midas'a ait olduğu sanılmaktadır. Tümülüs tipi mezar Lidyalıların başkenti Sardes'te çok sayıdadır.

Fotoğraf 3.40: Gordion'daki Büyük Tümülüs, Polatlı, Ankara

Fotoğraf 3.41: Kral Midas'ın ahşap mezar odasının rekonstrüksiyonu, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Heykel ve Kabartma

Frig heykel sanatından günümüze pek fazla örnek gelmemiştir. Ancak elde edilen buluntular Frig heykel sanatının Yunan, Geç Hitit ve Asur sanatının etkisinde kaldığını göstermektedir.

Frigler, heykel ve kabartmalarında kireç taşı, fil dişi, ahşap gibi malzemeleri kullanmış ve konu olarak en çok baş tanrıçaları Kybele'yi (Kibele) seçmişlerdir. Bereketi, çoğalmayı temsil eden ana tanrıça daha sonra Frigler aracılığıyla Sardes (Salihli, Manisa) üzerinden Batı dünyasına taşınmıştır. Kybele tarih öncesi çağlarda Anadolu'da görülen toprak ana bereket tanrıçası ve ana tanrıça inancının bir devamıdır. Bu inanış tüm Akdeniz uygarlıklarını etkilemiş, Mısır ve Yunan uygarlıklarında isim değişikliklerine uğrayarak devam etmiştir.

Boğazköy'de bulunan **Kybele Heykeli** (Fotoğraf 3.42), Frig heykel sanatının en güzel örneğidir. Tanrıçanın iki yanına müzik aleti çalan iki erkek figürü yerleştirilmiştir. Heykelde, ana tanrıçanın giydiği elbiselerin kıvrımları ve yüz ifadesi Arkaik Yunan sanatının etkisindedir.

Frig heykellerinin diğer bir grubu da Ankara yakınında bulunmuş olan, Ankara taşından (andezit) işlenmiş kabartmalardır. Geç Hitit ve Asur sanatının etkisinde kalınarak orthostat biçiminde yapılan bu kabartmalarda aslan, at, boğa, sfenks gibi figürler yer almıştır (Fotoğraf 3.43).

Anadolu'da kurulan İlk Çağ uygarlıklarının birbirine oldukça benzeyen sanat ürünleri ortaya koymaları neyin göstergesi olabilir? Söyleyiniz.

Fotoğraf 3.42: Boğazköy'de bulunmuş Kybele Heykeli, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Fotoğraf 3.43: Ankara'da bulunmuş olan Friglere ait aslan kabartması örneği, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Küçük El Sanatları

Friglerin maden, seramik, ağaç işçiliği ve dokumacılıkta ürettikleri eserler arasında tunç kazanlar, makara kulplu bronz tabaklar; altın, gümüş ve bronzdan yaylı çengelli iğneler, seramik kaplar, geometrik desenli süslü mobilya ve kilimler yer alır.

Frigler, Urartulardan aldıkları tunç kazanlara kendi anlayışlarını katarak yeni bir stil geliştirmişlerdir. Urartularda kazanların ağız kenarlarında aslan ve boğa başları kullanılmasına karşın Frigler, Asur tipi insan başı kullanmışlardır. Yapılan kazılarda bu kazanlarla birlikte taslar, çanaklar, kepçeler ve **fibulalar** (çengelli iğne) bulunmuştur.

Yapılan tümülüs kazıları, Friglerin ağacı geometrik motiflerle bezeyerek eşsiz mobilyalar (Fotoğraf 3.44), ahşaptan küçük boğa, aslan ve at heykelleri ile mitolojik sahnelerin yer aldığı ahşap kabartmalı levhalar da yaptıklarını ortaya koymuştur.

Çarkta biçimlendirilmiş Frig seramiği tek renkli ve çok renkli boya bezekli olmak üzere iki gruba ayrılır. Tek renkli olarak yapılan Frig seramiğinde siyah ya da gri astar kullanılmıştır.

Fotoğraf 3.44: Gordion'da bulunan bir mobilya örneği, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Bezekli olanlarda ise motifler genellikle kırmızı, kahverengi ve açık renk astar üzerindedir. Çok sevilen geometrik bezekler arasında dikdörtgenler, üçgenler, tek merkezli daireler, zikzaklar dikkati çekmektedir. Kabin tümünü kaplayan geometrik bezemeli olanların yanında, panolara bölünmüş ve panoların içi hayvan figürleri ile doldurulmuş olanları da vardır.

Friglerde, ustaların düş gücünü ve yaratıcılığını sergileyen küçük heykel görünümündeki hayvan biçimli törensel içki kapları, Anadolu'da tarih öncesi çağlardan bu yana kullanılmaktadır.

Gordion kazılarında, kilim ve diğer dokuma parçalarına da rastlanmıştır. **Tapatez** adı verilen Frig kilimleri, o dönemin önemli ticaret mallarındandır.

Ders İçi Etkinlik

Friglere ait küçük el sanatları örneklerini inceleyiniz. Friglerin el sanatları ile ilgili hangi çıkarımlara ulaşabilirsiniz? Söyleyiniz.

c. Lidya Sanatı

Bir uygarlığı ileri seviyeye taşıyan faktörler neler olabilir? Söleyiniz.

Anadolu'nun batı yakasında, Gediz ve Küçük Menderes vadilerini içine alan bölgede MÖ 685 yıllarında kurulan Lidya uygarlığı; görkemli, zenginliğin ve kültürel etkinliklerin doruğa ulaştığı bir uygarlıktır.

Başkentleri Sardes (Sard; Salihli, Manisa) olan Lidyalıların diğer önemli yerleşim merkezleri İkiştepe ve Aktepe'dir (Uşak). Lidyalılar, yerleştikleri bölgelerde çok sayıda eser vermişlerdir. Lidya Devleti, MÖ 547 yılında Sardes'i ele geçiren Persler tarafından ortadan kaldırılmıştır.

Mimari

Lidya mimarisine ilgili bilgiler başkent Sardes'te yapılan kazılara dayanır. Güçlü surlarla çevrili başkentte krallık sarayı ve resmî dairelerin bulunduğu anlaşılmıştır. Kentin kuzeyindeki anıtsal teras duvarları, bu yörenin Lidyalılar açısından önemli olduğunu ve resmî bir özellik taşıdığını gösterir. Buna karşılık ekonomik etkinlikler daha çok kenti batıdan sınırlayan Paktolos (Sart) Çayı yöresinde toplanmıştır. Çünkü altın arıtma atölyeleri, mücevher dükkânları ve pazar yerleri buradadır.

Başkent Sardes'te taş ve mermer yapılar rastlanmasına karşın, halka ait konutlar taş temel üzerine yükselen kerpiç duvarlardan oluşur. Evler sazdan bir damla örtüldür. Dikdörtgen planlı bu evlerin iç bölümleri, ev halkının gereksinimine göre ayarlanmıştır. Uzun duvar üzerine açılmış bir kapıyla girilebilen evlerin tabanı topraktır. İçeride kiler bölümü, ocak ve fırın bulunmaktadır.

Lidya mimarisinde tapınaklar ve mezarlar ayrı bir öneme sahiptir. Özenli taş işçiliğinin kullanıldığı tapınaklara tek örnek Sardes'teki **Kybele Tapınağı**'dır.

Lidyalılar da kral ve soylularını, Friglerde olduğu gibi yığma olarak yaptıkları tümülüs altına gizlenen odalara gömmüşlerdir.

Fotoğraf 3.45: Başkent Sardes'teki Bintepe Mezarlığı'ndan bir görünüm. Ahmetli, Salihli, Manisa

Tümülüs türündeki bu mezarlar Lidya bölgesinin çeşitli yerlerine dağılmıştır. Kral ve ailesi, Sardes'in kuzeyinde Marmara Gölü'nün kıyısındaki **Bintepe Mezarlığı**'na (Fotoğraf 3.45) gömülmüştür. Bu mezarlıkta, irili ufaklı yaklaşık 150 tümülüs bulunmaktadır. Bunların içinde boyu 70 metre dolaylarında olan tümülüs, Tarihçi Herodotus (Herodot) tarafından ünlü Lidya kralı Alyattes'e mal edilmektedir.

Heykel ve Kabartma

Lidya heykel ve kabartma sanatı oldukça gelişmiştir. Ege kültürünün izlerini taşıyan heykel ve kabartma örneklerinde en sevilen malzeme taş, mermer ve değerli madenlerdir. Eserlerin çoğu günümüze ulaşamamıştır. Sardes'te bulunan kabartmalarla süslü mermerden tapınak modeli o dönem heykel ve kabartma sanatının ilginç bir örneğidir (Fotoğraf 3.46). Bölgede ABD'nin Harvard ve Cornell üniversitelerinin öncülüğünde yaklaşık elli yıl öncesine dayanan kazılar devam etmektedir.

Uygarlığın kalıcı malzemeden yapılmış ürünlerinin günümüze ulaşamaması şaşırtıcı değil midir? Bu durumu nasıl açıklayabilirsiniz?

Fotoğraf 3.46: Lidya kabartma sanatına bir örnek, Sardes, Manisa

Küçük El Sanatları

Lidyalıların insanlık tarihine ve kültürüne yaptıkları en büyük katkı, parayı bulmuş olmalarıdır. Bu buluşun doğal sonucu olarak dünya ticaretinde değiş tokuş sisteminin yerini para ticareti almış, böylelikle iş ve ticaret alanlarında yeni ve büyük gelişmeler olmuştur. **Elektrum** denen altın gümüş karışımı bir maddeden yapılmış ilk Lidya sikkeleri biçim olarak baklaya benzer. Sikkeler, üzerinde yer alan motiflerle birer küçük sanat eseridir (Fotoğraf 3.47).

Lidya ticaretinde önemli bir yeri olan krem ve parfümlerin konulması için yapılan **lydionlar** (lydyon) (Fotoğraf 3.48) içinde krem saklanan **pyxisler** (kapaklı kap) (Fotoğraf 3.49), değişik formlarda yapılmış içine çiçek yağı ve ilaç konan **aryballoslar** (Fotoğraf 3.50) çağa özgü çanak çömlek örneklerini oluşturmaktadır. Tunç, gümüş ve altın kullanılarak yapılan testi (Fotoğraf 3.51), süzgeç, **phiale** (törensel kâse) (Fotoğraf 3.52), kap kacak örnekleri de bulunmaktadır. Lidyalılarından günümüze kadar gelen çanak çömlek buluntuları, üzerinde yer alan figürlerle Yunan seramiklerine benzer.

Fotoğraf 3.47: Lidya paralarına örnek, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Fotoğraf 3.48: Bir lydion örneği (İkiztepe, Uşak), Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Fotoğraf 3.49: Bir pyxis örneği (İkiztepe, Uşak), Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Fotoğraf 3.50: At başlı aryballos (İkiztepe, Uşak), Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Fotoğraf 3.51: Kesik gaga ağızlı gümüş testi (İkiztepe, Uşak), Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Fotoğraf 3.52: Gümüşten yapılmış bir phiale (İkiztepe, Uşak), Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Fotoğraf 3.53: Gümüş kap kacak örneği (İkiztepe, Uşak), Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Fotoğraf 3.54: Gümüş buhurdanlık (İkiztepe, Uşak), Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Altın buluntular arasında çeşitli tümülüslere bırakılan ölü armağanları önemlidir. “Karun Hazinesi” bu dönemin önemli eserlerini barındırır. Bu terim, çoğu MÖ 560 - 546 yılları arasında Lidya ülkesini yöneten Krezüs dönemine ait olan Uşak iline bağlı Güre kasabası yakınlarındaki tümülüslerden 1960’lı yıllarda çıkarılarak yurt dışına kaçırılan ve 1993 yılında geri alınan eserlerin toplu adıdır. 1996 yılından beri çıkarıldığı topraklarda, Uşak Arkeoloji Müzesinde sergilenmektedir. Yurt dışından ilk getirildiklerinde Anadolu Medeniyetleri Müzesinde sergilenmişlerdir. Hâlen bu müzede önemli parçaları sergidedir. Bunlar arasında değerli madenlerden yapılmış çeşitli kaplar (Fotoğraf 3.53), mühürler, buhurdanlıklar (Fotoğraf 3.54), freskolar, koltuk dayanağı olan mermer sfenks heykeller ve takılar da bulunmaktadır.

Lidyalı zanaatkarlar küçük el sanatları ürünleri için özgün tasarımlar denemiştir. Bu ürünlerin formlarını günümüzdeki örneklerle karşılaştırarak inceleyiniz. Lidyalıların “küçük el sanatı” ürünlerinde ortaya koydukları başarının nedeni sizce ne olabilir? Söyleyiniz.

ç. Urartu Sanatı

Van Gölü çevresinde bulunan Urartu uygarlığına ait topraklar yüksek ve kayalık dağlarla çevrili düzlüklerden, platolardan, dar ve derin vadilerden oluşmuştur. Tarıma elverişli geniş ovaların yanı sıra bu bölgede zengin maden kaynakları bulunmaktadır. Bölgenin bu doğal zenginliği, Mezopotamya kavimlerinin eski zamanlardan beri dikkatini çekmiştir. Bundan dolayı bu topraklar sık sık Asur akınlarına uğramıştır. Bu akınlara karşı koymak zorunda kalan bölge halkı, MÖ 1. binin başlarında Urartu Devleti'ni kurmuşlardır.

Mezopotamya kültüründen esinlenen, Babil ve Asur sanatından etkilenerek gelişen Urartu sanatı hakkında başkent Tuşpa (Van), Altıntepe (Erzincan), Çavuştepe (Van), Patnos (Ağrı), Adilcevaz'da (Van) yapılan kazı ve bölge araştırmaları bilgi vermektedir. Urartu Devleti, MÖ 600'lü yıllarda Med ordularının saldırıları sonucu ortadan kalkmıştır.

Mimari

Yaşadıkları bölgenin kayalık yapısına ve sert iklim koşullarına ayak uydurmayı başaran Urartuların en önemli ve özgün çalışmaları bayındırlık alanında olmuştur. Onlardan günümüze kalmış çok sayıda kale, kent, su bendi, su kanalı, kara yolu ve kaya anıtı bu bayındırlaşma çalışmalarının en canlı tanıklarındır. Urartuların mimaride kullandıkları en önemli malzeme taştır.

Fotoğraf 3.55: Van Kalesi

Fotoğraf 3.56: Van Kalesi'ndeki kral mezarlarına bir örnek

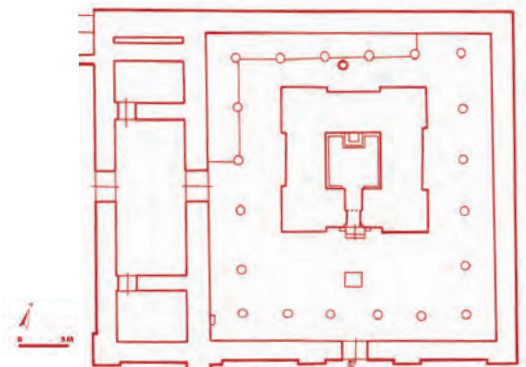
Urartu kalelerinin en görkemlisi **Van Kalesi**'dir (Fotoğraf 3.55). Geniş ve yüksek bir kayalık alanda kurulan kalenin çevresi güçlü ve yüksek surlarla kuşatılmıştır. Kalede saraylar, tapınaklar ve kral mezarları gibi anıtlar yer almaktadır.

Kayalara oyulmuş Urartu anıtlarından en etkileyicisi kral mezarlarıdır. İçine çok sayıda insanın gömülebildiği bu mezarlar, geniş ve yüksek bir salon ile bunun çevresindeki odalardan oluşur (Fotoğraf 3.56).

Urartu tapınakları, genellikle açık hava kutsal alanlarının yanında yapılırdı. Tapınaklar; çatısı ağır payelerle taşınan tören salonları, revaklı avluları, depoları ve içinde tanrı heykelinin yer aldığı **celladan** (kutsal oda) oluşurdu. Urartu tapınaklarının en tanınmışları, **Irmuşini Tapınağı** (Fotoğraf 3.57), **Altıntepe Tapınağı** (Plan 3.1) ve Patnos'taki **Anzavur Tepe Tapınağı**'dir.

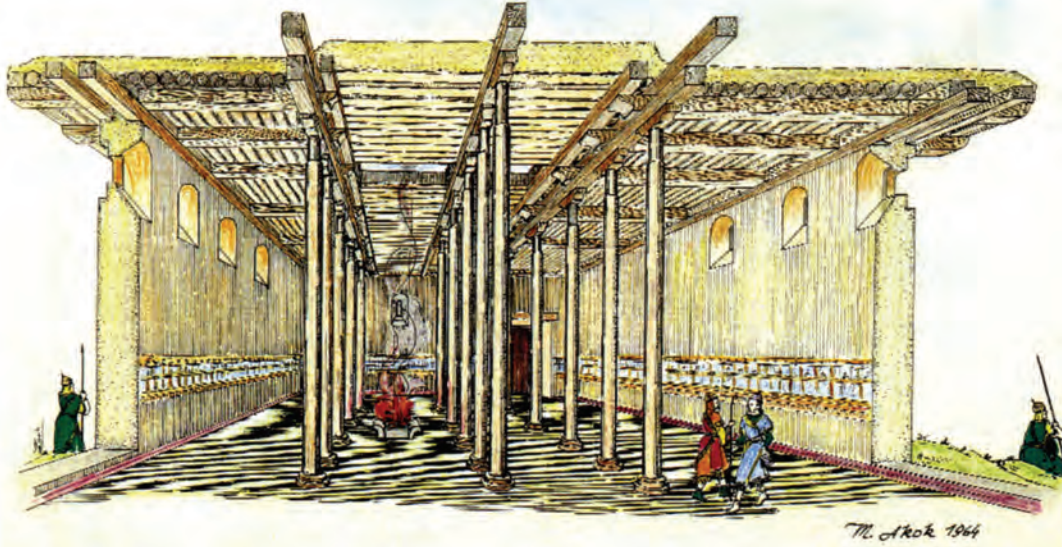
Fotoğraf 3.57: Irmuşini Tapınağı, Çavuştepe, Van

Plan 3.1: Altıntepe Tapınağı, Erzincan

Urartular, sarayları yalçın kayalıklara yapmışlardı. Bu nedenle Urartu sarayları geniş, düz alanlara kurulan Asur saraylarının aksine genellikle iki katlıydı. Alt kat mutfak, kiler, depo, tuvalet vb. hizmetlerle ilgili birimlere ayrılmıştı. Kalın payeler üzerinde duran ikinci katta ise büyük bir kabul salonu ile harem dairesi bulunuyordu. **Apadana** adı verilen çok sütunlu tören salonları, Urartuların mimariye getirdikleri önemli bir yeniliktir (*Temsili resim 3.1*). Bu tür salonlar daha sonra İran (Pers) mimarisini de etkilemiştir. Urartu saraylarının en önemlilerinden birisi Çavuştepe'dedir.

Urartular, taş malzeme ile yaptıkları mimari eserlerini genellikle bitki motifleri (tomurcuk, dal, yaprak vb.) kullanarak süslemişlerdir.

Temsili resim 3.1: Urartu saraylarında bulunan çok sütunlu salonu (apadana) gösteren temsili resim

Heykel ve Kabartma

Urartu heykel ve kabartmalarında Mezopotamya kültürünün izleri egemendir. Tanrılara ait heykellerdeki form, Sümer tanrı heykelleriyle oldukça benzer.

Urartulu sanatçı daha çok dekoratif, küçük boyutlu heykelcikler tasarlamıştır. Aslan, **grifon** gibi hayvan heykelciklerinde hayvan figürleri saldırgandır. Altın, gümüş, fil dişi ve mermer malzeme Urartu heykellerinde sıklıkla kullanılmıştır. Urartular, bir zenginlik simgesi sayılan fil dişinden süs eşyalarının yapımında yararlanmışlardır. Altıntepe'de bulunan kartal başlı ve insan gövdeli kanatlı cin heykelciği fil dişinden yapılmıştır (*Fotoğraf 3.58*). Taş üzerine yapılmış duvar kabartmaları ise savaş arabaları sahneleriyle dikkat çeker (*Fotoğraf 3.59*).

Fotoğraf 3.58: Altıntepe'de (Erzincan) bulunan kanatlı cin heykelciği, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Fotoğraf 3.59: Urartuların inandıkları savaş tanrısı Haldi'nin arabasını gösteren bir kabartma, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Küçük El Sanatları

Urartuların yerleştikleri bölgenin maden yatakları açısından zengin olması maden sanatının gelişmesini sağlamıştır. Çeşitli mezarlarda yapılan kazılarda altın ve gümüşten yapılmış süs eşyaları, tunç kemerler, hayvan ve insan heykelcikleri, boğa başlı kazanlar, üç ayaklı kazanlar (Fotoğraf 3.60), şamdanlar, kılıçlar, at koşum takımları vb. bulunmuştur. Çeşitli maddelerden yapılan bu küçük sanat eserleri dövme ve dökme tekniğindedir.

Urartuların yaptıkları çanak çömlekler, madenî eserlerin etkisinde kalmıştır. Seramik atölyelerinde üretilen kırmızı renkli ve parlak görümlü kaplar, bakır ve tunç gibi madenî kapların taklitleridir. Şişkin karınlı, yuvarlak ya da yonca ağızlı küçük testiler, çeşitli türde çanak ve tabaklar, insan yüzü vazolar (Fotoğraf 3.61) en çok yinelenen kap biçimleri arasındadır.

Fotoğraf 3.61: Patnos'ta (Ağrı) bulunan insan yüzü vazo, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Seramik atölyelerinde üretilen resim sanatının en genel temaları aslan, boğa ve grifon, kanatlı at gibi kimileri gerçek üstü yaratıklardır.

Mitolojik ve dinsel öğeler de resim sanatı içinde ağır basmaktadır. En güzel örneklerine Erzincan - Altın-tepe ve Erivan - Arin - Berd'te rastlanan freskolarında ise Urartular mavi, kırmızı, siyah ve beyaz renkleri tercih etmişlerdir.

Urartu sanatı, eklektik bir sanattır. Urartu mimarisi, Suriye ve Anadolu örneklerinin etkisinde iken resim ve süsleme sanatları Asur sanatı etkisinde kalmıştır. Ancak onların yaşadıkları bölgenin coğrafi ve topografik özelliklerine uyum sağlayarak ortaya çıkardıkları eserlerde gerçek bir Urartu damgası her zaman kendini gösterir.

Fotoğraf 3.60: Altın-tepe'de (Erzincan) bulunan üç ayaklı kazan, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Ders İçi Etkinlik

Kabartmaları altın varak kaplamalı gümüş bakraç

Tunçtan yapılmış mobilya ayakları

Kazıma motiflerle bezenmiş çömlek

Üç ayaklı tunç şamdanın ayaklarından birini süsleyen aslan heykelciği

Verilen fotoğraflardan yararlanarak Urartu sanatının özelliklerini aşağıya listeleyiniz.

.....

.....

.....

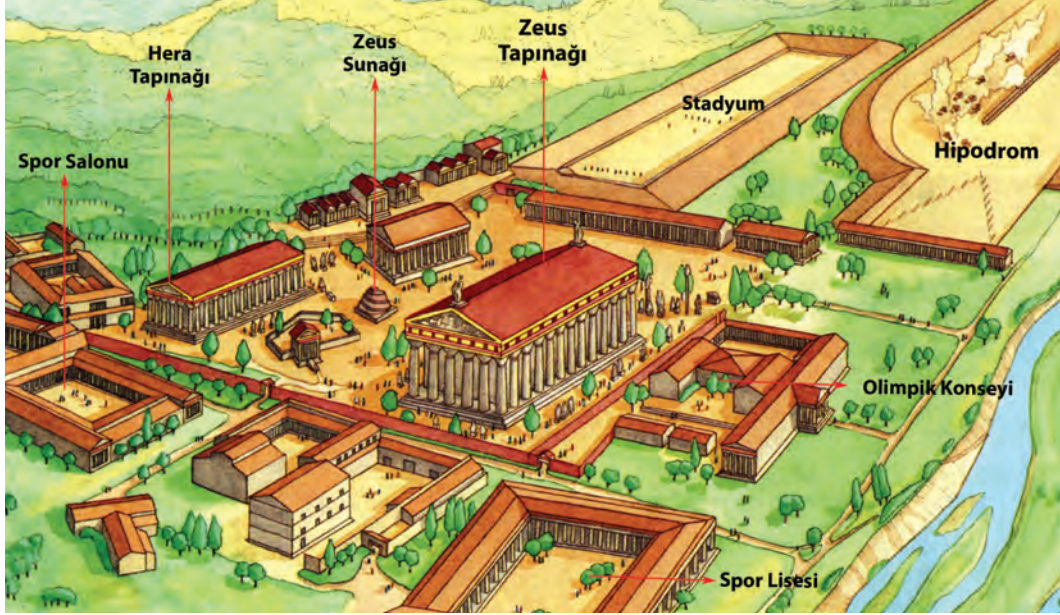
.....

.....

4. YUNAN SANATI

Aşağıda bir Yunan şehrine ait temsili resim verilmiştir. Resmi inceleyerek şehirde hangi tür yapıların yer aldığını söyleyiniz.

Yunan sanatı; Girit Adası'ndaki Minos, Yunanistan'daki Miken, Anadolu'daki İon (İyon), Dor ve Aiollerin etkisiyle ortaya çıkmıştır.

Batı Anadolu'da yapılan kazı ve araştırmalar, Yunanistan'dan Batı Anadolu kıyılarına "İonlar, Aioller ve Dorlar" olarak adlandırılan üç topluluğun göç ettiğini ortaya koymuştur.

Batı Anadolu Bölgesi yerleşimleri arasında İonlar önemli bir yer tutmaktadır. Anadolu'ya gelen İonlar, burada birçok yerleşim merkezi kurmuşlardır. Ephesos (Efeesus, Efes), Miletos (Milet), Phokaia (Pokaya, Foça), Priene, Smyrna (Simirna, İzmir), Lebedos (Gümüldür), Kolophon (Değirmendere) bunlardan bazılarıdır.

Aioller ise Batı Anadolu'ya Orta Yunanistan'dan gelmişlerdir. Sultanhisar, Pitane (Çandarlı), Lesbos (Midilli), Tenedos (Bozcaada) önemli yerleşim merkezleridir. Yunan antik kentleri **akropolis** adı verilen yüksek tepelere kurulmuştur. Akropolis Yunan kültürüne ait yapılarla donatılır. Akropolis'in batı yönünde ise **nekropol** olarak bilinen mezar alanları bulunmaktadır.

Dorlar, Yunanistan'dan Batı Anadolu'ya gelen son topluluktur. Dorların en önemli yerleşim merkezleri Halicarnassos (Halikarnas) ve Knidos'tur (Salacak).

Batı Anadolu'da kurulan bu uygarlıklar Anadolu, Mısır ve Mezopotamya sanatlarından da etkilenerek önemli sanat eserleri ortaya koymuşlardır. Bu uygarlıkların oluşturduğu kültür Yunan sanatına öncülük etmiştir.

Mimari

Yunan mimarisinin en önemli yapı tipi tapınaktır. Yunanlılarda tapınak tanrının eviydi. Tapınağın içine rahiplerden başka kimse giremezdi. Dinî törenler ise tapınağın dışında yapılırdı. Bu nedenle tapınağı diğer binalardan ayırt etmek için etraflarını sütun sıralarıyla çevirirlerdi. Yunan tapınakları, İlk Çağ'da Batı Anadolu yerleşimlerinde bulunan megaron plan tipindeki yapıların zamanla gelişen örnekleridir. Bu gelişme sütun sayısının ve sırasının artmasıyla kendini gösterir.

Tapınaklar, basamakla çıkılan bir zemin üzerine yapılmış sütunlu bir giriş ve girişe açılan **celladan** (sella) oluşmuştur.

Tapınaklarda kullanılan sütun sistemlerine göre **Dor, İyon ve Korint nizamı** olarak adlandırılan üç tapınak tipi gelişmiştir.

Dor Nizamı: MÖ VII. yüzyılda Yunanistan, Güney İtalya, Sicilya ve Anadolu'da bu nizamda birçok tapınak yapılmıştır.

Dor nizamında yapılan bir tapınağın sütunlarının kaidesi yoktur. Sütunların ve sella duvarlarının üzerinde oturduğu tabana **stilobat** adı verilir. Sütun, doğrudan döşeme tabanına oturmaktadır. Yivli olan sütun gövdesi alttan üste doğru inceler. Sütunlar, ya tek parça taştan ya da üst üste bindirilmiş bir dizi taş parçasından oluşmaktadır. **Echinos** (ekhinos) adını alan sütun başlığı üzerinde **abakus** denilen ve çatının yükünü taşıyan yastık vardır. Bu sütunlar birbirine **arşitrav** (baştaban) denilen düz taş bloklarla bağlanır (Fotoğraf 3.62). **Alınlık**, bu yapılarda cephe boyunca ve çatı düzeyinde yer alan üçgen biçimindeki duvardır. Alınlıklar genellikle kabartmalarla doldurulduğu gibi, tepe ve köşelerine akroter denilen heykelsicikler de konurdu. Arşitravın üzerinde **triglif** (üçlü yiv) ve üzeri bazen boş bazen de kabartmalarla süslü kare boşluklar (**metop**) sıra ile yer alır.

Fotoğraf 3.62: Dor nizamında yapılan Bergama'daki Asklepiyon, İzmir

Fotoğraf 3.63: Assos Athena Tapınağı'ndan bir görünüm. Behramkale, Çanakkale

Triglif ve metop frizinin üzerinde uzanan **korniş**, yapının saçak görevini üstlenmiştir. Kornişin desteklediği çatı, tapınağın iki cephesinde üçgen birer alınlık oluşturacak biçimde meyilli yapılmıştır. Çatının iki yanında **sima** denilen su olukları vardır. Anadolu'da Dor nizamında yapılan en önemli tapınak Assos'taki (Çanakkale, Behramkale) **Athena Tapınağı**'dır (Fotoğraf 3.63). Anadolu dışında, Dor nizamında yapılan tapınakların en ünlüsü Atina Akropolü'nde yapılan **Parthenon (Partenon) Tapınağı**'dır (Fotoğraf 3.64).

Fotoğraf 3.64: Atina Akropolü'ndeki Parthenon Tapınağı

Korint Nizamı: Bu nizam, MÖ V. yüzyılda İyon nizamının biraz değiştirilmiş bir biçimi olarak ortaya çıkmıştır. Bu tür tapınaklarda Dor ve İyon nizamı özellikleri bir arada kullanılmıştır. Sütun başlıkları, Dor ve İyon nizamındakilere oranla hareketlidir, kenger (akantus) yaprakları ile kıvrık dallardan oluşmuştur.

Anadolu'da Korint nizamında yapılan tapınakların en tanınmış Silifke (Mersin) yakınlarındaki Uzuncaburç **Zeus Tapınağı**'dır (Fotoğraf 3.66).

Yunanlılar, Anadolu'daki kentlerde tapınaklardan başka tiyatro, stadyum, agora, odeon, bouleterion (buleterion) gibi yapılar da inşa etmişlerdir.

Yunan kentlerinin etrafı surlarla çevrilmiştir. Bu kentlerde birbirine paralel ve birbirini dik kesen düzensiz caddelerin bulunduğu bir plan uygulanmıştır. **İzgara planı** denilen bu planda yapılan kentlere Bergama, Miletos ve Perge örnek olarak verilebilir.

Tepe yamaçlarına yapılan tiyatrolar, Yunan kentlerinin önemli yapılarıdır. MÖ IV. yüzyıldan sonra taştan yapılmaya başlanan tiyatrolarda, ortada oyunun oynandığı bir orkestra bölümü ve bunu çeviren taş basamaklar bulunmaktadır. Bu tiyatroların en tanınmışları Priene (Güllübahçe) ve Efes (Fotoğraf 3.67) tiyatrolarıdır.

Fotoğraf 3.66: Uzuncaburç Zeus Tapınağı, Silifke, Mersin

Fotoğraf 3.67: Efes Tiyatrosu, Selçuk, İzmir

Fotoğraf 3.68: Odeon, Aphrodisias, Aydın

Anadolu dışında yapılan Yunan tiyatrolarından biri **Epidavros Tiyatrosu**'dur.

Stadionlar (stadyum), çeşitli atletizm yarışmalarının, daha sonra da olimpiyat oyunlarının yapıldıkları yerlerdir.

Agoralar pazar meydanlarıdır.

Odeonlar (konser binaları), içinde müzik dinlemek için yapılmıştır (Fotoğraf 3.68).

Bouleterionlar ise kapalı tiyatro biçiminde yapılan kent meclisi binalarıdır.

Heykel ve Kabartma Sanatı

Heykel Sanatı

Yunan heykel sanatı oldukça gelişmiştir. Yunanlılar ilk dönemlerde taş, kil, ahşap, altın, fil dişi ve mermer kullanarak küçük heykeller yapmışlardır. Ancak bu heykeller, küçük ve narin oldukları için zamanla kırılıp yok olmuştur.

Yunan heykel sanatı, tarz ve teknik açıdan üç dönemde incelenir:

- Arkaik Dönem (MÖ VII. yüzyıl)
- Klasik Dönem (MÖ V. yüzyıl)
- Helenistik Dönem (MÖ IV. yüzyıl - I. yüzyıl)

Arkaik Dönem: Arkaik Dönem Yunan heykelleri, Mısır ve Mezopotamya heykelleri gibi frontal duruşludur. Kollar dirsekten itibaren hafifçe öne doğru uzatılmış, eller yumruk hâlinde aşağıya sarkıtılmıştır. Yüzde görülen hafif gülümseme ifadesi görüntüyü yumuşatmaktadır.

Arkaik Dönem’de, göğüs adaleleri tamamen belirgin, çıplak tanrı ve atlet heykelleri yapılmıştır.

Kuros ve kore heykelleri, Sisam’daki Tanrıça **Hera Heykeli**, Atina’daki **Gülümseyen Kadın Heykeli** ile Delfi’de bulunan atlet heykelleri, Araba Sürücüsü heykeli (Fotoğraf 3.69) bu dönem heykellerine örnek olarak verilebilir.

Yunan sanatçıların çok sayıda sporcu heykeli çalışması, onların kültür yapıları hakkında hangi fikirleri verir? Açıklayınız.

Fotoğraf 3.69: Delfi’deki araba sürücüsü heykeli, Arkeoloji Müzesi, Delfi, Yunanistan

Ders İçi Etkinlik

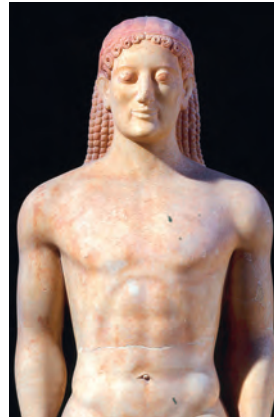
Kuros ve Kore

MÖ VII. yüzyıl ortalarında başlayan Arkaik Dönem’de iki anıtsal heykel tipi ortaya çıktı: kuros ve kore.

Genç bir tanrının ya da savaşçının tasvir edildiği çıplak erkek heykeli olan kuroslerde hem simetri ve ileriye doğru bakış hem de adım atma duruşu bakımından Mısır heykel üslubu taklit edilirdi. Bunun dışı dengi olan kore ise elbiseli ve ayakta duran bir genç kadın figürü biçimindeydi. Çoğu kez adak sunusu olarak kullanılan her iki heykel tipinde de Mısır heykel sanatının timsali olan “arkaik gülümseme” sıklıkla görülürdü.

Bilgiküpü, s. 367.

Yukarıdaki açıklamadan da yararlanarak Arkaik Dönem’deki kuros ve kore heykellerinin Mısır ve Mezopotamya heykelleriyle olan benzerliklerini sınıf arkadaşlarınızla birlikte belirleyiniz.

Kuros heykel örneğinden detay, Atina Akropolis Müzesi, Yunanistan

Kore heykel örneğinden detay, Atina Akropolis Müzesi, Yunanistan

Klasik Dönem: Klasik Dönem’le birlikte Yunan heykel sanatında önemli gelişmeler olmuştur. Frontal duruş ortadan kalkmış, vücut ağırlığı bir bacak üzerine verilmiş, serbest kalan ayak geriye doğru hafifçe bükülmüş, baş bir tarafa çevrilmiştir. Böylece heykelin ana ekseninde düz bir hat yerine eğri bir çizgi meydana gelmiş, bu da heykelin duruşuna doğallık ve hareket kazandırmıştır.

Heykellerin vücut anatomisi oldukça başarılı işlenmiştir. Heykellerde kusursuz güzelliği bulmak (idealizm) amaç hâline gelmiştir. En çok tanrı, tanrıça ve sporcu heykelleri yapılmıştır.

Myron’un (Miron) yaptığı **Disk Atan Atlet Heykeli**, Klasik Dönem’de yapılan heykellere önemli bir örnektir (Fotoğraf 3.70).

Klasik Dönem’de kadın heykelleri giysileri ile betimlenmiştir. Sanatçılar, elbise kıvrımlarını çalışırken vücut oranlarını ve estetiğini bozmamaya çalışmışlardır. Ünlü sanatçı **Phidias’ın** (Fidyas), Atina Akropolisi’nde bulunan Parthenon Tapınağı için yaptığı **Athena Heykeli** buna güzel bir örnektir (Fotoğraf 3.71).

Fotoğraf 3.70: Disk Atan Atlet Heykeli, Roma Nazionale Müzesi, İtalya

Fotoğraf 3.71: Parthenon Tapınağı’ndaki Athena Heykeli, Ulusal Arkeoloji Müzesi, Atina, Yunanistan

Fotoğraf 3.72: Doryphoros (Doriforos), Polykleitos, Roma Nazionale Müzesi, İtalya

Fotoğraf 3.73: Hermes ve Bebek Dyonissos Heykeli, Arkeoloji Müzesi, Olympia

Klasik heykeltıraşlarından **Polykleitos** (Polikletos), **Doriforos** (Fotoğraf 3.72) adlı çıplak atlet heykeliyle ün yapmıştır. Yaptığı heykel formları Klasik Dönem’in diğer heykeltıraşlarını etkilemiştir.

Dönemin diğer önemli bir sanatçısı da **Praxiteles**’tir (Praksiteles). Sanatçının en tanınmış eseri **Hermes ve Bebek Dyonissos Heykeli**’dir (Fotoğraf 3.73).

Ders İçi Etkinlik

Klasik Dönem heykellerini inceleyerek heykel formlarının benzer yönlerini aşağıdaki alana yazınız.

.....

.....

Arkaik Dönem heykelleri ile Klasik Dönem heykellerinin farklılıklarını söyleyiniz.

Klasik Dönem’in sonlarına doğru, insan vücudu tümüyle ve daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Sanatçıların dikkati, kişilerin özelliklerini yansıtmaya çalışmaya çevrilmiş ve böylece portre heykel sanatı ortaya çıkmıştır. Genellikle şairlerin, düşünürlerin, devlet adamlarının portre heykelleri yapılmıştır.

Helenistik Dönem: Büyük İskender'in Anadolu'ya girişiyle başlayan Helenistik Dönem (MÖ 330 - 30) planlı kentlerin yapıldığı, kütüphanelerin, müzelerin kurulduğu, büyük boyutlu heykel sanatının geliştiği bir dönemdir.

Helenistik Dönem heykel sanatında, Klasik Dönem'in tanrısallığını yansıtan ağırbaşlı görünümünün yerini; şiddeti, sevinci, şirinliği, hırçınlığı yansıtan ifadeler almıştır.

Ünlü heykeltıraş **Lysippos'a** (Lisipos) ait **İskender'in baş heykeli**; kırışık alnı, buğulu bakışları, arkaya doğru taralı saçları ile Helenistik Dönem'in tüm özelliklerini yansıtır (Fotoğraf 3.74). Dönemin en tanınmış sanatçısı olan Lysippos, Büyük İskender'in portre heykellerinin yanı sıra çeşitli atlet heykelleri de yapmıştır.

Fotoğraf 3.74: İskender'in baş heykeli, Arkeoloji Müzesi, İstanbul

Fotoğraf 3.75: Nike Heykeli, Louvre Müzesi, Paris, Fransa

Dönemin tüm özelliklerini yansıtan diğer bir heykel örneği de Samotrake'de bulunmuş **Nike Heykeli**'dir. MÖ 190 yılında bir deniz zaferini kutlamak için yapılan Zafer Tanrıçası Nike Heykeli tamamen mermerdendir. Heykelde, elbise vücuda tamamen yapışmış ve vücut hatları ortaya çıkmıştır. Vücudun alt ve üst kısımlarının farklı taraflara dönük olması ve süzülerek yere konma hareketi ile dalgalanan elbisesi, heykelle seyrine doyum olmayan bir dinamizm katar (Fotoğraf 3.75).

Laokoon Heykel Grubu, Helenistik Dönem heykellerinin tipik bir örneğidir. Heykelde yılanlar tarafından sarılan Laokoon ve oğullarının ölüm kalım savaşı anlatılmaktadır (Fotoğraf 3.76).

Fotoğraf 3.76'da verilen **Laokoon Heykel Grubu**'ndaki insan figürlerini el kol hareketleri ve yüz mimikleri açısından inceleyiniz. Helenistik Dönem özelliklerini belirleyiniz.

Fotoğraf 3.76: Laokoon Heykel Grubu, Pio Clementino Müzesi, Vatikan, İtalya

Kabartma Sanatı

Helenistik Dönem'in en belirgin özellikleri, çeşitli yapıların duvarlarına, lahitlere, sunaklara yapılan kabartmalarda görülmektedir. Bu dönemin en tanınmış kabartmaları, **Bergama Zeus Sunağı**'nı süslemektedir. Kabartmalarda tanrılarla devlerin savaşı anlatılmıştır (Fotoğraf 3.77).

İskender Lahdi kabartmaları (Fotoğraf 3.78) ile **Ağlayan Kadınlar Lahdi kabartmaları** dönemin en tanınmış eserlerindedir.

Fotoğraf 3.77: Bergama Zeus Sunağı kabartmalarından detay, Berlin Devlet Müzesi, Almanya

Fotoğraf 3.78: İskender Lahdi kabartmalarından detay, Arkeoloji Müzesi, İstanbul

Yunan kabartma örnekleri ile heykel örneklerini karşılaştırarak kabartma örneklerinde daha çok hangi dönem etkilerinin bulunduğunu söyleyiniz.

Ders İçi Etkinlik

Yunan mimari, heykel ve kabartma sanatlarının genel özelliklerini söyleyiniz.

5. ROMA SANATI

İlk Çağ'da Romalıların kurduğu imparatorluk, beş yüz yıla yakın hüküm sürmüştür. Bu imparatorluk, MS 395 yılında ikiye ayrılmıştır. Batı Roma 476 yılında yıkılmış, Doğu Roma (Bizans) ise 1453 yılında Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u alması ile son bulmuştur.

İlk yıllarda Helenistik Dönem kültürüyle iç içe bir görüntü yansıtan Roma sanatı, başlangıçta Roma kent sanatı olarak ortaya çıkar. Ülkenin büyük bir imparatorluğa dönüşmesiyle de Bizans ve Avrupa'yı etkileyecek olan görkemli bir imparatorluk sanatı yaratılır.

Görkemli Roma sanatının ortaya çıkmasında en büyük etken, Roma Devleti'ni yönetenlerin büyük çoğunluğunun sanatı ve sanatçıyı koruyan, sanat eserleri üretilmesini destekleyen kişiler olmasıdır.

Mimari

Romalılar taş, tuğla ve mermer malzeme kullanarak birçok mimari eser ortaya koymuşlardır. Önceleri Etrüsk (İtalya'da Romalılardan önce kurulan bir medeniyet) taş işçiliğini ve yapı tekniğini kendilerine örnek alan Romalılar zamanla kireç harcını, bağlayıcı öge olarak kullanmışlardır. Kireç harcı, kemer ve kubbe yapım tekniğinin gelişmesine, geniş alanların üzerlerinin örtülmesine, dolayısıyla da geniş mekânlı, kubbeli, anıtsal yapıların inşa edilebilmesine olanak sağlamıştır.

Roma Dönemi'nde, Yunan yapı türlerinin yanı sıra halkın gereksinimlerine göre sanat eserleri geliştirilmiş ve yeni yapı türleri ortaya çıkmıştır. Bu yapılara tapınaklar, bazilikalar, forumlar, zafer takları, kent kapıları, su kemerleri, hamamlar, amfiteatrlar, tiyatrolar, gymnasyumlar, evler ve saraylar örnek olarak verilebilir.

Yukarıda belirtilen eserler, Roma halkının hangi alanlardaki ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir? Söyleyiniz.

Tapınaklar: İlk Roma tapınakları, Yunan tapınaklarına benzer. Bir Roma tapınağı yüksek bir kaide üzerinde, dikdörtgen planlı sella ile önündeki geniş merdivenli bir **portikten** (giriş) oluşur. Yapı malzemesi çoğunlukla taştır. Sütun başlıkları genellikle Korint nizamındadır. Fransa'daki **Nimes (Nim) Tapınağı** bu tür tapınaklara önemli bir örnektir.

Romalılar, Yunanlılardan farklı olarak yuvarlak planlı tapınaklar da yapmışlardır. Roma mimarisinde görülen bu tapınaklarda, Korint başlıklı sütunların taşıdığı bir portik ve üstü kubbe ile örtülü sella yer alır. Yuvarlak planlı tapınakların en önemli örneği, Roma'daki **Pantheon (Panteon) Tapınağı**'dır (Fotoğraf 3.79). Pantheon Tapınağı, kubbeli olarak yapılan önemli yapılardan biridir. Kubbenin ortasında yer alan yuvarlak bir açıklıktan gökyüzü görülür (Fotoğraf 3.80). Bu tapınak, Hristiyanlığın ilk yıllarında kiliseye çevrilmiş, sonradan inşa edilen birçok yapıya örnek olmuştur.

Fotoğraf 3.79: Pantheon Tapınağı, Roma

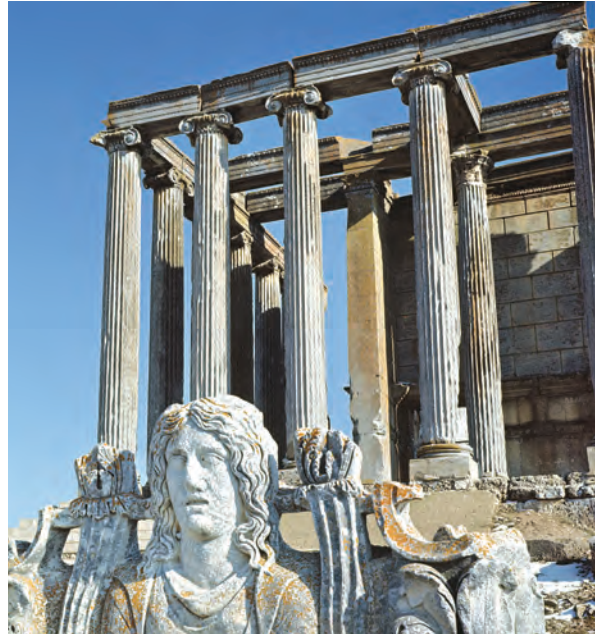
Fotoğraf 3.80: Pantheon Tapınağı'nın kubbesinden bir görünüm. Roma

Roma Dönemi'nde Anadolu'da da birçok tapınak yapılmıştır. Bu tapınakların en tanınmış, Ankara'daki **Augustus (Avgustus) Tapınağı**'dır (Fotoğraf 3.81). Augustus Tapınağı dikdörtgen planlıdır. Tapınağın kısa kenarında sekiz, uzun kenarında ise on beş sütun bulunmaktadır. Sütun başlıklarının Korint nizamında olduğu sanılmaktadır. Hristiyanlığın yaygınlaşmasından sonra tapınak kiliseye dönüştürülmüştür. Augustus Tapınağı, Yunanca ve Latince yazıtları nedeniyle ayrı bir öneme sahiptir.

Anadolu'daki diğer Roma tapınakları arasında Efes'teki **Domitianus (Domitivanus) Tapınağı** ve Küthya Çavdarhisar'daki **Zeus Tapınağı** (Fotoğraf 3.82) sayılabilir.

Fotoğraf 3.81: Ankara Augustus Tapınağı

Fotoğraf 3.82: Zeus Tapınağı, Çavdarhisar, Küthya

Roma mimarisinde görülen teknik gelişmeler, sivil mühendislik alanında birçok yapının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Bazilikalar: MÖ II. yüzyıl başlarında Roma mimarlığının yarattığı bir yapı türüdür. Bazilikalarda alışveriş yapılan çarşılarla mahkeme binaları yer alır.

Roma bazilikaları, Hristiyanlığın ilk dönemlerinde ortaya çıkan bazilikalardan kullanım olarak çok farklıdır. Hristiyan bazilikaları dinî amaçlı olarak kullanılırken Roma bazilikaları, günlük yaşamda halkın işleri için kullanılmıştır.

Forumlar: Roma kentinde devlet işleri ile özel işlerin görüşüldüğü bir merkez olan ve halkın toplandığı alanlardır. Yunan sanatında görülen agora ile aynı işlevi görmektedir. Forumların ekonomik (pazar alanı, çarşı), siyasal (halkın toplandığı yer, bir tür kent meclisi) ve dinî işlevleri vardır. Genellikle kent merkezinde bulunan forumların en ünlüsü Roma'daki **Forum Romanium**'dur.

Zafer Takları ve Kent Kapıları: Roma mimarisinin önemli örnekleri olan taklar, dinî törenlere yönelik olarak ortaya çıkmış, zamanla bir zaferin anısını yaşatmak amacı ile kentlerin veya forumların girişlerine yapılmıştır.

Takların üzerinde çoğu zaman imparator ve ailesinden kişilerin heykel ve kabartmaları bulunurdu. Roma'daki **Tiberius Zafer Takı** buna önemli bir örnektir (Fotoğraf 3.83). Ayrıca Anadolu'da Antalya, Side ve Perge gibi yerlerde Romalılardan kalma birçok tak bulunmaktadır (Fotoğraf 3.84).

Fotoğraf 3.83: Tiberius Zafer Takı, Roma

Fotoğraf 3.84: Zafer takı biçiminde yapılmış Hadrianus Kapısı, Antalya

Fotoğraf 3.85: Valens Su Kemerleri, İstanbul

Su Kemerleri: Romalıların en önemli mimari yapılarından olan su kemerleri, kentlere su getirmek için yapılmıştır. Uzak yerlerde bulunan sular, bu kemerler sayesinde çukurlar açılarak kentlere kadar getirilmiştir.

Roma mimarisinin tüm tekniklerini üstünde toplayan su kemerlerine en güzel örnek, İstanbul'da Şehzadebaşı ile Fatih semtleri arasında uzanan **Valens Su Kemerleri**'dir (Fotoğraf 3.85). Bu kemer, günümüzde **Bozdoğan Kemerleri** olarak bilinmektedir.

Hamamlar: Romalılar, halka açık birçok hamam yapmışlardır. Güney İtalya’da çok sayıda sıcak su kaynağının bulunması, bu mimari türünün gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Hamamlar; soyunma yeri, ılık, sıcak ve soğuk yıkanma salonlarından oluşurdu. Hamamların ısıtılması şöyleydi: Duvarların içine toprak künkler yerleştirilir veya yıkanılan bölümlerin altında boşluklar oluşturulurdu. Külhanda yakılan ateşin ısıttığı sıcak hava, bu künklere veya boşluklara verilerek hamamın ısıtılması sağlanırdı. Bu ısıtma tekniği, sonradan Bizans ve Türkler tarafından da kullanılmıştır.

Hamamın içinde yıkanma ve soyunma bölümlerinden başka çeşitli avlular ve kitaplık bulunurdu.

Anadolu’daki Roma hamamlarına örnek olarak Miletos’taki **Faustina Hamamı** ile Ankara’daki **Roma Hamamı** (Fotoğraf 3.86) kalıntıları verilebilir.

Anadolu dışındaki Roma hamamlarının en tanınmış örneği Roma’daki **Caracalla (Karakalla) Hamamı**’dır (Fotoğraf 3.87).

Fotoğraf 3.86: Roma Hamamı kalıntıları, Ankara

Fotoğraf 3.87: Caracalla Hamamı, Roma

Fotoğraf 3.88: Collesseum, Roma

Fotoğraf 3.89: Aspendos Tiyatrosu, Antalya

Amfiteatrlar: Romalıların, gladyatörlerin vahşi hayvanlarla dövüşleri için kullandıkları bir yapı türüdür. Amfiteatr iki bölümden oluşur: Birinci bölüm, arena denilen kumla kaplı elips biçimli bir alandır. İkinci bölüm ise bu alanı kat kat basamaklar hâlinde çepeçevre kuşatan oturma yerleridir. Amfiteatrların en tanınmışı Roma’daki **Collesseum (Kolezyum)**’dur (Fotoğraf 3.88).

Tiyatrolar: Roma tiyatroları; Yunan tiyatroları gibi sahne, yarım daire biçiminde basamaklı oturma yerleri, yarım daire biçiminde meydandan (Yunan tiyatrosunda bu meydan daire biçimindedir.) oluşmuştur. Roma tiyatrolarında, Yunan tiyatrolarından farklı bazı özellikler görülür. Roma tiyatroları, Yunan tiyatrolarına göre daha büyük boyutta yapılmıştır. Ayrıca Roma tiyatrolarında üç bölüm ayrı ayrı düşünülmemiş sahne binası, yan duvarlar, koridorlar ve oturma basamakları birleştirilerek mimari bir bütünlük sağlanmıştır. Bunun yanı sıra tiyatroların cepheleri oldukça gösterişli olup iki veya üç kat hâlinde yükselen sütunlarla süslenmiştir.

Romalılar, tiyatroların oturma sıralarını yerleştirmek için bir yamaç aramaya gerek duymamışlar, geliştirdikleri mühendislik bilgisi sayesinde tiyatrolarını istedikleri yerlerde kurmuşlardır.

Anadolu’daki Roma tiyatrolarına **Aspendos** (Fotoğraf 3.89) ve Side tiyatroları örnek verilebilir.

Fotoğraf 3.91: Bir memura ait Aphrodisias'da bulunan portre heykel, 176 cm, Arkeoloji Müzesi, İstanbul

Fotoğraf 3.90: Pompei'de bir Roma evi

Gymnasyumlar: Bu yapı tipi Anadolu'da Yunan geleneğinin etkisiyle ortaya çıkmıştır. Örneğin Bergama'daki Üst Gymnasyum; hamamı, stadyumu ve diğer birimleriyle birlikte Roma Dönemi'nde oluşturulmuş özgün bir yapıdır.

Evler ve Saraylar: Roma evleri, **atrium** denilen sütunlu bir iç avlunun etrafında bulunan odalardan oluşmaktaydı. Genellikle üstü açık olan atriumun ortasında bir havuz, yanlarında yemek ve yatak odaları, daha geride ise bir bahçe bulunurdu. Evlerin yer döşemeleri mozaik, duvarları ise freskolarla süslüydü.

Anadolu'daki Roma evlerinin en güzel örnekleri Efes'te (Yamaç Evleri) ve Zeugma'da (Nizip, Gaziantep) bulunmaktadır.

Anadolu dışındaki Roma evlerinin en güzel örnekleri ise İtalya'daki Vezüv Yanardağı'nın külleri altında kalan Pompei'de ortaya çıkarılmıştır (*Fotoğraf 3.90*).

Roma sarayları, evlerin büyük boyutlu biçimleridir. Saraylar daha gösterişli, mermer kaplamalı olarak yapılmıştır.

Heykel ve Kabartma Sanatı

Heykel Sanatı: Roma heykel sanatı, mimarisi kadar gelişmemiş ve daha çok Yunan heykeltıraşlığının etkisi altında kalmıştır.

Romalılar, yapılarını süslemek ve koleksiyon oluşturmak için Yunanistan'dan çok sayıda heykel getirmişler ancak zamanla bunlar yeterli gelmeyince bu heykelleri kopya ederek çoğaltmışlardır.

Romalı heykeltıraşlar, başta imparator ve ailesi olmak üzere askerlerin, devlet adamlarının ve memurların portre heykellerini yapmışlardır (*Fotoğraf 3.91*). İmparator **Augustus Heykeli**, dönemin en tanınmış portre heykellerinden biridir. Yunan heykellerinde tanrı ve tanrıçaların konu edinilmesine karşın Roma heykellerinde insanın işlenmesi önemli bir farktır.

Kabartma Sanatı: Romalıların tarihsel kabartmalarında, kazanılan askerî zaferlerin öyküleri anlatılmıştır. Ayrıca tanrılar ve günlük yaşamdan alınan konular da kabartmalarda işlenmiştir. Bu kabartmalar çeşitli sütunlara, taklara, lahitlere ve mezar taşlarına yapılmıştır. İstanbul'da Cerrahpaşa semtinde yalnızca kaidesi kalan **Arcadius (Arkadyus) Sütunu**'nun orijinalinde zengin kabartmaların bulunduğu bilinmektedir. Türkiye'deki çeşitli müzelerde bulunan lahitlerde de Roma Dönemi'ne ait kabartmalar bulunmaktadır. Bu kabartmalı lahitlerin en tanınmış Konya - Beyşehir yolunda bulunan **Herakles Lahdi**'dir. Lahdin dört yüzünde çeşitli figürler kabartma olarak işlenmiştir (Fotoğraf 3.92). Ayrıca Hierapolis (Pamukkale, Denizli) antik kentinde de Roma Dönemi'ne ait kabartmalı birçok lahit bulunmuştur (Fotoğraf 3.93).

Fotoğraf 3.92: Herakles Lahdi, Arkeoloji Müzesi, Konya

Fotoğraf 3.93: Hierapolis'te bulunan bir lahit, Pamukkale Müzesi, Denizli

Anadolu dışındaki Roma kabartmalarının en tanınmış **Titus Zafer Takı** kabartmalarıdır. Roma'daki forumda bulunan bu eserde konu olarak imparator Titus'un kazandığı zaferler işlenmiştir.

Traianus Sütunu üzerinde bulunan kabartmalar da dönemin önemli örneklerindedir. Sütunun üzerinde Traianus'un Daçya'ya yaptığı iki seferi anlatan kabartma sahneleri vardır (Fotoğraf 3.94).

Fotoğraf 3.94: Traianus Sütunu'ndan ayrıntı, Roma

Resim Sanatı

Roma resim sanatının en güzel örneklerine fresk ve mozaiklerde rastlanılır.

Romalılar mozaiklerle evlerinin tabanlarını süslemişlerdir.

İnsan figürünün önemli yer tuttuğu mozaiklerde, daha çok mitolojik konular işlenmiştir. Roma Dönemi mozaiklerinin en güzel örnekleri Antakya Mozaik Müzesi, Gaziantep Müzesi, Samsun Arkeoloji ve Etnografya Müzesi ve Efes Ören Yeri Yamaç Evleri'nde görülebilir (Fotoğraf 3.95).

Fotoğraf 3.95: Efes Ören Yeri Yamaç Evleri'nden bir mozaik örneği, Efes, İzmir

Ders İçi Etkinlik

Konu anlatımlarında edindiğiniz bilgilerden ve aşağıdaki metinden yararlanarak Roma sanatının genel özellikleri ile ilgili hangi çıkarımlara ulaşabilirsiniz? Verilen alana yazınız.

Roma Sanatı

MÖ II. yüzyılda Helenistik devletlerin gerileyişiyle birlikte, Roma'da ayrı bir sanat anlayışı şekillenmeye başladı ve imparatorluğun genişlemesine bağlı olarak çevreye yayıldı. Romalılar heykeltçilikte ve süslemede daha önceki İtalyan ve Helenistik modelleri taklit etti. Buna karşılık, portrelerde ve rölyeflerde kendine özgü bir betimleme geliştirdi. MÖ 27'ye kadar süren cumhuriyet döneminde, atalara tapınma geleneğinden dolayı aslına uygun büstler yaygındı. MS 14'te sona eren Augustus Dönemi'nde, portre ressamlığında yüceltmeyi öne çıkaran tek bir üslup gelişmeye başladı. Yöneticilerin heykellerinde, mezar ve lahit rölyeflerinde, zafer kemerleri ve sütunlarında askerî ve tarihsel olaylara ilişkin bilgilere yer verildi.

Bilgiküpü, s. 367.

.....

.....

.....

.....

6. ERKEN HRİSTİYANLIK VE BİZANS SANATI

Erken Hristiyan Sanatı

İlk Hristiyanlar yerleşim olarak niçin yer altı şehirlerini tercih etmişlerdir? Söyleyiniz.

Hristiyanlığın gizli gizli yayılmaya başladığı MS I. yüzyıl ile çeşitli ülkelerde resmî din olarak kabul edildiği MS 4. yüzyıla kadar geçen süre içinde ortaya çıkan sanata **Erken Hristiyan sanatı** denir.

Erken Hristiyan sanatı, Roma sanatı ile ilişkilidir ve Romalıların egemen oldukları topraklarda (Anadolu, Yunanistan, Mısır, İtalya gibi) ortaya çıkmıştır.

Hristiyanlığın ortaya çıktığı ve gizli gizli yayıldığı yıllarda, putperest Romalıların baskısından kaçan ilk Hristiyanlar, çeşitli bölgelerde (Anadolu, Roma) toprak altını oyarak buralarda yaşamlarını sürdürmüşlerdir. İlk Hristiyanların yer altında sığındıkları bu yer altı mezarlarına **katakomp** denir.

IV. yüzyıldan sonra yerlerini kiliselere bırakan katakomplar dinî ziyaret yerlerine dönüşmüştür (*Fotoğraf 3.96*).

Fotoğraf 3.96: Bir katakomp örneği, Roma

Fotoğraf 3.97: Kaymaklı yer altı şehri, Nevşehir

Mimarlık alanında ilk Hristiyanların yaptıkları diğer önemli bir tür de yer altı kentleridir. Anadolu'da Kapadokya yöresinde (Nevşehir, Niğde, Aksaray, Kayseri) bulunan bu kentlerin en önemlileri Derinkuyu ve Kaymaklı (*Fotoğraf 3.97*) yer altı kentleridir. Bu yer altı kentleri çeşitli dehlizlerle birbirine bağlı yer altı katlarından oluşmaktadır.

Kapadokya yöresinde yaşayan insanlar yeni binalar kurmak yerine, kayaları oyarak çeşitli mekânlar oluşturmuşlardır. Bunun nedeni, ana malzeme olan tüf taşının kolay işlenmesidir. Ayrıca insanların Hristiyanlığın ilk dönemlerinde putperest Romalıların baskılarından kaçıp saklanma gereğini duymaları da bu konuda etkili olmuştur.

MS I. yüzyıldan sonra katakomplarda yaşayan ilk Hristiyanlar, bu yapıların duvarlarını Hristiyanlıkla ilgili çeşitli resimlerle süslemişlerdir. Ancak üzerlerindeki baskıdan ötürü duygularını, resimlere tam olarak yansıtmadıkları için genellikle Hristiyanlığın sembolü olan birtakım simgelerle anlatmışlardır. Bu simgelerin en çok kullanılanları güvercin, tavus kuşu, balık, kuzu, iyi çoban, çiçekli bahçe, gemi motifleridir. Örneğin iyi çoban motifi, koyunları güden ya da omzunda kuzu taşıyan İsa'yı betimlemektedir.

Üzerlerindeki baskıdan dolayı duygularını sembollerle anlatan ilk Hristiyanların ortaya koyduğu bu sanat sembolik bir sanattır.

Erken Hristiyan sanatının örneklerinde resim sanatının sembolik oluşunun nedeni sizce ne olabilir? Açıklayınız.

Erken Hristiyan sanatının gelişmesinde Kapadokya yöresinin önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bu yörede yapılan birçok manastır, kilise, şapel ve evlerin duvarlarına yapılan resimler Bizans resim sanatının öncüleri olmuştur.

Kapadokya'daki yapıların duvarları çeşitli freskolarla süslenmiştir. Bu freskolarla Hristiyanlığın çeşitli konuları, zengin bir tarzda ancak basit şekillerde işlenmiştir. Bir güvercini, dua eden bir figürü gösteren bu resimlerde estetik kaygıdan çok yeni bir din görüşünü en yalın bir biçimde yansıtmaya kaygısı ön plandadır. Bu freskolar, daha sonraları konular değişmeden (teknik gelişmesiyle) İstanbul'daki çeşitli yapıları süsleyen duvar resimlerinin öncüleri olmuştur. Söz konusu freskoların en güzel örnekleri Kapadokya yöresinde bulunan İhlara Vadisi'ndeki kaya kiliselerindedir (Fotoğraf 3.98).

Fotoğraf 3.98: Ağaçaltı Kilisesi freskolarından bir görünüm. Kapadokya

Ders Dışı Etkinlik

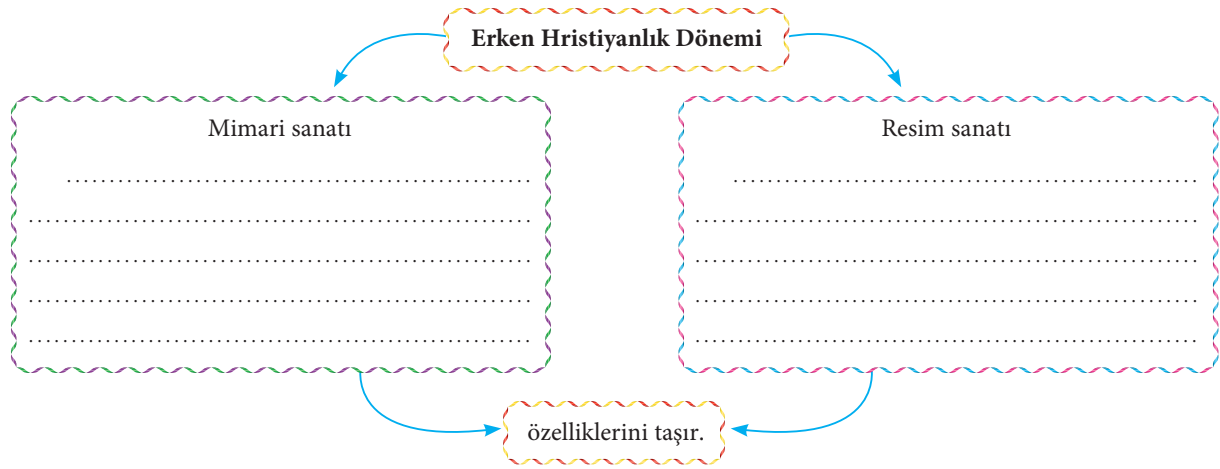
İmkânlarınız ölçüsünde Kapadokya bölgesine bir gezi düzenleyiniz. Erken Hristiyan sanatı ile ilgili izlenimlerinizi ve gezi sırasında çektiğiniz fotoğrafları sınıf panosunda sergileyerek arkadaşlarınızla paylaşınız.

IV. yüzyıldan itibaren Erken Hristiyan resim sanatında gelişmeler olmuş, Hristiyanlıkla ilgili konular serbestçe işlenmeye ve bunun yanı sıra günlük yaşamla ilgili konulara da yer verilmeye başlanmıştır.

Ders İçi Etkinlik

Aşağıdaki şemayı tamamlayınız. Yanıtlarınızın doğru olup olmadığını öğretmeninizle kontrol ediniz.

Bizans Sanatı

Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılması (395) ile doğu bölgesine egemen olan Bizans, Orta Çağ boyunca Avrupa'nın ve Hristiyan dünyasının en büyük devletlerinden biri olmuştur. Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşü ile Bizans İmparatorluğu'nun etkisi daha da artmıştır. Bizans İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'du (Konstantinopolis).

313 yılında Milano Fermanı ile Hristiyanlara ellerinden alınan tüm hakların Roma İmparatoru Konstantin tarafından verilmesiyle birlikte Bizans sanatında önemli gelişmeler olmuştur. Bu tarihten sonra ortaya çıkan sanat **Bizans sanatıdır**.

Bizans sanatı bir yandan İlk Çağ Roma sanatından, diğer yandan da yayıldığı topraklar üzerinde daha önce var olan uygarlıkların (Anadolu, İran, Mısır, Yunanistan, İtalya) sanatından etkilenmiştir. Ancak Bizanslı sanatçılar, tamamen bu uygarlıkların sanatlarını taklit etmemişler, zamanla kendi sanatlarını oluşturmuşlardır.

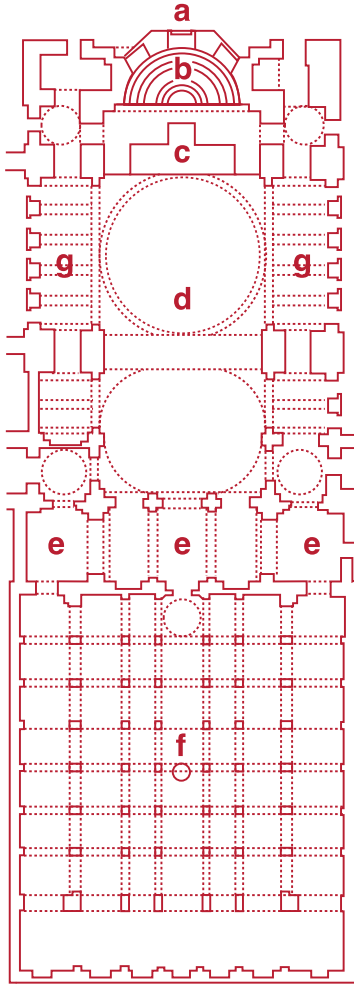
Bizanslı sanatçıların amacı dini ve imparatoru yüceltmektir. Bu nedenle eserlerinde isim kullanmamışlar ve yapılarda dinî süslemeye önem vermişlerdir.

MS IV. yüzyılda gelişmeye başlayan Bizans sanatı, VI. yüzyılda İmparator Justinianus (Jüstinyen) döneminde en parlak zamanını yaşamıştır. XII. yüzyıla kadar süren bu parlak dönem, devlet yönetiminin zayıflaması ve toprak kaybedilmeye başlaması ile gerilemeye başlamıştır.

Türklerin Anadolu'da ilerlemeleri ve Fatih Sultan Mehmet'in 1453 yılında İstanbul'u fethetmesi ile Bizans İmparatorluğu son bulmuştur.

Fotoğraf 3.99: Almaşık tekniğe sahip Bizanslılara ait bir askeri yapıdan detay

Plan 3.2: Bizans kilisesi (kubbeli bazilika) ve bölümleri

a. Apsis, b. Synthronon, c. Bema, d. Naos, e. Narteks, f. Atrium, g. Yan nef

Mimari

Dinî yapılara daha çok önem veren Bizans mimarisinde ana malzeme tuğladır. Tuğla ile taşın birlikte kullanıldığı **almaşık** duvar örme tekniği de Bizans'a özgüdür (Fotoğraf 3.99).

Bizans mimarisi dinî, sivil ve askeri mimari olmak üzere üç bölüme incelenebilir:

Dinî Mimari

Bizans dinî mimarisinin en önemli yapı türü, daha sonraki kiliselerin öncüsü olan bazilika'dır.

Roma İmparatorluğu Dönemi'nde çarşı ve mahkeme binalarının bulunduğu bazilikalar, Bizans Dönemi'nde dinî ibadet yerleri olarak kullanılmıştır. Dikdörtgen biçiminde uzun bir yapı olan bazilikaların içi, sütun dizileriyle **neflere** ayrılmıştır. Daha sonra yapılan tüm Hristiyan kiliseleri bu planın geliştirilmesiyle oluşmuştur (Plan 3.2).

Bir bazilikada şu bölümler bulunur:

Apsis, kilisenin doğu duvarı ekseninde bulunan yarım daire şeklindeki çıkıntılı kısımdır.

Synthronon, apsisin önünde yarım daire biçimli veya düz sıralar hâlinde yapılan ve din görevlilerinin oturmasına yarayan bölümdür.

Bema, sunağın bulunduğu bölümdür.

Halkın ibadet amacıyla kullandığı ana mekân **naos** adını alır.

Yan nef, bazilikada orta nefin iki yanında, apsise dik doğrultuda uzanan ve orta neften sütun ya da ayak dizileriyle ayrılan mekânlardan her biridir.

Narteks, bazilikanın ana mekânına açılan giriş bölümüdür.

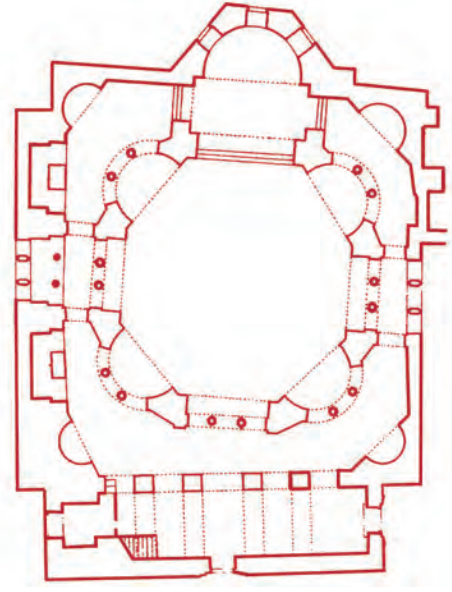
Atrium, yapıların avlularıdır.

Bizans dinî mimarisinin en önemli yapı tipi, bazilikaların geliştirilmesiyle oluşan kiliselerdir. Bizans kiliseleri, yaptıkları plan tiplerine göre farklılaşmıştır.

Merkezî planlı kiliseler: Kare ya da çokgen planlı olarak yapılan bu yapılar, iç görünüşleri ile yuvarlak bir mekân etkisi bırakır. Bu yapı tipine İstanbul'daki Küçük Ayasofya (Sergios Bacchos) Kilisesi örnek verilebilir (Fotoğraf 3.100, Plan 3.3).

Fotoğraf 3.100: Küçük Ayasofya Kilisesi, İstanbul

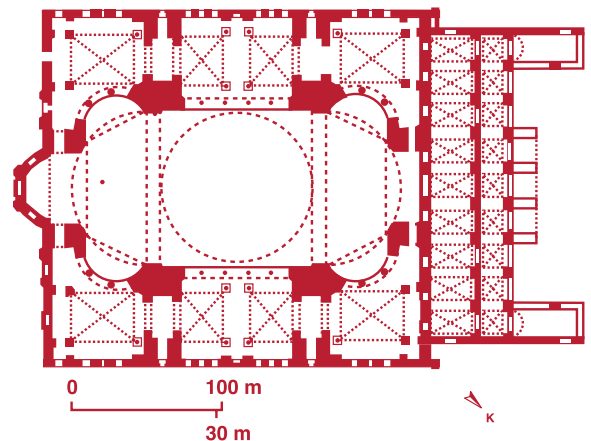
Plan 3.3: Küçük Ayasofya Kilisesi, İstanbul

Kubbeli bazilikalar: Bazilika ve merkezî plan tipi birleştirilerek yapılan bu yapılarda orta nefin üzeri büyük bir kubbe ile örtülmüştür.

Kubbeli bazilikaların tüm özelliklerini yansıtan örnek İstanbul'daki **Ayasofya'dır (Hagia Sophia)** (Fotoğraf 3.101). 537 yılında İmparator Justinianus tarafından yaptırılan Ayasofya'nın mimarları, Aydınli **Anthemios (Antemiyos)** ve Miletli **İsodoros'tur**. Yapının içi, sütun ve paye dizileriyle üç nefe ayrılmıştır. Orta nefin üzeri, dört payenin taşıdığı 31 metre çapındaki büyük bir kubbe ile örtülüdür (Plan 3.4). Ana kubbeye doğu ve batı yönünden bitiştirilen iki yarım kubbe, iki yönde ana kubbenin basıncını karşılayarak alttaki duvarlara geçişi sağlar. Orta nefin doğu duvarında üstü yarım kubbe ile örtülü olan apsis bölümü vardır. Yapının içi mozaik sanatının en güzel örnekleri ile süslüdür. Dokuz yüz on altı yıl kilise olarak kullanılan bu yapı, 1453 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından İstanbul'un fethiyle camiye çevrilerek dört yüz seksen iki yıl cami olarak kullanılmıştır. Atatürk'ün emri ve Bakanlar Kurulu'nun kararı ile 1935 yılında Ayasofya, müze olarak ziyarete açmıştır. Hâlen müze olarak hizmet vermektedir.

Fotoğraf 3.101: Ayasofya, İstanbul

Plan 3.4: Ayasofya, İstanbul

Ders Dışı Etkinlik

İnternet'ten Ayasofya Müzesi'nin sayfasına girerek sanal bir gezi yapınız. Sizce, bu yapının dünyanın yedi harikasına aday olmasını sağlayan yönleri nelerdir. Liste hâlinde yazınız.

Trabzon'un Maçka ilçesi yakınlarında bulunan Sümela Manastırı'nın MS 365-395 yılları arasında yapıldığı sanılmaktadır. Manastır, Kapadokya'daki kiliseler gibi kayalara oyularak ve doğal mağaralardan yararlanılarak yapılmıştır. Manastır'ın duvarlarında, tavanında birçok fresko bulunmaktadır. Bu freskolarda İsa ve Meryem'le ilgili sahnelerle İncil'den alınmış çeşitli konular işlenmiştir (Fotoğraf 3.105).

Sivil Mimari

Kent mimarisi: Bizans kentleri, Roma kentleri gibidir. Kent planlamasında antik kentler ve Roma örnek alınmıştır. Kentlerde Antik Çağ'ın özelliği olan ana yollar, meydanlar, forumlar, sütunlu caddeler, zafer takları, dikili taşlar belli bir düzen içinde yer almıştır.

Roma kent mimarisinin özellikleri nelerdir? Söyleyiniz.

Fotoğraf 3.105: Sümela Manastırı freskolarından bir örnek, Trabzon

Bizans'ın başkenti İstanbul, Bizans kent mimarisini tüm özellikleriyle yansıtmaktadır. Kent merkezinde Augousteion (Agustiyon) Meydanı bulunmaktadır. Meydanın bir yanında Ayasofya ve hipodrom, diğer yanında ise Büyük Saray'ın girişi yer almaktadır. Meydanın ortasından I. Theodosius (Teodosyus) tarafından Mısır'dan getirilen üzeri hiyeroglif yazılarla ve gövdesi kabartmalarla süslü **I. Theodosius Obeliski** bulunmaktadır. Bundan başka kentin çeşitli yerlerinde forum olarak kullanılan meydanlar yapılmış, meydanlar **Çemberlitaş**, **Kız Taşı**, **Arcadius (Arkadyus) Sütunu** gibi dikili taş ve sütunlarla süslenmiştir.

Saray mimarisi: Bizans imparatorları için yapılan sarayların en tanınmış, İstanbul'daki **Tekfur Sarayı**'dır (Fotoğraf 3.106). Surlara bitişik olarak yapılan sarayın içinde tören salonu, kilise ve oyun yerleri gibi bölümler bulunmaktadır. Sarayın üst katı, imparatorun yaşadığı bölüm olarak düzenlenmiştir. İstanbul'daki Bizans saraylarına diğer bir örnek de **Büyük Saray**'dır.

Fotoğraf 3.106: Tekfur Sarayı'ndan görünüm. İstanbul

Su kemerleri ve sarnıçlar: Bizanslılar, kemerli su kanalları yaparak yakın merkezlerdeki su kaynaklarında bulunan suları kentlerine ve yerleşim merkezlerine getirmişlerdir.

Roma Dönemi'nde yapılan ve Bizans Dönemi'nde onarılan **Valens Su Kemer (Bozdoğan)** ile Trakya'daki suların İstanbul'a getirilmesi sağlanmıştır. Bunun dışında İstanbul'daki **Mazlum Kemer**, Trakya'daki **Keçiğirme** ve **Gümüşpınar** su kemerleri önemli örneklerdir.

Bizanslılar, su kemerleri aracılığıyla kente kadar getirdikleri suları, kent merkezlerindeki sarnıçlarda (yer altı su deposu) ve açık hava depolarında toplayarak borulardan çeşmelere dağıtmışlardır. Bu sarnıçların en önemlisi, içinde 336 sütun bulunan **Yerebatan Sarnıcı**'dır (Fotoğraf 3.107). Ayrıca İstanbul'daki diğer örnekler arasında **Binbirdirek** ve **Zeyrek** sarnıçları sayılabilir. Açık hava depolarına ise **Çukurbostan Sarnıcı** örnek olarak verilebilir.

Ders Dışı Etkinlik

İnternet'ten Yerebatan Sarnıcı'na ait görseller araştırınız. Bulduğunuz görsellerden yararlanarak sarnıcı tanıtan bir broşür hazırlayınız.

Fotoğraf 3.108: İstanbul surlarından bir görünüm.

Resim Sanatı

Ders İçi Etkinlik

Aşağıda verilen metne göre Bizans resim sanatının sahip olduğu özellikler nelerdir? Söleyiniz.

Bizans Resim Sanatı

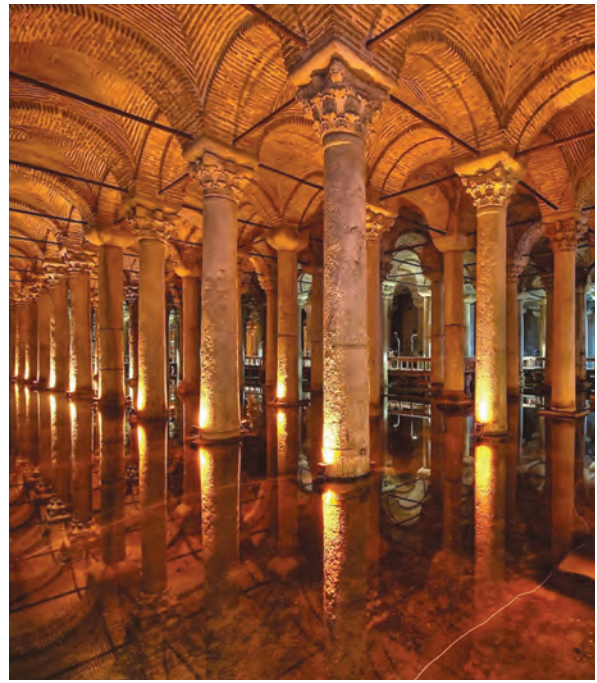
Bizans İmparatorluğu IV ve VIII. yüzyıllar arasında kendine özgü bağımsız bir üsluba kavuştu. "İkon" denen kutsal aziz resimleri belirli kurallara göre yapılmaya başlandı. Hükümdarların yanı başında azizlerin resmedildiği görkemli duvar mozaikleri Bizans sanatının çarpıcı örneklerini sunar. Bu mozaiklerde amaç kişileri aynen tasvir etmek değildi. Resme konu olan şahsiyetlerin şanı ve yüceliği yansıtılarak onların cennetteymiş gibi görünmeleri sağlanırdı.

Bizans eserleri Ortodoks Hristiyanlığın ağır bastığı Doğu Avrupa ülkelerinin dinsel sanatı üzerinde kalıcı bir etki bıraktı. Bu bölgede ikon ressamı hâlâ eski kurallara uyar.

Bilgiküğü, s. 367.

Bizanslılarda resim sanatı oldukça gelişmiştir. Bunlardan başka ikonalar, minyatürler ve kumaş resimleri de resim sanatı örneklerindedir.

Dinsel ve sivil yapı duvarları mozaik ve freskolarla, el yazma eserler ise minyatürlerle süslenmiştir. Taşınabilir kutsal içerikli resimlerle süslü **ikonalar**da kullanılan teknik ise daha çok **temperradır**. Bu teknik Erken Rönesans resminde de tercih edilmiştir. Temperra, tahta zemin üzerine doğal boyalar ve yumurta akı ile yapılır. Tekniğin yanı sıra sanatçıların farklılaşan el işçilikleri Bizans resim sanatının farklı dönemlerle incelenmesini gerektirir.

Fotoğraf 3.107: Yerebatan Sarnıcı, İstanbul

Askerî Mimari

Surlar ve kaleler: İstanbul'u çepeçevre saran surlar (Fotoğraf 3.108) Romalılar döneminde yapılmış, Bizanslılar döneminde onarılmıştır. Marmara kıyısından itibaren Haliç'e kadar uzanan bu surlar, 70 metre aralıklarla tekrarlanan kulelerle güçlendirilmiştir. Kenti çeşitli saldırılara karşı korumak amacıyla yapılan bu surların üzerinde pek çok kapı yer almaktadır. Bunlar: **Yedi Kule (Altın Kapı)**, **Belgrad**, **Silivri**, **Mevlana**, **Sulukule**, **Edirne** ve **Topkapı**'dır.

Erken Bizans Dönemi Resim Sanatı (527-726)

Bu dönem resim örneklerinde konu olarak Hristiyanlığın yanı sıra imparator ve ailesinin günlük yaşamlarından kesitler de işlenmiştir. Ayrıca resimlerde çeşitli hayvan betimlemeleri de göze çarpmaktadır.

İstanbul'daki Ayasofya, Aya İrini ve Küçük Ayasofya gibi kiliselerin içi İsa, Meryem, havari, aziz ve meleklerin resimleriyle süslenmiştir. Ancak bu resimlerin çoğu 726-842 yıllarındaki İkonoklazma Dönemi'nde yok edilmiştir.

Bu dönemden günümüze kalan en güzel örnekler, İstanbul'daki Büyük Saray'ın döşeme mozaikleridir. Bu mozaiklerde çeşitli hayvan betimlemeleri, çember çeviren çocuk, su taşıyan kadın gibi günlük yaşamla ilgili konular resimlenmiştir (Fotoğraf 3.109).

İkonoklazma Dönemi Resim Sanatı (726 - 842)

VII. yüzyılda Hristiyanlık, resim sanatını bir araç olarak kullanıp gelişmesini sürdürürken Anadolu'da tasvir sanatından uzak olan Musevilik ve İslamiyet hızla yayılmıştır. Bu yeni dinî inanışlar ve tarihsel gelişim, her türlü dinî resmin yasaklandığı heykellerin yakılıp yıkıldığı ikonaklast (tasvir kıran) bir akımın ortaya çıkmasına neden olmuştur. İkonaklazma Dönemi adını alan bu dönemde daha önce var olan resimlerin yerini üzüm, balık, haç gibi sembolik figürler almıştır.

İstanbul Ayasofya'daki birçok haç ile İstanbul Aya İrini'deki büyük mozaik ve haç freskoları bu dönemden kalmadır.

Orta Bizans Dönemi Resim Sanatı (842 - 1204)

Kiliselerde dinî betimlemelerin yeniden kabul edilmesinden (842), IV. Haçlı Seferi ile İstanbul'a gelen Latinlerin istilasına kadar süren Orta Bizans Dönemi'nde sanat kilisenin yönetimi altına girmiştir. Bu dönemde resim sanatı, kilisenin belirlediği kurallar içinde gelişme göstermiştir.

Mozaik ve freskolardaki zengin bezemeli giysiler içindeki figürler, cepheden ve yüzeysel olarak betimlenmiştir. Zemin, altın yaldızlıdır. Düzenlemeler simetrik ve durağandır. Kişiler belli bir hiyerarşik düzen içinde yerleştirilmiştir.

Bu döneme ait resim örnekleri İstanbul'da Ayasofya'da bulunmaktadır. Ayrıca Kapadokya yöresindeki Elmalı, Çarıklı, Tokalı ve Karanlık kiliselerinde de Hristiyanlık dini ve İsa'nın yaşamı ile ilgili birçok resim örneği vardır (Fotoğraf 3.110).

Son Dönem Bizans Resim Sanatı (1261 - 1453)

Bu dönemde resim sanatı kilisenin katı kurallarından sıyrılmış, canlı ve hareketli bir tarz ortaya çıkmıştır.

Bu dönemin mozaik ve fresko örnekleri İstanbul'daki Chora Manastırı'ndadır. Mozaik ve freskolarda İsa'nın doğumu, dirilişi (Fotoğraf 3.111), Meryem'in ölümü gibi konular işlenmiştir.

Ayrıca İstanbul'daki Fethiye Camisi (Pammakaristos Kilisesi), Trabzon'daki Küçük Ayasofya Kilisesi ve Sümela Manastırı'nda da Son Dönem Bizans resim sanatı örnekleri bulunmaktadır.

Fotoğraf 3.109: Büyük Saray mozaiklerinden bir örnek, İstanbul

Fotoğraf 3.110: Son Akşam Yemeği, Karanlık Kilise, Göreme, Nevşehir

Fotoğraf 3.111: Anastasis (İsa'nın dirilişi), Chora Manastırı, freskolarından bir örnek, İstanbul

İçerik	Süre	Beklenen Performans	Puanlama Yöntemi
İlk Çağ'da Doğu Akdeniz Havzası Uygarlıkları ve Bizans	6 hafta	<ul style="list-style-type: none"> Sunum becerisi Araştırma yapma Eser inceleme Tarihi mekânlardan yararlanma Temsilî çizim ve maket yapma 	Dereceli Puanlama Anahtarı

Sevgili Öğrenciler,
Sizden Frig uygarlığı mimarisinde yer alan tümülüs ile ilgili bir araştırma yapmanız, araştırma sonuçlarınızı kullanarak tümülüsün temsili çizimini yapmanız ve çiziminizi maket hâline getirmeniz beklenmektedir.

Çalışma Sırasında Dikkat Edilecek Hususlar

- Farklı kaynaklardan tümülüsler ile ilgili bilgi toplayınız.
- Konunuz ile ilgili temsili bir çizim yapınız.
- Temsilî çiziminizi okulunuzun görsel sanatlar öğretmenine gösteriniz.
- Çiziminizde varsa düzeltmeleri yaparak çizime son şeklini veriniz.
- Daha önce yapılmış maket örneklerini inceleyiniz.
- Çiziminizi maket hâline getiriniz.
- Çiziminizi sunarken kullanacağınız raporu hazırlayınız.
- Çalışmanızı 6 hafta içinde tamamlayarak öğretmeninize teslim ediniz.
- Çalışmanızı “Proje Görevi Dereceli Puanlama Anahtarı” ile değerlendirilecektir.

Proje Görevi Dereceli Puanlama Anahtarı

Öğrencinin adı ve soyadı:

Sınıfı / numarası: /

Ölçütler	Başlangıç Düzeyinde (1)	Kabul Edilebilir (2)	Oldukça Başarılı (3)	Başarı Puanı
Araştırma	Konu ile ilgili farklı kaynaklardan araştırma yapılmamış.	Konu ile ilgili farklı kaynaklardan araştırma yapılmış.	Konu ile ilgili çok sayıda farklı kaynaktan araştırma yapılmış.	
İçerik	Hazırlanan maket Frig mimarisindeki tümülüsleri çok az yansıtıyor.	Hazırlanan maket Frig mimarisindeki tümülüsleri genel olarak yansıtıyor.	Hazırlanan maket Frig mimarisindeki tümülüsleri tam olarak yansıtıyor.	
Özgünlük	Maket benzerlerinden kopya edilerek hazırlanmış.	Maketin bir kısmı benzerlerinden esinlenerek yapılmış.	Maket benzerlerinden farklı tasarlanmış.	
Sunu becerisi	Çalışma karmaşık bir anlatımla sunuldu çok az anlaşıldı ve az ilgi çekti.	Çalışma genellikle yalın ve düzgün bir anlatımla sunuldu. Anlatılanların çoğu anlaşıldı ve genel olarak ilgi çekti.	Çalışmanın tümü yalın ve düzgün bir anlatımla sunuldu. Tümü anlaşıldı ve çok ilgi çekti.	
Zamanı kullanma	Rapor 3-4 gün geç teslim edildi.	Rapor 1-2 gün geç teslim edildi.	Rapor gününde teslim edildi.	

Öğretmenin yorumu:

A. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları yanıtlayınız.

1. Aşağıdakilerden hangisi ayakta duran Mısır heykelinin özelliklerinden biri **değildir**?

- A. Heykelin duruşu "S" biçimindedir.
- B. İnsan vücudunun ağırlığı bacaklara eşit dağıtılmıştır.
- C. Heykel ön cepheden gösterilmiştir.
- D. İnsan figürünün kolları vücuduna yapışmıştır.
- E. İnsan figürlerinin bacaklarından biri öndedir.

2. I. Arkaik Dönem

II. İkonoklazma Dönemi

III. Klasik Dönem

IV. Helenistik Dönem

Verilen dönemlerden hangisi ya da hangileri Yunan heykel sanatının tarz ve teknik açıdan incelendiği bir dönem **yanıtmamaktadır**?

- A. Yalnız II
- B. Yalnız IV
- C. I ve II
- D. II ve IV
- E. III ve IV

3. • Efes Ören Yeri Yamaç Evleri

• Gaziantep Müzesi

• Antakya Mozaik Müzesi

Yukarıdaki müzelerde hangi uygarlığa ait mozaik örneklerine rastlanmaktadır?

- A. Sümer
- B. Mısır
- C. Hitit
- D. Roma
- E. Yunan

4. Aşağıdaki Bizans kiliselerinden hangisi kubbeli bazilika tipindedir?

- A. Aya İrini, İstanbul
- B. Aziz Nicolaus Kilisesi, Antalya
- C. Ayasofya, İstanbul
- D. Küçük Ayasofya, İstanbul
- E. Ayasofya, Trabzon

5. I. Heykeller frontal duruşludur.

II. Tapınak ve mezar yapılarının formları benzerdir.

III. Taş, mimarinin ana malzemesidir.

Sümer ve Mısır sanatının ortak özellikleri arasında yukarıdakilerden hangisi ya da hangileri yer alır?

- A. Yalnız I
- B. Yalnız II
- C. I ve II
- D. II ve III
- E. I, II ve III

6.

Hititler, yapılarını çok sağlam inşa ederlerdi. Temelleri büyük taşlardan yapılır, taşların üzerine de ahşap ve kerpiçten oluşan bir duvar örülürdü. Çatıları ise düzdü. Bunun için kalın ağaçları yan yana koyup birbirlerine bağlardı. Sonra da saman ve toprak ile çatıyı düzleştirirler ve yağmurun evin içine girmemesini sağlardı.

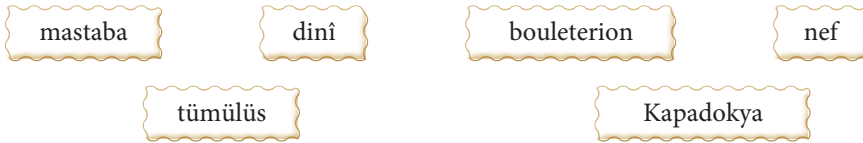
Paragrafta verilen açıklamalardan yararlanarak Hitit mimarisi ile ilgili aşağıdakilerden hangisi **söylenemez**?

- A. Mimaride birbirinden farklı yapı malzemeleri kullanmışlardır.
- B. Yapılarını doğa olaylarının etkilemeyeceği şekilde yapmışlardır.
- C. İnşa ettikleri yapıların temelinde ve duvarlarında farklı malzemeler kullanmışlardır.
- D. Yapılarının üstünü çatılarla kapatmışlardır.
- E. Piramit adı verilen mezar yapıları inşa etmişlerdir.

B. Aşağıdaki soruların yanıtlarını defterinize yazınız.

1. Piramitler niçin yapıldı? Piramitlere örnekler veriniz.
2. Frontal duruş ne demektir? Açıklayınız.
3. Mezopotamya'da ortaya çıkan mimari türler ve kullanılan malzemeler nelerdir? Açıklayınız.
4. Mısır piramitleri ile Mezopotamya'daki zigguratların benzerlikleri ve farklılıkları nelerdir? Açıklayınız.
5. Klasik Dönem'de Yunan heykeltıraşlığında ortaya çıkan en önemli yenilik nedir? Kısaca bilgi veriniz.
6. Helenistik Dönem Yunan heykeltıraşlığının sahip olduğu özellikler nelerdir? Açıklayınız.
7. Romalıların mimariye getirdikleri en önemli yenilik nedir? Kısaca bilgi veriniz.
8. Roma tiyatrolarını Yunan tiyatrolarından ayıran en önemli özellik nedir? Açıklayınız.
9. Erken Hristiyan sanatı nedir, nerede ortaya çıkmıştır? Belirtiniz.
10. Ayasofya kimler zamanında yapılmıştır? Planı hakkında bilgi veriniz.

C. Aşağıdaki cümlelerde yer alan boşlukları verilen sözcüklerden uygun olanla tamamlayınız.

1., Erken Hristiyan sanatının gelişmesinde önemli rol üstlenmiştir.
2. Mısır piramitlerinin yapılmasına öncülük eden yapılar olarak isimlendirilir.
3. Yunan mimarisinde kapalı tiyatro biçiminde yapılan kent meclisi binalarına adı verilir.
4. Frigler, kral ailesine mensup kişileri ve toplumdaki zengin bireyleri adı verilen mezarlara gömmüşlerdir.
5. Bizans mimarisinde daha çok yapılara önem verilmiştir.

Ç. Aşağıda verilen eserleri ait oldukları uygarlıklarla eşleştiriniz.

Naramsin Anıtı

Akbabalar Steli

Keops Piramidi

Disk Atan Atlet Heykeli

Traianus Sütunu

Sümela Manastırı

Hitit Uygarlığı

Yunan Uygarlığı

Sümer Uygarlığı

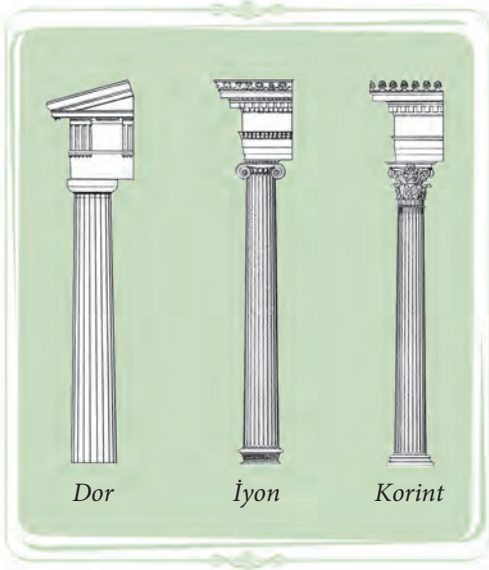
Bizans Uygarlığı

Akad Uygarlığı

Roma Uygarlığı

Mısır Uygarlığı

D.

Yanda verilen çizimlerden yararlanarak Yunan sütun düzeninde yer alan Dor, İyon ve Korint nizamlarıyla yapılmış tapınakları birbirleriyle karşılaştırınız. Benzerlik ve farklılıklarını aşağıda verilen alana yazınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Öz Değerlendirme Formu

“İlk Çağ’da Doğu Akdeniz Havzası Uygarlıkları ve Bizans” ünitesinin sonunda neleri, ne kadar öğrendiğinizi anlamak için kendinizi değerlendirebilirsiniz. Aşağıdaki ölçütlerden size uygun olanı işaretleyiniz.

Ölçütler	Dereceler		
	Yapabiliyorum.	Kısmen yapabiliyorum.	Yapamıyorum.
1. Mimari, heykel, kabartma sanatlarının Mezopotamya’daki genel özelliklerinin neler olduğunu açıklayabilirim.			
2. Mimari, heykel, kabartma ve resim sanatlarının Mısır’daki genel özelliklerinin neler olduğunu açıklayabilirim.			
3. İlk Çağ’da Anadolu’da kurulan uygarlıkların genel özelliklerinin neler olduğunu açıklayabilirim.			
4. Yunan sanatındaki mimari, heykel, kabartma ve mozaik süsleme sanatlarının genel özelliklerini açıklayabilirim.			
5. Roma sanatındaki mimari, heykel, kabartma ve mozaik süsleme sanatlarının genel özelliklerini açıklayabilirim.			
6. Erken Hristiyanlık Dönemi’ne ait resim ve mimarinin Anadolu’daki genel özelliklerini açıklayabilirim.			
7. Bizans Dönemi’ne ait mimari eserlerin sahip olduğu genel özellikleri açıklayabilirim.			
8. İlk Çağ’da Doğu Akdeniz Havzası’nda kurulan uygarlıkları, özellikleri bakımından karşılaştırabilirim.			

Değerlendirme sonunda iki kez “Kısmen yapabiliyorum.” ya da bir kez “Yapamıyorum.” derecelerini işaretlediyseniz daha etkili bir öğrenme için bu konuları tekrar çalışmalısınız.

4. ÜNİTE

AVRUPA SANATI

1. *ROMAN SANATI*
2. *GOTİK SANATI*
3. *RÖNESANS SANATI*
4. *BAROK SANATI*
5. *XVIII. YÜZYIL SONRASI SANAT AKIMLARI*

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. Orta Çağ Avrupa'sında etkili olan skolastik felsefenin sanat ve sanatçılar üzerindeki etkilerini araştırınız. Kilisenin ve kralların egemen olduğu bu dönemde ne tür eserlerin yapılmış olabileceğini söyleyiniz.
2. İnternet'ten Roman ve Gotik sanatı ile inşa edilmiş eserlere ait örnek görseller bularak bunları sınıfa getiriniz. Bu görselleri sınıf panosuna asınız.
3. Rönesans'ın başlamasında etkili olan **hümanizm** felsefesi hakkında bilgi edininiz.
4. Rönesans Dönemi'nde Avrupa'da mimari, heykel veya resim sanat dallarından birini seçerek bu alanda yapılmış bir eser ve temsilcisi hakkında bilgi toplayınız.
5. Barok Dönemi'nde yapılmış heykel, resim, mimari eserlere ait görsel materyaller bulunuz. Bu görselleri sınıf panosuna asınız.
6. XVIII. yüzyıl ve sonrası sanat akımlarının adlarını öğreniniz. Bu konu başlığı altındaki eserlere göz atınız.

Aşağıda Orta Çağ Avrupa'sında yapılmış ve İncil'in yazarı Aziz Matta'yı betimleyen iki resim verilmiştir. Resimlerden yararlanarak o dönemdeki sanat ile ilgili neler söyleyebilirsiniz?

IV. yüzyılda başlayan Kavimler Göçü, Avrupa'nın siyasi, sosyal ve kültürel yapısında önemli değişikliklere neden olmuştur. Roma İmparatorluğu sona erdikten sonra ondan devralınan miras ile Germen ve Hristiyan unsurlar kaynaşmış, Batı'da Orta Çağ uygarlığının temelleri atılmıştır.

Orta Çağ'da Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde ayrı ayrı topluluklar ve yönetim birimleri vardı. Bu ülkelerde bulunan toplumlar; soyluluk iddiasında olan aristokratlar, özgürler ve bütün haklardan yoksun köleler hâlinde yaşıyorlardı. Bölgelerdeki güvensizlik ortamında; silahlı güç sahibi olan soylular, kendilerine hizmet etmeleri karşılığında köylülerin güvenliklerini sağlamaya ve mallarını korumaya başlamışlardır. Bu süreç sonunda Avrupa'da feodal bir sistem (derebeylik) oluşmuş, soylular zamanla hem köylülerin efendisi hem de toprakların sahibi olmuşlardır. Siyasi alanda feodalizm devam ederken düşünce alanında da skolastik felsefe etkili olmaya başlamıştır.

Skolastik felsefe, Orta Çağ'da kilisenin baskın olduğu bir dönemde; kilisenin, özgür düşünce ortamının önüne geçip tek doğrunun İncil'deki bilgiler olduğunu savunan bir düşünce tarzıdır. Avrupa'da 1000 yıl süren bu dönemde kilise, dini kendi çıkarları için kullanmıştır.

Orta Çağ'da sanat alanında da feodalizm ve skolastik düşüncenin etkileri görülür. Bu dönemde bütün Avrupa'da feodalite rejiminin gereği olarak kral ve derebeylerin şatoları ile dinî özellik gösteren kilise ve manastırlar yapılmıştır. Sanat tamamen dinin etkisi altına girmiş, sanatçılar eserlerine imzalarını atmamış, kiliseyle devletin bir sanat yarışına girmesiyle Avrupa'nın çeşitli kentlerinde birçok kilise ve manastır yapılmıştır.

Orta Çağ'da, Avrupa'da baskıcı skolastik düşünce hüküm sürerken İspanya'da kurulan Endülüs Emevi Devleti bu düşüncenin etkisi altında kalmamıştır. Endülüs Emevi Dönemi'nde fen ve teknik tüm dünyaya yayılmıştır. İslam sanatının en güzel örneklerini barındıran Gırnata şehrindeki Elhamra Sarayı'nda devrin en büyük kütüphanesi kurulmuştur. Kurtuba şehri 900'lü yıllarda Avrupa'nın en büyük bilim ve sanat merkezi hâline gelmiştir. Kurtuba ve Gırnata'da üniversiteler kurulmuş, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden öğrenciler bu okullarda okumak için buralara gelmiştir. İspanya'da kurulan Endülüs Emevi Devleti yaklaşık 300 yıl boyunca kültür, sanat, bilim ve fen alanında tüm Avrupa'yı etkilemiştir.

Orta Çağ Avrupa'sında sanatın dinin etkisinde olmasını nasıl değerlendiriyorsunuz? Açıklayınız.

Roman sanatının özelliklerini yansıtan mimari yapıtlardan bazıları ve özellikleri şunlardır:

Saint Philibert (Sen Filiber) Kilisesi (Fransa): Taş malzemenin kullanıldığı bu yapı üç neflidir. Kalın payelerin taşıdığı yapının duvarlarına ve kulelere küçük pencereler açılarak cephe hareketlendirilmiştir (Fotoğraf 4.1). Yapı iki katlıdır.

Notre Dame-la Grande (Nötr Dam-lö Grand) Kilisesi (Fransa): 1163 - 1250 yıllarında salon kilisesi tarzında yapılan kilisede orta ve yan nefler eşit yüksekliktedir (Fotoğraf 4.2).

Heykel sanatı, Fransa'da bu dönemde fazla gelişmemiştir. Az sayıdaki heykel örnekleri, genellikle mimari yapılarda süsleme ögesi olarak kullanılmıştır.

Almanya'da Roman üslubu XII. yüzyıla kadar sürmüştür. Bu dönemde Almanya'da birçok katedral yapılmıştır.

Fotoğraf 4.1: Saint Philibert Kilisesi'nden bir görünüm. Fransa

Fotoğraf 4.2: Notre Dame-la Grande Kilisesi'nden bir görünüm. Fransa

Almanya'da Roman üslubu ile yapılmış bazı katedraller ve özellikleri:

Aachen (Ahen) Katedrali (Almanya): 792 - 805 yıllarında kesme taştan yapılmıştır. Yapı, merkezi planlıdır. Merkezi bölümün üzeri sekiz bölümlü taş kubbeyle örtülüdür. Yapıda, kalın payelerle birbirine bağlanan yuvarlak kemerler vardır (Fotoğraf 4.3).

Spaier (Spayer) Katedrali (Almanya): XI. yüzyıldan kalma Üzeri tonozla kapatılan ve çapraz tonoz kullanılan ilk anıtsal yapıdır (Fotoğraf 4.4). Katedralin doğu bölümünün altında bulunan kripta, daha sonraları Alman İmparatorluğu'nun mezarlığı hâline gelmiştir.

Fotoğraf 4.3: Aachen Katedrali'nden bir görünüm. Almanya

Fotoğraf 4.4: Spaier Katedrali, Almanya

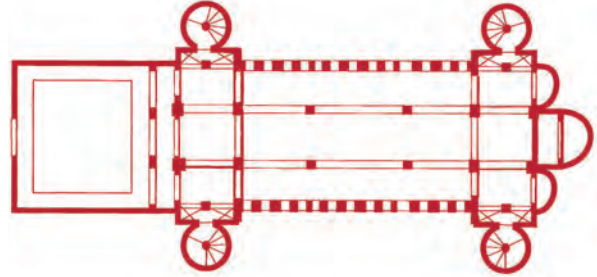
Saint Michael (Sen Mişel) Kilisesi (Almanya): 1010 - 1033 yılları arasında inşa edilen yapının girişi güney cephededir. Çift apsislidir. Çapraz nefleri ve neflerinin önünde bulunan yuvarlak kuleleri ile özgün bir yapı oluşturmaktadır (Fotoğraf 4.5, Plan 4.1).

Almanya'daki diğer önemli Roman kiliseleri arasında Worms (Vorms), Mains (Maynz) ve Trier (Triye) kiliseleri sayılabilir.

Roman mimarisi İtalya'ya Almanya'dan gelmiştir. Ancak İtalya'da Roman mimarisi antik geleneklerden de etkilenerek tamamen kendine özgü bir çizgide gelişmiştir.

Fotoğraf 4.5, Saint Michael Kilisesi, Almanya

Plan 4.1: Saint Michael Kilisesi, Almanya

İtalya'da Roman üslubu ile yapılan yapıtlardan bazıları ve özellikleri şunlardır:

Pisa Yapı Grubu (İtalya): 1063 - 1092 yıllarında yapılan bu yapı katedral, **vaftizhane** ve çan kulesinden oluşmaktadır (Fotoğraf 4.6).

Yukarı doğru gittikçe daralan katedralin duvarları sütunlarla ve pencerelerle dışı tamamen açılmıştır. Yapının dışında koyu yeşil ve beyaz mermer kaplamalar kullanılarak cephede hareketlilik sağlanmıştır.

Yapının hemen yanında, sekiz katlı eğri silindirik çan kulesi vardır.

XIV. yüzyılda tamamlanan vaftizhane, üzeri kubbe ile örtülü yuvarlak bir binadır (Fotoğraf 4.7).

İtalya'daki diğer önemli Roman kiliseleri arasında Modena Katedrali ile Saint Zeno ve Saint Ambrogia kiliseleri sayılabilir.

Fotoğraf 4.6: Pisa Katedrali, İtalya

Fotoğraf 4.7: Pisa Katedrali'nin Vaftizhanesi, İtalya

Aşağıda Roman sanatına ait bazı yapılardan detaylar verilmiştir. Verilen detaylardan yararlanarak Roman heykeltıraşlık sanatı ile ilgili hangi çıkarımlarda bulunabilirsiniz? Verilen alana yazınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. GOTİK SANATI

Metne göre Gotik üslubunu ortaya çıkaran faktör nedir? Söyleyiniz.

Batı sanatı daima, Doğu sanatından farklı olmuştur. Doğu'da bir üslup binlerce yıl sürüyordu ve bunları değiştirmek için hiçbir neden görülüyordu. Batı hiçbir zaman bu durağanlığa düşmedi. Daima kıpır kıpırdı, durmadan yeni çözümler, yeni düşünceler peşindeydi. Roman üslubu, XII. yüzyılın sonuna kadar bile yaşayamadı. Sanatçılar henüz kiliselerinin tavanlarını tonozla örtmeyi, heykellerini yeni ve görkemli bir tarzda düzenlemeyi doğru dürüst başaramadan ortaya çıkan yeni bir düşünce bütün bu Roma kiliselerini kaba ve modası geçmiş duruma getirdi. Bu yeni düşünce Kuzey Fransa'da doğmuştu ve buna Gotik üslup deniliyordu.

E. H. Gombrich, **Sanatın Öyküsü**, s. 185 (Kısaltılmıştır.).

Orta Çağ, Avrupa'da XII. yüzyılın ortalarında başlayan ve Rönesans'a kadar süren bir dönemi kapsar. Bu dönem, önemli sosyal ve ekonomik gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Orta Çağ'ın baskıcı tutumundan uzaklaşma çabaları, krallarla din adamlarını karşı karşıya getirmiştir. Orta Çağ'ın sonlarına doğru varlıklı ve güçlü kişilerin oluşturduğu yeni bir sosyal sınıf ortaya çıkmıştır. Bütün bu değişme ve gelişmeler dönemin sanatına yansımıştır.

Bu dönemde yapılan kilise ve katedral planları Roman Dönemi'ndeki kilise ve katedral planlarını tekrarlama-sına karşın, yapıların dış cephe mimarileri ve süslemeleri farklılaşmıştır.

Bu farklılıklar şunlardır:

- Yapılar, Roman yapılarına göre oldukça yüksektir. Bu özellik yapılarda taşıyıcı ayakları birbirine bağlayan kemerlerin **sivri kemer** formunda olması örtülerde yıldız tonoz, yelpaze tonoz ve kaburgalı tonozun kullanılmasını sağlamıştır. Yapılar yükseldikçe duvarlara binen ağırlık oldukça artmış ve buna bağlı olarak yükü azaltmak için Roman yapılarında görülmeyen açıklıklar (pencere, kapı vb.)da artmıştır.

Tonozlara isimleri verilirken ölçüt ne olmuştur? Söyleyiniz.

• Yapılarda çok sayıda pencere kullanılması pencere formlarında değişikliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Gotik yapılarında en çok sevilen bu form çiçeğe benzeyen **gül** formudur. **Gülbezek** ya da **rozet** adı ile anılan pencereler bu dönem yapılarında görülür. Yapıya binen ağırlığı dıştan destekleyen payandalar Gotik yapılarda **uçan payanda** adını almıştır. Gotik yapılara havadan bakıldığında yapıları dıştan destekleyen ayaklar (payandalar) uçuyormuş izlenimi verir. Yapının ana duvarları ile bu ayaklar arasında boşluklar vardır. Ayaklar ana duvarlara taş atkılarla bağlanmıştır.

• Yapıların duvarları dantel gibi işlenmiştir. Roman örneklerinde gördüğümüz heykel(sı)leşmiş yüksek kabartma örnekleri daha azdır.

• Roman sanatında Almanya öncü iken Gotik sanatının öncüsü Fransa olmuştur.

• Gotik sanatında taş, ahşap ve mermer bir arada kullanılmıştır.

• Roman sanatının ağır, ayakları yere basan kitlesel görünümü, Gotik katedrallerde hafif, dantele benzer bir görünüm kazanmıştır.

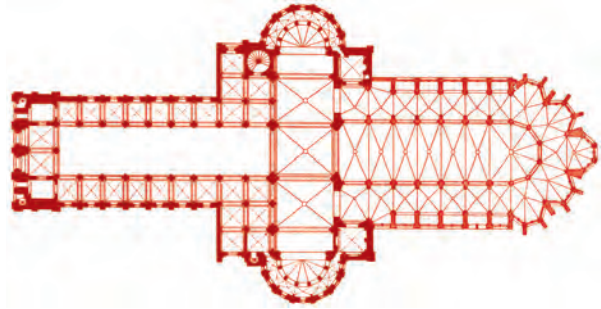
• Pencereler renkli **vitray** (renkli cam işi)larla süslenmiştir.

Aşağıda anlatılan Fransa'daki iki katedral Gotik sanatının yapı tekniklerini öğrenmemiz açısından oldukça önemlidir.

Paris Notre Dame (Notr Dam) Katedrali (Fransa): 1163 - 1345 yılları arasında inşa edilen beş nefli, **transeptli** bir kilisedir. Yapının orta nefleri çapraz tonozla transeptli bölüm ise kaburgalı tonozla örtülmüştür. Cephede üç anıtsal portal vardır. Ön cephede görülen cephe düzenleme anlayışı yapının tüm cepheleriyle benzerlik gösterir. Güney cephede yer alan portal (anıtsal giriş)in üstünde bir gül pencere yer alır (*Fotoğraf 4.8, Plan 4.2*).

Fotoğraf 4.8: Paris Notre Dame Katedrali, Fransa

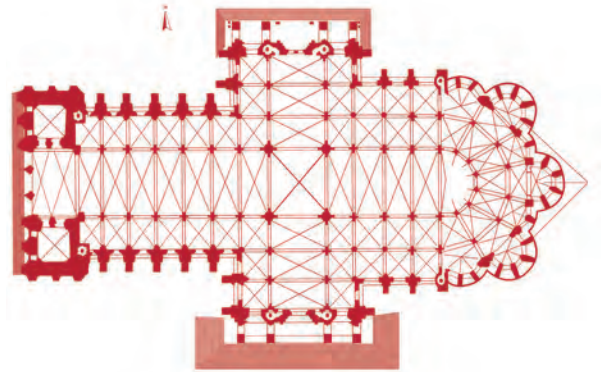

Plan 4.2: Paris Notre Dame Katedrali, Fransa

Charters (Şartr) Katedrali (Fransa): 1193 - 1250 yıllarında inşa edilen katedralin görkemli bir görüntüsü vardır (*Fotoğraf 4.9*). Cephe düzenlemesi, planı (*Plan 4.3*), uçan payandaları, süslemeleri ve yüksekliği ile Gotik üslubun güzel bir örneğidir.

Fotoğraf 4.9: Charters Katedrali, Fransa

Plan 4.3: Charters Katedrali, Fransa

Gotik mimari dinî ve sivil yapılarda Almanya, İngiltere, İspanya ve İtalya'da da örnekler vermiştir. Bu yapılardan bazıları ve özellikleri şunlardır:

Wells (Vels) Katedrali (İngiltere): 1180 - 1425 yıllarında inşa edilen yapıda kulelerin yükünü taşımak için ters kemer biçiminde yukarıya doğru uzanan destekler kullanılır (Fotoğraf 4.10).

Dojlar Sarayı (İtalya): Çeşitli sanatların etkisinin bir arada görüldüğü bu yapı 1424 - 1442 yılları arasında Venedik'te inşa edilmiştir. Yapı üç kattan meydana gelmiştir. Altta kalın payeleri birbirine bağlayan sivri kemerlerle zemin katı yer almıştır. Bunun üzerindeki birinci kat, üç dilimli zarif kemerlerle bağlanmış ince sütunlu, dışa açık bir bölümdür. Üst kat ise tamamen renkli mozaiklerle kaplanmıştır (Fotoğraf 4.11).

Fotoğraf 4.10: Wells Katedrali'nin orta nefinden apside bakış, İngiltere

3. RÖNESANS SANATI

Rönesans'a Giriş

a. Rönesans Nedir?

Rönesans'ın kelime anlamını öğreniniz.

Rönesans, XV. yüzyılda tüm Orta Çağ geleneğini yok eden ve varlığını İtalyan sanatında kuvvetle sürdüren bir akımdır. Rönesans; İtalya'da doğmuş, oradan tüm Avrupa'ya yayılmıştır.

Rönesans, temelinde Yunan ve Roma kültürlerinin tekrar canlanmasını anlatır. Bilim ve sanata özellikle de edebiyat sanatına yansıyan bu hareketle XV ve XVI. yüzyıllarda resim, heykel ve mimaride önemli örnekler verilmiştir.

Rönesans, Orta Çağ'a göre insanı temel alan; iyiye, güzele, doğruya nasıl ulaşılabileceğini gösteren bir dünya görüşüdür. İnsanı temel alan, onun bu dünyadaki yerinin ve anlamının ne olduğunu gündeme getiren eğilime **hümanizm** denir. Rönesans'ın doğuşunda hümanist etki oldukça büyüktür.

Yeni Çağ'ın başında Avrupa'da özellikle toplumsal ve siyasal alanda görülen bu hareket, Rönesans sanatının oluşmasına neden olmuştur. Bu dönemde, Orta Çağ Avrupa'sının siyasal düzenine egemen olan kilise gücünü kaybetmiş, buna bağlı olarak sanat dinî etkiden kurtulmaya başlamış, mimaride sivil yapılar önem kazanmış, resimde dinsel konuların yanı sıra çok güncel konular işlenmiştir.

b. Rönesans'ı Hazırlayan Nedenler

Rönesans'ı hazırlayan nedenler şöyle sıralanabilir:

- İnsanın kendi doğasını tanımasına, kendi hakkına sahip çıkmasına yol açan hümanist düşüncenin yaygınlaşması,
- İtalya'da zengin bir burjuva sınıfının doğması, yöneticiler arasındaki rekabet, dinî nedenler ile sanatı ve sanatçıyı koruyan ailelerin (Medici ailesi, Pazzi ailesi gibi) ortaya çıkması,
- XV. yüzyılda matbaanın bulunması ve bunun sonucu olarak yeni buluşların, yeni düşüncelerin hızla her yana yayılabilmesi,
- Coğrafi keşifler sonucunda değişik kültürlerin tanınması ve bunun sonucunda Avrupa'da sanattan zevk alan zengin ve üstün bir sınıfın ortaya çıkmasıdır.
- İslam ülkelerinin bilim ve sanat alanlarındaki başarıları, öteden beri Avrupa'nın ilgisini çekmiştir. İstanbul'un Türkler tarafından fethi de Avrupa'da meydana gelen değişmelere katkısı olan olaylardan biridir. İstanbul'dan İtalya'ya giden Bizans sanatçıları ve bilginleri, Müslüman toplumlardan öğrendikleri bilgilerin yanı sıra eski Yunan kültür verilerini de bu ülkeye taşımışlardır. Bütün bu olaylar Rönesans'ı hazırlayan önemli nedenlerdendir.

Fotoğraf 4.11: Venedik Dojlar Sarayı, İtalya

“Altın oran, denge ve matematiksel düzen” kavramlarıyla ilgili matematik öğretmeninizden bilgi alınız.

Rönesans sanatı klasik bir sanattır. Doğanın taşıdığı **altın oran** uyumu, matematiksel düzeni sanat örneklerine taşımıştır. Güzel olan, ölçülerdeki uyum ile yakalanmaya çalışılmıştır. Bu uyum öncelikle mimari eserlere yansımıştır. Peyzaj mimarlığının ve renkli zemin döşemelerin başarılı ilk örnekleri bu dönemde görülür. Vermeer’in resimlerindeki renkli zemin döşemeleri dönemin mimarlık özelliğine ışık tutacak niteliktedir.

Rönesans Mimarisi

a. Genel Özellikleri

Antik Dönem Yunan ve Roma mimarlığının etkisinde gelişmiştir.

Mahalle aralarında kalmış küçük kiliseler (şapel) yeni dönemin ibadet yapısı olmuştur. Daha sık Roma’da görülen yuvarlak planlı tapınakların yapı teknikleri Rönesans Dönemi’nin dinsel yapılarında kullanılmıştır. Rönesans sanatı, Orta Çağ Avrupa sanatına tepki sanattır. Bu tepki dini yapılardan çok insana hizmet edecek sivil yapıların inşa edilmesini sağlamıştır. Dinsel yapılarda süsleme azdır. Mimarının ana malzemesi taştır. Resim ve heykel sanatı, mimarının tamamlayıcı unsuru olmuştur. Çok sayıda mimar dönemin özelliklerini taşıyan önemli çalışmalara imza atmıştır.

Rönesans Dönemi’nde İtalya’da hangi şehirlerin sanat merkezi hâline geldiğini araştırarak listelisiniz.

b. Mimarlar

Filippo Brunelleschi (Filippo Brūneleski, 1377-1446): Çalışmalarını ağırlıklı olarak Floransa’da sürdüren sanatçı antik Roma mimarisinden etkilenmiştir. Yapıtlarında antik dönemin sütun başlıklarını, üçgen alınlıkları ile süsleme öğelerini kullanmıştır.

Brunelleschi’nin en tanınmış yapıtı 1412 yılında yapımına başlanan **Floransa Katedrali**’nin kubbesidir (Fotoğraf 4.12). Sanatçı, bu kubbeyi yaparken Roma’daki Pantheon Tapınağı’ndan etkilenmiştir.

Fotoğraf 4.12: Floransa Katedrali, Filippo Brunelleschi, İtalya

Floransa Katedrali'nin sekiz bölümlü sivri kubbesi çifte kubbelidir. İç kubbe 35 m, dış kubbe 43 m çapındadır. Gotik özellikli kubbenin bölümleri, taştan kemerlerle belirlenen "kaburgalar" sayesinde birbirinden ayrılmıştır.

Pazzi Şapeli, sanatçının diğer önemli bir yapıtıdır. Sanatçı, bu yapıtı ünlü Pazzi ailesi için yapmıştır. Brunelleschi, yapıda Yunan ve Roma dönemlerinin mimari öğelerini kullanmıştır. Yapıya giriş Yunan tapınaklarının girişini anımsatır. Yuvarlak kemer ve kubbe ise Roma mimarisinin kullandığı öğelerdendir (Fotoğraf 4.13).

Sanatçının sivil mimari alanında da önemli yapıtları vardır. Bunlardan en önemlileri **Pitti Sarayı** ve **Öksüzler Yurdu**'dur (Fotoğraf 4.14).

Pitti Sarayı, İtalya'nın en geniş saraylarından biridir ve günümüzde bir bölümü resim galerisi olarak kullanılmaktadır. Yapının cephesi masif taş bloklarıyla antik bir su kemerini anımsatır. Saray, Floransa'dadır.

Fotoğraf 4.13: Pazzi Şapeli, Filippo Brunelleschi, Floransa, İtalya

Fotoğraf 4.14: Öksüzler Yurdu, Filippo Brunelleschi, Floransa, İtalya

Öksüzler Yurdu, Floransa'dadır. İki katlı yapının ilk katı ince sütunların taşıdığı yuvarlak kemerlerle birbirine bağlanmıştır. Kemerler arasındaki yuvarlak panolarda Rönesans heykeltıraşlarından Luca Della Robbia'nın (Luca Della Robbia) yaptığı kundaklı çocuk kabartmaları bulunmaktadır.

Leon Battista Alberti (1404-1472): Hümanist, yazar, mimar, filozof, matematikçi gibi özellikleri olan çok yönlü bir sanatçıdır. Antik yapı sanatının etkisinde kalarak onu gerçekleştirmek için çalışmıştır. Brunelleschi'nin etkisinde kalan sanatçıya göre bir yapının mükemmelliği boyutlarının uyumlu oluşuyla sağlanır ve bu uyum hiçbir biçimde bozulmamalıdır. Sanatçı mimariye matematiksel ve mantıklı çözümler getirmiş, taşın ağırlığını hissettiren dengeli ve sağlam binalar yapmıştır.

Saint Francesco (San Fransisko) Kilisesi, İtalya'nın Remini kentindedir. Alberti'nin sanat anlayışını yansıtan önemli bir yapıtıdır. Kilisenin ön yüzü, eski Roma zafer taklarındaki gibi, pilastrların taşıdığı sağır kemerlerle bölünmüştür.

Fotoğraf 4.15: Rucellai Sarayı, Leon Battista Alberti, Floransa, İtalya

Donato Bramante (1444-1514): Urbino’da doğan sanatçı, Brunelleschi ve Alberti’nin yapıtlarını görmüş ve onlardan etkilenmiştir. Yüksek Rönesans, Bramante ile başlamıştır.

Tempietto Kilisesi (Fotoğraf 4.16), Roma’daki **Saint Pietro Kilisesi’nin (Fotoğraf 4.17)** avlusuna 1502-1510 yılları arasında yapılmış, küçük bir yapıdır. Dört basamaklı bir kaide üzerinde yükselen yuvarlak planlı yapının çevresinde Dor nizamında yapılmış on altı sütun yer almıştır. Üst katı, iki eşit parçalı korkuluk çevirir. Kubbe kasağında pencereler ve deniz kabuğu şeklinde nişler görülmektedir.

Alberti’nin diğer önemli bir yapıtı da **Montua’daki Saint Andre Kilisesi’dir.**

Rucellai (Ruçelayi) Sarayı da Alberti’nin önemli yapıtlarındandır. Floransa’daki saray üç katlıdır. Yapının cephesi alt katta Dor, orta katta İyon, üst katta ise Korint başlıklı **sütunceler** kullanılarak hareketlendirilmiştir (Fotoğraf 4.15).

Fotoğraf 4.16: Tempietto Kilisesi, Donato Bramante, Roma, İtalya

Fotoğraf 4.17: Saint Pietro Kilisesi’nin kubbesi, Donato Bramante, Michelangelo, Lorenzo Bernini, Carlo Maderno, İtalya

Bramante, 1506 yılında Papa 2. Julius, tarafından Saint Pietro (Sen Piyer) Kilisesi'ni yapmakla görevlendirilir. Sanatçı, Roma'daki Pantheon'dan etkilenerek Hristiyan dünyası için görkemli bir kilise planı tasarlar. Ancak daha sonra Michelangelo, Lorenzo Bernini ve Carlo Maderna gibi sanatçılar bu yapıya çeşitli eklemeler yaparak bugünkü ünlü Saint Pietro Kilisesi'ni ortaya çıkarırlar.

Bramante'nin planına göre kilise, ortada kubbe bulunan, dört kolu eşit haç biçimindedir. Ancak yapı, Bramante'nin ölümünden sonra 1546'da Michelangelo'nun çizdiği plan üzerine yapılmış ve kubbesi tamamlanmıştır. 1605 yılında Carlo Maderna tarafından haçın bir kolu uzatılarak yapıya bazilika planı verilmiştir. Son olarak Barok Dönemi'nde Lorenzo Bernini, yapının cephesini ve çift sütunlu meydanı yapmıştır.

Bir esere birden çok sanatçının katkı sağlamasının sanat açısından önemi ne olabilir?

Ders İçi Etkinlik

Aşağıda Rönesans mimarisinin özellikleri ile ilgili bazı ifadeler verilmiştir. Bu ifadelerden doğru olanların önüne "D", yanlış olanların önüne "Y" harfi yazınız. Yanlış ifadelerin altındaki noktalı satırlara ifadelerin doğrularını yazınız. Yanıtlarınızın doğru olup olmadığını öğretmeninizle kontrol ediniz. Yanlış ya da eksikleriniz varsa tamamlayınız.

(...) 1. Resim ve heykel sanatı, mimarinin tamamlayıcı unsuru olmuştur.

(...) 2. Bu dönemde sadece kilise, katedral, şapel gibi dinî yapılar inşa edilmiştir.

(...) 3. Mimarinin ana malzemesi taştır.

(...) 4. Mimariye yuvarlak kemerler yerine sivri kemerler kullanılmıştır.

(...) 5. Yapıların dış yüzeylerinde süslemelere önem verilmiştir.

Rönesans Heykel Sanatı

a. Genel özellikler

Orta Çağ'da mimariye bağlı olarak gelişen heykel sanatı, Rönesans'la birlikte daha çok bağımsız olarak ele alınmaya başlanmıştır. Kusursuz form, denge, uyumlu oranlar bu dönemdeki heykel anlayışında yer almaktadır. Rönesans resminde kullanılan üçgen kapalı kompozisyonlar, heykelde de izlenmektedir.

Rönesans'ın etkisiyle insanın ön planda olması heykelcilikte de kendini göstermiştir. Güzel vücutlu çıplak heykellerin yapımı, anatomi bilgisini, Eski Çağ heykellerinin incelenmesini gerektirmiştir. Bu dönemle birlikte sayıları çoğalan bağımsız heykeller, daha çok yapıların önlerinde, caddelerde ve meydanlarda yer alır.

Mimariye bağlı heykeller ise daha çok yapıların dış cephesinde görülür. Rönesans heykeltıraşları, konularını genellikle İncil ve Tevrat'tan almışlardır. Meryem, İsa ve melekler en çok işledikleri konulardır. Ayrıca çeşitli mitolojik olaylar, soyluların at üzerindeki heykelleri ve büstler de çalışılmıştır. Rönesans Dönemi'nde heykel yapımında kullanılan malzeme genellikle mermer, bronz ve tunçtur.

Sanata önem veren dönem anlayışı çok sayıda heykel sanatçısının yetişmesini sağlamıştır.

b. Sanatçılar

Lorenzo Ghiberti (Ciberti, 1378 - 1455): Erken Dönem İtalyan Rönesans ustalarındandır. En önemli eseri, Floransa Vaftizhanesi için hazırladığı bronz kapılardır. Döküm tekniği ile yaptığı doğu kapısı üzerindeki on panoda (Fotoğraf 4.18) konularını İncil ve Tevrat'tan alan birçok olayı betimlemiştir. Bunlar arasında Adem ile Havva'nın Yaratılışı, Cennetten Kovuluş sayılabilir. Michelangelo'nun "cennet kapılarını süslemeye layık" sözü üzerine bu kapılara **Cennet Kapıları** denilmiştir. Ghiberti'nin bu eserinde anlatılan güçlü tarz ve insan vücutlarının anatomisinin işlenişi, Michelangelo'yu ve diğer birçok sanatçıyı etkilemiştir.

Ghiberti o güne kadar mimar ve ressamların veremeye çalıştıkları derinlik duygusunu rölyeflerine taşımıştır.

Donato di Niccolo di Betto Bardi (Donatello, 1386 - 1466): Floransalı olan sanatçı, İtalyan Rönesansı'nda mermer ve madene can veren sanatçı olarak tanınır. Eserlerinde Antik Çağ heykellerinden ve atölyesinde çalıştığı Ghiberti'den etkilenmiştir.

İlk eserlerinden biri olan **Davud Heykeli**'nde Ghiberti'nin etkisi görülür. Bu heykel, Antik Çağ'dan sonra yapılan ilk çıplak heykel olarak da önem taşımaktadır. Sanatçı bu heykelinde çıplak, atletik vücutlu bir genci tasvir etmiştir (Fotoğraf 4.19).

Donatello'nun en tanınmış eseri **Gattamelata Atlı Heykeli**'dir. Padova'daki bu atlı heykel, Rönesans'ın tüm özelliklerini yansıtan bir eserdir. Heykelde, atın koşum takımları ve binicinin silahları en ince ayrıntısına kadar ve gerçeğe uygun olarak verilmiştir. Atın arka bacaklarının gerilmesi, burada önlenmiş bir hareketin varlığını belirtir (Fotoğraf 4.20).

Tarzı ve teknikleri ile birçok heykeltıraş ve ressamı etkileyen Donatello'nun diğer önemli eserleri arasında **Çarmıhtan İndiriliş** adlı tahta yontu ile **Jeremia ve Eyüp Peygamber** sayılabilir.

Fotoğraf 4.18: Floransa Vaftizhane'si kapısının rölyefleri, Lorenzo Ghiberti, İtalya

Fotoğraf 4.19: Davud Heykeli, Donatello, bronz, 158 cm, Ulusal Müze, Floransa, İtalya

Fotoğraf 4.20: Gattamelata Atlı Heykeli, Donatello, bronz, 340x390 cm, Piazza del Santo, Padova, İtalya

Michelangelo Buonarroti (Mikelangelo, 1475-1564): İtalyan Rönesansı'nda mimar, ressam, heykeltıraş, ve şair olarak her dalda başarılı olmuş çok yönlü bir sanatçıdır.

Büyük bir anatomi ustası olan sanatçının yaptığı heykellerde bol ve yumuşak elbise kıvrımları, ışık gölge oyunları, abartıya kaçmayan güçlü kuvvetli bir insan anatomisi hemen dikkati çeker. En çok sevdiği çalışma malzemesi mermerdir.

Pieta adlı heykelinde sanatçı, çarmıhtan indirildikten sonra Meryem'in dizleri üzerinde yatan ölü İsa'yı konu etmiştir. Mermerden yapılan heykelde, Meryem'in İsa'dan büyük yapılması ana oğul ilişkisini ortaya koyar. İsa'nın aşağı sarkan sağ eli ile geriye atılmış başı, Meryem'in çaresizce başını öne eğişi çektikleri acıyı çok iyi yansıtmaktadır (Fotoğraf 4.21).

Fotoğraf 4.21: Pieta Heykeli, Michelangelo Buonarroti, mermer, 174 x 195 cm, San Pietro, Vatikan, Roma

Fotoğraf 4.22: Musa Heykeli, Michelangelo Buonarroti, mermer, 235 cm, Sen Pietro in Vincali Bazilikası, Roma, İtalya

Sanatçının diğer önemli bir eseri de **Musa Heykeli**'dir. (Fotoğraf 4.22). Mermerden yapılan heykelde gerek anatomik özellikler gerekse kumaş kıvrımları büyük bir ustalıkla verilmiştir. Musa Peygamber, hiddetli bir biçimde betimlenirken gür sakalları bir çağlayan gibi göğsüne doğru akmaktadır.

Ders İçi Etkinlik

Fotoğraf 4.21'i inceleyiniz. Michelangelo'nun Pieta heykeliyle ilgili ifadelerin doğru mu, yanlış mı olduğunu uygun sütnü işaretleyerek belirtiniz. Yanıtlarınızın doğru olup olmadığını öğretmeninizle kontrol ediniz.

İfadeler	Doğru	Yanlış
1. Heykelde İsa yatay, Meryem dikey olarak biçimlendirilerek Rönesans heykel kompozisyonuna uygun davranılmıştır.		
2. Heykelde mat ve soluk renkler kullanılmıştır.		
3. Meryem'in kucağında olan İsa, heykelde ağırlık olarak Meryem'i ezen bir görüntüde değildir.		
4. Heykelde Meryem'in elleri aşağıya doğru sarkmış ve kapalı konumdadır.		

b. Ressamlar

Giotto (Cotto) di Bondone (1266 - 1337): Floransalı sanatçı, Rönesans resminin öncülüğünü yapmıştır. Eserlerinde daha çok dinî konuları işlemiş (*Resim 4.1*), kalabalık figürlü kompozisyonlar çalışmıştır. Sanatçı çok sayıda kilise ve şapelin freskolarını yapmıştır (*Fotoğraf 4.23*). Yaptığı eserler Bizans resminin etkilerini taşır.

Masaccio (1401 - 1428): İtalyan Rönesansı'nın ilk büyük ressamıdır. Erken Rönesans sanatçısıdır. Eserleri dinsel temalar taşımaktadır.

Masaccio'nun eserleri kendini takip eden Floransalı ressamlar üzerinde büyük etkisi olmuştur. Özellikle Michelangelo'yu çok etkilemiştir. Michealangelo'nun Sistine Şapeli'ne yaptığı mahşer konulu duvar resmi Geç Dönem Rönesans resminin önemli örneğidir (*Fotoğraf 4.24*).

Jan van Eyck (Ayk, 1390 - 1441): Flaman ressamdır. Yağlı boya resim tekniğini geliştirmiştir. **Janr** konulu resimlerin en önemli temsilcisidir. Çoğunlukla dinsel konulu resimler ve portre çalışmıştır. Sanatçının önemli eserleri arasında **Arnolfi'nin Evlenmesi** (*Resim 4.2*), **Karanfilli Adam**, **Üç Meryem İsa'nın Mezarı Başında** adlı tablolar sayılabilir.

Resim 4.2: Arnolfi'nin Evlenmesi, Jan van Eyck, meşe üzerine yağlı boya, 82,2 x 60 cm, National Gallery, Londra, İngiltere

Resim 4.1: Çarmıhtan İndiriliş, Giotto di Bondone, duvar üzerine yağlı boya (fresko), Padova, İtalya

Fotoğraf 4.23: Padua Arena Şapeli'ndeki duvar resimlerine bir bakış, Giotto di Bondone

Fotoğraf 4.24: Sistine Şapeli'ndeki mahşer konulu duvar resminin bir kesit, Michealangelo, Vatikan, İtalya

Resim 4.2'yi inceleyiniz. Tablo ile ilişkili doğru ifadelerin yer aldığı satırlara “✓” işareti yapınız. Yanıtlarınızın doğru olup olmadığını öğretmeninizle kontrol ediniz.

- (...) 1. Resimde “o an” belgelendiği için hiçbir hareket yoktur.
- (...) 2. Resmin sol tarafında koyu, sağ tarafında açık renkler kullanılmıştır.
- (...) 3. Resimdeki tek ışık kaynağı lambadır.
- (...) 4. Resimdeki çift hafif yan durarak arka plandaki nesnelere kapatmamıştır.
- (...) 5. Çiftin ayakları önünde duran köpek çiziminde detay kullanılmamıştır.
- (...) 6. Resimdeki figür ve nesnelere yerleştirilişinde denge vardır.
- (...) 7. Kadın figürünün elbisesindeki renk ile yatak örtüsündeki renkte zıtlık yaratılmamıştır.
- (...) 8. Resimdeki iki figürün ellerinin birleştiği yer resmin merkezini oluşturmuştur.
- (...) 9. Duvardaki ayna mekânı derinleştirmiştir.

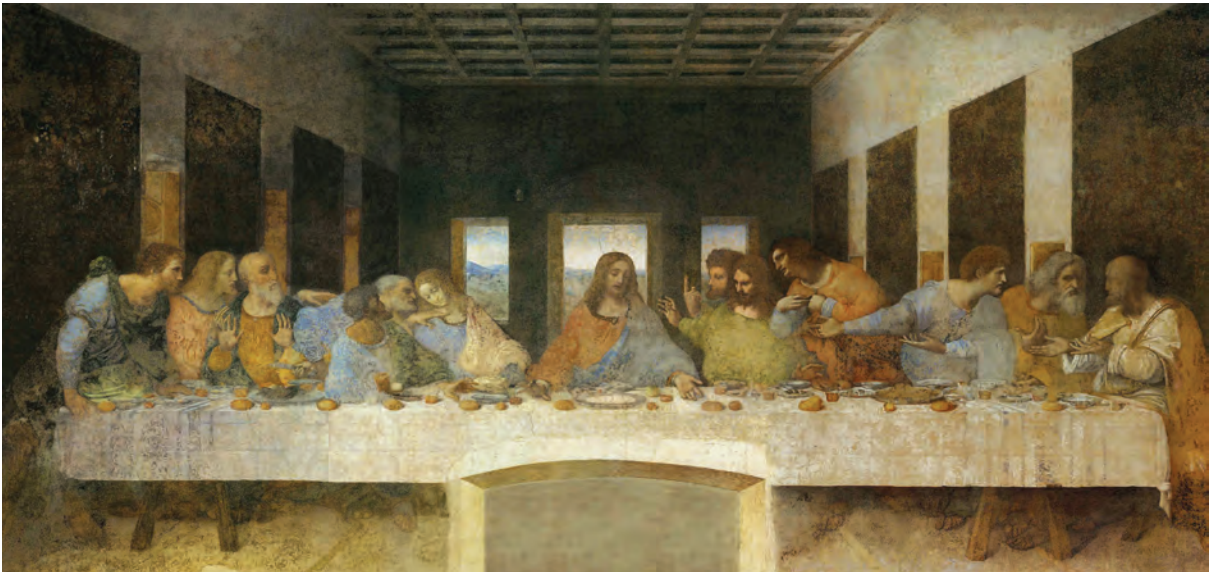
Leonardo da Vinci (1452 - 1519): Rönesans resminin en önemli ismidir. Ressam, heykeltıraş, mimar, mühendis ve araştırmacı olarak çok yönlü bir sanatçıdır. Çocukluğunda Andrea del Verrochio'nun (Andre del Verokyo) atölyesinde eğitim görmüş, sanat dallarının tümünü ve tekniklerini öğrenmiştir.

Mona Lisa adlı tablosu hem Leonardo da Vinci'nin hem de Rönesans'ın en tanınmış eseridir. Mona Lisa'nın gizemli gülümseyişi tartışmalara neden olmuş ve bilmece olarak kalmıştır. Figür, ellerini üst üste kavuşturmuş, bir koltuk üzerine hafif yan oturmuştur. Fondaki kayalıklar ve akarsular, sanki sis içinde görülüyor gibidir. Bu olgun ve içine kapanık kadın figürü ile Leonardo, geleneksel kadın portresi kavramını da yıkmıştır (*Resim 4.3*).

Sanatçının **Son Akşam Yemeği** adlı duvar resmi, resim sanatı tarihinin önemli örneklerindedir. Resim, Santa Maria Della Grozia Manastırı'nın yemekhanesinin duvarında yer alır (*Resim 4.4*). İsa ve havarileri akşam yemeği yemektedirler. İsa tam ortada oturmaktadır. Havariler üçlü kompozisyonlarla iki yanına sıralanmışlardır. Bu resimde Leonardo, İsa'nın içlerinden birinin kendisine ihanet edeceğini söylediği anda kişilerin yüzündeki dramatik ifadeyi çok iyi yansıtmıştır. İsa'nın arkasındaki pencereden içeri süzülen bir ışık, dikkati İsa'ya çekmektedir. **Kutsal Anne, Kutsal Bakire ve Çocuk ile Muştulama** Leonardo da Vinci'nin diğer önemli eserlerindedir.

Resim 4.3: Mona Lisa, Leonardo da Vinci, tuval üzerine yağlı boya, 77 x 55 cm, Louvre Müzesi, Paris, Fransa

Resim 4.4: Son Akşam Yemeği, Leonardo da Vinci, duvar üzerine yağlı boya (fresko), 460 x 880 cm, Santa Maria Della Grozia Manastırı, Milano, İtalya

Tiziano Vecellio (Tiziano Veçelliyo, 1477-1576): Sanatçı uzun yıllar Bellini'nin resim atölyesinde çalışmıştır. Renkçi anlayışın geliştiği bir merkez olan Venedik Okulunun kurucularındandır. Sanat çalışmalarına büyük kiliselere duvar resimleri yaparak başlamıştır. Portre ressamlığı ile tanınmıştır.

Sanatçının önemli eserleri arasında Meryem'in Göğe Yükselişi (*Resim 4.5*), **Vergi Parası, Göksele ve Dünyasal Sevgi, Eldivenli Adam** ve **Pesaro Ailesi Üyeleri** (*Resim 4.6*) sayılabilir.

Resim 4.5: Meryem'in Göğe Yükselişi, Tiziano Vecellio, ahşap üzerine yağlı boya, 6,90x3,60 m, Santa Maria dei Frari Kilisesi, Venedik, İtalya

Resim 4.6: Pesaro Ailesi Üyeleri, Tiziano Vecellio, tuval üzerine yağlı boya, 478 x 268 cm, Santa Maria dei Frari Kilisesi, Venedik, İtalya

Pieter Brueghel (Pitür Broysel, 1525-1569): XVI. yüzyılın en büyük Flaman ressamıdır. Özellikle köy yaşamına ve halka duyduğu ilgiden dolayı bu insanların yaşantılarını tuvaline yansıtmış ve bu nedenle de "Köylü" lakabıyla anılmıştır.

Hastalık, yoksulluk gibi toplumsal konuları resmine alan sanatçının eserlerinde mizah egemendir.

Sanatçının önemli eserleri arasında **Körler, Yaşlı Köylü Kadın, Çocuk Oyunları, Köy Düğünü** (*Resim 4.7*), **Kış Manzarası, Hasat ve Haçın Kaldırılışı** (*Resim 4.8*) sayılabilir.

Resim 4.7: Köy Dügünü, Pieter Brueghel, ahşap üzerine yağlı boya, 114 x 164 cm, Kunsthistorisches Müzesi, Viyana, Avusturya

Resim 4.8: Haçın Kaldırılışı, Pieter Brueghel, tuval üzerine yağlı boya, 124 x 170 cm, Viyana Kunsthistorisches Müzesi, Avusturya

Sandro Botticelli (Botticelli, 1445-1510): “Küçük Fıçı” lakabıyla tanınan İtalyan ressamdır. Rönesans resim sanatının gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Resimlerindeki figürler coşkudur. Zarafet duygusu, eserlerine şiirsel bir hava verir. Eserlerinde ince uzun bedenli, uzun boylu ve güzel kadın figürleri görülür. Sanatçının çizgileri her zaman canlı ve hareketli olmuştur.

Venüs’ün Doğuşu ve İlkbahar (*Resim 4.9*) adlı resimler sanatçının en önemli eserlerindedir.

Resim 4.9: İlkbahar, Botticelli, Galeri Uffizi, duvar üzerine yağlı boya, 315 x 205 cm, Floransa, İtalya

Raffaello Sanzio (Raffaello Santsio, 1483 - 1520): İtalyan Rönesans resim sanatının ustalarındandır. Dini konulu resimlerinde Meryem’i, çocuğunu seven bir anne olarak göstermiştir (*Resim 4.10*).

Eserlerinde klasik sanatların uyum ve ölçüsü dikkat çeker. Freskleri Roma’daki Vatikan Sarayı’nın odalarını süsler. Desen ve portre çalışmaları da bulunan sanatçının en önemli eserlerinden bazıları **Granduca Meryem’i** (*Resim 4.11*), **Madonna, Atina Okulu, Kardinal Portreleri**’dir (*Resim 4.12*).

Resim 4.10: Meryem ve Çocuk İsa, Raffaello Sanzio, ahşap üzerine yağlı boya, 75 x 51 cm, Alte Pinakothek, Münih, Almanya

Resim 4.11: Granduca Meryem’i, Raffaello Sanzio, ahşap üzerine yağlı boya, 84 x 55 cm, Pitti Sarayı, Floransa, İtalya

Resim 4.12: Papa X. Leo ve İki Kardinal, Raffaello, ahşap üzerine yağlı boya, 154x119 cm, Galeri Uffizi, Floransa, İtalya

Albrecht Dürer (Albrecht Dürer, 1471 - 1528): Alman Rönesans sanatının en büyük ustasıdır.

Resimlerinde dinî konuların yanı sıra günlük yaşama ait konular da izlenebilir. At, tavşan, köpek gibi hayvan ve bitki resimleri ile çeşitli portreler yapmıştır.

Portrelerinde ünlü kişileri, din adamlarını, azizleri, sokak çalgıcılarını ve kendisini konu edinmiştir (Resim 4.13).

Dürer aynı zamanda büyük bir **gravür** ustasıdır. Yaklaşık olarak yüz gravürü ve çok sayıda tahta baskısı vardır. **Süvari, Şeytan ve Ölüm, Melankoli, Aziz Hieronymus Çalışma Odasında** önemli gravürlerindedir.

Resimlerine ise **Eldivenli Kendi Portresi** (Resim 4.14), **Meryem'in Yaşamı** ve **Üç Kutsal Kral** örnek verilebilir.

Resim 4.13: Dört Havari, Albrecht Dürer, ahşap üzerine yağlı boya, sol panel 215x76 cm, sağ panel 215x76 cm, Altepinakothek Müzesi, Münih, Almanya

Resim 4.14: Eldivenli Kendi Portresi, Albrecht Dürer, tuval üzerine yağlı boya, 52 x 41 cm, Prado Müzesi, Madrid, İspanya

Ders İçi Etkinlik

Aşağıda Rönesans Dönemi'ndeki bazı sanatçı, eser, eser türleri ve alanları verilmiştir. Bu ifadeleri kullanarak şemayı tamamlayınız. Yanıtlarınızın doğru olup olmadığını öğretmeninizle kontrol ediniz.

Öksüzler Yurdu

Floransa Vaftizhanesi'nin kapısı

mimari

heykel

Mona Lisa

resim

Leonardo da Vinci

Lorenzo Ghiberti

Jan van Eyck

Filippo Brunelleschi

Rönesans Dönemi'nde

Alan

Eser, eser türü

Kişi

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4. BAROK SANATI

“Rönesans’ta geçerli olan geometrik ve sınırlı formlar; Barok sanatında çizgiler, renkler ve ışıklarla dağıtılmıştı.” ifadesi ile ne anlatılmak istenmiştir? Söyleyiniz.

Rönesans’ı izleyen Barok sanatı, Roma’da doğmuş ve gelişmiş, 1580 - 1750 yıllarında İspanya, Fransa, Hollanda, Belçika, İngiltere gibi diğer Avrupa ülkeleri ile Rusya, Çin ve Latin Amerika’ya kadar yayılmıştır. Osmanlı’da, Barok sanatının etkisi 18. yüzyılın sonlarına doğru kendini gösterir. Özellikle **saray sanatı** olarak yorumlanan bu dönem sanatı İstanbul’da Barok Dönemi etkileri taşıyan sarayların yapılmasına neden olmuştur.

Rönesans Dönemi’ne tepki olan bu dönem resim, heykel ve mimarlık örneklerinde üslubun farklılaşmasına neden olur.

Ders Dışı Etkinlik

İstanbul’da Barok Dönemi etkilerini taşıyan saray yapıtlarının isimlerini öğreniniz.

Resim Sanatı

a. Genel Özellikler

Barok resmi değişik Avrupa ülkelerinde farklı özellikler gösterir. Bu dönem resimlerinde görülen özellikler şunlardır:

- Barok resminde azizlerin yaşamı, mitolojik konular, kahramanlık öyküleri, ailelerin tarihi, portreler gibi konular sıkça işlenmiştir.
- Rönesans’taki insanı ön plana çıkaran resim anlayışı Barok Dönemi’nde yerini manzara ressamlığına bırakır. Ülke manzaraları önem kazanır.
- Ölü doğa (**natürmort**) ve ev içi (**enteriyör**) betimlemeleri resme girmiştir.
- Tek ya da grup portreleri sıklıkla çalışılmıştır.
- Barok resimde ışık bütün resim yüzeyine aynı ölçüde dağılmaz ve parçalar hâlinde yansır. Parlak, yoğun ışık altında kalan ayrıntılar ile koyu gölgeli yerler değişir. Işık, sembolik bir anlam taşır. En önemli bölgeler spot ışıkla aydınlatılır.
- Resimlerde özellikle kırmızı ve kahverengi (toprak renkleri) ile bunların tonları kullanılmıştır.
- Savrulan, uçuşan, hareketli figürler eğri çizgiler oluşturacak biçimde resme yerleştirilmiştir.
- Figürlerin taşıdığı kumaşların işleniş biçimi resmin durgunluğunu yıkacak niteliktedir.
- Tablolardaki perdeler Klasik Rönesans resminin simetrisini bozmuştur.

b. Sanatçılar

Michelangelo Merisi da Caravaggio (Mikancelo Merisi da Karavacjo, 1571 - 1610): Roma, Napoli, Malta ve Sicilya’da çalışan İtalyan ressam, Barok sanat akımının ilk büyük sanatçısıdır.

Caravaggio, güçlü ışık-gölge kullanımı ve resimsel düzenlemeyi dramatik bir açıdan ele alışıyla, Barok sanatının en özgün uygulayıcılarından biri olmuştur.

Caravaggio, gerçekçi bir ressamdır. Çoğu birer işçi olan azizleri nasırlı elleri ve çamurlu ayaklarıyla resimlemekten çekinmemiştir.

Sanatçının önemli eserleri arasında **Aziz Matta ve Melek (Resim 4.15)**, **Aziz Matta’ya Çağrı**, **Şüpheli Thomas**, **Emmaus’ta Son Akşam Yemeği**, **Fal Baktıran Memur** adlı tablolar sayılabilir.

Resim 4.15: Aziz Matta ve Melek, Caravaggio, tuval üzerine yağlı boya, 292 x 186 cm, San Luigi Dei Francesi Kilisesi, Contarelli Şapeli, Roma, İtalya

Diago Velasques (Diego Velaskes, 1599-1666): Kral IV. Felipe'nin sarayında başressam olarak çalışmıştır. Barok Dönemi'nin kendine özgü sanatçılarından olan İspanyol ressam, portreleriyle ünlüdür. Saray ressamı olduğu için birçok soylunun ve saray yaşamının resimlerini yapmıştır. Resimlerinde ışık ve gölgeyi ustalıkla kullanmıştır.

Sanatçının önemli eserleri arasında **Haça Gerilme, Las Meninas (Nedimeler), Breda'nın Teslimi, Aynadaki Venüs, Dokumacı Kadınlar** adlı tablolar sayılabilir.

Ders İçi Etkinlik

Velasques'in yaptığı resmi inceleyiniz. Resimle ilgili açıklamaları ve metni okuyarak Barok Dönemi'nin özelliklerini arkadaşlarınızla paylaşınız.

Velasques kendisini şövalenin arkasında kraliyet çiftinin resmini yaparken gösteriyor.

Esrar Dolu Bir Şaheser

Velasques'in **Las Meninas** tablosu sanatsal ustalığının yanı sıra çok katmanlı görüntü yapısıyla da bütün eserleri arasında öne çıkar. Velasques resim ortamını bir tiyatro sahnesi gibi düzenlemiştir. Solda ressamı iş başında görmek mümkündür. Ama orada aslında neyin resmini yapıyor? Zekice kurulmuş gerçeklik katmanları örtüşmesiyle tablo bize ancak yakından inceleyince çıkarabildiğimiz bir hikâye anlatır. Bu çalışma XX. yüzyılda ressam Pablo Picasso'ya bir dizi tablo yaratmak için ilham verdi.

Bilgiküpü, s. 377.

Kraliyet çifti ressamın arkasındaki aynada seçilebiliyor. Karı koca görünen resim çerçevesinin dışında, izleyicinin bulunduğu yerin yakınında ve muhtemelen o sırada ressama poz vermek üzere ayakta duruyor.

Küçük prenses Margarita ve nedimleri (İspanyolca: meninas) portrenin yapımını izleyen gözlemciler olarak dolaylı yoldan gösteriliyor. Kızın bakışı resim dışındaki kraliyet çiftine dönüktür.

Jan Vermeer van Delft (Yan Virmir van Delft, 1632-1675): Hollandalı sanatçı, evlerin içindeki gündelik hayatı betimlediği tablolarıyla tanınır. Tablolarında mavi ve sarı gibi parlak renkleri kullanan sanatçı, ışığı kullanımı ve ustalıkla işleyişi ile ünlenmiştir.

Sanatçının önemli eserleri arasında **Süt Boşaltan Kadın, Memur ve Gülen Kız, İnci Küpeli Kız (Resim 4.16)** gibi tablolar sayılabilir.

Peter Paul Rubens (Pitır Pol Rubens, 1577-1640): Hollanda'nın en ünlü Barok sanatçısıdır. Anvers'te doğmuş ve yaşamının büyük bir bölümünü burada geçirmiştir. 1600'lü yıllarda İtalya'ya giden sanatçı, burada Michelangelo, Caravaggio ve Tiziano'nun çalışmalarından etkilenmiştir.

Mitoloji ve tarihsel konuları resimlerine konu edinen sanatçının eserlerinin çoğu, büyük boyutlu tablolarıdır. Rubens, aynı zamanda ünlü bir portre sanatçısıdır. Resimlerindeki kişiler ister erkek, ister kadın, yaşlı, genç veya çocuk ne olursa olsun sağlam yapılı, sağlıklı ve şişmanca kişilerdir. Modellerinde giysilerin ihtişamı ve süs unsuru üzerinde durmuştur. Mitolojik konulu resimlerinde çıplak figürler yer alır.

Bir sanat eseri bize yapıldığı dönemle ilgili neleri anlatabilir? Söyleyiniz.

Resim 4.16: İnci Küpeli Kız, Jan Vermeer van Delft, tuval üzerine yağlı boya, 46,5 x 40 cm, Manritshuis Müzesi, Lahey, Hollanda

Rubens, yaptığı resimlerde ışıklı ve gölgeli bölümlerle büyük heyecanlar yaratmak ister. İzlenimlerini vurgulayabilmek için bir teknik geliştirir. Işıklı bölgeleri mat, gölgeli bölgeleri ise saydam, soğuk renklerle boyayarak resmin yüzeyinde sağlam bir zemin oluşturur.

Rubens sanat tarzı ile yalnız kendi ülkesini değil, bütün Avrupa'yı etkilemiş bir sanatçdır. Bu durum, Barok sanatı üzerinde sizce nasıl bir etkiye neden olmuştur? Söyleyiniz.

Rubens'in natürmortlarında ve manzaralarında Flamanlara özgü gerçekçilik özelliği ağır basar. Manzaralarındaki ağaçlar da insanlar gibi sağlam yapıldır.

Önemli eserleri arasında **Amazonların Savaşı**, **Leukippos'un (Lökipus) Kızlarının Kaçırılışı**, **Barışın Nimetleri**, **Haçın Havaya Kaldırılışı** (*Resim 4.17*) ile **İş Dönüşü** sayılabilir.

Resim 4.17: Haçın Havaya Kaldırılışı, Peter Paul Rubens, tuval üzerine yağlı boya, 462 x 341 cm, Antwerp Katedrali, Belçika

Harmensz van Rijn Rembrandt (Harmens van Riyn Rembrant, 1606 - 1669): XVII. yüzyılın en önemli Hollandalı ressamlarından. Üslubu (renk ve ışığı kullanım biçimi) ile kendi çağını ve kendisinden sonra da bütün Avrupa'yı etkilemiştir.

Resimlerinde insanı konu olarak seçmiş ve özellikle onun yalnızlığını işlemiştir. Altın parıltılı ışık ile bir arada kullandığı siyah ve kahverengi tonları sayesinde insanın yalnızlıktan kayboluşunu son derece canlı bir biçimde betimlemiştir. Sanatçı, grup resimlerinde kişilerin dikkat çekiciliğini ışıkla sağlamıştır. Nereden geldiği belli olmayan bir ışık, resmin en göz alıcı noktasını aydınlatır ve bütün dikkatler o bölgede toplanır. **Dr. Tulp'un Anatomi Dersi** adlı tablosu bu özellikleri taşır (*Resim 4.18*).

Resim 4.18: Dr. Tulp'un Anatomi Dersi, Rembrandt, tuval üzerine yağlı boya, 216,5 x 169,5 cm, Mauritshurs Müzesi, Lahey, Hollanda

Gece Devriyesi adlı tablosunda sanatçı, figürleri gürültülü ve karmaşık bir biçimde sokaktan geçerken göstermektedir. Nereden geldiği belli olmayan gizemli bir ışık kompozisyona egemdir. Ama ışık, her figüre eşit olarak gelmemektedir (*Resim 4.19*).

Sanatçının diğer eserleri arasında **Saskia'nın Portresi**, kendi portreleri ve **Denizde Fırtına** sayılabilir.

Resim 4.19: Gece Devriyesi, Rembrandt, tuval üzerine yağlı boya, 363 x 437 cm, Rijks Müzesi, Amsterdam, Hollanda

Ders İçi Etkinlik

Klasik Rönesans resimlerini Barok Dönemi resimleri ile karşılaştırarak üslubun farklılaşan yönlerini belirleyiniz.

Heykel Sanatı

a. Genel Özellikler

- Barok Dönemi'nde yapılan heykeller genellikle şehir meydanlarına, kiliselerin içine, saray bahçelerine, büyük çeşme ve havuzlara süsleme amacıyla yerleştirilmiştir.
- Rönesans heykellerinin aksine hareketlidir.
- Rönesans Dönemi'nin kapalı kompozisyonlarının yerini açık kompozisyonlar alır. Heykelde "S" ve "C" gibi biçimsel formlar kullanılır.
- Yunan heykel sanatının Helenistik Dönem heykellerine bir öykünüş vardır. Heyecan, korku, şiddet gibi duygular dışa vurumcu özellikler taşır.
- Maniyerist Dönem'in sanatsal tavrı, heykel örneklerinde de devam eder. Kumaşların işleniş biçimi ışık gölge etkisi yaratır.
- Heykellerde genellikle mermer, nadiren tunç ve ahşap kullanılmıştır.

b. Sanatçılar

Gian Lorenzo Bernini (1598 - 1680): Vatikan'daki eski Yunan ve Roma heykellerinden etkilenmiş, Rönesans heykeli tanıdır. Mimar, ressam, heykeltıraş ve tiyatro yazarı gibi çok yönlü bir sanatçı olan Bernini, Roma'da Kardinal Borghese'nin himayesinde birçok eser meydana getirmiştir (Fotoğraf 4.25).

Sanatçının en tanınmış eserlerinden biri **Apollon ve Daphne** (Dafne) adlı heykeldir. Apollon'dan kaçan Daphne, izleyenlerin gözü önünde defne ağacına dönüşmektedir. Sanatçı, bu anı büyük bir ustalık ve güçlü bir yorumla vermeyi başarmıştır (Fotoğraf 4.26).

Fotoğraf 4.25: Azize Theresa'nın Kendinden Geçisi, Lorenzo Bernini, mermer, 350 cm, Santa Maria Della Vittoria Kilisesi, Roma, İtalya

Fotoğraf 4.26: Apollon ve Daphne, Lorenzo Bernini, mermer, 243 cm, Galeri Borghese, Roma, İtalya

Fotoğraf 4.27: Roma Dört İrmak Çeşmesi'nden detay, Lorenzo Bernini, mermer, 35 m, İtalya

Lorenzo Bernini, Roma'da Navona Meydanı'nda yer alan **Dört İrmak Çeşmesi** ile sanatının doruğuna ulaşmıştır. Çeşmede, kayalıkların tepesine dikilen bir obelisk ve dört yanında mermer dört erkek heykeli betimlenmiştir (Fotoğraf 4.27).

Sanatçının diğer önemli eserleri arasında **XIV. Louis'nin (Lui) Mermer Büstü**, **Papa X. İnnocent'in (İnnokent) Heykeli** ve **Cathedra (Kadetra) Petri Heykeli** sayılabilir.

Davud Heykeli, Gian Lorenzo, mermer, 170 cm, Galeri Borghese, Roma, İtalya

Yanda Bernini'nin Davud Heykeli adlı eseri verilmiştir. Heykeldeki Barok Dönemi özelliklerini belirleyiniz.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Mimari

a. Genel Özellikler

Barok Dönemi'nde kilise büyüklerinin sanat üzerinde yeniden büyük bir etki sağladıkları görülmektedir. Din adamları, artan güçlerini yaptırdıkları anıtsal, dinî mimari yapıtlarda gösterirler. Din adamlarının yanı sıra devlet adamları da kendilerine büyük saraylar, şatolar yaptırırlar.

Barok mimarlar, İlk Çağ mimarisinden de etkilenmişlerdir. O dönemde kullanılan friz, alınlık, kemer, sütun gibi mimari öğeleri farklı biçimlerde kendi yapıtlarında kullanmışlardır.

Barok Dönemi'nde kent ve bahçe planlaması alanında özgün örnekler verilmiştir. Alanlar havuzlarla süslenmiş, anıtsal çeşme mimarisi ortaya çıkmıştır. Bahçelerde heykel ve mimari bir bütün oluşturmuştur.

Bu dönemde yapılarda bazilika planının yanı sıra oval ve yıldız planlar kullanılmıştır. Mimaride hiçbir dönemde olmadığı kadar çok iç ve dış süslemeye yer verilmiştir. Rönesans mimarisinde kullanılan düz çizgilere karşılık Barok yapılarda girinti ve çıkıntılar, cephelerde dalgalanmalar görülür.

XVIII. yüzyıl başlarında Barok üslubunu izleyerek bir nevi onun daha zarif, ince ve tezyinî devamı niteliğindeki sanat akımı olan Rokoko ortaya çıkmıştır. Barok ve Rokoko genellikle aynı üslubun iki devresi olarak kabul edilir. Özellikle iç dekorasyonda Fransa, Almanya ve Avusturya'da çok tutulan Rokoko, süslü ve abartılı niteliğe sahip bir üsluptu. Bu üslupla duvarlara ve tavanlara pastel tonlar ve akışkan bezeme kütleleri eklendi. Bezeme için melek çocuklar, yapraklar, çiçekler ve kuşlar biçiminde kıvrımlı formlar oluşturuldu.

b. Sanatçılar

Borromini (1599-1667): İtalyan mimarisinin en büyük isimlerinden biridir. Milano'da mimarlık ve heykel sanatını öğrendikten sonra Roma'ya yerleşmiştir. İtalyan sanatçıları Maderna ve Bernini'nin yanında çalışmıştır. Yapılarında Rönesans Dönemi'nde görülen ölçü ve simetri, yerini eğri çizgilere bırakmıştır.

Sanatçının ilk önemli yapıtı **Saint Carlo (San Karlo) Kilisesi'**dir.

Neoklasisizmin heykel alanında önde gelen sanatçıları ile ilgili bilgiler şunlardır:

Antonio Canova (Antonyo Kanova, 1757-1822): Venedik Akademisinde eğitim gören sanatçı yalnızca kendi ülkesi İtalya'da değil, tüm Avrupa'da neoklasisizm akımının en önemli yorumcusudur. Roma'da Gavin Hamilton (Gevin Hemiltın) ve Jacques Louis David (Jak Lui David) gibi sanatçılarla dostluklar kurmuş ve onlardan etkilenmiştir.

Sanatçının en önemli eserlerinden birisi Napolyon'u barış dağıtıcısı **Mars** olarak gösteren heykeldir (Fotoğraf 4.30). Canova oldukça büyük boyutlarda yaptığı bu mermer heykelin başını, daha önce yapmış olduğu bir Napolyon büstünden kopya etmiştir.

Napolyon'un kız kardeşi **Paolina Borghese'e** (Polen Borgez) (Fotoğraf 4.31) ait heykeller ile **Cupido ve Psykhe** (Küpid ve Pisike) **Heykeli** sanatçının diğer eserlerine örnektir. Yaptığı heykeller Yunan Helenistik heykellerinden etkilenmiştir.

Bertel Thorvaldsen (Torvaldsen, 1770-1844): Neoklasik heykelin önemli temsilcilerinden olan Danimarkalı sanatçının eserleri, Yunan heykelinin Erken Klasik Dönem'indeki heykellere benzer. Thorvaldsen, Yunan sanatının bu dönemini canlandıran ilk neoklasisist sanatçısı olmuştur.

Thorvaldsen'in önemli eserleri **İason (Yason) Heykeli, İsa ve Havariler, Lord Byron Anıtı** (Fotoğraf 4.32) ile **Ganimed ve Kartal** heykelleri sayılabilir.

Fotoğraf 4.30: Mars Heykeli, Antonio Canova, mermer, 3,5 m, Apsley House, Londra, İngiltere

Fotoğraf 4.31: Paolina Borghese Heykeli, Antonio Canova, mermer, 92x200 cm, Borghese Galerisi, Roma, İtalya

Fotoğraf 4.32: Lord Byron Anıtı, Bertel Thorvaldsen, mermer, 174 cm, Trinity Koleji, Cambridge, İngiltere

Resim

Neoklasisist resimlerin konusunu genelde tarihsel olaylar oluşturmuştur. Ayrıca bu tarzda yapılan resimlerde Yunan mitolojisi de sıklıkla işlenmiştir. Neoklasisist resmin en önemli sanatçısı Fransız Jacques Louis David'dir.

Jacques Louis David (1748-1825): David, sanatını klasik antikite üstüne temellendirmiştir. Onun klasisizm doğayla, insan yaşamıyla ve toplumla yakından ilişkilidir. 1748 yılında Paris'te doğan David, Fransız Akademisinden kazandığı Roma Büyük Ödülü sayesinde Roma'daki Fransız Akademisine gitmiştir. Burada kaldığı yıllarda doğadan, XVI ve XVII. yüzyıl İtalyan ressamlarından, özellikle de antik sanattan etkilenerek çalışmalar yapmıştır.

Sanatçı Antik heykel ve kabartmalardan desenler çizmiş ve bu desenlerde renkten, hacimden ve ışıktan arındırılmış biçimlerin yalnlığını vermeye çalışmıştır. Daha sonra Roma tarihi ile ilgili resimler yapmıştır.

Sanatçının en ünlü eserlerinden birisi **Horasların Yemini** adlı tablodur. Resmin konusu, üç kardeşin vatanları uğruna sonuna kadar savaşmaya babalarının karşısında ant içmeleridir. Resimde figürler, kutu gibi bir mekâna yerleştirilmiş ve eğimli bir ışıkla aydınlatılmıştır (Resim 4.20). Büyük bir beğeni ve coşkuyla karşılanan bu tablo Avrupa'daki resim sanatının daha sonraki gelişimini etkilemiştir.

Sanatçının diğer önemli eserleri arasında **Marat'ın Ölümü** ve **Sabinlerin Kaçırılışı** sayılabilir.

Resim 4.20: Horasların Yemini, Jacques Louis David, tuval üzerine yağlı boya, 330 x 425 cm, Louvre Müzesi, Paris, Fransa

Ders İçi Etkinlik

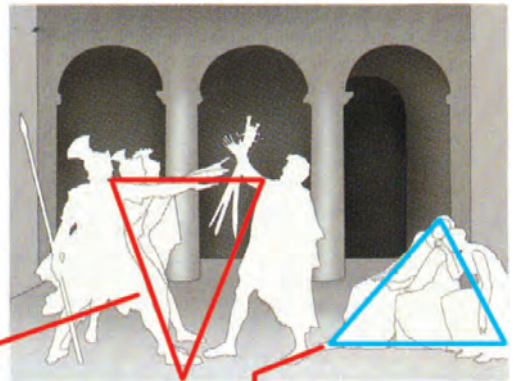
Aşağıdaki görselleri, verilen açıklamalardan da yararlanarak inceleyiniz. Bu resmin neden büyük bir beğeni toplamış olabileceği ile ilgili fikir yürütünüz.

Kurgulu Resim

Bacakların duruşu mekân bakımından kısıtlanmış bir düzene yol açıyor.

Kılıçların yelpaze biçimi, yemin için kaldırılan ellerin düzenini yansıtıyor.

Kalkana benzer bir üçgen, kompozisyon açısından adamları bir arada tutuyor.

Üçgeni dengeleyici bir unsur olarak kadınlar bir piramit içine alınmış bulunuyor.

Horasların Yemini adlı tablo yatay ve dikey çizgilerin kurgusundan oluşturulduğu için figürlerin hareketleri kısıtlıdır. Resimde üçgen formu kullanılmıştır.

Mimari

Neoklasik Dönem’de mimari, Roman ve Yunan yapılarında görülen düzenli sistemleri benimsemiştir. Anıtsal yapı tarzı, simetri, belirli orantılı ölçüler ve özellikle cephe mimarisi bu dönem yapılarında tekrar önem kazanmıştır.

Bu dönemin sanatçıları ve bunlarla ilgili bilgiler şunlardır:

Andrea Palladio (Andre Palladiyo, 1508-1580): Roma’daki Eski Çağ yapılarını inceleyen İtalyan sanatçı, neoklasik mimarinin temellerini atmıştır. Vicenza’daki **Rotondo Villası** ile İtalya’daki **Saint Giorgio Maggiore Kilisesi** sanatçının önemli yapıtlarındandır (Fotoğraf 4.33).

Onun yapılarında görülen sütun veya payelerin cephede iki kat boyunca uzanması ya da üst üste sıralanması biçiminde olan kolossal nizam uygulaması Rönesans’tan XIX. yüzyıla kadar tüm Avrupa yapılarında görülmüş, batılılaşma döneminde Türk mimarisinde de yaygın olarak kullanılmıştır.

Neoklasisizmin mimarideki önemli bir temsilcisi de ABD’nin üçüncü başkanı **Thomas Jefferson’dır** (Tamis Cefırsın). Monticello’daki evi, sanatçının önemli bir yapıtıdır (Fotoğraf 4.34).

Bunlar dışında, Neoklasik Dönem’de yapılan iki önemli yapıttan birisi Berlin’deki **Brandenburg Kapısı**, diğeri ise Paris’te Etual Meydanı’ndaki **Zafer Kemerı**’dir.

Fotoğraf 4.33: Saint Giorgio Maggiore Kilisesi, Andrea Palladio, İtalya

Fotoğraf 4.34: Thomas Jefferson’un Evi, Thomas Jefferson, ABD

2. Romantizm

Romantizm, antik döneme yeniden bir dönüş sayılan neoklasisist akımdan sonra belirli kalıplar ve kurallardan yorulan Avrupa sanatının kendine yeni bir çözüm yolu aramasıyla ortaya çıkmıştır. Bu akım XIX. yüzyılın başlarında insanın duygularını, düşüncelerini, düş gücünü yansıtan, sanatçının özgürce kendisini ifade etmesini sağlayan çağdaş bir görüştür.

Romantik sanatçılar kurallardan, ölçülerden ve formları sınırlayan çizgilerden kurtulma çabasıdadır. Onlar renk kitleleriyle kendini ifade etme yolunu bulmuş, sanat için sanatı seçerek kendilerine yeni bir dünya yaratmışlardır.

Romantik sanatçılar doğrudan kendilerine yönelmişlerdir. Duyguları, iç dünyası, kendi gücü bu dönem sanatçısının tek esin kaynağıdır.

Yüzyıllar boyunca figürlü konulara fon görevi yapan romantik manzara resim anlayışı, İngiltere’de geliştirilmiş ve İngiltere ilk kez bu dönemde Avrupa resminin önüne geçmiştir.

Bahsedilen özelliklerine göre romantik sanatçıları neoklasisist sanatçılardan ayıran farklılıklar nelerdir? Söyleyiniz.

3. Realizm (Gerçekçilik)

Realist sanatçılara ait aşağıdaki resimleri inceleyerek realizm sanatı ile ilgili hangi çıkarımlarda bulunabilirsiniz? Çıkarımlarınızı, arkadaşlarınızinkilerle karşılaştırınız.

Vill d'Este'nin Bahçeleri, Camille Corot, tuval üzerine yağlı boya, 43,5 x 60,5 cm, Louvre Müzesi, Paris, Fransa

Çiftçilerin Pazar Dönüşü, Gustave Courbet, tuval üzerine yağlı boya, 208,5 x 275 cm, Beaux - Arts Müzesi, Fransa

III. Sınıf Arabası, Honore Daumier, tuval üzerine yağlı boya, 67 x 93 cm, Metropolitan Müzesi, New York, ABD

Figüratif sanatlar ve edebiyatta tarihsel bir tarz olan realizm en tutarlı biçimine Fransa'da ulaşmış, Avrupa'da, İngiltere ve Amerika'da etkili olmuştur. 1840'tan 1880'e kadar Batı dünyasında egemen olmuştur. Bu akımın amacı gerçek dünyanın, çağdaş yaşamın dikkatli bir gözlemine dayanan doğru, nesnel ve tarafsız bir betimini vermektir. Bu nedenle XIX. yüzyılın ortalarında gerek klasik gerekse romantik dünyadan, somut gerçeklere dayanan bir dünya uğruna vazgeçilmiştir.

Klasik sanatçılar geçmişi örnek almış, romantik sanatçılar ise düş güçlerine sığınarak dış dünyadan kaçmaya çalışmışlardır. Realizm ise gerçeği olduğu gibi yansıtmıştır. Böylece hem eski klasik gelenekten tümüyle kopulmuş hem de romantiklerin kendi düş dünyalarına kaçış eğiliminden uzaklaşmıştır.

XIX. yüzyılın ortalarında bilim, teknoloji ve sanayideki gelişmeler insanlar arasında bir ilerleme umudu yaratmış ve görsel olanın tek gerçek olduğu düşüncesi gelişmiştir.

Realistler de bu gelişmelere paralel olarak eserlerine nesnel bir bakışla yaklaşmış ve gerçeği olduğu gibi yansıtmışlardır. Bu dönemde Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan işçi sınıfı, burjuva gibi toplumsal yapı akımın tartışma konusunu oluşturmuştur.

Realizmin önemli sanatçıları ile ilgili bilgiler şunlardır:

Gustave Courbet (Gustav Kurbe, 1819-1877): Realizmin önderi ve en önemli ismi olan Courbet, resimlerinde figürleri gerçekçi bir şekilde verir, idealize etmeyi tümüyle reddeder. Sanatçı çeşitli konularda resimler yapmış, güçlü fırça darbeleriyle renkleri karıştırarak açık - koyu karşıtlığını tuvale yansıtmıştır. Özellikle işçi ve köylüleri resmetmiştir.

Resim 4.25: Taş Kırıcıları, Gustave Courbet, tuval üzerine yağlı boya, 165 x 257 cm, Eski Ustalar Galerisi, Dresden, Almanya

Courbet'in **Taş Kırıcıları** adlı tablosu resim sanatı tarihi için önemli bir örnektir (Resim 4.25). Sanatçı bu resimde, işçi sınıfından iki figürü hiçbir yorum yapmadan tüm sıradanlıkları ve yoksulluklarıyla vermiştir. Genç adamın yüzü izleyiciye dönük değildir. Yaşlı adamın yüzünü ise şapkası kısmen gizler. Dolayısıyla izleyicinin onlarla duygusal bağ kurması, ya da onlara acıması engellenmiştir. Sahne, kırılmış taşlardan gerideki ekmeğe, kaşık ve çorba kabına dek tüm ayrıntıları açıkça yansıtan berrak bir ışıkta verilmiştir.

Resim 4.26: Merhaba Mösyö Courbert, Gustave Courbert, tuval üzerine yağlı boya, 129 x 149 cm, Fabre Müzesi, Montpellier, Fransa

Resim 4.27: Baskı Koleksiyoncuları, Honoré Daumier, tuval üzerine yağlı boya, 32 x 35 cm, Victoria ve Albert Müzesi, Londra, İngiltere

Resim 4.28: Başak Toplayanlar, Jean François Millet, tuval üzerine yağlı boya, 83,8 x 111,7 cm, Orsay Müzesi, Paris, Fransa

Sanatçının diğer eserleri arasında **Ornans'ta Cenaze Töreni, Buğday Eleyen Kızlar ve Merhaba Mösyö Courbert** (Resim 4.26) sayılabilir.

Honoré Daumier (Onore Domye, 1808 - 1879): Çeşitli resimlerinin yanı sıra karikatür ve taş baskıları da tanınan sanatçının esin kaynakları İncil, klasik mitoloji ile Molière, Cervantes ve Victor Hugo gibi yazarların eserleridir. Sanatçı kendi döneminin yaşamını da incelemiş; çocukları, çalışan kadın ve erkekleri, kentte yaşayan sıradan ve yoksul insanları da resimlerine konu edinmiştir.

Baskı Koleksiyoncuları adlı tablosu (Resim 4.27) oldukça tanınmıştır. Sanatçının diğer önemli eserleri arasında **Transnonain Sokağı, Çamaşırıcı Kadın, Panayır, Victor Hugo, Crispin ile Scapin** sayılabilir.

Jean François Millet (Jan Fransuva Mile, 1814 - 1875): Önceleri manzara resimleri yapan sanatçı, daha sonra figür ressamlığına geçmiş ve köy yaşamından sahneleri, tarlada çalışan kadın ve erkekleri betimlemeye çalışmıştır.

Sanatçının en ünlü tablosu **Başak Toplayanlar**'dır (Resim 4.28). Resimdeki her çizgi önceden hesaplanmış gibidir, gerek hareketlerde gerek figürlerin düzenlenişinde belirli bir ritim vardır. Figürlerin yere eğilmiş duruşları ve yaptıkları işin güçlüğü resmin konusunu belirlerken kaba giysiler ve iri eller de resme toplumsal bir yorum katmıştır. Millet, gölgeleri ve koyu alanları ön planda yoğunlaştırmış, açık ve koyu karşıtlıklarını geriye doğru giderek azaltıp esere bir derinlik kazandırmıştır.

Ders İçi Etkinlik

Resimde realizm tarzıyla ilgili ifadelerin yer aldığı aşağıdaki cümlelerde, noktalı yerleri verilen sözcük ya da sözcük grubundan doğru olanlarla tamamlayınız. Yanıtlarınızın doğru olup olmadığını öğretmeninizle kontrol ediniz.

romantizm

işçi sınıfı

Goya

soylular

Courbet

1. İdealizme ve karşıdır.
2. konulara yer verilmez.
3. Bu akımın eserlerinde daha çok konu edinilmiştir.
4. Akımın öncüsü olarak kabul edilir.

4. Empresyonizm (İzlenimcilik)

1874 yılında kendilerine “Ressamlar, Heykeltıraşlar ve Gravürcüler Birliği” adını veren bir grup sanatçı Paris’te bir sergi açmıştır. Sergilenen eserler arasında Claude Monet’ye (Klod Mone) ait sergi kataloğundaki **İmpression** (İzlenim - Gün Doğumu) adlı tablo, bu akımın adı olmuştur.

Empresyonist sanatçılar, akademik öğrenimi terk edip doğaya açılmışlardır. Amaçları, her türlü ön yargıyı bir yana bırakıp doğayı gözlemlemek ve algıladıkları görsel izlenimleri tuvallerine aktarmaktır. Bu ressamın doğa önünde bulguladıkları gerçek şu olmuştur: Nesnelere günün değişik saatlerinde ve değişik ışıklar altında farklı görünüşler alırlar, ışık değiştikçe nesnelere yalnız biçimleri değil, renkleri de değişir. Ressamın işi de doğal görünümü, değişimin belirli bir anında yakalamaktır. Bu nedenle sanatçılar, ilk izlenimi kaçırmamak için fırçalarını çabuk kullanmak, ayrıntıdan çok görünümün bütünüyle ilgilenmek zorundadırlar.

Empresyonist sanatçı Monet “... Doğanın anlık görüntüsünü saptamak için çok hızlı çalışmalıyım. Görüntü değişirse ertesi gün yine aynı saatte yakalayıp sürdürmeliyim çalışmamı.”¹ demiştir. Monet bu açıklamasıyla sanatı ile ilgili hangi ipuçlarını vermiştir? Söyleyiniz.

Empresyonistlerin doğaya yaklaşımları, ışık etkilerini yansıtacak yeni bir palet ve yeni bir teknik yaratmalarına neden olmuştur. Empresyonist sanatçılar, Rönesans’tan beri gelenek olduğu gibi tuvallerinde beyaz ya da koyu renk bir astar yerine beyaz astar kullanmışlardır. Ayrıca teknolojiye bağlı olarak gelişen sentetik boyalardan yararlanmaları, onların resimlerine bir ışıklık ve parlaklık vermiştir.

Empresyonist sanatçılar tarihsel, mitolojik ve duygusal konuları reddetmişler, konularını dönemlerinin günlük yaşamından seçmişlerdir. Açık hava gezintileri, piknikler, tren istasyonları, Sen kıyıları gibi kent yaşamından kesitler konuları oluşturmuştur.

Empresyonizmin önemli sanatçıları ile ilgili bilgiler şunlardır:

Claude Monet (Klod Mone, 1840 - 1926): Monet’in resimdeki amacı, ışığın nesnelere üzerindeki uçucu etkilerini yakalamaktır. Bu nedenle onun resimlerinde konu önemini yitirmiş, konturlar erimiş, dolayısıyla nesnelere biçimleri çözümlenmiş ve dağılmıştır. Her şey, ışıklı renk lekeleri hâlinde tuval düzlemine indirgenmiş ve izlenimle renkle sağlanmıştır.

Sanatçının önemli eserlerinden biri, değişik zamanlarda, değişen hava koşullarında ve günün değişik saatlerinde çalıştığı **Ot Yığınları** adlı tablodur (*Resim 4.29*). Teknik, empresyonistlerin resim sanatı tarihine kazandırdığı taşist (lekeci) tavidir. Bu teknikle fırça vuruşları tuval düzlemine leke bırakacak şekilde uygulanmıştır.

Sanatçının diğer eserleri arasında **Su Zambakları, Kavaklar, Rouen Katedrali ve Nilüfer Havuzu** sayılabilir.

Edouard Manet (Edvar Mane, 1832 - 1889): Manet, resimlerinde klasik tablolardan esinlenmiş, uzun süre açık havada çalışmamış, çalışınca da manzaraya değil manzara içinde figüre önem vermiş, paletinden siyah, gri ve beyaz renkleri atamamıştır. Resimlerinde karanlıklar aydınlatılmış, gölgelere renk verilmiş, derinlikler geniş yüzeyler hâlinde yayılmıştır. **Folies Bergere’deki** (Foli Berjer) **Bar** adlı yağlı boya tablosunda servis yapan kızın arkasında yer alan aynada salonun görüntüsünün aktarılması bir yeniliktir (*Resim 4.30*).

Resim 4.29: Ot Yığınları, Claude Monet, tuval üzerine yağlı boya, 65,4x92,4 cm, National Galerisi, Avusturya

Resim 4.30: Folies Bergere'deki Bar, Edouard Manet, tuval üzerine yağlı boya, 96 x 130 cm, Courtauld Sanat Enstitüsü, Londra, İngiltere

¹ Sérullaz, Mavrice, *Empresyonizm Sanat Ansiklopedisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991, s. 10.

Sanatçının diğer eserleri arasında **Kendi Portresi**, **Karısının Portresi** (Resim 4.34), **Yıkılanlar**, **İskambil Oynayanlar** ve **Sainte Victorie** (San Viktorya) **Dağı** sayılabilir.

Edgar Degas (Edgar Döga, 1834-1917): Fransız empresyonisttir. Eserlerindeki teknik ve üslup dönemin etkisindedir. Eserlerinde genelde Paris yaşamından sahneleri işlemiştir. Ününü balerinlerle yaptığı çalışmalarla kazanmıştır (Resim 4.35). Çalışmalarında Renoir etkisi izlenmektedir.

Adolph von Menzel (1815-1905) ve **Alfred Sisley** (1839-1899) diğer önemli empresyonist sanatçılardır.

Georges Seurat, **Paul Cézanne**, **Paul Gauguin** ve **Vincent Van Gogh**'tan oluşan empresyonist sanatçıların çalışmalarıyla natüralist sanat geleneği büyük ölçüde sarsılır ve resim doğal gerçekliğin yansıması olmaktan çıkıp özerklik kazanır. Bu sanatçılar, ışık oyunları ile yaratılan gelişigüzel kompozisyonları bir düzene sokmayı, yalnızca güneş ışığıyla yetinmeyip tüm renkleri resimlerinde kullanmayı amaçlamışlardır. Ortaya çıkan bu yeni sanat anlayışı **post empresyonizm** (ileri izlenimcilik) olarak adlandırılmıştır.

İleri izlenimcilerin bazıları ile ilgili bilgiler şunlardır:

Georges Seurat (Corc Söra, 1859-1891): Sanatçı, ışığın temel renklerine ayrıştırılmasına dayanan renk öğretisinden yola çıkarak noktacılık (**puantilist**) tekniğini geliştirmiştir. Seurat, renkleri paletinde karıştırmaz, bu işlemi izleyicinin gözüne bırakır. O renkleri prizmatik parçalara böler, ayırır ve ortaya çıkan saf renkleri fırçasının ucuyla küçük noktalar hâlinde resme uygular. Belirli bir noktadan bakıldığında bu noktalar istenen rengi izleyicinin gözünde oluşturur.

Grande Jatte (Grand Jat) **Adası'nda Bir Pazar Öğleden Sonrası** adlı tablosu oldukça ünlüdür. Sanatçı bu resimde, II. Dünya Savaşı'ndan önce bir adayı ve orada gezinen Parisli zenginleri betimlemiştir (Resim 4.36). Resimde derinlik boyutu kaldırılmış, her şey silüetlere indirgenmiştir. Kontur yoktur, figürler fondan renk farklılıklarıyla ayrılır. Bunlar ya tam cepheden ya da profilden verilmiş, yalınlaştırılıp silindirik biçimlere dönüştürülmüştür. Kübist etki yavaş yavaş resim sanatının içine girmeye başlar.

Sanatçının diğer eserleri arasında **Paul Signac**'ın (Pol Sinyak) **Portresi**, **Sirk** ve **Banyo** sayılabilir.

Ders İçi Etkinlik

Resim yapma tekniklerinden öğrendiklerinizi söyleyiniz.

Resim 4.34: Karısının portresi, Paul Cézanne, tuval üzerine yağlı boya, 62 x 51 cm, Philadelphia Sanat Müzesi, ABD

Resim 4.35: Prova, Edgar Degas, tuval üzerine yağlı boya, 58,4 x 83,8 cm, Orsay Müzesi, Paris, Fransa

Resim 4.36: Grande Jatte Adası'nda Bir Pazar Öğleden Sonrası, Georges Seurat, tuval üzerine yağlı boya, 70,5 x 104,1 cm, Metropolitan Müzesi, New York, ABD

Paul Gauguin (Pol Gogen, 1848 - 1903): Gauguin'e göre sanatçı, izlenimlerinin bir sentezini yapmalı ve doğrudan doğruya doğayı kopya etmek yerine belleğinden resim üretmelidir. Onun resimlerinde renkler dümdüz olarak sürülmüş ve saf olarak kullanılmıştır. Bu resim yapma tekniği **sentetizm** olarak adlandırılır. Bu teknikte **Fov** etkisi büyüktür. Sanatçı, 1891'den sonraki yaşamını Tahiti ve Marques (Markiz) adalarında sürdürmüş; buralardaki ilkel yaşama ve parlak renklere olan sevgisini bir dizi tablo ile yansıtmıştır.

Önemli eserleri arasında **Vaazdan Sonra Hayal, Tahitili Kızlar, Beyaz At, Kumsalda Atlılar** ve **Çiçekli Kız** (Resim 4.37) sayılabilir.

Ders İçi Etkinlik

Fovların resimleriyle Gauguin'in sentetizm tekniğiyle yaptığı resimler arasındaki benzerlikleri söyleyiniz.

Vincent Van Gogh (Vinsent Van Goh, 1853 - 1890): Gauguin'le kurduğu dostluk sayesinde empresyonizmden anlatımcılığa yönelmiştir. Sanatçı hiçbir zaman gördüklerini vermekle yetinmemiş, keyfi bir biçimde kullandığı rengin anlatımcı niteliğinden yararlanarak dış görünüşün ardındaki insanın ruhuna dek uzanan sanatsal gerçeği vermeye çalışmıştır.

Van Gogh; eserlerinde insanların dramını, korku ve özlemlerini anlatmak ister. Acı çekmek, başkalarının acısını paylaşmak, Van Gogh'un yaşamının ve sanatının özellikleridir. Tablolarında rengi istediği gibi değiştirerek kullanır. Örneğin, ağaçları kırmızıya, gökyüzünü yeşile boyar.

Sanatçı, yaşamının büyük bölümünü bunalım ve umutsuzluk içinde geçirmiş ve resimlerinin birçoğunu da bu dönemde yapmıştır.

Yıldızlı Gece sanatçının en tanınmış eserlerindedir (Resim 4.38). Sanatçı bu resmini akıl hastanesindeki hücrelerinde, düz kurarak yapmıştır. Resimde âdeta evrenin büyüklüğü, gökyüzündeki yıldız kümelerinin sonsuz hareketi hissedilmektedir. Renkler son derece yoğundur. Mavinin çeşitli tonları, morlar, sarılar, yeşiller iç içe geçmiştir. Renklerin anlatımcılığına fırça vuruşları da katkıda bulunmaktadır. Resimde tüm gökyüzü dönen bir girdap gibidir. Bu tablodan da görüleceği gibi Van Gogh'un resimlerinde renk kadar çizgi de bir anlatım aracıdır. Ekspresyonist (dış vurumcu) bir tavır görülür. Çizgi yalnız biçimleri sınırlamaz, aynı zamanda hareketli bir uyum da yaratır. Ön plandaki uyuyan kent ise gökyüzünün dalgali ve akıcı kıvrımlarıyla değil de kısa, düz ve keskin fırça vuruşlarıyla verilmiştir.

Sanatçının diğer eserleri arasında **Sanatçının Kendi Portresi, Sanatçının Arles'deki Odası, Boş İskemle, Alaca Karanlıkta Sokak Kahvesi, Yeşil Buğdaylar** ve **Ayçiçekleri** (Resim 4.39) sayılabilir.

Resim 4.38: Yıldızlı Gece, Vincent Van Gogh, tuval üzerine yağlı boya, 73,7 x 92,1 cm, Modern Sanatlar Müzesi, New York, ABD

Resim 4.37: Çiçekli Kız, Paul Gauguin, tuval üzerine yağlı boya, 70 x 46 cm, Ny Carlsberg Glyptotek Sanat Müzesi, Kopenhag, Danimarka

Resim 4.39: Ayçiçekleri, Vincent Van Gogh, tuval üzerine yağlı boya, 100,5 x 76,5 cm, Uluslararası Galerisi, Londra, İngiltere

www.vangoghmuseum.nl İnternet adresinden müzede sergilenen Vincent Van Gogh'un eserlerinin özelliklerini inceleyiniz.

5. Fovizm

Fovizm, vahşi hayvan, yırtıcı kuş anlamına gelen **fauve (fov)** sözcüğünden türemiştir.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında sanata bakış açısı tamamen değişmiş, geleneksel çizgilere karşı bir güvensizlik ortamı oluşmaya başlamıştır. 1905'te bir grup Fransız ressamın Paris'te açtıkları sergi, çarpıcı ve hırçın çalışmalarıyla izleyenleri etkilemiş ve söz konusu sanatçılara **fovlar** denilmesine yol açmıştır.

Fovizmde resim iki ana özellik üzerine yoğunlaşır: renk şiddeti ve kullanılışı. Bu akımın ürünleri sempattir, çocuksu özellikler taşır, perspektif yoktur, figürlerin anatomik özellikleri **deforme** (biçimi bozma) edilmiştir. Fovizmin en önemli temsilcisi **Henri Matisse'tir** (Henri Matis).

Henri Matisse (1869-1954): Sanatçının resimlerinde yoğunlaştırılmış çeşitli renk desenleri görülür. Hiçbir renk değerine zarar vermez. Resimde derinlik ortadan kalkmıştır. Matisse hafif, aydınlık renkleri, neşeli ve yalın üslubuyla tanınır. **Akşam Sofrası, Kırmızı Balıklar, Yemek Sonrası (Resim 4.40), Çiçekler ve Seramik, Dans ve Mozaik** önemli eserlerindedir.

Fovizmin diğer önemli sanatçıları arasında **André Derain** (Andre Döran, 1880-1954) sayılabilir.

6. Kübizm

1907 - 1914 yıllarında fovizmden kopan bazı sanatçıların oluşturduğu bir akımdır. Kübistler doğaya yeni bir görünüm vermek amacıyla eşyayı parçalamış, parçalardan birini sadeleştirmiş, diğer parçaları geleneksel perspektife gerek duymadan resmin yüzeyine dağıtmışlardır (Resim 4.41). Böylece üçüncü boyut tuval üzerine perspektif olmadan getirilmiştir. Bu dönem, kübizmin analitik (ayırıcı) dönemidir.

Kübizmde analitik dönemi, sentetik (birleştirici) dönem izlemiştir. Bu kez de ayırıcı yöntemlerle parçalanmış bir araya getirilerek yüzey elde edilmiştir. Bu dönemin özünü resme çeşitli gazete kâğıtlarının, afişlerin, yazıların yapıştırılması (kolaj) tekniği oluşturur.

Kübizmin temeli, bir konuda gözün türlü yönlerden görebileceği özellikleri bir arada, geometrik biçimlerde gösterme esasına dayanır. Geometrik biçimler temel alındığı ve varlıklar geometrik biçimlere indirildiği için bu resimlere kübik denilmiştir. Kübistler biçim sorununu ön plana alıp rengi ikinci plana atmışlardır.

Resim 4.40: Yemek Sonrası, Henri Matisse, tuval üzerine yağlı boya, 180 x 220 cm, Hermitage Müzesi, St Petersburg, Rusya

Resim 4.41: Ambroise Volard'ın portresi, Pablo Picasso, tuval üzerine yağlı boya, 92 x 65 cm, Pushkin Güzel Sanatlar Müzesi, Moskova, Rusya

Resimlerdeki kübist özellikleri açıklayınız.

Meyve Tabakası, Georges Braque, tuval üzerine yağlı boya, 54 x 65 cm, Modern Müze, Stockholm, İsveç

Ağlayan Kadın, Pablo Picasso, tuval üzerine yağlı boya, 60 x 49 cm, Tate Galeri, Londra, İngiltere

Kübizmin önemli sanatçıları ile ilgili bilgiler şunlardır:

Pablo Picasso (Pablo Pikasso, 1881-1973): Kübizmin ünlü temsilcisi Picasso, İspanya'da doğmuş, yaşamını Paris'te sürdürmüştür.

Resimlerinde insanı ve toplumu konu almıştır. Sanatçının yaşamındaki olaylar, resimlerine de yansımıştır.

Mavi dönem, sanatçının kederli ve gamlı resimlerini yaptığı dönemdir. Sanatçı bu dönemde körleri, dilencileri, sakatları ve ser-serileri çizmiş, mavi rengi neredeyse tek renk olarak kullanmıştır. **İhtiyar Kör, Gitarist, Ütü Yapan Kadınlar** sanatçının bu dönemdeki eserlerinden bazılarıdır.

Pembe dönem, sanatçının daha mutlu ve huzurlu olduğu dönemi kapsar. Sanatçı bu dönemde daha az hüznü, daha yumuşak konuları resimlerine yansıtmıştır. En çok pembe ve açık kahverengi kullanmıştır. **Çiçek Sepetli Kız, Sirk Cambazları (Resim 4.42)** ve **Avignonlu Kızlar** bu dönemdeki eserlerindedir.

Resim 4.43: Guernica, Pablo Picasso, tuval üzerine yağlı boya, 7,76 x 3,49 m, Renia Sofia Müzesi, Madrid, İspanya

Resim 4.42: Sirk Cambazları, Pablo Picasso, tuval üzerine yağlı boya, 147 x 95 cm, Pushkin Müzesi, Moskova, Rusya

Guernica (Gernika) sembolik anlatımın en güçlü örneğidir (Resim 4.43). Guernica, İspanya İç Savaşı sırasında Nazi Almanyası'na ait 28 bombardıman uçağının 26 Nisan 1937'de İspanya'daki Guernica şehrini bombalamasını anlatan anıtsal tablodur.

Oturan Kadın, Herkes İçin Barış, Ağlayan Kadın diğer eserleri arasında sayılabilir.

Georges Braque (Corç Bırak, 1882-1963): Geometrik biçimlerle resmin yüzeyini oluşturmuştur. Sanatçıya göre ressamın asıl amacı bir eşyanın aynısını çizmek ya da yerini alacak bir sembol yaratmak değil, kendi anlayış biçimine göre nesneyi, eşyayı biçimlendirmektir.

Portekizli, Kırmızı Halı, Estaque'de (Estaki) Evler, Şömine Rafında Klarnet ve Rom Şişesi (Resim 4.44) önemli eserleri arasında sayılabilir.

Önceleri fovizm etkisi altında kalan Braque, sürekli bir fıçkırma ve coşku içinde olmanın zor olduğunu belirttiği sözlerinin ardından kübizm anlayışına uygun resimler yapmıştır. Braque bu sözleri ile ne anlatmak istemiş olabilir? Söyleyiniz.

Juan Gris (Jan Gri, 1887-1927): Sanatçı tablolarında önce biçimlerin çözülerek dağıtıldığı analitik kübizmi denemiş daha sonra birleştirici nitelikteki sentetik kübizme yönelmiştir. **Bardaklar, Gazete ve Şarap Şişesi** önemli eserlerinden biridir (Resim 4.45).

7. Fütürizm (Gelecekçilik)

XX. yüzyılın başlarında İtalya'da doğan Fütürizm, Kübizme karşı bir tepki olarak gelişmiştir. Amacı hareketi ve yaşamın yoğunluğunu sanata katmaktır. Fütürist sanatçılar cisimleri sürekli bir hareket ve değişme içinde düşünmekte ve bir anlık görünüşün değil hatırlananın yorumunu yapmaktadır.

Fütüristlere göre her şey kımıldar, koşar ve değişkendir. Hareket hâlindeki her şey görüntü algılanıncaya kadar çoğalır, bu süreç içinde uyandırdığı titreşimleri izleyerek biçimini değiştirir.

Akım dış dünyayı bir yana bırakarak tamamen iç dünyayı tuvale yansıtmayı amaçlar. Akımın en önemli temsilcisi **Umberto Boccioni**'dir (Umberto Boççioni).

Umberto Boccioni (1882 - 1916): İtalyan sanatçı, eserlerinde çağdaş yaşam içinde insanın ruhsal yaşantısını, hareket hâlindeki öğeler ve görüntülerle yansıtmaya çalışmıştır.

Sanatçının önemli eserlerinden bazıları **Ruh Durumları, Uğurlamalar, Sokağın Güçleri (Resim 4.46), Yükselen Kent, Baş + Işık + Çevredekilerdir.**

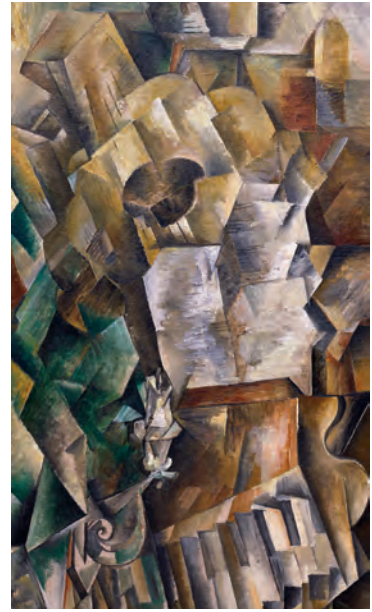
Diğer fütürist sanatçılar arasında **Giacomo Balla (Giakomo Balla), Carlo Carra (Karlo Karra)** ve **Gino Severini** sayılabilir.

8. Ekspresyonizm (Dışa Vurumculuk)

Ekspresyonizm, XX. yüzyılın büyük sanat akımlarından biri olarak Kuzey Avrupa'da doğmuş ve hızla yayılmıştır. Bir sanat akımı olmaktan çok bir yaşam anlayışıdır. Ekspresyonizme karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır.

Ekspresyonizm, çağın politik, sosyal ve ekonomik koşullarının zorladığı sanatçının duygularını açığa vurması için bir araç olmuştur.

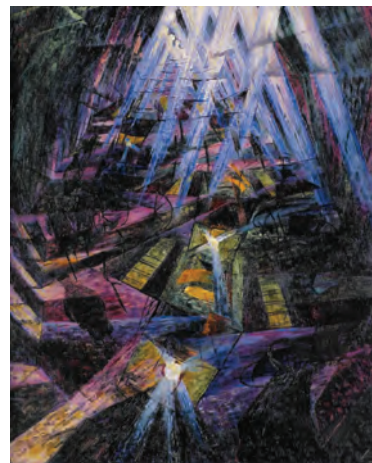
Ekspresyonizm nasıl ifade edeceğini değil, neyi ifade edeceğini seçen sanatçılar tarafından benimsenmiştir. Bu sanatçılar heyecanlarının, duygularının en gizli kalmış yanlarını tuvallerine aktarmışlardır. Bunu yaparken de yalnızca renklerin dilinden yararlanmamışlar, aynı zamanda biçimlere anıtsal bir anlam kazandırmışlardır. Resme anlam (ifade) katmak ilkelidir. Sözcük anlamı olarak da ekspresyon, ifade demektir.

Resim 4.44: Piyano ve Mandolin, Georges Braque, tuval üzerine yağlı boya, 917x428 mm, Solomon R. Guggenheim Müzesi, New York, ABD

Resim 4.45: Pablo Picasso'nun Portresi, Juan Gris, tuval üzerine yağlı boya, 933x744 mm, Art Institutve Chicago, Şikago, ABD

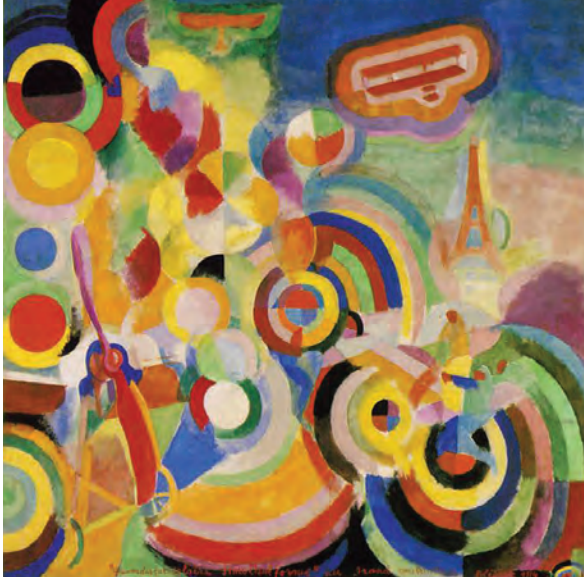
Resim 4.46: Sokağın Güçleri, Umberto Boccioni, tuval üzeri yağlı boya, 99,5 x 80,5 cm, Modern Sanatlar Müzesi, Osaka, Japonya

Robert Delaunay (Rober Dölenay, 1885-1941): Fransız ressam, renk kullanımını geliştirip hayalinden ürettiği biçimler kullanarak sanat dünyasıyla hiçbir ilişkisi olmayan tümüyle soyut resimler yapmıştır.

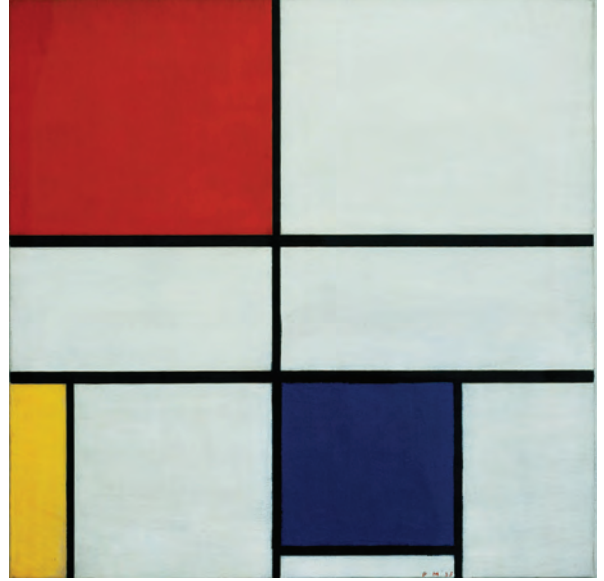
Sanatçının önemli eserleri arasında **Dairesel Şekiller**, **Koşucular** ve **Blériot'ya (Blöhiyu) Saygı** (Resim 4.51) sayılabilir.

Piet Mondrian (Pit Mondriyon, 1872-1944): Hollandalı sanatçı resimlerini en basit olan düz çizgiler ve asal renklerle (sarı, kırmızı, mavi) oluşturmuştur.

Kompozisyon adını verdiği geometrik düzenlerle kurulmuş çok sayıda eseri vardır (Resim 4.52).

Resim 4.51: Blériot'ya Saygı, Robert Delaunay, tuval üzerine yağlı boya, 46 x 46 cm, Sanat Müzesi, Basel, İsviçre

Resim 4.52: Kompozisyon C (No: III), Piet Mondrian, tuval üzerine yağlı boya, 56,2 x 55,1 cm, Stedelijk Müzesi, Amsterdam, Hollanda

Jackson Pollock (Ceksin Polak, 1912-1956): Tuvali son derece özgür kullanan sanatçı, boyaları tuvalin üzerine boşaltarak onların üzerinde yürümüş ve son derece ilgi çekici eserler oluşturmuştur. **Gece ve Sis**, **Katedral** (Resim 4.53) ile **Numara 1 A** (Resim 4.54) en tanınmış eserleridir.

Resim 4.53: Katedral adlı çalışmasından bir detay, Jackson Pollock, tuval üzerine emaye ve alüminyum boya, 181,6 x 89,2 cm, Dallas Sanat Müzesi, Teksas, ABD

Resim 4.54: Numara 1 A, Jackson Pollock, tuval üzerine yağlı boya, 172,7 x 264,2 cm, Modern Sanat Müzesi, New York, ABD

10. Metafizik

Metafizik sanat, Fütürizmin hareketli yapısına bir tepki olarak 1917 yılında ortaya çıkmış ve 1920'li yılların sonuna değin etkinliğini sürdürmüştür. Sözcük anlamı doğa ötesi, fizik ötesidir.

Metafizik resim, renkçi ve biçimci bir arayıştan uzakta, kübist öğeler aracılığı ile bir düş dünyasının gizemli görüntülerini yansıtır. Akılcı düşüncü, mantığı ve somut olanı reddeder.

Metafizik akımının üslup özelliklerini taşıyan resimler yapan başlıca sanatçılarla ilgili bilgiler şunlardır:

Giorgio de Chirico (Corcio dö Şiriko, 1888-1978): Resimlerin birçoğunu hareketsiz kuklalar kullanarak yapmıştır. Resimlerinde korku ve yalnızlık duygusu veren ürkütücü ve anıtsal gölgeler, sır dolu görünüşler yaratmıştır. Resimlerindeki figürler genellikle ağız, burun, göz gibi yüz öğeleri bulunmayan mekanik yaratıklardır.

Şairin Kaygısı, Büyük Kule, Metafizik Resim, Kutsal Balık (Resim 4.55), Huzur Bozan İlham Perisi sanatçının önemli eserleri arasında sayılabilir.

Carlo Carra (1881 - 1966): Fütürist resimleriyle tanınan İtalyan ressam birbirleriyle ilgisiz, gizemli, düşsel imgeler kullanarak metafizik üslup özellikleri taşıyan çalışmalara da imza atmıştır.

Sanatçının önemli eserleri arasında **Metafizik Musa (Resim 4.56), Anne ile Oğlu, Esin Perisi ve Penceredeki Kadın** sayılabilir.

Resim 4.55: Kutsal Balık, Giorgio de Chirico, tuval üzerine yağlı boya, 55 x 62,5 cm, Özel Koleksiyon

Resim 4.56: Metafizik Musa, Carlo Carra, tuval üzerine yağlı boya, 90 x 66 cm, Brera Galerisi, Milan, İtalya

11. Dadaizm

Sanatçıların politik tercihlerinin sanatları üzerindeki etkileri sizce neler olabilir? Belirtiniz.

Dadaizm, 1915-1922 yıllarında etkili olan bir akımın adıdır. Dadaizm, Fransızca "tahta at" sözcüğünden alınmıştır. Akım; New York, Paris ve Zürih'te aynı anda ortaya çıkmıştır.

Ortaya çıkışında iki önemli evrensel olay rol oynamıştır. Bunlardan birincisi I. Dünya Savaşı ve sonucunda oluşan kuşkucu bilincin varlığıdır (Dadaist sanatçıların tümü bu savaşa karşıydı.). İkincisi ise savaş sonrası getirdiği politik, ekonomik ve psikolojik huzursuzluklardır.

Dadaistler Avrupa kültürü ve sanatına karşı çıkmışlar, sanatın bugüne değin alışılmış biçimini reddederek yeni bir tarz yaratmışlardır. Estetikle ilgisi olmayan; acayip, korkunç ve bilinmeyen duyguları anlatabilmek için gazete kâğıtları, mermer parçaları, bronz, tahta ve kibritle kutuları kullanarak ilgi çekici sanat biçimleri oluşturmuşlardır.

Dadaistler yaptıkları çalışmalarla **sürrealizme** katkıda bulunmuşlardır. Dadaizmin en önemli temsilcisi **Hans Arp** (Hans Arp) ve **Marcel Duchamp**'tır (Marsel Duşamp).

Hans Arp (1887-1966): Eserlerini kolaj tekniği ile ortaya koymuştur. **Da Demeti ve Tzara'nın (Zağa) Portresi** (Fotoğraf 4.35) sanatçının önemli eserlerindedir.

Marcel Duchamp (1887-1968): Amerikalı sanatçı yaptığı "ready made"leriyle (redi meyd) Amerikan uygarlığının ticaretini alaya alır. Ready made, önceden yapılmış bir eşyanın, sanatçı tarafından başka bir işlev ve anlamda kendi eserine konularak değerlendirilmesi ve yeni bir biçimin oluşturulmasıdır. Bir şişe açacağı, bir pisuvar (Fotoğraf 4.36) onun özgün eserlerinin ögeleri olmuştur. Sanatçının önemli bir eseri de **Merdivenden İnen Çıplak**'tır.

Max Ernst (Maks Ernst) ve **Francis Picabia (Frensis Pikabya)** dadaizm akımının diğer önemli sanatçılarıdır.

Fotoğraf 4.35: Tzara'nın Portresi, Hans Arp, boyalı ahşap, 40 x 32,5 x 9,5 cm, Granger Koleksiyon, New York, ABD

Fotoğraf 4.36: Pisuvar, Marcel Duchamp, porselen, 36 x 48 x 61 cm, Tate Galeri, Londra, İngiltere

Ders İçi Etkinlik

Dadaizmin temsilcilerinden olan Francis Picabia genellikle işlevsiz makineler ve **fotomontajlar** yapmıştır. Yanda sanatçının en önemli eserlerinden biri olan "Aşk Gösterisi" verilmiştir. Eserdeki metafizik özellikleri aşağıdaki alana not ediniz.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

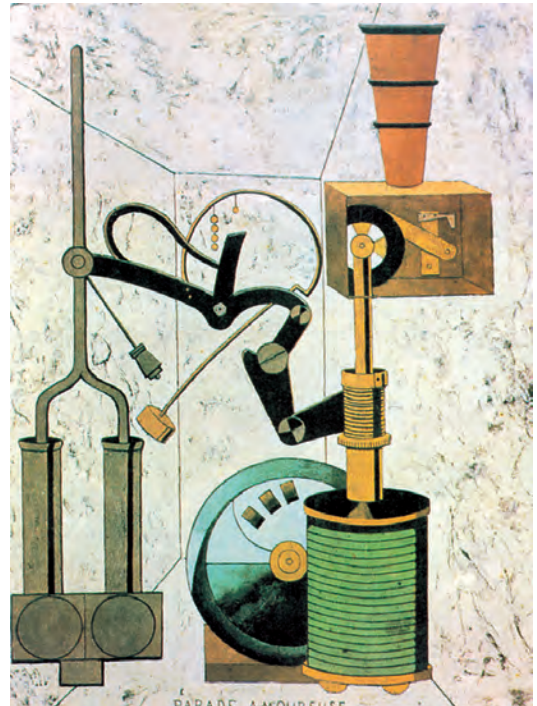
.....

.....

.....

.....

.....

13. Pop Art

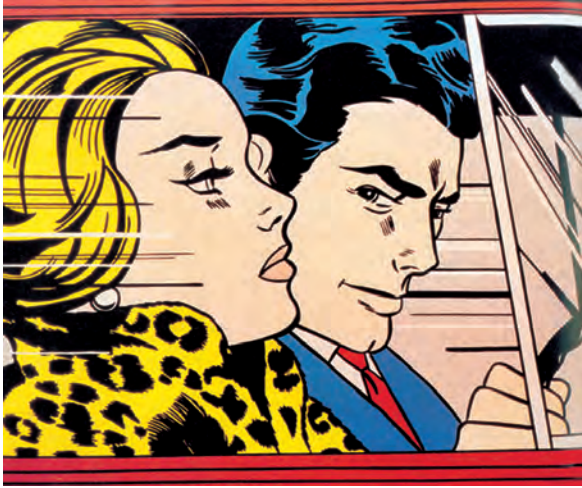
Pop Art, 1950'li yıllarda İngiltere'de ortaya çıkan bir sanat akımıdır. Kökeni, gerçekçiliğe dayanır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan huzursuzluklar, yokluk ve acı, yerini barışçı bir yaşantı, sanayide gelişim ve çok tüketmek için çok üretime bırakmıştır. Bunun sonucunda tüketimi yönlendirmek, benimsetmek ve beğendirmek için hazırlanan reklamlar, toplumu bilinçlendirmeyi ve seçtirmeyi amaçlayan bir sanat hâlini almıştır.

Resimli romanlar, dergiler, renkli fotoğraflar, afişler tüketimi çekici hâle getirmek için kullanılmıştır. Bu gelişmeler sonucunda tamamen tüketim toplumunu hedef alan **Pop Art** sanatı ortaya çıkmıştır. Bu akımın sanatçıları endüstri toplumunun günlük tüketim araçlarını resimli roman ya da reklamcılık tekniklerini kullanarak resmetmişlerdir. Bu tür eserlerde konu, hamburgerden konserve kutusuna ve sigara paketine kadar her şey olmuştur.

Roy Lichtenstein (Roy Lihtenştayn) akımın en önemli temsilcisidir.

Roy Lichtenstein (1923-1997): New York doğumlu sanatçı; çizgi romanlardan seçtiği bir kesiti alarak onu büyütür, güncel ve popüler konu, olay ve kahramanları büyük bir yalınlık içinde sunar. **Başyapıt, Apollo Tapınağı ve Arabada** (Resim 4.59) sanatçının önemli eserlerindedir.

Claes Oldenburg (Klas Oldenburg) (Fotoğraf 4.37), **David Hockney** (Deyvid Hakni), **Tom Wesselmann** (Tom Vesselman) ve **Andy Warhol** (Endi Varhol) Pop Art sanatının diğer önemli sanatçılarıdır.

Resim 4.59: Arabada, Roy Lichtenstein, tuval üzerine yağlı boya, 172 x 203,5 cm, Uluslararası Modern Sanat Galerisi, İskoçya

Fotoğraf 4.37: Dev Hamburger, Claes Oldenburg, akrilik boya ile boyanan tuval ile kaplanmış sünger ve karton, 132,1 x 213,4 x 213,4 cm, Toronto Koleksiyon ve Sanat Galerisi, Kanada

14. Op Art

Optik resim olarak bilinen, 1960'ların bir resim akımıdır. Bu akımda renk, çizgi gibi öğeler göz yanılsamaları yaratmak için kullanılır. Eserler genelde soyut ve siyah-beyazdır.

Op Art, lekecilik ve hareket resmine tepki olarak ortaya çıkmıştır. Renklerin, biçimlerin, çizgilerin görsel etkiler yaratmak amacıyla sistematik olarak kullanılması Op Art sanatın temel görüşüdür.

Bridget Riley (Birijit Rayli) akımın en önemli temsilcisidir.

Bridget Riley (1931-): Op Art sanatının önemli temsilcilerindedir. 1965 yılına kadar siyah-beyaz çalışan sanatçı renklerle gözü sürekli bir hareketle izlenimin içine çekerek resimsel yüzeyi tümüyle ortadan kaldıran görsel etkiler yaratmayı başarmıştır (Resim 4.60).

Akımın diğer önemli bir sanatçısı da **Victor Vasarely'dir** (Viktır Vasırlı).

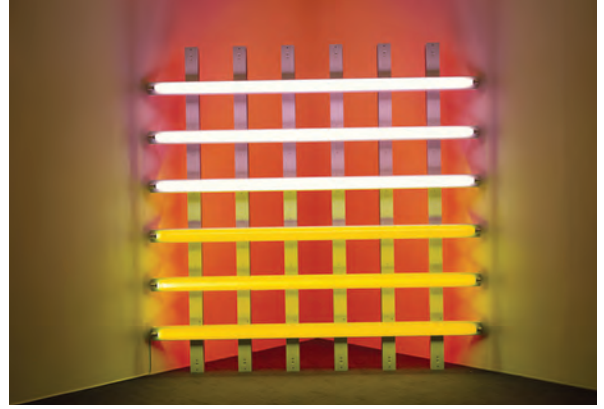

Resim 4.60: Nataraja, Birdget Rirey, tuval üzerine yağlı boya, 165,1 x 227,7 cm, Tate Galeri, Londra, İngiltere

15. Minimalizm

Modern sanat ve müzikte kökeni 1960'lara giden, sadelik ve nesnelliği ön plana çıkaran bir akımdır. Minimalist sanat, dışavurumculuğun biçime ve duyguya verdiği aşırı öneme karşı bir tepki olarak nesnenin nesne olma özelliğine dikkat çekmek ve sembolik anlamlarını minimuma indirmek amacıyla hareket etmiştir. Amacı, endüstri ürünlerini kullanarak sanat eserinde biçimin ve rengin en yalın hâline ulaşmaktır. Dan Flavin (Den Filevin) bu akımın sanatçısı olarak tanınır.

Dan Flavin (1933-1996): Minimalizmin en önemli temsilcisidir. En önemli çalışma araçları, farklı boyutlarda ve farklı renklerdeki neon lambalarıdır. Sanatçı, bu lambalarla mekânın sınırlarını belirler ve mekân içinde görsel bir olgu yaratır (*Fotoğraf 4.38*).

Fotoğraf 4.38: Pembe, Sarı ve Kırmızı Floresan, Dan Flavin, neon floresan, 243,8 x 243,8 x 229 cm, Whitney Amerikan Sanat Müzesi, New York, ABD

16. Kavramsal Sanat

1960'lı yıllarda Batı'da ve batılılaşan ülkelerde ortaya çıkan bir sanat akımıdır. Amacı, sanat dünyasının dikkatini geleneksel kitle iletişim araçlarından alıp çoğunlukla şaşırtıcı ve haber değeri olan hareketlere çekmektir. Kavramsal sanatçılar, sanat dünyasının geleneksel âdetlerine ve yöntemlerine büyük ölçüde esneklik kazandırmışlardır. Kavramsal sanat bize gündelik yaşamla ilgili soru sormayı öğretir.

Kavramsal Sanatın en önemli temsilcisi **Joseph Kosuth**'tir (Josef Kısat). Sanatçı çok sayıda eser çalışmıştır (*Fotoğraf 4.39*).

Fotoğraf 4.39: "Bu Ne Anlama Geliyor? (Sarı)", Joseph Kosuth, sarı neon doğrudan duvara monte, 15 x 190 cm, özel koleksiyon

İçerik	Süre	Beklenen Performans	Puanlama Yöntemi
Avrupa Sanatı	3 hafta	<ul style="list-style-type: none"> Araştırma yapma Yazılı anlatım Sunum becerisi Biyografi hazırlama Eser inceleme 	Dereceli Puanlama Anahtarı

Sevgili Öğrenciler,

XVIII. yüzyıl ve sonrasında Avrupa sanatında ortaya çıkan akımlar ve bu akımların temsilcilerinin biyografileri ve eserlerinin yer aldığı oyun kartları hazırlamanız ve hazırladığınız oyun kartları ile ilgili sınıfta uygulama yapmanız beklenmektedir.

Çalışma Sırasında Dikkat Edilecek Hususlar

- XVIII. yüzyıl ve sonrasında Avrupa sanatında ortaya çıkan akımları, bu akımların temsilcilerini ve eserlerini araştırınız.
- Araştırmanız sırasında edindiğiniz bilgilerden yararlanarak ilgili akımın temsilcisinin kısa bir biyografisini hazırlayınız. Bu temsilcinin seçtiğiniz eserlerinden birinin görselini bulunuz.
- 12 x 12 cm ebadında, en az 15 boş kart hazırlayınız.
- Hazırladığınız kartın ön yüzüne seçtiğiniz eserin görselini, arkasına ise sanatçısının biyografisini yapıştırınız. Diğer kartları da bu şekilde hazırlayınız.
- Uygulama için ders sırasında gönüllü arkadaşlarınızı seçiniz. Arkadaşlarınızın iki gruba ayrılmasını sağlayınız.
- Oyun kartlarının yarısını bir gruba yarısını da diğer gruba dağıtınız.
- Bir gruptan kartlar üzerindeki biyografiyi okumalarını, bunu yaparken de kartın önündeki resmi diğer gruptaki arkadaşlarına göstermelerini isteyiniz. Diğer gruptaki arkadaşlarından bu oyun kartındaki sanatçının kim ve eserinin ne olduğunu söylemelerini isteyiniz. Kartların tamamı bitene kadar oyunu devam ettiriniz.
- Çalışmanız sırasında edebiyat ve görsel sanatlar öğretmenlerinizden yardım alabilirsiniz.
- Çalışmanızı en geç 3 hafta sonra sonlandırmanız gerekmektedir.
- Çalışmanız "Performans Görevi Dereceli Puanlama Anahtarı" ile değerlendirilecektir. Bu nedenle dereceli puanlama anahtarında verilen ölçütleri dikkatlice okuyunuz.

Performans Görevi Dereceli Puanlama Anahtarı

Öğrencinin adı ve soyadı:

Sınıfı / numarası: /

Ölçütler	Başlangıç Düzeyinde (1)	Kabul Edilebilir (2)	Oldukça Başarılı (3)	Başarı Puanı
Araştırma	Oyun kartlarının içeriğinde kullanılan bilgiler ile ilgili güvenilir kaynaklardan araştırma yapılmamış.	Oyun kartlarının içeriğinde kullanılan bilgiler ile ilgili araştırma yapılmış. Ancak güvenilir kaynaklar tercih edilmemiş.	Oyun kartlarının içeriğinde kullanılan bilgiler ile ilgili eksiksiz araştırma yapılmış. Araştırma sırasında güvenilir kaynaklardan yararlanılmış.	
İçerik	Biyografilerde kullanılan bilgilerde sayıca fazla hata yapılmış.	Biyografilerde kullanılan bilgilerde bazı hatalar yapılmış.	Biyografilerde kullanılan bilgilerde hata yapılmamış.	
Görseller	Oyun kartlarındaki sanat akımlarının temsilcilerine ait resimler doğru seçilmemiş.	Oyun kartlarındaki sanat akımlarının temsilcilerine ait resimlerin bir kısmı doğru seçilmemiş.	Oyun kartlarındaki sanat akımlarının temsilcilerine ait resimlerin tümü doğru seçilmiş.	
Görünüm	Oyun kartları estetik ve temiz olarak hazırlanmış.	Oyun kartları estetik değil fakat temiz olarak hazırlanmış.	Oyun kartları estetik ve temiz olarak hazırlanmış.	
Uygulama	Uygulama sırasında uygun davranışlar gösterilmeyerek istekli davranılmadı.	Uygulama sırasında bazı uygun davranışlarda bulunulmadı. Ancak istekli davranıldı.	Uygulama sırasında uygun davranışlarda bulunularak istekli davranıldı.	
Zamanı kullanma	Çalışma teslim edilmedi.	Çalışma kısa süreli bir gecikmeden sonra teslim edildi.	Çalışma zamanında teslim edildi.	

Öğretmenin yorumu:

A. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları yanıtlayınız.

1. Soyut sanatın **figürsüz** karakterdeki eserleri için hangi tanımlama kullanılır?
 A. Defigüratif
 B. Antifigüratif
 C. Nonfigüratif
 D. Otofigüratif
 E. Neofigüratif
2. Dönemin sanat eleştirmenleri tarafından “kübik acayıplikler” olarak tanımlanan eserler hangi sanat akımının ürünleri olabilir?
 A. Fovizm
 B. Fütürizm
 C. Kübizm
 D. Empresyonizm
 E. Ekspresyonizm
3. Sanat akımı değişen dünyanın “hız” kavramını tartışmaktadır. Fütürizm olarak bilinen bu akımda eser veren bir sanatçı eserine aşağıdakilerden hangi adı **koymaz**?
 A. Bir Arabanın Hızı
 B. Uyku
 C. Koşan At
 D. Merdivenden İnen Kız
 E. Savaşıyoruz
4. Lautrec ileri izlenimcilerdendir. Resimli duvar ilanları ile ün yapmıştır. Bu sanatçının Sanayi Devrimi'ni reklam amaçlı kullandığı ve sanat malzemesine dönüşen resimli duvar ilanları hangi türde eserlerdir?
 A. Fotoğraf
 B. Resim
 C. Afiş
 D. Karikatür
 E. Poster
5. • İtalya'da ortaya çıkmış bir sanat akımıdır.
 • Sözcük anlamı “yeniden doğuş”tur.
 • Modern çağın başlangıcı olarak kabul edilir.
 • Floransa şehir devleti, doğuşunda önemli olmuştur.
 • Sivil karakterde bir sanattır.
 Verilen bilgiler aşağıdaki sanat akımlarından hangisiyle ilgilidir?
 A. Maniyerizm
 B. Romantizm
 C. İdealizm
 D. Realizm
 E. Rönesans
6. Michelangelo'ya ait olan “Pieta” adlı heykel çalışmasının konusu, aşağıdakilerden hangisidir?
 A. İsa'nın doğumu
 B. İsa'nın çarmıha gerilmesi
 C. İsa'nın çarmıhtan indirilişi
 D. Ölü İsa'nın Meryem'in kucağında gösterilmesi
 E. Son Akşam Yemeği
7. Gotik kiliseler oldukça yüksek ve büyüktürler. Yükseklikleri belki de bugünün çok katlı gökdelenleriyle karşılaştırılabilir. Kentlerin çok katlı apartmanları gökdelen adını almıştır. Ortaçağ'da Avrupa'da yüksek ve büyük kiliseler aşağıdakilerden hangi adı almıştır?
 A. Şapel
 B. Katedral
 C. Plaza
 D. Rezidans
 E. AVM
8. Fransa'daki Reims ve Amiens katedralleri süsleme, plan tipi, malzeme ve teknik özellikleri açısından benzer özellikler taşır. Bu iki yapı Ortaçağ Avrupa sanatının önemli örnekleridir. Sözü edilen eserler hangi sanat döneminde yapılmışlardır?
 A. Roma sanatı
 B. Barok sanatı
 C. Roman sanatı
 D. Bizans sanatı
 E. Gotik sanatı

B. Aşağıdaki soruların yanıtlarını defterinize yazınız.

1. Roma sanatının genel özellikleri nelerdir? Belirtiniz.
2. Roman ve Gotik mimarisinin farklılıkları nelerdir? Açıklayınız.
3. Rönesans resminin genel özellikleri, ressamın adları ve eserleri nelerdir? Örnekler veriniz.
4. Barok resim sanatçıları ve eserleri nelerdir? Örnek veriniz.
5. Barok heykel sanatçıları ve eserleri nelerdir? Örnek veriniz.
6. Barok mimarisinin genel özellikleri nelerdir? Açıklayınız.
7. Neoklasisizm ne zaman, hangi akıma tepki olarak ortaya çıkmıştır? Açıklayınız.
8. Romantizm sanatçıları ve eserleri nelerdir? Örnekler veriniz.
9. Realizmin genel özellikleri nelerdir? Açıklayınız.
10. Empresyonizmin genel özellikleri nelerdir? Açıklayınız.
11. Kübizmin önemli temsilcileri ve önemli eserleri nelerdir? Açıklayınız.
12. Sürrealizmin genel özellikleri nelerdir? Belirtiniz.

C. Rönesans Dönemi'ne ait aşağıdaki eserler hangi sanatçılara aittir? Altlarındaki noktalı alanlara yazınız.

Dört Havari

.....

Tempietto Kilisesi

.....

Mona Lisa

.....

Gattamelata Atlı Heykeli

.....

Ç. Barok Dönem'e ait aşağıdaki eserler hangi sanatçılara aittir? Altlarındaki noktalı alanlara yazınız.

Gece Devriyesi

.....

İnci Küpeli Kız

.....

Dört İrmak Çeşmesi

.....

Saint Ivo Kilisesi

.....

D. Aşağıda XVIII. yüzyıl ve sonrası sanat akımlarından bazılarının genel özellikleri verilmiştir. Verilen özellikler hangi sanat akımlarına aittir? Sanat akımının numarasını özelliklerin verildiği kutucuğa yazarak gösteriniz.

.....	Akımın en önemli temsilcisi Henri Matisse'dir. Şok etkisi yaratan çarpıcı renkleri boya tüpünden çıktığı gibi kullanmıştır. Vahşi hayvan anlamına gelen "fov" terimi akıma ad vermiştir.	Neoklasizizm	1
.....	Bu akımın temsilcileri gerçeği olduğu gibi yansıtmıştır. Gustave Courbert, Hanore Daumier bu akımın temsilcilerindedir.	Realizm	2
.....	Canova'nın yaptığı Pauline Borghese heykelleri akımın önemli örnekleridir. Heykelerde, mimaride ve resim sanatında klasik sanat formları yeni bir yorumla kullanılmıştır.	Fovizm	3
.....	Bu akım fütürizme tepki olarak ortaya çıkmıştır. Akıma ait eserlerde düş dünyasının gizemli görüntüleri yansıtılmıştır. Giorgio de Chirico bu akımı benimseyen en önemli sanatçılarıdır.	Op Art	4
.....		Metafizik	5

E. Aşağıda verilen XVIII. yüzyıl ve sonrası sanat akımlarını temsilcileri ile eşleştiriniz.

Romantizm	Salvador Dali
Kübizm	Umberto Boccioni
Empresyonizm	Pablo Picasso
Sürrealizm	Roy Lichtenstein
Ekspresyonizm	Dan Flavin
Fütürizm	Francisco Goya
Pop Art	Edward Munch
	Claude Monet

F. Aşağıdaki cümlelerden doğru olanların önüne “D”, yanlış olanların önüne “Y” harfi yazınız.

- (...) 1. Sivri kemer Roman sanatının en vazgeçilmez unsurudur.
- (...) 2. Pisa Katedrali İtalya'dadır.
- (...) 3. Roman ve Gotik sanatlarının oluşumunda skolastik felsefe etkili olmuştur.
- (...) 4. Pazzi Şapeli'nin mimarı Leon Battista Alberti'dir.
- (...) 5. Pieta adlı heykel Michelangelo'nun önemli eserlerindedir.
- (...) 6. Mona Lisa adlı tablo, Giotto'nun en önemli eseridir.
- (...) 7. Bramante, Rönesans Dönemi'nde mimari alanda çalışmalar yürüten önemli sanatçılarından.
- (...) 8. Antik döneme yeniden bir dönüş sayılan Neoklasist akımdan sonra, belirli kalıplar ve kurallardan yorulan Avrupa sanatının kendine yeni bir çözüm yolu aramasıyla ortaya çıkan sanat akımına Realizm denir.
- (...) 9. Edouard Manet, realizmin en önemli temsilcisidir.
- (...) 10. “Ağlayan Kadın, Herkes İçin Barış ve Guernica” Pablo Picasso'nun eserleridir.

Öz Değerlendirme Formu

“Avrupa Sanatı” ünitesinin sonunda neleri, ne kadar öğrendiğinizi anlamak için kendinizi değerlendirebilirsiniz. Aşağıdaki ölçütlerden size uygun olanı işaretleyiniz.

Ölçütler	Dereceler		
	Yapabiliyorum.	Kısmen yapabiliyorum.	Yapamıyorum.
1. Roman ve Gotik sanatının ortaya çıktığı dönemin sahip olduğu özellikleri açıklayabilirim. Bu dönem ile skolastik felsefe arasında ilişki kurabilirim.			
2. Roman sanatının genel özelliklerinin neler olduğunu açıklayabilirim.			
3. Gotik sanatının genel özelliklerinin neler olduğunu açıklayabilirim.			
4. Avrupa'da Rönesans sanatının doğmasını hazırlayan sebeplerin neler olduğunu açıklayabilirim.			
5. Rönesans Dönemi sanat türlerinin Avrupa'daki temsilcilerini eserlerinden örnekler vererek açıklayabilirim.			
6. Barok sanatının genel özelliklerinin neler olduğunu açıklayabilirim.			
7. XVIII. yüzyıl ve sonrasında ortaya çıkan sanat akımlarının genel özelliklerinin neler olduğunu açıklayabilirim.			
8. XVIII. yüzyıl ve sonrasında ortaya çıkan sanat akımlarının temsilcilerini ve eserlerini örneklerle açıklayabilirim.			

Değerlendirme sonunda iki kez “Kısmen yapabiliyorum.” ya da bir kez “Yapamıyorum.” derecelerini işaretlediyseniz daha etkili bir öğrenme için bu konuları tekrar çalışmalısınız.

5. ÜNİTE

ORTA ASYA TÜRK SANATI

1. *HUN SANATI*
2. *GÖKTÜRK SANATI*
3. *UYGUR SANATI*

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. Orta Asya'daki ilk Türk devletleri hangileridir? Söyleyiniz.
2. Ünite de kullanılan görselleri inceleyiniz. İlk Türk devletlerinin sanatsal faaliyetlerinin hangi alanlarda yapıldığını açıklayınız.

Orta Asya ilk Türk devletleri ile ilgili hangi bilgilere sahipsiniz? Sınıf arkadaşlarımızla paylaşınız.

Türklerin ana yurdu Orta Asya'dır. Büyük Kadırgan (Kingan) dağlarından Baykal havzasına, Altay Dağları boyunca İdil havzası, Hazar Denizi havzası, Hindikuş, Pamir, Karakurum, Karanlık dağları ve Sarı Irmak arasında kalan bölgeye Orta Asya denilmektedir.

Ders İçi Etkinlik

Orta Asya ilk Türk devletlerinin kuruldukları bölgenin özellikleri ve yaşam tarzlarıyla ilgili aşağıda verilen metni okuyunuz. Bu metinden yararlanarak verilen soruları defterinize cevaplayınız.

Orta Asya'nın Yeryüzü Şekilleri ve İklimi

Geniş bozkırların ve çöllerin bulunduğu bir bölgedir Orta Asya. Bölgenin en önemli dağları Altay, Ötüken ve Sayan'dır. Bölgede Ceyhun (Amuderya), Seyhun (Siriderya), Orhun, Selenga ve İrtiş ırmakları bulunur.

Orta Asya'nın kuzeyi iğne yapraklı ağaçlardan oluşan **tayga** ormanlarıyla kaplıdır. Tayga ormanlarını bozkır kuşağı takip eder. Altay ve Sayan dağları ile kesilen bozkır kuşağı, bu dağların doğu ve batısında tekrar meydana çıkar. Bu şeridin güneyinde uzanan kumlu bozkırlar ise yer yer çöllerle kaplıdır.

Bozkırlarda tayga ormanlarının yerini, ilkbaharda hızla yeşeren ve çiçeklenen, fakat kısa sürede kuruyan otlar alır. Ağaçlar küçülür ve seyrekleşir. Ortalama 1500 m rakımlı yüksek bozkır yaylalarının tipik hayvanı, sürüler hâlinde beslenen kuyruklu ve kuyruksuz koyundur. Atın ve bir görüğe göre de çift hörgüçlü devenin de vatanı bu bozkır alanlarıdır.

Ana yurttan sert bir kara iklimi hüküm sürer. Kışlar dondurucu ve fırtınalı, yazlar ise kavurucu sıcaklarla kurak geçer. Yağışlar yetersiz olup metrekaresine düşen yağış miktarı 550 kilogram civarındadır. Yazın ara sıra gelen şiddetli sağanak yağışlar bile kuraklığı gideremez. Sıcak kuru kara rüzgârları, bazen fırtınaya dönüşür ve etrafı toz duman içinde bırakır.

Ana yurdun gerek çevre gerekse iklim şartları, tarıma yeteri kadar imkân tanımaz. Başlıca geçim kaynağı hayvancılıktır. Fakat kışın sık sık görülen kar fırtınaları, hem insanlar hem de hayvanlar için felaketler getirir ve hayatı son derece güçleştirir.

Orta Asya'nın sahip olduğu bu özellikler Türklerin yarı göçebe bir yaşam biçimini benimsemelerine neden olmuştur. Yazlık ve kışlık olarak farklı merkezlerde yaşam sürdüren Türkler ilkbaharda yola çıkarak yer değişiklikleri yapmışlardır.

1. Orta Asya ilk Türk devletlerinin bahsedilen coğrafyadaki yaşam biçimleri sanatlarını nasıl etkilemiş olabilir?
2. Orta Asya ilk Türk devletlerinde hangi sanatın gelişmesi beklenebilir? Neden?

Türklerin Orta Asya'da kurdukları en önemli devletler Hun, Göktürk ve Uygur devletleridir. Bu devletler, Orta Asya Türk kültür ve sanatının ortaya konulmasında büyük paya sahiptir.

Sanatın oluşması ve gelişmesinde yaşanan doğal çevre, toplumların kültürel yapıları, dinî inançları ve ekonomik etkinlikleri önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle Orta Asya'daki Türk devletlerinin sanatlarına bu açıardan bakmak gerekir.

1. HUN SANATI

Tarihte bilinen ilk Türk devleti Büyük Hun Devleti'dir. MÖ 220 - MS 216 yıllarında egemenlik süren Hun Devleti'nin başkenti Ötüken'dir.

Orhun ve Selenga ırmakları ile Ötüken çevresinde yaşayan Hunların en güçlü oldukları dönem Mete Han zamanıdır (MÖ 209 - 174). Hun Devleti, MÖ 48'de Kuzey ve Güney olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Çin baskısı sonucunda, önce Kuzey Hunların (MÖ 158), sonra Güney Hunların (MS 216) siyasal tarihleri sona ermiştir.

Hunların en önemli yerleşim merkezleri Altay Dağları eteklerindeki Pazırık Vadisi, bugünkü Moğolistan'da bulunan Noin Ula ve Kazakistan'ın Alma Ata kenti yakınlarındaki Esik'tir.

Yapılan çeşitli kazılar sonucunda bu merkezlerde birçok sanat eseri ortaya çıkarılmıştır.

Mimari

Hunların yarı göçebe yaşam biçimi çadır sanatının, ölümden sonraki yaşama ait dinî inanışları ise kurganların gelişmesini sağlamıştır.

Pazırık ve Noin Ula kurganları ile Esik Kurganı Hun Dönemi'nin en önemli kurganları arasında sayılabilir. Pazırık kurganları (Çizim 5.1) 1929 yılında, Rus arkeologlar Rudenko ve Gryazinov tarafından bulunmuştur.

Çizim 5.1: Pazarık Kurganı'nın kesiti

Fotoğraf 5.1: Pazarık kurganlarından çıkarılan bir belleme örneğinden ayrıntı, Hermitage Müzesi, St Petersburg, Rusya

Bu kurganların içinden at koşum takımları, keçeden yapılmış **bellemeler (eyer örtüsü)** (Fotoğraf 5.1), geyik başı biçiminde maske, kemer, toka gibi çok sayıda eşya çıkarılmıştır.

Noin Ula kurganları 1923 - 1926 yılları arasında, arkeolog Radloff başkanlığındaki bir kazı heyeti tarafından bulunmuştur.

Esik Kurganı ise 1969 - 1970 yıllarında, ünlü Kazak - Türk arkeoloğu Kemal Akişev tarafından yapılan arkeolojik kazılar sonucunda ortaya çıkarılmıştır. Alma Ata kentinin yakınlarında, Isık Gölü kıyısında bulunan bu mezar, genç prens cesedinin üzerinde bulunan altın zırhla birlikte ortaya çıkarılan çok sayıda altın sanat eseri nedeniyle bilim dünyasında yankılar uyandırmıştır.

Fotoğraf 5.2: Esik Kurganı'ndan çıkarılan Altın Elbise, rekonstrüksiyon, Tarih Müzesi, Moğolistan

Ders Dışı Etkinlik

Orta Asya'da yapılan arkeolojik çalışmalar ile ilgili bilgiler toplayınız. Topladığınız bilgilerle bir sunu hazırlayınız.

Esik Kurganı'ndan ortaya çıkarılan en önemli buluntu (Fotoğraf 5.2), bir Türk prensine ait olduğu sanılan zırhlı bir cesettir. Prens üzerinde sağdan sola doğru kapalı, "V" yakalı kısa bir kaftan vardır. Kaftanın altında dar bir binici pantolonu ile kısa, yumuşak çizmeleler dikkati çekmektedir. Belindeki altın levhalarla kaplı kemerine de kını ve kabzası süslü bir bıçak asılmıştır. Başında altın levhalarla bezeli oldukça yüksek, sivri bir tepelik vardır.

Türk prensine ait **Altın Elbise** Orta Asya Türklerinin sanatı ile ilgili hangi ipuçlarını vermektedir? Söyleyiniz.

Çadır, Hun Dönemi'nin ve yerleşik düzene geçinceye değin bütün Türk topluluklarının yaşam biçimi olmuştur.

Çadır, özellikle bozkır bölgelerinde hayvancılıkla geçinen, yaylak ve kışlak arasında gidip gelen yarı yerleşik Türk topluluklarının günümüze değin kullanılagelmiştir.

Çadır sanatı, gerek biçimleri gerek üzerindeki işlemleri ile Türk İslam mezar yapılarını etkilemiştir. Büyük Selçuklular Dönemi'ne tarihlenen Radkan ve Kışmar kümbetleri, Orta Asya Türk çadırları örnek alınarak yapılmıştır.

Hunların diğer bir yerleşim yeri olan Ulan Ude'de yapılan kazılarda birçok Hun evi ortaya çıkarılmıştır. Bu evlerin altında sıcak hava ve dumanın geçtiği ısıtma boruları vardır. **Hypocauste (hipokaust)** adı verilen bu ısıtma sistemini Romalılar da kullanmıştır.

Çadır sanatının Türk mimari ve süsleme sanatına etkilerini aşağıdaki metinden yararlanarak açıklayınız.

Türk Çadır Sanatı

Türklerin en eski barınağı "çadır", yarı göçebe yaşam tarzının ögesidir. Onlara taşınabilir konut denilebilir. Yuvarlak gövdeleri ile silindirik türbeleri andırırlar. Tepe noktasından gövdeye kadar olan üst örtü konik bir çatıya benzer. Dıştan konik çatı Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçukluların mezar yapılarından kümbetlerde kullanılmıştır. Çadırda doğuya açılan kapı, içte ve dışta kullanılan süsleme işleri Türk İslam sanatının ilk yapılarını etkilemiştir.

Bozkır kültürü mensubu Türkler, kolaylıkla taşınabilen yuvarlak gövdeli çadırları uçsuz bucaksız bozkırlarda, konaklamayı arzu ettikleri herhangi bir bölgede rahatlıkla kurmaktaydılar.

Resim Sanatı

Hun Dönemi'ne ilişkin resimler kaya ve mağara duvarlarında, çeşitli halılarda ve bellemelerde yer alır. Kaya ve mağara duvarlarındakiler ya boyanmış ya da çizilmiştir.

Halılara ve Türk düğümü ile dokunmuş bellemelere çeşitli motifler applike edilmiştir. Hunlara ait tüm bu eserlerde çeşitli hayvan mücadeleleri (Fotoğraf 5.3, 5.4), geyik figürleri, kaplumbağalar, balıklar, grifonlar ve az da olsa insan başları betimlenmiştir.

Fotoğraf 5.3: Keçe üzerine applike edilmiş bir hayvan mücadelesi motifi, Hermitage Müzesi, St Petersburg, Rusya

Fotoğraf 5.4: Hayvan mücadelesi işlenmiş bir belleme, Hermitage Müzesi, St Petersburg, Rusya

Küçük El Sanatları

Türk halı sanatının ve dünya halılarının bilinen en erken tarihli örneği, Altaylardaki 5. Pazırık Kurganı'nda bulunduğu için **Pazırık Halısı** olarak adlandırılan halıdır. Pazırık halısı 1,89 x 2 m boyutunda olup Gördes (Türk) düğümüyle dokunmuştur.

Fotoğraf 5.5: Pazırık halısından detay, Hermitage Müzesi, St Petersburg, Rusya

Pazırık kurganlarından çıkarılan keçeden yapılmış ve üzeri applike olarak işlenmiş eyer örtüleri, Türk işleme sanatının bilinen ilk örnekleri olması bakımından oldukça önemlidir. Bu eserler üzerinde çeşitli hayvan mücadeleleri ve hayvan figürleri görülmektedir. Kurganlarda yapılan kazılarda ayrıca deri, kumaş, yün veya keçeden giysiler de bulunmuştur. İç giyilen gömlekler, keçe veya deriden bot ve çizmeler (Fotoğraf 5.6), yün çoraplar, kulakları kapatan başlıklar gibi giysiler bozkırın soğuk iklimine ve yaşamına uygundur.

Orta Asya Türk topluluklarının ortaya koydukları küçük el sanatlarında bir üslup birliği görülmektedir. **Hayvan üslubu** diye adlandırılan bu üslupta keçi, kurt, at, kaplan, geyik ve kuşlar tek tek ya da grup hâlinde birbirleriyle mücadele ederken gösterilmiştir. Hayvan üslubu, Hunlarla başlamış ve Göktürklerle birlikte tüm Orta Asya'da yaygın olarak varlığını sürdürmüştür.

Hunlar, Orta Asya bozkırlarında hayvanlarla iç içe bir yaşam sürdürmüşlerdir. Bundan dolayı da günlük kullanım eşyalarında, mezarlarda ele geçen çeşitli eserlerde görüldüğü gibi başta at olmak üzere çeşitli hayvan betimlemelerine (Fotoğraf 5.7) geniş yer vermişlerdir. Dokumalarında, silahlarında, koşum takımlarında, kap kacaklarında at figürleri yaygın biçimde kullanılmıştır. Bunların yanı sıra grifon, yırtıcı hayvan, geyik, koyun gibi hayvanların birbiriyle mücadeleleri başlıca sevilen konulardır. Pazırık kurganlarında bulunan mumyalanmış cesedin vücudundaki dövmeler arasında hayvan figürlerine yer verilmiş olması da bu üslubun ne kadar yaygın olduğunu göstermektedir.

Hun ve Göktürklerle gelişen, İslamiyetten sonraki Türk sanatında da etkisini gösteren hayvan üslubu, erken dönem Türk sanatının en önemli sanat üslubudur. Daha sonraları bitkisel üslubun geliştiği bilinse de bu üslup hiçbir zaman hayvan üslubu kadar yaygınlaşmamıştır.

Fotoğraf 5.7: Hun maden sanatından iki örnek, Hermitage Müzesi, St Petersburg, Rusya

Ders İçi Etkinlik

Hunlara ait aşağıdaki keçe üzerine yapılmış applikayı inceleyiniz. Applike üzerinde neler gördüğünüzü anlatınız.

2. GÖKTÜRK SANATI

Göktürk Devleti'ne ait aşağıdaki haritayı inceleyiniz. Haritadan yararlanarak devletin ulaştığı sınırları söyleyiniz.

Orta Asya'da siyasal ve kültürel yönden önemli bir Türk devleti kuran Göktürkler (552 - 744), yaklaşık yüz doksan iki yıl hükümdarlıklarını sürdürmüşlerdir. Hunları yenerek Çin'den Bizans'a değin uzanan Göktürkler, Orta Asya'daki toplulukları bir çatı altında toplayan ilk Türk devletidir.

Göktürk Devleti'nin merkezi, Altay Dağları'nın doğusunda, Orhun Nehri vadisinde bulunan Ötüken'dir.

Göktürkler de Hunlarda olduğu gibi yarı göçebe yaşam biçimlerine ve dinî inanışlarına (Şamanizm ve Gök Tanrı inancı) uygun sanat etkinlikleri (bozkır sanatı) göstermişlerdir. Ayrıca ilk yazılı belgeleri bırakmaları bakımından da Türk tarihinde ayrı bir yere sahip olmuşlardır.

Mimari

Göktürklerde de ölümden sonra yaşamın devamına olan dinî inanç Kudirge, Göl Bulak, Isık Göl, Tuyahta gibi bölgelerde kurganların yapımına neden olmuştur.

Çadırların konut olarak kullanımını Göktürkler Dönemi'nde de sürmüştür. Ancak bu dönemde mimaride değişik türler de ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki, yer üstünde yapılmış, bazen tapınak olarak da anılan ama aslında ölen önemli bir kişinin anısına yapılmış anıt mezarlardır.

Çin mimarisinde de benzerleri görülen bu mimari düzenlemelerin en ünlüleri Orhun Irmağı kıyılarında bulunan Kül Tigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk anıt mezarlarıdır.

Yapılan kazı ve araştırmalar, bu üç mezar anıtının benzer bir plana sahip olduğunu göstermektedir. Bunlar duvarlarla çevrili bir dikdörtgen alan içindeki, tören yolu, bu yol üzerinde, ölen kişinin yaptıklarından ve devletin durumundan söz eden anıt, yolun iki yanında çeşitli heykeller ve ortada bir sunaktan oluşmuştur.

Orhun Yazıtları: Göktürkler Dönemi'nin, Türk sanat ve kültür tarihi için en önemli yanlarından biri de onların bıraktığı bol miktarda yazılı anıtın günümüze gelebilmesidir. Bu anıtlar, Türk adının geçtiği ilk Türkçe metinler ve taşa yazılmış ilk Türk tarihi olmaları açısından önemlidir. Ayrıca anıtlar, üzerlerindeki ejder figürü kabartmaları, dağ keçisi figür damgası ve kaplumbağa heykeli kaideleri bakımından birer sanat eseridir.

Orhun Anıtları'nın en ünlüleri, Baykal Gölü çevresinde Orhun Irmağı kıyısında bulunan Vezir Tonyukuk, Kül Tigin ve Bilge Kağan anıtlarıdır.

Danimarkalı bilim adamı Wilhelm Thomsen (Vilhelm Tomsen), 1899 yılında anıtlar üzerinde sık sık yinelenen **Tengri, Türk ve Kül Tigin** sözcüklerinden yola çıkarak Orhun Anıtları'nı ilk kez okumuştur.

Ders Dışı Etkinlik

Vezir Tonyukuk, Kül Tigin ve Bilge Kağan'ın Göktürk Devleti için önemini araştırınız. Orhun Anıtları'nın bu kişilere ait olmasının nedenini söyleyiniz.

Kül Tigin Anıtı: 732 yılında, Kül Tigin adına ağabeyi Bilge Kağan tarafından diktirilmiştir.

Kalker taşından yapılan anıtın tepesi, bir kemer oluşturacak biçimde düzenlenmiştir ve üzerinde ejderha figürü kabartmaları bulunmaktadır. Anıtın batı yüzüne Çince bir metin (Fotoğraf 5.8), diğer yüzlerine ise oldukça düzgün Türkçe metinler kazınmıştır.

Bilge Kağan Anıtı: Kül Tigin Anıtı'nın 1 km kadar güneyinde bulunan Bilge Kağan Anıtı, 735 yılında dikilmiştir. Günümüze oldukça harap bir durumda gelen anıtın yazıları da okunamayacak derecede siliktir. Çince yazıların üzerine Türkçe açıklamaları yazılmıştır.

Tonyukuk Anıtı: Bilge Kağan'ın veziri Tonyukuk'un yapmış olduğu hizmetleri belirten anıt, 720 - 725 yıllarında vezirin kendisi tarafından diktirilmiştir.

İki ayrı dikili taştan (Fotoğraf 5.9) oluşan dikdörtgen biçimindeki anıtın ilkinde 35, ikincisinde 27 satır yazı bulunmaktadır.

Fotoğraf 5.8: Kül Tigin Anıtı'nın batı yüzü, Karakurum

Fotoğraf 5.9: Tonyukuk Anıtı, Karakurum

Heykel Sanatı

Hunlardan sonra heykel sanatındaki ilk önemli gelişmeler, Göktürkler Dönemi yontularında izlenebilir. Bu dönemde özellikle Türk **ikonografisinin** özelliklerini taşıyan gerçekçi anlayışa yakın üslupla yontulmuş heykeller dikkati çeker. Bunlar Türklerin fiziksel özelliklerini ve giyim tarzını (başlıklı kaftan, pantolon, kemer, çizme vb.) yansıtan örneklerdir. Heykellerin çoğu, bir elleriyle silahını, öbür elleriyle güç ve hükümdarlık sembolü olan bir kadeh, kül kabı vb. şeyleri tutarken betimlenmiştir.

Fotoğraf 5.10: Kül Tigin heykelinin baş kısmı, Ulan Bator Müzesi, Moğolistan

Göktürk heykellerinin çoğu Kül Tigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk mezar anıtlarının çevresinde yapılan kazılar sonucu ortaya çıkarılmıştır. Bu heykellerin en ünlü örneklerinden biri, Kül Tigin heykelinin baş kısmıdır. Mermerden yapılmış bu heykelde baş tam cepheden verilmiştir. Yüz hatlarına kuvvetli bir ifade verilmek istendiği, konturların da oldukça yumuşak olduğu görülmektedir. Baştaki tacın üzerine güç sembolü olan bir kartal figürü yerleştirilmiştir (Fotoğraf 5.10). Diğer heykel örnekleri arasında **balballar** önemli yer tutar. Balbal, Orta Asya Türk sanatında, öldürülen her düşman için dikilen kabartmalı taşlara verilen addır.

Soylu kişi veya hükümdarların mezarlarına ya da anıtlarına dikilen ve çoğu kez biçimlendirilmemiş veya çok az işlenmiş taşlardan oluşan balballar, ölen kişiye öteki dünyada hizmet edeceğine inanılan düşmanları temsil etmeleri bakımından ilgi çekici eserlerdir.

Balballar (Fotoğraf 5.11); elbiseleri, kemerleri, başlıkları, silahları, saçları ve bıyıkları ile başlı başına birer portre heykel özelliğindedir.

Fotoğraf 5.11: Balasagun yakınlarında bulunan balbal örnekleri

Diğer heykel örnekleri arasında Kül Tigin'in kendisinin, eşinin ve Bilge Kağan'ın heykel parçaları (Fotoğraf 5.12) ile başı kırılmış birçok heykel gövdesi sayılabilir.

Göktürk sanatında kabartmalar da dikkat çeker. Kül Tigin ve Bilge Kağan anıtlarındaki ejderha figürü kabartmaları, Kül Tigin'in tacındaki kartal figürü kabartması, Kara Göl Anıtı'ndaki saçları ejderha biçiminde insan yüzü kabartmaları ilginç örneklerdir.

Küçük El Sanatları

Göktürlere ait birçok kurganda yapılan kazılarda, dokumalar ve çeşitli madeni eserler, seramik örnekleri bulunmuştur.

Moğolistan'ın başkenti Ulanbatur'un 100 km güneybatısında 2012'de yapılan kazılarda ortaya çıkan mezar buluntularından Turkuaz rengine boyanmış minyatür asker ve grifon heykelcikleri oldukça ilgi çekmektedir.

Bilge Kağan Mezar Anıtı çevresinde yapılan kazılarda ünlü Bilge Kağan Hazinesi ortaya çıkarılmıştır.

Fotoğraf 5.12: Bilge Kağan'ın kumandanlık heykelinin gövdesi, Karakorum

Ders İçi Etkinlik

Aşağıdaki ve konu anlatımındaki resim ve bilgilerden yararlanarak Göktürk Dönemi sanatının özelliklerini defterinize yazınız.

Altından yapılmış kulplu sürahi örnekleri

Av sahnesi işlenmiş eyer kayışı

Taştan yontma heykel

3. UYGUR SANATI

Uygurlara ait yandaki keselerle annelerimizin, anneannelerimizin çeyiz sandıklarındaki para keseleri arasında sizce bir benzerlik var mıdır? Söyleyiniz.

Göktürk egemenliğinin sona ermesiyle birlikte Uygurlar, Orta Asya'da yeni bir Türk devleti kurmuşlardır (745 - 1226). Çin kaynaklarına göre bugünkü Moğolistan'da, Selenga Nehri'nin doğusundan başlayarak Aral Gölü kıyılarına kadar uzanan alana yerleşen Uygurların merkezi Karabalgasun kentidir.

Uygur sanatının temeli, eski Türk inançları ve yaşam tarzıyla Budizm ve Manihaizm dinlerinin getirdiği yeni düzen üzerine kurulmuştur. Bu yeni düzenle birlikte diğer sanat çevrelerinden farklı özellikler gösteren bir Uygur sanatı ortaya çıkmıştır.

Uygurlarla birlikte Türk sanatı ilk kez yerleşik bir sanat olma niteliğini kazanmıştır. Bu dönemde geliştirilen sanat ve mimarlık öğeleri, İslamiyetten sonraki Türk sanatına etkide bulunmuştur.

Mimari

Uygurlar, yerleşik yaşama geçtikleri için değişik türde birçok mimari eser ortaya koymuşlardır. Dinlerinin etkisiyle tapınaklar yapmışlardır (Fotoğraf 5.13). Uygur tapınaklarında genellikle bir iç avlu etrafında düzenlenmiş bölümler bulunur. Avlunun ortasında tapınağın adandığı ilahın heykeli ve bu ilahla ilgili resimlerin bulunduğu kutsal bölüm yer alır.

Uygur tapınaklarının en önemlileri arasında Hoço Beta Tapınağı, Murtuk A Mabedi, Yar Hoto'daki Ana Tapınak, Hoço'daki A ve P tapınakları sayılabilir.

Uygurlar zamanında bağımsız tapınaklardan başka, kayalara oyulmuş tapınaklar da yapılmıştır. Bezeklik tapınakları, Murtuk Vadisi'nde, Kızıl Dağ'da kayalara oyulmuş kırk tapınaktan oluşmaktadır.

Uygurlar Dönemi, kentçilik açısından önemli bir dönemdir. Doğu Türkistan'ın Uygurlar Dönemi'ndeki önemli kentleri ve sanat merkezleri şunlardır: Baykal, Beş Balık, Koço, Turfan, Karabalgasun, Karaşar, Yar Hoto, Hoço, Murtuk, Toyuk, Bezeklik, Sorçuk, Kızıl, Niya, Ordu Balık.

Fotoğraf 5.13: Alev Dağı eteklerindeki kubbeli Uygur tapınakları, Turfan

Uygur kentlerinde sivil ve askerî mimari iç içe girmiştir. Bu kentler, surlar ve kulelerle çevrili yaşama alanlarından oluşmuştur. Dörtgen plandaki kentte dört yönden gelen yollar, genellikle hükümdarın köşk veya çadırının bulunduğu yerde kesişmiştir.

Uygur yapılarında kubbe ve tonoz, üst örtü olarak görülmektedir. Yapılarda balçık, tuğla, az da olsa taş; süslemelerde ahşap ve alçı malzeme kullanılmıştır.

Stupalar, kubbeli Uygur tapınaklarıdır. Bu tapınaklarda, kubbeye geçişte bazen **tromp** bazen de üçgen biçimli öğeler kullanılmıştır. Üçgen biçimli geçişler daha sonra Anadolu Selçuklu ve Osmanlı mimarisinde **Türk üçgeni** olarak adlandırılan geçiş sisteminin ilk örnekleridir.

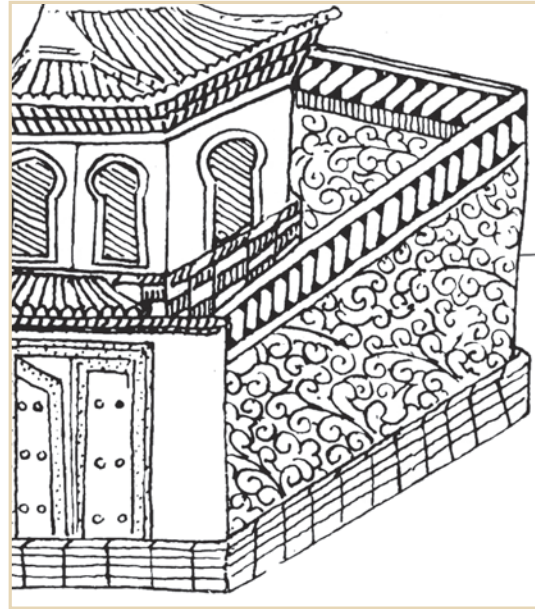
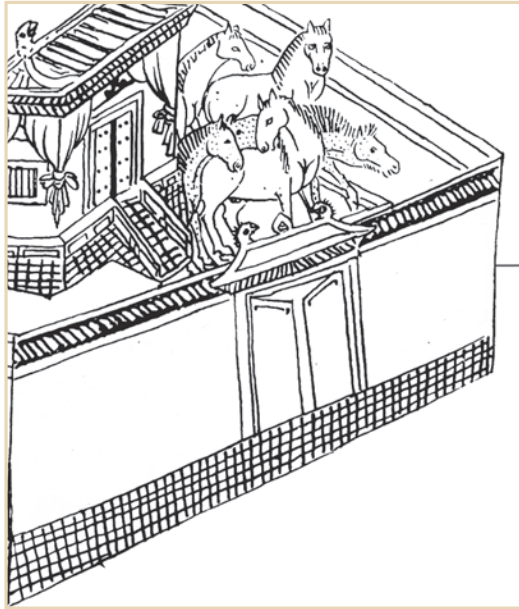
Hoço kentinin surları dışında, kuzeydoğu tarafında bulunan ve Koş Gumbaz olarak adlandırılan yapılar, Uygur kubbeli mezar anıtlarının en güzel örnekleridir.

Uygurlarda sivil mimarinin en önemli ürünleri saraylar ve evlerdir. Hoço'da ortaya çıkarılmış hükümdar sarayı aynı zamanda çift sıra surla çevrili bir kaledir. Saraydaki mekânların bazıları kubbe, bazıları ise düz çatı ile örtülmüştür.

Ders İçi Etkinlik

Aşağıda Uygurların evlerini gösteren iki temsili resim verilmiştir. Resimleri inceleyerek Uygur evlerinin sahip olduğu özellikleri yazınız.

Yapılan kazılar sonucu ortaya çıkarılan Uygur evleri, genellikle etrafı duvarla çevrili bir avlu içinde yer alır ve tek katlıdır. Evler, yerden yarım metre yüksekte, tuğladan bir kaide üzerine yapılmıştır. Evlere yuvarlak kemerli, merdivenli bir kapıdan girilir. Pencereler kemerlidir ve Uygur evlerinin üzeri kiremit çatı ile örtülüdür. Odalarda ise renkli döşemeler ve halılar vardır.

Heykel Sanatı

Uygur heykel sanatının kökeni balballarda aranmalıdır. Heykeller mermer, alçı, taş, toprak, ahşap gibi malzemelerden yontularak ya da kalıba dökülerek yapılmıştır. Uygur heykellerinden günümüze çok az örnek gelmiştir. Ele geçen örnekler, o zamana değin görülmeyen gerçekçi anlayışla yapılan özgün bir heykel sanatını ortaya koyar.

Fotoğraf 5.14: Diz çökmüş adam heykeli, 47 cm, Kızıl

Kızıl'da bulunan, pişmiş topraktan diz çökmüş adam heykeli en tanınmış heykellerden biridir (Fotoğraf 5.14). Sırtında yük taşıyan oturan adam heykelinde son derece realist bir yüz ifadesi vardır. Heykelin boyalı oluşu o güne değin görülmeyen ayrı bir özelliktir, Mısırlıların **halk tipi heykel** örneklerine benzer.

Sorçuk'ta bulunan at başı heykeli de Uygur heykel sanatının önemli bir örneğidir. Bu heykelin kalıptan alçıya alınmış kabarmış yelesi ile şiddet ifade eden bir görünümü vardır (Fotoğraf 5.15). Yelesi ile perçemlerindeki kalın çizgilerle at başı heykeli, değişik ve özgün bir örnektir.

Ders Dışı Etkinlik

Mısır heykel sanatının **halk tipi heykel** örneklerini inceleyiniz. Kızıl'da bulunan diz çökmüş adam heykeliyle benzer ve farklı yönlerini tespit ediniz.

Fotoğraf 5.15: At başı heykeli, 27 cm, Sorçuk

Resim Sanatı

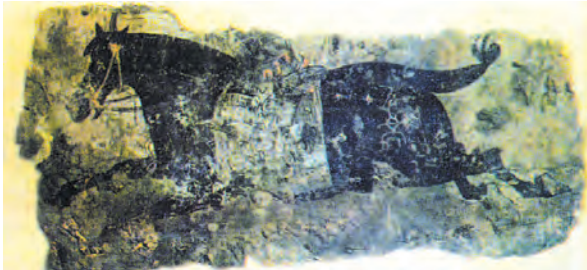
Orta Asya Türk resminin en önemli temsilcileri Uygur Türkleridir. Uygurlar, tapınakları süslemek için duvar resimleri, Manihaist kitapları süslemek için minyatürler yapmışlardır. Uygur fresko ve minyatürlerinde konu olarak Buda ve Mani'nin yaşamıyla ilgili sahnelerin yanı sıra vakıf yapanlar, müzisyenler, kâtipler ve dindarlar da işlenmiştir.

Uygur resim ve minyatürlerindeki kompozisyonların en büyük özelliği, figürlerin simetrik bir düzen içerisinde sıralanmış olmasıdır. Bunlarda çoğunlukla koyu mavi ve kırmızı başta olmak üzere parlak renklere yer verilmiştir. Ayrıca heykel ve resimdeki realist anlayış, minyatürlerdeki figürlerin portre özelliğini kazanmalarını sağlamıştır.

Uygurların en önemli freskoları Bezeklik (Fotoğraf 5.16), Sorçuk, Hoço ve Turfan'da bulunmuştur. Hoço'da bulunan koşan at freskosu oldukça realisttir (Fotoğraf 5.17). Üslup özellikleri açısından oldukça ileri seviyededir.¹

Fotoğraf 5.16: Bir Uygur freskosu, Bezeklik

Fotoğraf 5.17: Koşan at freskosu, Hoço

Uygur minyatürleri, Türk - İslam minyatür sanatının kaynağını oluşturmuştur.

Uygur sanatına ait eserlerin büyük bir çoğunluğu bugün Berlin Dahlem Müzesi Turfan Odası, Yeni Delhi Müzesi Bezeklik Odası ve Hermitage (Ermitaj) Müzesinde sergilenmektedir.

Günümüzden binlerce yıl öncesinde yapılmış olan Uygurlara ait **at başı heykeli ve koşan at freskosu** teknik ve üslup özellikleri açısından nerdeyse günümüz örneklerine yakındır. Bu durumun nedeni neler olabilir? Söyleyiniz.

¹ Dünya üzerinde yaşamış her uygarlık kültürel etkinliklerini en yüksek düzeye taşımıştır. Her uygarlığın bir erken, bir yükseliş, bir de geç dönemi vardır. Yükseliş dönemleri, uygarlıkların sanatta en başarılı işlere imza attıkları dönem olmuştur.

A. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları yanıtlayınız.

1. I. İklim

II. Yeryüzü şekilleri

III. Yüz ölçümü

IV. Bitki örtüsü

Orta Asya bozkır sanatının oluşumunu yukarıdakilerden hangileri etkilemiştir?

A. I ve II

B. II ve III

C. I, II ve IV

D. II, III ve IV

E. III ve IV

2. Orta Asya'da Altay bölgesinde yapılan kazılarda kılıç ve bıçaklar, at koşum takımları, halı ve kilim parçaları bulunmuştur.

Yukarıda verilen bilgiye göre Altay bölgesinde yaşamış Türkler ile ilgili;

I. Madenleri işlemeyi bildikleri

II. Dokumacılığın geliştiği

III. Atı ehlileştirdikleri

yargılarından hangisine ya da hangilerine ulaşılabilir?

A. Yalnız I

B. Yalnız II

C. I ve II

D. II ve III

E. I, II ve III

3. Orta Asya ilk Türk devletlerinin küçük el sanatlarının üslubudur.

Verilen özellik hangi seçenekteki kavram ile ilgilidir?

A. Hayvan üslubu

B. Bitki motifi

C. İşleme sanatı

D. Maden tekniği

E. Heykel üslubu

4. Orta Asya heykel sanatının önemli örnekleri olan balballar ile ilgili aşağıdakilerden hangisi **yanlıştır**?

A. Soylu kişi veya hükümdarların mezarlarına dikilir.

B. Biçimlendirilmemiş ya da çok az işlenmiş taşlardan yapılır.

C. Ölen kişiye öbür dünyada hizmet edeceğine inanılan düşmanları temsil eder.

D. Portre heykelleridir.

E. Uygur tapınaklarında sıklıkla rastlanır.

5. Aşağıdakilerden hangisi Uygur evlerinin mimari özelliklerinden **değildir**?

A. Duvarlarla çevrili olması

B. Genellikle iki veya daha fazla katlı oluşu

C. Tuğla kaideler üzerine kurulması

D. Pencerelerinde kemerlerin bulunması

E. Çatılarının kiremit çatı ile örtülü olması

6. Hunlara ve Göktürklerle ait sanat eserleri, taşınabilir eserlerden oluşurken Uygurların sanat eserleri daha çok taşınmaz örneklerdir.

Orta Asya ilk Türk devletlerinin sanat anlayışında görülen bu farklılık hangisinin göstergesidir?

A. Devletlerin istilaya kapalı olduğunun

B. Ülke sınırlarının genişlediğinin

C. Devletlerin siyasi güçlerini kaybettiğinin

D. Göçebelikten yerleşik hayata geçildiğinin

E. Devletler arasında dinî farklılıkların görüldüğünün

B. Aşağıdaki soruların yanıtlarını defterinize yazınız.

1. Pazırık Halısı nerede bulunmuştur? Bu eser hakkında kısaca bilgi veriniz.
2. Balbalların Türk sanatındaki yerini belirtiniz.
3. Hun, Göktürk ve Uygurların yapılarının benzer ve farklı özellikleri nelerdir? Karşılaştırınız.
4. Toplum yaşayışlarının ve dinî inanışların sanat üzerindeki etkileri nelerdir? Açıklayınız.
5. Uygur resim ve minyatürlerindeki konu, kompozisyon ve renk anlayışı nasıldır? Belirtiniz.

C. Aşağıdaki cümlelerde yer alan boşlukları verilen sözcük ya da sözcük gruplarından uygun olanla tamamlayınız.

1. baş ve kanatları kartal, gövdesi aslan biçiminde olan mitolojik bir yaratıktır.
2. Göktürkler Dönemi'nin Türk sanat ve kültür tarihi için en önemli yazılı eserleri
3. Orta Asya ilk Türk devletlerindeki öldürülen her düşman için dikilen kabartmalı taşlardır.
4. Uygurlarla birlikte Türk sanatı ilk kez bir sanat olma özelliği kazanmıştır.
5. Biçim ve işlemleri ile sanatı, Türk İslam mezar yapılarının biçim ve süstelemelerini etkilemiştir.
6. Orta Asya ilk Türk devletlerinin ortaya koyduğu küçük el sanatlarında ortak olarak rastlanır.
7. Dünyanın bilinen en eski tarihli halısı ve Türk halı sanatının ilk örneği Halısı olarak adlandırılır.

Öz Değerlendirme Formu

“Orta Asya Türk Sanatı” ünitesinin sonunda neleri, ne kadar öğrendiğinizi anlamak için kendinizi değerlendirilebilirsiniz. Aşağıdaki ölçütlerden size uygun olanı işaretleyiniz.

Ölçütler	Dereceler		
	Yapabiliyorum.	Kısmen yapabiliyorum.	Yapamıyorum.
1. Orta Asya'da atlı, bozkır sanatının oluşmasında hangi faktörlerin etkili olduğunu açıklayabilirim.			
2. Orta Asya Türk kültürünün, hangi özelliklerinin sanat eserlerine yansıdığını örneklerle açıklayabilirim.			

Değerlendirme sonunda iki kez “Kısmen yapabiliyorum.” ya da bir kez “Yapamıyorum.” derecelerini işaretlediyseniz daha etkili bir öğrenme için bu konuları tekrar çalışmalısınız.

6. ÜNİTE

İSLAM VE TÜRK MİMARİSİ

1. DİNÎ MİMARİ

a. Mescit - Cami

b. Kümbet - Türbe

c. Minareler

2. SİVİL MİMARİ

a. Medreseler

b. Kervansaraylar - Hanlar - Ribatlar

c. Saraylar

ç. Hamamlar (Su Yapıları)

d. Hastaneler

3. KÜLLİYELER

4. ASKERÎ MİMARİ

5. TÜRK MİMARLARI

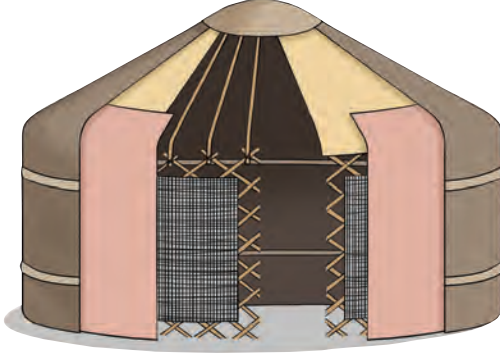
HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. Yakın çevrenizde bulunan bir camiye ziyaret ediniz. Ziyaretiniz sırasında camide hangi bölümlerin bulunduğunu not ediniz.
2. Yaşadığınız yerdeki sivil mimari örnekleri nelerdir? Bunlar hangi döneme aittir? Öğreniniz.
3. Külliyelerin İslam ve Türk sanatındaki yeri ile ilgili bir araştırma yapınız.
4. İslam ve Türk sanatındaki askerî mimari örneklerinden yaşadığınız yere en yakın olanı hangisidir? Öğreniniz. Bu yapının taşıdığı özellikler nelerdir? Araştırınız. Konu işlenirken araştırma sonuçlarınızı arkadaşlarınızla paylaşınız.
5. Mimar Sinan hakkında bir araştırma yapınız. Edindiğiniz bilgileri kullanarak Mimar Sinan'ın biyografisini hazırlayınız.

Orta Asya Sanatı Örneği

Bir Türk çadırının temsili çizimi

Türk İslam Sanatı Örneği

Hüdevend Hatun Kümbeti, Niğde

Görselleri verilen kültür varlıkları arasındaki benzerlikler nelerdir? Söleyiniz.

İslam ve Türk sanatı; İslam dininin ortaya çıkıp yayılmaya başlamasından günümüze kadar geçen sürede, İslam ülkelerinde oluşup gelişen tüm sanat dallarının ortak adıdır. Önce Arabistan'da doğan; daha sonra Mısır, Suriye, Mezopotamya, İran, Anadolu, İspanya, Hindistan gibi çok geniş alanlara yayılan İslam dini, yeni bir sanat anlayışının doğmasına yol açmıştır. İslam ve Türk sanatı; her ülkede aynı biçimde, aynı özellikleri taşıyarak gelişmemiştir. Geniş bir coğrafyaya yayılmış olduğu için her ülkenin sanat değerleriyle karışarak yeni ve zengin bir sanat bileşimi ortaya çıkmıştır.

İslam ve Türk mimarisinin oluşumunda Yunan, Roma ve Bizans; süslemede ise Sasani sanatının etkileri görülmektedir. Ayrıca İslamiyetten önce Orta Asya ilk Türk devletlerinin kullanmış olduğu bazı Türk kültür öğeleri de Türk ve İslam sanatının şekillenmesinde önemli bir unsur olmuştur.

1. DİNİ MİMARİ

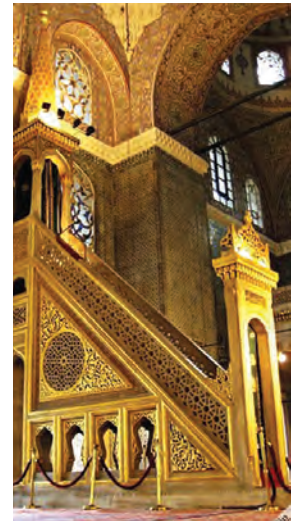
İslam ve Türk sanatında yer alan dinî mimari eserleri nelerdir? Söleyiniz.

a. Mescit - Cami

İlk ibadet yapıları, camilerin küçük örnekleri olan **mescitler**dir. İçlerinde ibadet edilmesi amacıyla inşa edilen İslam yapılarına **cami** adı verilir. **Cem** kökünden gelen **cami** sözcüğünün anlamı toplayan, bir araya getiren demektir. Camilerde ibadet mekânı **harim** adını alır. Harim, merkezî planlı yapılar dışında sütunlarla **sahn**lara ayrılmıştır. Sahnların inşa edilmiş biçimi insanları ibadete yönlendirecek şekildedir. Camilerde ibadetin yönünü **mihrap** belirler (Fotoğraf 6.1). Mihraplar camilerin güney cephe duvarının ekseninde bulunan genellikle yuvarlak kesitli bir **nişin taç kapı** özelliği taşıyan mimarlık ögesidir. Türk ve İslam sanatı örnekleri olan camilerde anıtsal giriş kapıları ve mihraplar süslemeleri ile dikkat çeker. Mihrabın batısında genelde ahşaptan ve süslü olan, hutbe okunan **minber** yer alır (Fotoğraf 6.2). Mescitlerde minber yoktur.

Fotoğraf 6.1: Klasik Osmanlı Dönemi'ne ait mihrap örneği

Fotoğraf 6.2: Klasik Osmanlı Dönemi'ne ait minber örneği

Vaaz kürsüleri genelde camilerin güney duvarıyla doğu duvarı köşesinde süslü, vaaz vermek için kullanılan mimarlık ögesidir. **Minareler** kimi zaman camiye kimi zaman cami avlularına bitişik olarak yapılan, insanları ibadete çağırarak için ezan okunan, genelde silindirik ve ince gövdeli olan, kiliselerdeki çan kulelerinin işlevini yüklenen mimarlık öğeleridir. **Şerefeler** minarelerin balkonudur. Ezan imam tarafından burada okunur. Özellikle büyük boyutlu camiler **avluludur**. Avluda abdest alınması için anıtsal çeşme özelliği taşıyan **şadırvanlar** yer alır. Avlular genellikle **revaklıdır**. Revakla sütun dizileri avluyu ve camiyi mimari olarak hareketlendirir. Bu öge, yapının giriş cephesinde cemaati ibadete hazırlayan **son cemaat yerine** dönüşür. Müezzinlerin camilerde bir arada oturmaları için ayrılmış yüksekçe yere **müezzin mahfili** denir. Sultanların inşa ettirdikleri camilerde (selatin camileri) sultan için kafesle bölünmüş yüksek yer ise **hünkâr mahfili** adını alır. Merkezî planlı camiler genelde **kubbe** ile örtülüdür. Başarılı bir cami mimarlığı bütün cemaati bir arada büyük bir kubbe altında toplayabilen örneklerde seçilebilir.

İslam ve Türk sanatı daha çok dinsel bir karakter taşır.

Camilerde anıtsal giriş kapıları (taç kapı/portal) ile mihrapların dikkat çekecek şekilde yapılmasının nedenleri neler olabilir? Söyleyiniz.

Hz. Muhammed ve Dört Halife Dönemi

İslam sanatı, ilk yapı örneklerini Hz. Muhammed ve Dört Halife Dönemi'nde verir. Bu dönem yapıları genelde süslemesiz ve basittir.

Hicret'ten sonra Medine'de inşa edilmiş **Kuba Mescidi**'nin ardından ikinci sırada yer alan mescit **Mescid-i Nebevi** adıyla anılır. **Nebevi** Arapçada "peygambere ait" anlamına gelmektedir. Bu mescit, Peygamberimizin Hane-i Saadet denilen evinin bitişiğine inşa edilmiştir. 654 yılındaki deprem sırasında çıkan yangın nedeniyle zarara uğramıştır. Emeviler, Abbasiler, Memlükler ve Osmanlılar döneminde yapılan çeşitli eklemelerle bugünkü hâlini almıştır (*Fotoğraf 6.3*).

Fotoğraf 6.3: Mescid-i Nebevi'nin 1890'lı yıllardaki görünümüne ait bir gravür örneği

Hız Muhammed ve Dört Halife Dönemi'nde yapılan camiler genellikle kare ve dikdörtgen planlıdır. Bizans yapılarının ilk örnekleri olan **bazilikal plan tipi** İslam sanatının erken dönemlerinde camilerde kullanılmıştır. Basra (622), Kûfe (638) ve Amr (641 - 642) camileri **bazilikal plan tipinde** yapılan Bizans kiliselerinin özelliklerini taşır. Bu plan tipinin adlandırılması değişmiş, **kûfe plan tipi** adını almıştır. Bu planda yapılan camiler çok desteklidir, enlemesine ya da derinlemesine yöneliş gösterir.

Ders Dışı Etkinlik

- Bazilikal plan tipine sahip bir Bizans kilisesi ile Türk ve İslam sanatının erken dönemlerine tarihlenen bir caminin planını karşılaştırarak benzer ve farklı yönlerini belirleyiniz.
- Hristiyanlığın yayıldığı dönemlerde ilk Hristiyanlar **katakomp** adı verilen yer altı şehirlerinde yaşamışlardır. Dinlerini yaymaya çalışan toplulukların eserlerindeki basit düzenlemelerin nedenleri neler olabilir? Söyleyiniz.

Dört Halife Dönemi'nden sonra halifelik Emevilere geçmiştir. İlk Emevi halifesi Muaviye'dir. Onun döneminde devletin başkenti Şam olmuştur. Emeviler Dönemi'nde (661 - 750) İslam ülkesinin sınırları doğuda Türkistan, kuzeyde Azerbaycan, batıda Akdeniz ve İspanya'ya kadar genişlemiştir. Emeviler, fethedilen toprakların eski kültürlerinden (Yunan, Roman, Bizans) etkilenmiştir.

Emeviler Dönemi

Emeviler Dönemi'nde İslam mimarisinde önemli gelişmeler olmuş, mimarinin ilk anıtsal örnekleri ortaya çıkmıştır. Tunus, Şam, Kudüs gibi kentlerde yapılan Emevi camileri **transept planlı** yapılardır. Transept planlı yapılar "T planlı yapılar" olarak da tanınır. Camilerde mihraba dikey olarak uzanan sahnılar, güney duvara paralel sahnılarla kesilerek "T" şekli oluşturur. Bu plan tipi, İslam ve Türk mimarisinde camilerle birlikte sivil yapılarda da kullanılmıştır. Özellikle Orta Çağ Avrupa sanatının örnekleri olan Gotik kiliselerde de bu plan tipi yapıların planlarını belirlemiştir.

Kubbet-üs Sahra Camisi (691): Halife Abdülmelik tarafından Kudüs'te, kutsal bir kayanın üzerinde yaptırılmıştır. Bir hac merkezidir.

Merkezî planlı yapı görünümüyle oldukça dikkat çekicidir. Süslemeleri yapıyı anıtsallaştırmıştır. Kubbe ile örtülü bölüm dış cephede yüksek bir kasnakla belirginleştirilmiştir. Kubbeli bölüm sütun sıralarıyla sekizgen bir forma sokulmuştur. Kubbe kasnağının içi çini mozaiklerle, yapının dışı mermer ve renkli taşlarla kaplıdır (Fotoğraf 6.4). Çini mozaiklerde akantus ve asma yaprakları, üzüm salkımları ve kanatlı hayvanlar yer alır. XI. yüzyılda kubbe çökmüş, mozaikler dökülmüştür. Yapı, Kanuni Sultan Süleyman zamanında büyük bir onarım geçirmiştir.

Fotoğraf 6.4: Kubbet-üs Sahra Camisi, Kudüs

¹ İster sivil ister dinsel öge olsun tüm uygarlıklarda mimari anlayış benzerdir. Farklılaşan, toplulukların kültürel özellikleri ile ilgilidir.

Mescid-i Aksa Camisi (702): Halife Abdülmelik tarafından Kudüs'te yaptırılan bu cami, bir Bizans kilisesinin kalıntıları üzerindedir. Yapı, bazilikal planlıdır. Bazilikal planda, dikdörtgen biçimli yapının içi iki sıra sütunla üç sahına bölünmüştür. Ortadaki sahnın daha yüksek ve geniştir. Yapının güney duvarına dik olarak uzanan on beş sahnın, mihrap önünde paralel bir sahnınla kesilmiş, mihrap önü kubbeye örtülmüştür. Yapıda malzeme olarak kesme taş kullanılmıştır.

Şam Emeviye Camisi (706 - 714): Halife I. Velid tarafından Şam'da bir bazilikanın kalıntıları üzerine inşa edilmiştir. Transept planlıdır. Bir sıra revaklı avlu, yapıyı üç yönden çevirir (Fotoğraf 6.5). Enlemesine yönelik çok destekli üç paralel sahnın ibadet mekânı mihrap önünde dik bir sahnınla kesilmiştir (Plan 6.1).

Abbasiler Dönemi

750 yılında halifeliğin Abbasilere geçmesi ile birlikte devletin merkezi Şam'dan Bağdat'a taşınmış, İslam sanatı da doğuya doğru bir yayılma göstermiştir. Abbasi Devleti (750 - 1258) en güçlü dönemini Halife Harun Reşit ve oğulları zamanında yaşamıştır. Bu dönemde bir yandan fetihler sürdürülmüş, diğer yandan da kültür ve sanat etkinliklerine ağırlık verilmiştir.

Orta Çağ'da Avrupa'da yapılan büyük kiliselerin hangi adla anıldığını söyleyiniz.

Abbasiler, Emevilerin camilerde kullandığı transept planlı yapılar yerine küfe planlı yapılar inşa etmişlerdir. Bu plan tipinde yapılan camilerde, ibadet mekânı çok desteklidir, enlemesine, kimi zaman da derinlemesine yönelik gösterir.² Yapılarda malzeme olarak taş yerine kerpiç ve tuğlayı yeğleyen Abbasiler, süslemede de Emevilerin kullandıkları mozaik ve freskonun yerine stuko ve tuğla kullanmışlardır.

Abbasiler Dönemi'nin dinî yapılarına Samarra Ulu Camisi, Ebu Dülef Camisi ile ilk türbe örneği olan Kubbet-üs Süleybiye ve Kahire'de Tolunoğlu Ahmet Camisi örnek verilebilir. **Ulu camiler** kentlerin en büyük camileridir. Kentlerin en işlek yerlerine yapılır.

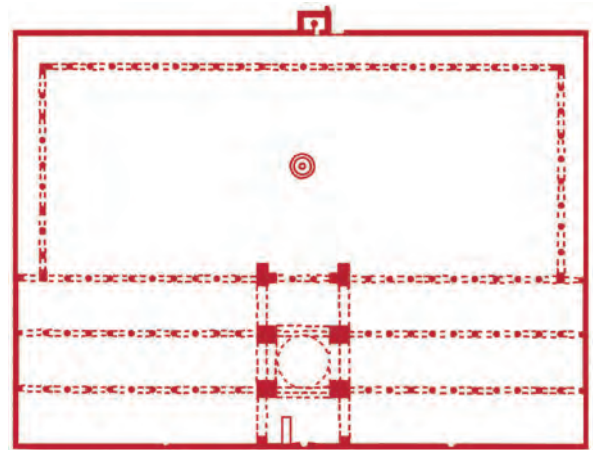
Samarra Ulu Camisi (848 - 852): Halife Mütevekkil tarafından yaptırılan yapı, İslam dünyasının en büyük camisidir.

Yapıda malzeme olarak tuğla ve kerpiç kullanılmıştır. Küfe planlıdır, avluludur. Avlunun kuzey cephesi üç, doğu ve batı cepheleri dört sıra revaklıdır (Plan 6.2). Yapının üzerini örten düz çatı, sekizgen biçimli payelere oturur.

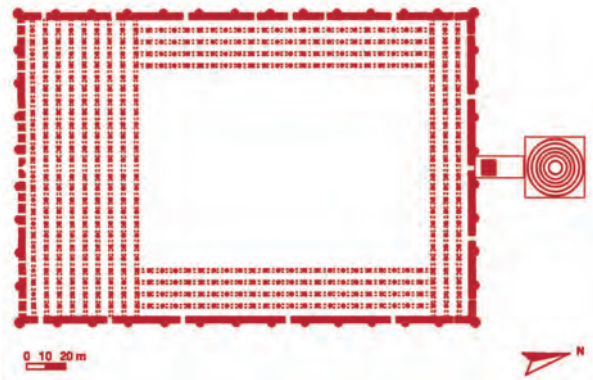
Bugün yalnızca yuvarlak kulelerle çevrili dış duvarları ve minaresi kalmıştır.

Fotoğraf 6.5: Şam Emeviye Camisi'nin avlusundan yapının giriş cephesine bir bakış

Plan 6.1: Şam Emeviye Camisi

Plan 6.2: Samarra Ulu Camisi

² Türk ve İslam sanatının yapı örneklerinde görülen matematiksel düzen, ibadetin disipline olmasını sağlamıştır.

Samarra Ulu Camisi'nin büyük bir minaresi vardır. Malviye tipinde 58 metre yükseklikteki minareye geniş rampalarla çıkılmaktadır (Fotoğraf 6.6).

Caminin bezemelerinde bitki motifli mozaikler, süsleme malzemesi olarak da stuko ve tuğla kullanılmıştır.

Gerek Samarra Ulu Camisi'nde gerekse Ebu Dülef Camisi'nde sivri kemerin kullanılmaya başlanması, Türk sanatının etkilerinin izleridir.

Endülüs Emevi Devleti

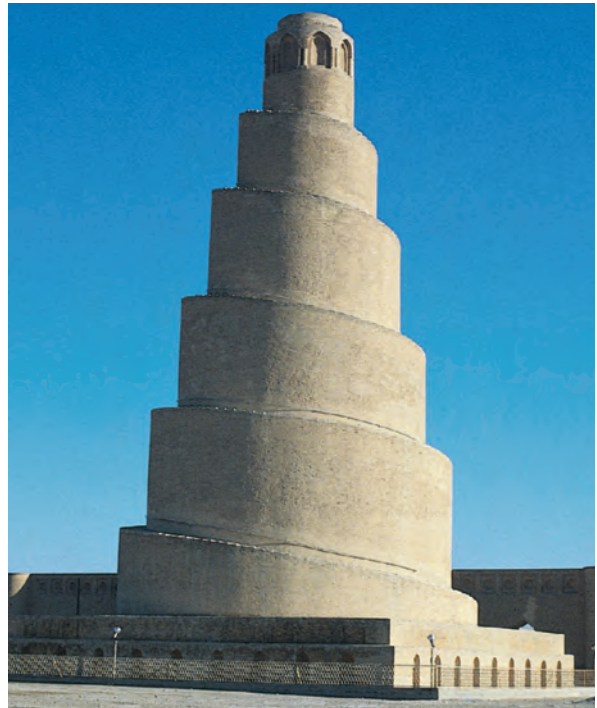
İspanya, daha önce 711 yılında Emeviler Dönemi'nde Müslümanların eline geçmişti. Abbasi Devleti'nin kurulmasıyla Emevi halifesi Hişam'ın torunu İspanya'da Endülüs'e gelmiş ve burada Kurtuba merkez olmak üzere bir emirlik kurmuştur (756).

İspanya'da VIII. yüzyıldan XI. yüzyıla değin egemenlik süren Müslümanlar kendi sanatlarını, Avrupa ana karasının güneybatı ucunda görkemli bir biçimde oluşturup yaşatmışlardır. Endülüs'te dikkati çeken önemli yapılardan biri Kurtuba Camisi'dir.

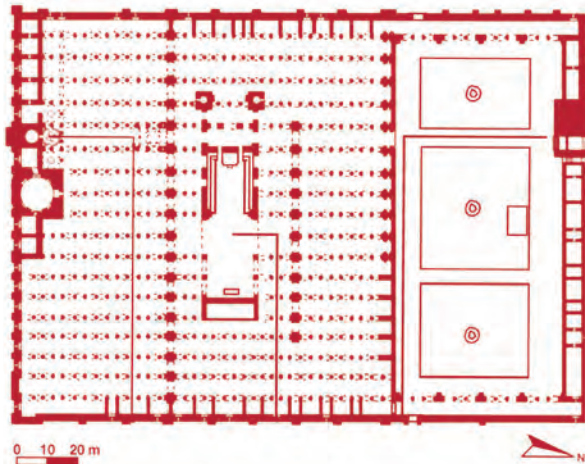
Kurtuba Camisi (786): I. Abdurrahman tarafından yaptırılan cami çok sayıda onarım ve değişiklik geçirmiştir. Anıtsal niteliktedir. İspanya'nın Cordoba (Kordoba) şehrindeki yapı sonradan kiliseye çevrilmiştir. **Ulu cami** özelliği taşır. Dünyadaki en fazla sütuna (Plan 6.3) sahip olan bu yapının mihrabı ve minberi dikkat çekicidir.

Yüzlerce sütunla ve iki katlı kemerlerle bir ormanı andıran caminin içi, kırmızı tuğla ve beyaz taşın birlikte kullanılmasıyla göz alıcı bir manzara sergilemektedir. İlk kez bir camide at nalı biçiminde kemer kullanılmıştır (Fotoğraf 6.7).

Minber, işlenmiş küçük tahta panolarla ve fil dışından kakmalarla süslenmiştir.

Fotoğraf 6.6: Samarra Ulu Camisi'nin malviye tipindeki minaresi

Plan 6.3: Kurtuba Camisi, İspanya

Fotoğraf 6.7: Kurtuba Camisi'nin içinden bir görünüm. İspanya

Karahanlılar Dönemi

Karahanlı Devleti, Uygur Devleti'nin yıkılmasından sonra kurulmuştur. Tanrı Dağlarının güney ve kuzeyini içine alan bu devletin merkezi Balasagun kentidir. Diğer önemli kentleri arasında Buhara, Tirmiz, Merv ve Özkent sayılabilir. Devletin sınırları zamanla Türkistan, Maveraünnehir ve Horasan'ın büyük bir bölümünü içine alacak şekilde genişlemiştir. Karahanlılar ilk Müslüman Türk devletidir. Onlar, Türk kültürü ile İslam kültürünü kaynaştırarak birçok sanat eseri ortaya koymuşlardır.

Karahanlı yapılarının temellerinde taş, duvarlarında ise kerpiç ve tuğla kullanılmıştır. Yapıların süslemeleri oldukça sadedir. Tuğla malzemenin değişik dizilişleriyle dekorasyonlar oluşturulmuştur.

Yapılarında farklı malzemeler kullanmaları Karahanlılar ile ilgili neyin göstergesidir? Söyleyiniz.

Karahanlılar, dinî (cami, türbe, medrese) ve sivil yapıları (evler, saraylar, kervansaraylar) ile daha sonraki Türk mimarisine örnek olmuşlardır.

Kerpiç ve tuğladan yapılan Karahanlı camileri, Mimar Sinan'ın geliştirdiği merkezî planlı büyük camilerin ilk örnekleridir.

Ders Dışı Etkinlik

Karahanlılar Dönemi'ne ait seçeceğiniz bir cami veya mescidin planı, süslemeleri, malzeme ve tekniği ile ilgili araştırma yapınız. Araştırmanızın sonuçlarını aşağıya not ediniz.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

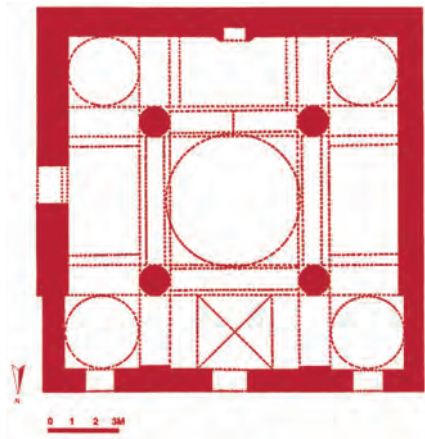
.....

.....

.....

Hazer Degaron Camisi (XI. yüzyılın başı): Buhara'daki cami kare planlıdır. Yapının merkezinde dört yuvarlak gövdeli ayağın üzerine yerleştirilmiş sivri kemerlerin taşıdığı bir kubbe bulunur. Bu ayaklardan yapının dört duvarına atılan kemerlerle ibadet mekânı 9 bölüme ayrılmıştır (Plan 6.4).

Yapının kubbesi, dıştan bütün yapıya hâkim bir görünüm vermektedir (Fotoğraf 6.8).

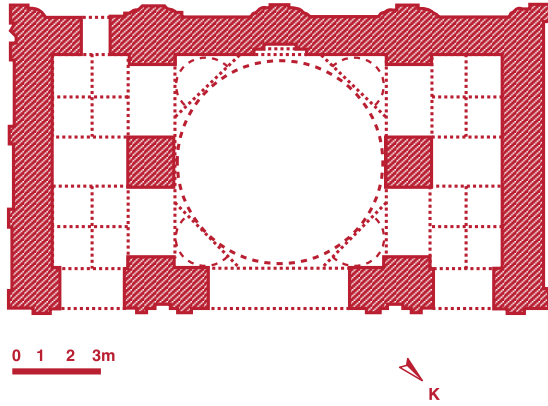
Plan 6.4: Hazer Degaron Camisi, Buhara

Fotoğraf 6.8: Hazer Degaron Camisi, Buhara

Talhatan Baba Camisi (XI. yüzyılın sonu): Merv şehrinde tamamen tuğladan yapılan bu cami, enlemesine yönelik gösteren çok destekli, mihrap önü kubbeli plan tipindedir (*Plan 6.5*).

Geniş bir avlusu bulunan yapının girişindeki üç kapı ve duvarlarda yer alan nişler, cepheyi hareketlendirmiştir (*Fotoğraf 6.9*).

Plan 6.5: Talhatan Baba Camisi, Merv

Fotoğraf 6.9: Talhatan Baba Camisi, arka cepheden yapıya bir bakış, Merv

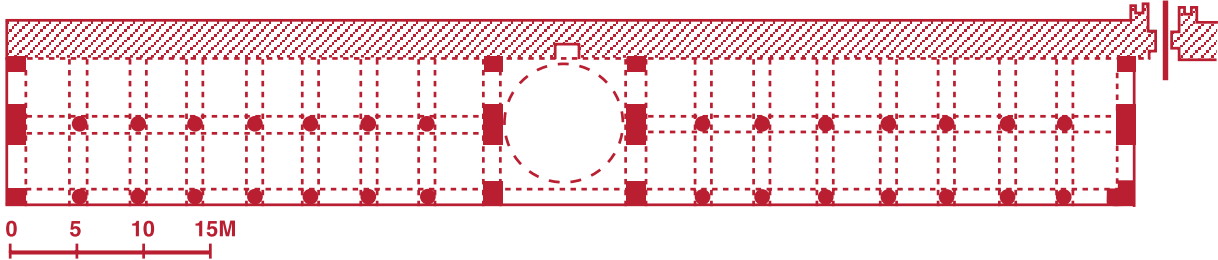
Gazneliler Dönemi

Gazne Devleti, bugünkü Afganistan'da kurulmuştur. Başkenti Gazne'dir. Bu devletin en ünlü hükümdarı Sultan Mahmut'tur. Onun zamanında Horasan ve Harzem ele geçirilmiştir. Gazne sanatı, İslamiyetten sonraki Asya Türk sanatının ikinci önemli dönemini oluşturur. Bu dönemin mimarisinde taşın ve taş süslemelerin kullanılışı Anadolu Türk sanatı yapıtlarıyla benzerlik gösterir. Gazneliler konumları gereği, Hint kültürü ile İran arasında bir köprü görevi de görmüştür.

Gaznelilerin, Hint ve İran kültürü arasında bir köprü görevi görmeleri sanatlarını nasıl etkilemiş olabilir? Açıklayınız.

Leşker-i Bazaar Ulu Cami (XI. yüzyıl): Gazneliler Dönemi'nin en önemli camisidir. Cami, mihrap duvarına paralel olarak sütunlarla ikiye bölünmüş bir sahna sahiptir. Mihrap önü kubbe örtülüdür. Afganistan'da bulunan cami, gerek mihrap önü kubbesi gerekse genel özellikleri açısından ilgi çekicidir. Caminin planı, Şam Emeviye Camisi'nin planıyla birlikte Anadolu'da ve Memlükler Dönemi'nde Mısır'da etkili olmuştur (*Plan 6.6*).

Plan 6.6: Leşker-i Bazaar Ulu Cami

Büyük Selçuklular Dönemi

Büyük Selçuklu Devleti, Oğuz Türkleri tarafından Horasan'da kurulmuş ve adını Selçuk Bey'den almıştır. Selçuk Bey zamanında devletin sınırları Maveraünnehir'e kadar genişlemiştir.

Sultan Sencer'in ölümü ile Büyük Selçuklu Devleti sona ermiştir (1157).

Büyük Selçuklular egemen oldukları İran, Horasan, Irak, Suriye ve Anadolu'da cami, türbe, medrese, saray, kervansaray gibi birçok mimari yapıtı ortaya koymuşlardır.

Büyük Selçukluların sanatının kökeninde Karahanlı ve Gazneli sanatlarının etkisi vardır. Büyük Selçuklular, Karahanlı ve Gazneli mimarisinde görülen eyvan ve avlu gibi öğeleri camilerinde kullanmışlardır. Bu dönemde görülen dört eyvanlı, avlulu ve mihrap önu kubbeli cami tipi, İran ve Orta Asya'daki yapılarda kullanılmıştır. Ayrıca bu dönemde mimariye çift kubbe, köşeli çatı, sivri kemer, silindirik ve yivli yüksek, ince minare gibi birtakım yenilikler de getirilmiştir.

Büyük Selçuklu yapılarında süsleme önemli bir yer tutar. Süslemede özellikle Gaznelilerin etkisinde kalan Büyük Selçuklular, yapıtlarında tuğlaları farklı biçimlerde dizerek çeşitli geometrik desenler oluşturmuşlardır. İslam sanatına özgü olan arabesk (karışık bezeme) ile kûfi ve nesih yazı yapıların süslemesinde kullanılmıştır.

Büyük Selçuklular ayrıca yapılarının iç ve dış yüzeylerinde stuko kullanmışlardır. Bu stukoların üzerinde insan ve hayvan figürlerinin yanı sıra çeşitli geometrik desenler ve yazılar da bulunmaktadır.

Büyük Selçukluların İran'da yaptıkları camiler "Mescid-i Cuma" olarak adlandırılır. Büyük Selçuklular camilerinde dört eyvanlı, avlulu medrese planını "eyvanlı tip" denilen yeni bir cami şemasında geliştirmişlerdir. Bu cami tipi büyük bir avlu etrafında, revakların ortasında yer alan karşılıklı dört anıtsal eyvan ve ara mekânlardan oluşmuştur.

Büyük Selçuklu sanatının Karahanlı, Gazneli, İran ve Orta Asya sanatlarından etkilenmesi neyin göstergesi olabilir? Belirtiniz.

İsfahan Mescid-i Cuma Camisi (1080 - 1088): Tuğladan yapılan bu cami, ortada geniş bir avlusu (Fotoğraf 6.10) bulunan dört eyvanlı bir yapıdır. Caminin girişi, avlunun güney cephesinde bulunan büyük eyvandan sağlanır. Giriş eyvanının üzeri kubbeyle örtülüdür. Mihrap önu kubbesinin demet payelere oturması; üç yöne, üçer kemerle geçit vermesi ve kubbeyle geçişin üç dilimli tromplarla sağlanması Karahanlı sanatının etkisini açıkça göstermektedir.

Büyük Selçuklular Dönemi'nden kalma diğer camiler arasında Ardistan Mescid-i Cuma Camisi (1158 - 1160) (Fotoğraf 6.11), Gülpayegan Mescid-i Cuma Camisi (1108 - 1118) ve Kazvin Mescid-i Cuma Camisi (1113) sayılabilir.

Fotoğraf 6.10: Mescid-i Cuma Camisi'nin avlusu, İsfahan

Fotoğraf 6.11: Mescid-i Cuma Camisi, Ardistan

Ders Dışı Etkinlik

Fotoğraf 6.10 ve 6.11'de verilen Mescid-i Cuma camilerinden seçeceğiniz biri ile ilgili araştırma yapınız. Araştırmanızın sonuçlarını kullanarak Büyük Selçuklulardaki cami mimarisi ve sanatı hakkında bir sunum hazırlayınız.

Anadolu Selçukluları Dönemi

Anadolu Selçuklu sanatı, Anadolu'da gelişen Türk sanatının Osmanlılardan önceki en önemli bölümünü oluşturur. Anadolu Selçuklu sanatının gelişmesinde en önemli rolü, Büyük Selçuklu sanatı üstlenmiştir. Büyük Selçuklu sanatının kökeninde ise Orta Asya Türk ve İslam sanatlarının etkisi vardır. Zamanla bu sanatların gelişimi, Anadolu'da farklı bir senteze ulaşmış, Anadolu'daki uygarlıklarla olan etkileşim sonucunda da özgün bir Anadolu Türk sanatı ortaya çıkmıştır.

Anadolu Selçuklu camileri daha çok bazilikal planlı yapılardır. Çok sayıda destek kullanılan bu yapılar, enlemesine ya da derinlemesine yöneliş gösterir. Mihrap önündeki bölüm bu tip yapılarda farklılaştırılmıştır. Bu bölüm çoğu kez kubbe ile örtülmüştür. Anadolu Selçuklu camilerinde kullanılan ana malzeme taştır. Bu camiler boyutları açısından Büyük Selçuklu camilerinden daha küçüktür. Anadolu'nun Orta Çağ yapıları olan bu yapıların görünüşleri Orta Çağ Avrupa yapılarından özellikle de Roma yapı sanatından izler taşır. Anadolu Selçukluları yıkılışlarına kadar özellikle Orta Anadolu ve çevresinde önemli yapısal etkinliklerde bulunmuşlardır. Başkent olan Konya aynı zamanda yapısal faaliyetin en etkin olduğu kenttir.

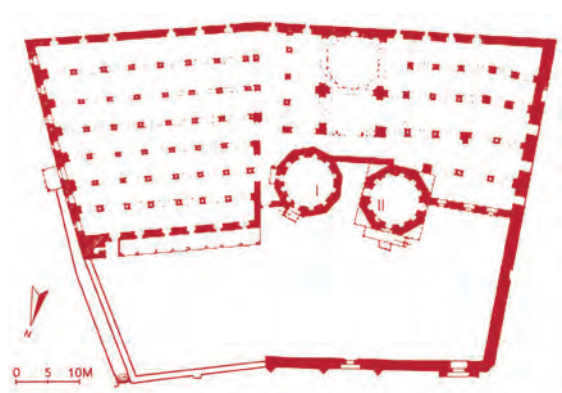
Konya Alaeddin Camisi (1155 - 1219): Yapımına Sultan Mesut ve I. Kılıç Arslan Dönemi'nde başlanan cami, Alaeddin Keykubat Dönemi'nde tamamlanmıştır (Fotoğraf 6.12).

Anadolu Selçuklularının klasik yapılarındandır. Mihrabı, çini süslemeleri ve portal düzenlemeleri ile özgün bir örnektir. Mermer malzeme ile yapılan portalı Anadolu Selçuklu yapılarının taş süslü portallerinden ayrılır. Benzer bir portal Konya'daki Karatay Medresesi'nde de kullanılmıştır. Şam Emeviye Camisi'ndeki portal düzenlemesini tekrarlayan bu portaller yapıda Suriyeli mimarların çalışmış olduğu bilgisini verir.

Doğudaki küfe planlı bölümde, güney duvarına paralel yedi sahnın bulunmaktadır. Bu bölümdeki altmış iki sütun, düz bir çatıyı taşımaktadır. Cami, batıda dört sahnalı bir bölümle genişletilmiştir (transept planlı bölüm). Bu bölümde güney duvarına paralel uzanan üç sahnın, üzeri kubbe ile örtülü geniş bir sahnla kesilmiştir (Plan 6.7).

Fotoğraf 6.12: Alaeddin Camisi, Konya

Plan 6.7: Konya Alaeddin Camisi

Yapı avluludur. Kesse taştan yapılan caminin avlusunda birisi tamamlanmış (II. Kılıç Arslan'a ait) diğeri yarım kalmış iki kümbet vardır.

Abanoz ağacından yapılmış 1155 tarihli en eski Anadolu Selçuklu minberi ve çini mozaiklerle süslü mihrabı ile önemli yapıtlar arasında yer almaktadır.

Ankara Aslanhane Camisi (1290): Kitabesine göre iki Ahi kardeşin yaptırdığı cami, ağaç direkler üzerine antik başlıkların kullanıldığı düz çatılı bir yapıdır (Fotoğraf 6.13). Bazilikal planlı yapı, güney duvarına dikey beş sahnından oluşmuştur. Orta sahnın daha geniş ve yüksektir. Firuze ve mor renkli çini mozaik ile alçı süslemelerin uyumlu bir biçimde kullanıldığı mihrap, Anadolu Selçuklu sanatının önemli bir örneğidir.

Beylikler Dönemi

Beylikler Dönemi yapıları Anadolu Selçuklu yapılarından malzeme ve teknik, plan ve süslemeleri ile farklılaşmıştır. Mimarlıkta yeniliklerin ve değişikliklerin izlendiği bir dönemdir. Anadolu'da yaşamış çok sayıdaki beylik, merkezlerinde dönemin özelliklerine sahip camiler inşa etmiştir.

Fotoğraf 6.13: Aslanhane Camisi'nin içinden bir görünüm. Ankara

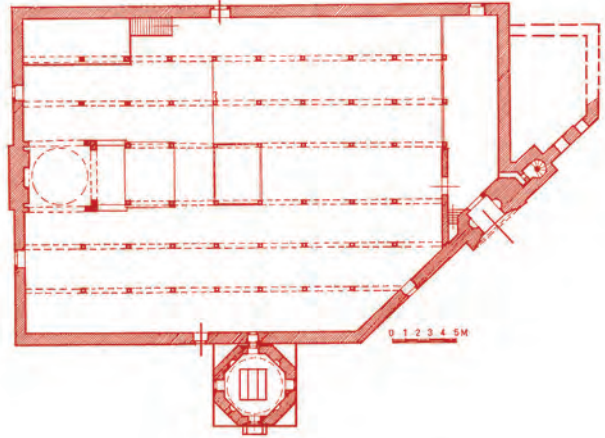
Beşşehir Eşrefoğlu Camisi (1298): Eşrefoğlu Süleyman Bey tarafından yaptırılmış bazilikal planlı bir yapıdır.

Camide güney duvara uzanan yedi sahnın, kırk sekiz adet ince uzun ahşap direk üzerindeki düz çatı ile örtülüdür. Orta sahnın diğerlerinden daha geniş ve yüksektir (*Plan 6.8*). Mihrap önündeki içi çini mozaiklerle süslü küçük kubbe, dıştan piramit bir külâhla örtülmüştür (*Fotoğraf 6.14*).

Caminin tavan kirişlerinde ve konsol aralarında kalem işleri vardır. Ceviz ağacından yapılmış minberi, caminin üslubuna uygun işlenmiştir. Caminin mihrabı, ahşap işçiliği ve çini mozaiklerle alçı süslemenin uyumlu bir biçimde kullanıldığı güzel bir örnektir.

Fotoğraf 6.14: Eşrefoğlu Camisi, Beşşehir

Plan 6.8: Beşşehir Eşrefoğlu Camisi

Birgi Ulu Camisi (1312): Aydınoğlu Mehmet Bey'in yaptırdığı cami, kesme taştan yapılmış olup beş sahnıdır. Orta sahnın, tromplu mihrap önü kubbesiyle iyice belirtilmiştir. Yapı içten ahşap düz çatı ile, dıştan ise meyilli bir çatı ile örtülmüştür. Dış cephesi ve portali oldukça sadedir. Minaresi, firuze sırlı tuğlaların baklava ve zikzak biçiminde sıralanması ile süslenmiştir. Caminin firuze ve koyu mor renkli, geometrik yıldız ve geçmelerden örneklerin egemen olduğu mozaik çinili mihrabı ile minberi Anadolu Selçuklu üslubu taşır (*Fotoğraf 6.15*).

Osmanlı Sanatı

Altı yüz yıldan fazla süren Osmanlı sanatı, üslup özelliklerine göre Erken Dönem Osmanlı sanatı, Klasik Dönem Osmanlı sanatı ve Geç Dönem Osmanlı sanatı olmak üzere üç dönemde incelenebilir.

Erken Dönem, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan, İstanbul'un fethine kadar olan süreyi kapsar (1299 - 1453). Anadolu Selçuklu sanatı ile Klasik Osmanlı sanatı arasında bir geçiş dönemi olan bu ilk dönemde başta İznik olmak üzere Bursa ve Edirne gibi merkezlerde birçok cami inşa edilmiştir.

Beylikler Dönemi'nde başlayan toplu ve geniş mekân oluşturma arayışları, bu dönemdeki yapılarla da sürmüştür. Osmanlılar, kubbenin çeşitli formlarını (merkezî, yarım, çeyrek) sütun veya ayaklar üzerine oturtarak daha geniş mekânlar elde etmişlerdir.

Bu dönemde yapılan Osmanlı camileri, planlarına göre dört grupta toplanır: Tek kubbeli camiler, ters T planlı camiler, çok kubbeli camiler, merkezî kubbeli camiler.

Tek kubbeli camiler, kare bir ibadet mekânı ile son cemaat yerinden oluşur. İbadet mekânının üzeri genellikle tek bir kubbe ile örtülü olan bu camilerde, son cemaat yeri tonoz veya küçük kubbelerle örtülüdür.

Fotoğraf 6.15: Birgi Ulu Camisi'nin minberi, Ödemiş

İzник Yeşil Camisi (1378): Çandarlı Halil Paşa tarafından Mimar Hacı Musa'ya yaptırılmıştır. Erken Osmanlı camilerindedir. Görünüşü ile Anadolu Selçuklu camilerinden oldukça farklıdır. Tek kubbeli plan tipinde yapılmıştır (Plan 6.9). Bu plan tipi Anadolu Selçuklularında daha çok mescitlerde uygulanmıştır. Girişindeki son cemaat yerinin taşıdığı özelliklerin ibadet mekânında da uygulanışı mekânı hareketlendirmiş yapıya farklılık kazandırmıştır. Aynalı tonoz ve aynalı kemer hem yapı hem de dönem için bir yeniliktir. Bu mimarlık ögesi Erken Dönem Osmanlı yapılarında özellikle de Bursa'daki yapılarda kullanılmıştır.

Tuğladan yapılan caminin içi ve dışı tamamen mermerle kaplanmıştır. Mermer malzeme erken dönem yapılarında cepheyi hareketlendirmek (renkli mermerlerle) için sıklıkla kullanılmıştır. Geometrik geçmeler, rumi ve palmet kabartmalarla süslü mermer mihrap, döneminin en önemli örneğidir. Camiye adını veren tuğla minare; firuze, sarı, mor ve yeşil çinilerle süslenmiştir (Fotoğraf 6.16).

Ters T planlı camilere, çeşitli işlevleri karşılayacak mekânları içermelerinden dolayı **çok işlevli camiler** de denilmektedir. Planda, mihrap ekseninde arka arkaya iki büyük kubbe, harimin üzerini örter. Bu kubbelerin sağ ve sol yanında üzerleri daha küçük kubbelerle örtülü yan mekânlar yer alır. Bu plan tipindeki camiler Osmanlıların yerleştiği Bursa, Edirne ve İstanbul'da görülür.

Bursa Yıldırım Bayezit Camisi (1390 - 1395): Yıldırım Bayezit tarafından sekiz ayrı yapıdan oluşan büyük bir külliye'nin ortasında yaptırılmıştır.

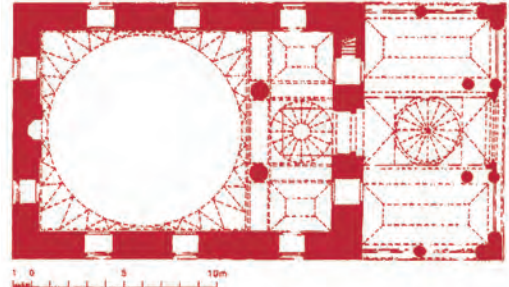
Malzemesi kesme taş olan ters T planlı yapının beş bölümlü son cemaat yeri vardır (Plan 6.10).

Çok kubbeli camiler, paye ve sütunlarla eşit bölümlere ayrılmış, her bölümün üzeri birer kubbe ile örtülmüştür.

Bursa Ulu Camisi (1396 - 1400): Padişah Yıldırım Bayezit tarafından yaptırılmıştır. Cami, kemerlerle birbirine bağlanan on iki paye ile yirmi eşit bölüme ayrılmıştır (Fotoğraf 6.17). Her bölümün üstü eş değer bir kubbe ile örtülmüştür (Plan 6.11). Mihrap önündeki orta sahnının ikinci kubbesinin (aydınlık kubbesi) üstü açık bırakılmış ve bunun altına büyük bir havuz yerleştirilmiştir.

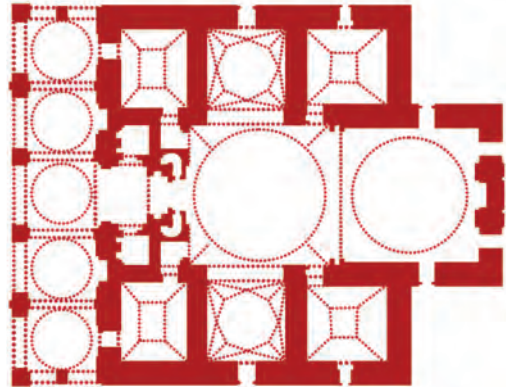
Fotoğraf 6.17: Ulu Cami, Bursa

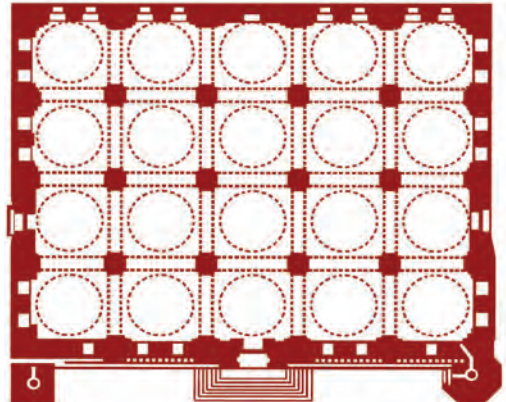
Plan 6.9: İznik Yeşil Camisi, İznik

Fotoğraf 6.16: Yeşil Cami, İznik

Plan 6.10: Bursa Yıldırım Bayezit Camisi

Plan 6.11: Bursa Ulu Camisi

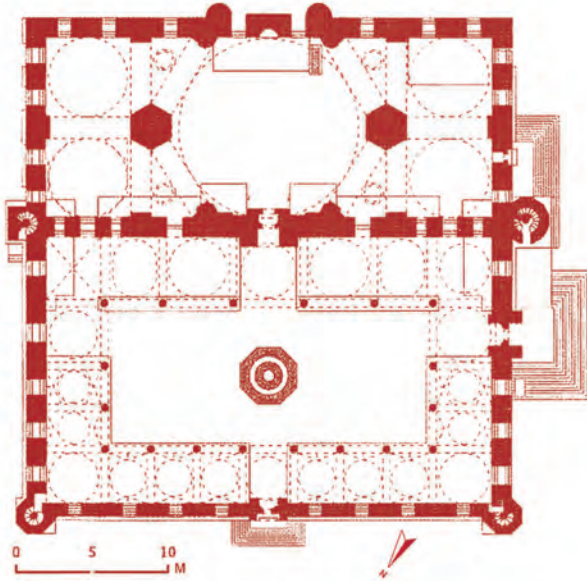
Yapı, kesme **küfeki** taşından yapılmıştır. Caminin kuzey cephesinde köşelerde birer minare bulunmaktadır. Biçimlendirilmiş küçük ahşap parçalarının çivisiz, yapıştırıcısız, birbirine geçirilerek (künekârî tekniği) bir araya getirildiği minberi bitkisel süslemelidir. Köşeleri sütunceli, mukarnaslı dikdörtgen mihrabı sonradan yapılan boyamalarla özgünlüğünü yitirmiştir. Yapıda taş işçiliği, içte kalem işi süslemeler ve hat sanatı örnekleri vardır. Son cemaat yeri ve avlusu olmayan cami, Selçuklu ulu cami (küfe planlı) tipinin gelişmiş bir örneğidir.

Merkezî kubbeli camiler, ibadet mekânını örten merkezî kubbenin etrafında, tonoz veya kubbe ile örtülü mekânlardan oluşur. En gelişmiş örneği Edirne'deki Üç Şerefeli Cami'dir.

Edirne Üç Şerefeli Cami (1437 - 1447): Padişah II. Murat tarafından yaptırılmıştır. Osmanlı mimarisi anıtsal camilerinin ilk örneği ve hareket noktası olan bu yapı, yüzyıl sonra Mimar Sinan'ın eserlerinin ana çizgisini oluşturmuştur.

Caminin mimarı, caminin üzerini örtmek konusunda bütün teknik sorunları çözmüştür. Caminin duvarları, Bursa ve İznik yapılarına göre oldukça incedir. Mimar, kubbenin ağırlığını yere nasıl indireceğini iyi hesaplamıştır. Bunu, asıl caminin ön ve arka duvarlarına yapışık olarak koyduğu karşılıklı dört ayak ile yan sahninlerin ortalarına koyduğu birer ayağa dağıtarak sağlamıştır. Böylece altıgen oluşturan altı ayak üzerine merkezî kubbe oturtulmuştur. Yapı, yanlara doğru ikişer kubbe ile genişletilmiştir (*Plan 6.12*).

Caminin, ortasında şadırvan bulunan revaklı bir avlusu vardır. Avlunun köşelerinde burmalı, yivli, baklavalı ve üç şerefeli dört minare bulunmaktadır (*Fotoğraf 6.18*).

Plan 6.12: Edirne Üç Şerefeli Cami

Fotoğraf 6.18: Üç Şerefeli Cami'nin minarelerinden bir görünüm. Edirne

Bütünüyle kesme taştan yapılan caminin renkli taş süslemeleri vardır. Avlu revaklarının kubbelerinde bulunan kalem işleri, günümüzde özgün biçimlerini korumaktadır. Avluya girişi sağlayan portaller üzerinde geometrik, bitkisel ve yazı süslemeler bulunur. Yapının üç dilimli, kemerli mihrabı mermerden yapılmış olup yeşil renkli **porfir** sütuncelerle desteklenmiştir. Pencere alınlıklarındaki mavi beyaz çini süslemeleri dikkat çekicidir.

Bu cami, bütün araştırmaları ve yenilikleriyle büyük Osmanlı camilerinin plan ve mimarlık özellikleri açısından hazırlayıcısı olmuştur.

Klasik Dönem, Fatih Sultan Mehmet'in 1453 yılında İstanbul'u almasıyla başlayan bu dönem 1700 yılına kadar sürer. Bu dönemde Osmanlı Devleti, zamanın en büyük devletlerinden biri olmuştur. Siyasal açıdan hızlı büyüme başta mimarlık olmak üzere sanatın her dalında yeni atılımlara imza atılmasını sağlamıştır. Padişahlar devletin büyüklüğüne uygun yapıtların yapımına öncülük etmiş, başta cami olmak üzere değişik işlevli yapıların ve diğer sanatların doruk noktasına ulaşmasına olanak sağlamışlardır. Klasik Dönem Osmanlı sanatına Mimar Sinan ve yapıtları damga vurmuştur.

İstanbul Süleymaniye Camisi (1551 - 1558): I. Süleyman için inşa edilen yapı, Mimar Sinan'ın **kalfalık** eseri olarak tanınır. Klasik Osmanlı mimarisinin en önemli örneklerindedir. Süleymaniye Külliyesi içinde yer alır (Fotoğraf 6.19). Planı, İstanbul Bayezit Camisi'nin planına benzer.

Merkezî kubbeli plan tipinde inşa edilmiştir. İbadet mekânını, dört fil ayağı üzerine oturan büyük bir kubbe örtmektedir. Büyük kubbe kuzeyde ve güneyde birer yarım kubbe ile genişletilmiştir. Yarım kubbeler de çeyrek kubbelerle desteklenmiştir.

Caminin ibadet mekânının yanlarında bulunan yan sahnınlar ise büyüklü küçüklü olarak sıralanan kubbelerle kapatılmıştır. Ortada kalan kubbe, köşelerdeki kubbelerle aynı genişlikte yapılmış, böylece yan sahnınların asıl mekânla birleşmesi sağlanmıştır (Plan 6.13).

Caminin akustik ve hava akımı ustalıklı düzenlenmiştir. Kandil ve mum islerinin toplanması için duvarların üstündeki bir köşeye is odası yapılmıştır.

Zemini mermer kaplı avlunun ortasında yine mermerden yapılmış bir şadırvan vardır. Avlunun etrafı kubbelerle örtülü revaklarla çevrilidir. Sütunlar **granit** ve beyaz mermerden, caminin mihrabı ve minberi ise mermerden yapılmıştır. Mihrapta çini malzeme de kullanılmıştır. Mihrap çerçevesinin üstünde olan renkli camlı alçı pencereler, çiçek resimleriyle süslenmiştir.

Caminin, avlunun dört köşesine yerleştirilmiş birer minaresi vardır.

Edirne Selimiye Camisi (1568 - 1575): Türk mimarisinin ve dünyanın sayılı yapılarından biri olan Selimiye Camisi, kendi adıyla anılan külliye içinde yer alır (Fotoğraf 6.20). II. Selim adına yapılmıştır. Merkezî kubbeli plan tipindedir.

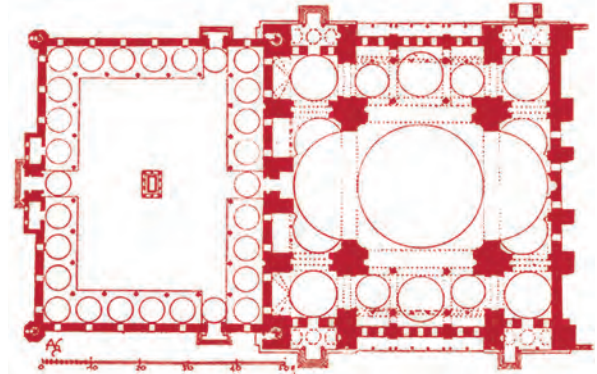
Cami; dördü bağımlı, sekiz taşıyıcı fil ayağına oturtulmuş, mihrap önü bir yarım kubbeye kapatılmış ve çeyrek kubbelerle genişletilmiş merkezî kubbeli bir mekâna sahiptir. Kesse taştan yapılan caminin mermer kaplı iç avlusunun ortasında sekizgen planlı bir şadırvan vardır. İbadet mekânının dört köşesinden üçer şerefeli ve yivli dört minare yükselir (Plan 6.14).

Caminin çinilerle süslü minberi tek parça taştandır. Mihrap duvarında renkli çini panolar bulunmaktadır. Hünkâr mahfili de İznik çinileriyle süslenmiştir. Mahfilin altındaki tavanda renkli kalem işleri vardır.

Yapıda çörtlenler, renkli taş süslemeler, panolar, kemerlerdeki renkli taşlar ve kemer şekilleri, cepheye bir hareketlilik vermektedir. Merkezî planın en iyi biçimde uygulandığı bu yapıda, revaklı ve şadırvanlı avlu ile minareler birbiriyle son derece uyumludur.

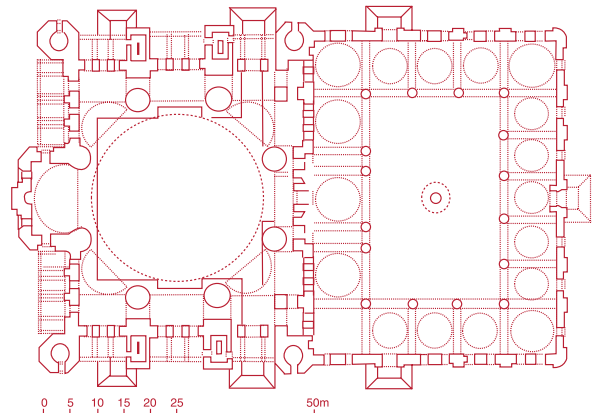
Fotoğraf 6.19: Süleymaniye Cami, İstanbul

Plan 6.13: İstanbul Süleymaniye Camisi

Fotoğraf 6.20: Selimiye Camisi, Edirne

Plan 6.14: Edirne Selimiye Camisi

Mimar Sinan'ın ustalık eseri olarak kabul edilen Selimiye Camisi ve Külliyesi 28 Haziran 2011 tarihinde UNESCO tarafından Dünya Ortak Miras Listesi'ne alındı. Komite, kararında Selimiye Camisi ve Külliyesi'ni Sinan'ın yaratıcı dehasının en yüksek ifadesi olarak nitelendirirken eserin korunması ile ilgili bazı önerilerde bulundu.

Yukarıdaki açıklamadan yararlanarak tarihi yapıların korunmasıyla ilgili aşağıda verilen soruları yanıtlayınız.

1. Açıklamada yer alan kabul ve gerekçesi ile ilgili düşünceleriniz nelerdir? Söyleyiniz.

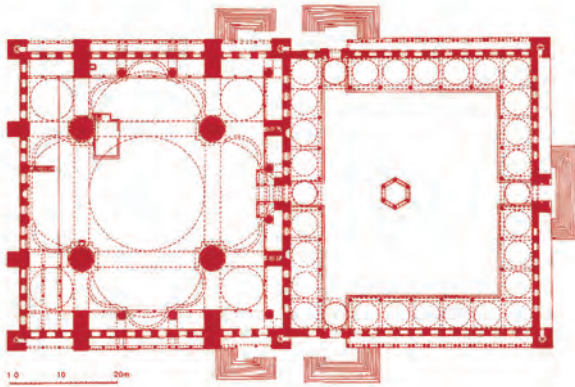
2. Selimiye Camisi ve Külliyesi gibi yapıların korunması için sizin önerileriniz nelerdir? Açıklayınız.

İstanbul Sultan Ahmet Camisi (1609-1616): Osmanlı padişahı I. Ahmet adına mimar Sedefkâr Mehmet Ağa tarafından yapılmıştır. Cami, Mimar Sinan'dan sonra İstanbul'da yapılan büyük merkezî kubbeli yapılardan biridir. Caminin inşaatında ana malzeme olarak kesme taş ve mermer kullanılmıştır.

Camide, merkezî kubbeli mekân dört yönde yarım kubbe ve üçer **eksedra** ile genişletilmiştir. Kubbenin ağırlığını dört pilpaye taşımaktadır. Caminin üstü kubbe ile örtülü revaklı avlusu vardır (*Plan 6.15*).

Caminin süslemelerinde ağırlıklı olarak mavi renkli çini kullanılmıştır. Yapı bu özelliğinden dolayı **Mavi Cami** olarak da tanınır. Camiyi, yivli payelerden kubbelere kadar her yanı süsleyen kalem işleri ve çiniler kuşatır. Kapı ve pencere kanatları ise sedef kakmalarla süslüdür.

Camide, güney duvarına ve avlu köşelerine yerleştirilmiş altı minare vardır (*Fotoğraf 6.21*).

Plan 6.15: İstanbul Sultan Ahmet Camisi

Fotoğraf 6.21: Sultan Ahmet Camisi, İstanbul

Mimar Sedefkâr Mehmet Ağa ile ilgili bir araştırma yaparak biyografisini hazırlayınız.

Geç Dönem Osmanlı sanatı farklı izler ve özellikler taşıyan beş dönemde incelenir:

- Lale Devri (1718 - 1730)
- Türk Barok ve Rokoko Devri (1730 - 1808)
- Türk Ampir Üslup Dönemi (1808 - 1860)
- Seçmeci (Eklektik) Dönem (1860 - 1900)
- Neoklasik Dönem (1900 - 1930)

Geç Dönem Osmanlı sanatı Batı sanatı izleri taşır. Mimarlık örnekleri ile mimariye bağlı gelişen süsleme örnekleri klasik Osmanlı üslubundan oldukça farklıdır. Oval ve yuvarlak planlı yapılar bu dönemde matematiksel formları, düzeni ve uyumu reddeder. Sütunlar giderek incelik, cepheler "C" ve "S" kıvrımları ile hareketlendirilir. Geç Dönem Osmanlı yapıları, Klasik Dönem Osmanlı yapılarıyla Batı mimarlığının bir birleşimi gibidir. İhtişam, yapısal alanda değil süslemelerdedir. Geç Dönem Osmanlı sanatının mimarlık örnekleri metropol özelliği taşıyan İstanbul'da sayıca fazladır.

Şanlıurfa Rıdvaniye (Rızvaniye) Camisi (1717): Rakka valisi Rıdvan Ahmet Paşa tarafından yaptırılmıştır.

Cami kesme taştan yapılmıştır. Caminin ibadet mekânı yarım payelerle üç sahına ayrılmıştır. Orta sahin kare, yan sahinlar ise dikdörtgen planlıdır. Bu bölümlerin üzeri kubbe ile örtülmüştür.

Caminin girişinde üç bölümlü ve üç kubbeli bir son cemaat yeri, doğusunda da tek şerefeli bir minaresi bulunmaktadır. Ahşap kanatlı giriş kapısı çağının en güzel geçme ve kakma tekniğinde yapılmış, üzeri bitki motifleri ile süslenmiştir (Fotoğraf 6.22).

İstanbul Dolmabahçe Camisi (1853): Sultan Abdülmecit'in annesi tarafından Mimar Karabet Amira Balyan'a yaptırılmıştır. Cami Türk ampir üslubuna ait izler taşır, Geç Dönem Osmanlı yapısıdır.

Taş malzeme kullanılarak yapılan caminin ibadet mekânı, kubbe ile örtülmüş kare bir prizmayı andırmaktadır (Fotoğraf 6.23).

Caminin önünde, doğu - batı doğrultusunda gelişen bir hünkâr kasrı bulunmaktadır. Hünkâr kasrı, büyük Osmanlı camilerinde, padişahın ibadet etmesi için ayrılmış ve küçük bir konut gibi donatılmış dairedir.

Dolmabahçe Camisi'nin ince ve tek şerefeli iki minaresi vardır. Minarelerin ana yapıdan ayrı olarak yapılması Barok Dönemi'nin etkisini yansıtır. Caminin köşelerindeki takviye kuleleri Barok - Rokoko karışımı bir üslupla ve başlıklı ikişer küçük sütunla süslenmiştir. Caminin içindeki süslemeler ise kalem işleriyle yapılmıştır.

Geç Dönem Osmanlı yapıları İstanbul dışında da inşa edilmiştir. Urfa'da yapılan yapılarda Geç Dönem etkileri bölgenin kültürel özellikleri ile değişik formlara imza atılmasını sağlamıştır.

b. Kümbet - Türbe

Türbe ve kümbetler sultanlara, emirlere ve önemli devlet adamlarına ait olan mezarlardır. Bunların dört duvar üzerine kubbe ile örtülü olanlarına **türbe**, çokgen veya silindirik gövde üzerine konik çatı ile örtülü olanlarına da **kümbet** adı verilir.

Ders İçi Etkinlik

Dersin işlenişinde verilen tanımlardan yararlanarak defterinize türbe ve kümbetin şematik çizimini yapınız.

Fotoğraf 6.22: Rıdvaniye Cami, Şanlıurfa

Fotoğraf 6.23: Dolmabahçe Camisi, İstanbul

Türbe ve kümbetler İslam ve Türk mimarisinin öğeleridir. İslam sanatının ilk mezar yapısı Abbasiler Dönemi'ne aittir. Türk İslam sanatının uygulayıcıları olan Karahanlılar ve Gazneliler tuğladan, planları ve görünüşleri ile Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu mezar yapılarını etkileyen türbe ve kümbet örnekleri inşa etmişlerdir. Büyük Selçukluların yaşadıkları İran, Türkistan, Suriye ve Anadolu'da örnekleri vardır.

Büyük Selçuklular Dönemi'nin mezar anıtları, türbe ve kümbet mimarisinin en önemli örnekleridir. Karahanlı ve Gazneli mezar anıtlarından etkilenerek yapılan bu yapılar, kendi içlerinde değişik görüş ve tasarımlara sahiptir. Az da olsa taştan yapılmış örneklerin görüldüğü mezar anıtları, tuğladan yapılmış olup tuğlanın süsleme ögesi olarak kullanıldığı özgün yapıtlardır.

Büyük Selçuklu türbeleri genellikle dört köşeli, çokgen veya yuvarlak planlarda yapılmışlardır. Bunların üzerleri kubbe ile örtülüdür. Türbelerin çoğu iki katlıdır. Üst kat mescittir. Merdivenle inilen alt kat ise mezarın bulunduğu mahzen kısmıdır.

İlk türbe örnekleri, Orta Asya'daki Türk çadırlarının tuğladan yapılmış örnekleri olarak kabul edilir. Kümbetlerin gövde üzerindeki süslemeleri ve konik çatıların saçak süsleri de Orta Asya Türk çadırlarının üzerindeki bezemelerle benzerlik gösterir. Türbeler, diğer yapı türlerine göre daha sade yapılardır.

Anadolu Selçuklularına ait mezar anıtların en önemli örnekleri, başkentlerinde yer alır. Anadolu Selçuklularına ait mezar anıtları genellikle iki katlıdır. Alt kat bu yapılarda asıl mezar odasıdır. İkinci kata dışarıdan merdivenlerle çıkılır. Bu oda mescit olarak kullanılır. Odanın ortasında simgesel bir sanduka bulunur.

Anadolu Selçuklu öncesi ve sonrasında yapılan mezar anıtları farklı planlarıyla ön plana çıkar. Anadolu Selçuklular öncesinde tarihlenen Ahlat'taki Emin Bayındır Kümbeti ile Tercan'daki Mama Hatun Kümbeti klasik Anadolu Selçuklu mezar anıtlarından farklıdır.

Anadolu dışında da Osmanlılar zamanında mezar anıtları inşa edilmiştir. Bu anıtlardan Tac Mahal taşıdığı özelliklerle dünyanın yedi harikasından biri olmaya hak kazanmıştır.

Klasik ve Geç Dönem Osmanlı mezar anıtları ise Anadolu Selçuklu mezar yapı geleneğinden uzakta, yaşanan dönemin üslubunu taşır.

Dünyanın yedi harikası belirlenirken ölçüt ne olabilir? Söyleyiniz.

Samarra Kubbet-üs Süleybiye Türbesi (862): Abbasiler Dönemi'nde yapılmıştır. Samarra'da bulunan bu yapı İslam sanatının ilk türbesi olarak kabul edilir. Emeviler Dönemi'ne ait Şam'da yapılmış Kubbet-üs Sahra Camisi'nin planını tekrarlar. Sekizgen planlı yapının merkezi kubbeye örtülüdür. Yapının bugünkü görünümü restorasyondan sonraki durumudur (Fotoğraf 6.24).

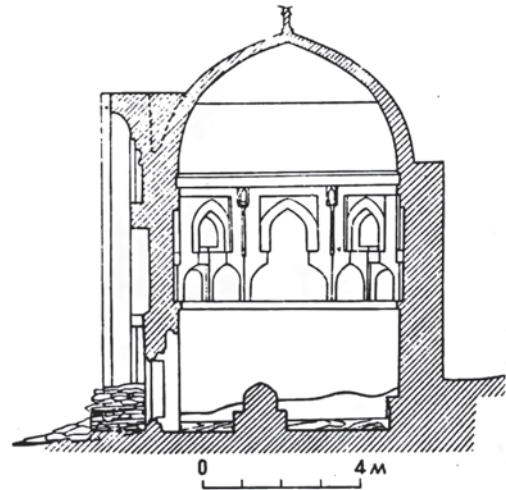
Tim Arap Ata Türbesi (978): Karahanlılar Dönemi'nde, tuğladan yapılan türbe; kare planlı, kubbe ile örtülü ve bezemelidir. Yükseltilmiş giriş cephesi, kubbeye geçişi oluşturan üç yapraklı yonca biçimli tromplarıyla dikkat çekicidir (Çizim 6.1).

Radkan Kümbeti (1108): Büyük Selçuklu yapısıdır. Orta Asya Türk çadırları örnek alınarak Horasan'da yapılmıştır. Kümbet 22 m boyunda, 36 yuvarlak yivle çevrili, içten kubbe, dıştan konik çatı ile örtülü silindirik bir yapıdır (Fotoğraf 6.25). Konik çatıdan aşağı doğru sarkan friz üzerindeki süsleme öğeleri, çadırlardaki saçak motiflerini andırır.

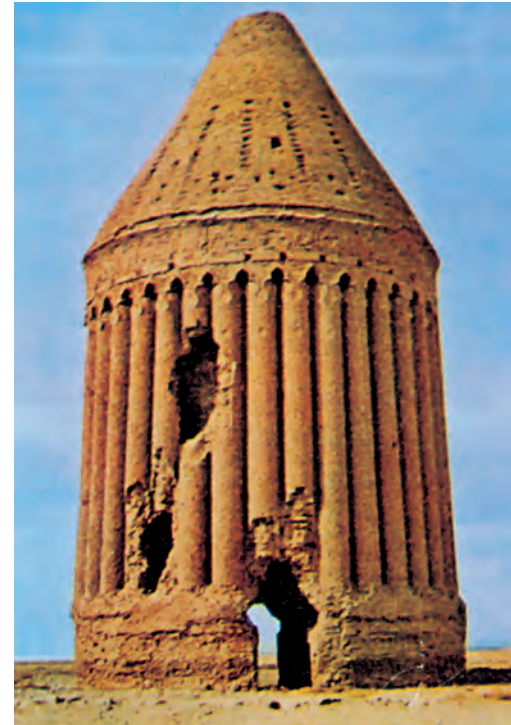
Büyük Selçuklulardan kalma diğer mezar anıtları arasında Kışmar Kümbeti (Horasan, XIII. yüzyıl), Kümbet-i Surkh (Meraga, XII. yüzyıl sonu) ve Demavent Kümbeti (XI. yüzyıl) sayılabilir.

Fotoğraf 6.24: Kubbet-üs Süleybiye Türbesi, Samarra

Çizim 6.1: Arap Ata Türbesi'nin kesiti, Tim

Fotoğraf 6.25: Radkan Kümbeti, Horasan

Sultan Sencer Türbesi (1157): Büyük Selçuklulara aittir. Mimarı Muhammed Bin Atsız olan türbe Horasan'ın Merv şehrinde. Türbe, özellikleri ile Büyük Selçuklu türbe mimarisinin ulaştığı en son aşamayı gösterir (Fotoğraf 6.26).

Kare planlı, süslemeli, dıştan galerili ve çift kubbeli bir yapıdır (Plan 6.17). Dış kubbe bir kasnakla iç kubbenin üzerine oturtulmuştur. Kubbeye tromplarla geçilir. Dıştaki kubbe, firuze sırlı tuğla ile kaplanmıştır.

Konya II. Kılıçaslan Kümbeti (1190): Anadolu Selçuklularına aittir. Konya Alâeddin Camisi'nin avlusunda bulunmaktadır. Ongen yapının doğu cephesinde bir pencere vardır. Asıl kapı kapatıldığı için bu pencere kapı gibi kullanılmaktadır. Kümbet iki katlıdır. Yapının kuzeydoğu yönündeki kemerin üstünde yapının mimarının Cuhalı (Irak'ta bir köy) Abdulgaffar oğlu Yusuf olduğu yazılıdır.

Dairesel planlı kümbet uzun yıllar bakımsız kalmış, sandukalar üzerindeki çiniler bile dökülmüştür. Külâhı firuze rengindedir. İçinde sekiz Selçuklu sultanının yattığı kümbet, Türkiye'deki kümbetlerin en büyüğüdür (Fotoğraf 6.27).

Fotoğraf 6.26: Sultan Sencer Türbesi, Merv

Fotoğraf 6.27: II. Kılıçaslan Kümbeti, Konya

Tokat-Niksar Kırkkızlar Kümbeti (1220): Danişmentlilere aittir. Kümbet tuğla malzemen, içeriden ve dışarıdan sekizgen planlı olarak yapılmıştır. Üzeri içeriden tromplu bir kubbe, dışarıdan da piramidal bir külâh ile örtülüdür. İki katlı yapının alt katında mumyalık bölümü vardır.

Tuğla yapının pencere ve kapı üstlerinde turkuaz renkli çini mozaikler bulunmaktadır. Yapının girişi kuzeydoğu cephesindedir (Fotoğraf 6.28).

Kayseri Döner Kümbet (1276): Anadolu Selçuklularına aittir. Onikigen planlı kümbet içten kubbe dıştan konik çatı ile örtülüdür.

Tamamen kesme taştan yapılan anıtın bodrumunda mezar yeri, üstünde de mescit yer almıştır. Kitabesinde Şah Cihan Hatun için yapıldığı yazılı olan kümbet, figürlü plastik süslemelerinin çokluğu ile dikkati çeker. Portal cephesi üstünde, insan başlı, kanatlı iki pars figürü arasında, çift başlı kartal görülmektedir (Fotoğraf 6.29).

Fotoğraf 6.28: Kırkkızlar Kümbeti, Niksar, Tokat

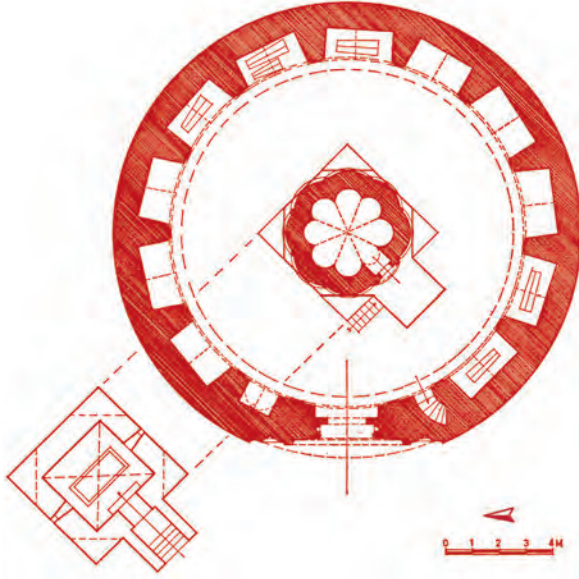

Fotoğraf 6.29: Döner Kümbet, Kayseri

Mama Hatun Kümbeti (XIII. yüzyıl): Saltuklulara ait bir yapıdır. Erzurum yakınlarında bulunan kümbetin farklı bir planı vardır. Bir silindiri andıran basık ve konik bir çatı ile örtülü kümbetin çevresini bir duvar çevirmiştir (Plan 6.16).

Bursa Yeşil Türbe (1421): Sultan Çelebi Mehmet adına yapılmıştır. Sekizgen gövdeli türbenin üzeri, yüksek bir kasağa oturan kubbe ile örtülüdür. Türbe, sandukaların bulunduğu bir zemin kat ile bodrumdan oluşur.

Yapının iç ve dış duvarları ile kapısı çinilerle kaplıdır (Fotoğraf 6.30). Çinilerde egemen renk firuzedir. Koyu yeşil çinilerle kaplanmış çini mihrabı, Türk sanatının önemli örneklerindedir.

Plan 6.16: Mama Hatun Kümbeti, Erzurum

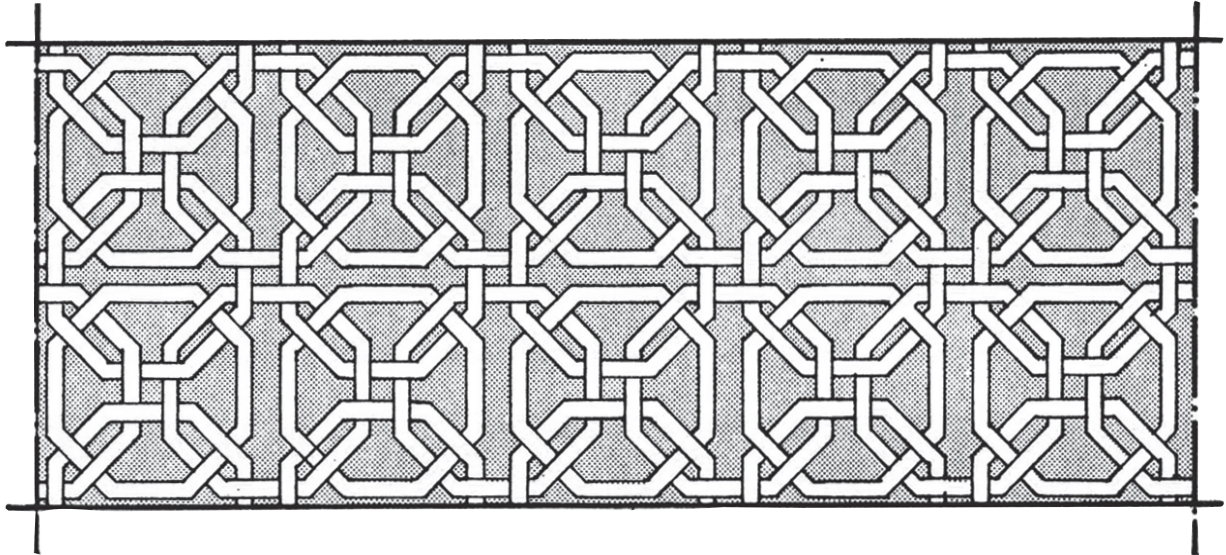

Fotoğraf 6.30: Yeşil Türbe, Bursa

Ders İçi Etkinlik

Aşağıda Mama Hatun Kümbeti'nin portalındaki süsleme örneği verilmiştir. Örnekteki modeli boyayarak süslemeyi ortaya çıkarınız.

Ahlat Emir Bayındır Kümbeti (1481): Ak Koyunlu yapısıdır. Emir Bayındır için Baba Can Bey isimli bir usta tarafından yapıldığı yazılmaktadır.

Kümbet kare kaide üzerinde, sütunlar ve kemerlerle güneye açılan silindirik gövde ve dışarı doğru taşan basık konik külahıyla diğer kümbetlerden ayrılır.

İki katlı kümbet, mimarisi ve taş bezemeleriyle görkemli bir görünüme sahiptir (*Fotoğraf 6.31*).

İstanbul Kanuni Sultan Süleyman Türbesi (1559 - 1566): Süleymaniye Camisi'nin haziresindedir (küçük mezarlık).

Mimar Sinan, bu türbede bir bakıma Osmanlı sultanının önemini ve büyüklüğünü simgelemek istemiştir. Se-kizgen gövde ve dışarıdan gövdeyi çeviren revaklarıyla türbe değişik bir görünümündedir (*Fotoğraf 6.32*).

Fotoğraf 6.31: Emir Bayındır Kümbeti, Ahlat

Fotoğraf 6.32: Kanuni Sultan Süleyman Türbesi, İstanbul

Tac Mahal: Hindistan'da Babür İmparatorluğu zamanında inşa edilen türbe, Şah Cihan tarafından genç yaşta ölen eşi Mümtaz Mahal için, Agra kentinde inşa ettirilmiştir (*Fotoğraf 6.33*).

Yapının mimarları, Mimar Sinan'ın öğrencilerinden Mehmet İsmail Efendi ve Mehmet İsa Efendi'dir. 1630 yılında yapımına başlanan yapı, 1652 yılında tamamlanmıştır. Yapının içindeki yazılar, İstanbul'dan giden Hattat Serdar Efendi tarafından yazılmıştır. Süslemesinde çeşitli Avrupalı sanatçılar çalışmıştır.

Fotoğraf 6.33: Tac Mahal, Agra, Hindistan

Türbe, Cumna Irmağı kenarında; servi, portakal ağaçları ve fiskiyelerle süslü bir bahçe içindedir. İçi ve dışı beyaz mermer kaplamalı olan yapı, iki kısım üzerine oturur. Kaide olan alt kısım, diğerinden kırmızı kum taşından yapılmış bir kuşakla ayrılmıştır. Bunun üzerindeki asıl türbe sekizgen planlıdır.

Yüksek kubbeli yapıdan bağımsız olarak inşa edilmiş silindirik minareleri, Türk etkilerini gösterir.

Türbenin her cephesinde sivri kemerli bir portal vardır. Yapının iç duvarları beyaz mermer üzerine kakmalarla süslenmiştir. Akik, firuze, lacivert renkli değerli taşlarla yapılan bu kakmalarda çiçek motifleri ve yazılar görülür.

Dünyada aşk için dikilmiş en büyük ve en güzel anıt olarak kabul edilen bu türbe, Türk - İslam mimarisinin en önemli yapıtlarından biridir.

Tac Mahal'in yapım amacı ve taşıdığı mimari özellikler ile ilgili düşünceleriniz nelerdir? Söyleyiniz.

c. Minareler

Türk ve İslam sanatının önemli yapılarından biri de minarelerdir. Camilerde minareler ezanın uzak yerlerden duyulmasına olanak sağlamak için yapılmışlardır.

Orta Asya ve İran'daki minareler, kaynağını İslamiyet'ten önceki Orta Asya mimarisinden alır. Budist mimaride yer alan ve çeşitli işlevleri olan kuleler, işaret kuleleri, çeşitli yapılardaki köşe kuleleri Türk minarelerinin ilk örneklerini oluşturmuşlardır. Karahanlılardan itibaren Asya'da yaygın formunu kazanan minareler silindirik gövdeli, gövdesi kuşaklar hâlinde süslenmiş, yukarıya doğru daralan şerefeli yapılardır. Bununla birlikte minareler, buldukları bölgeye göre bazı farklılıklar gösterirler. En önemli örnekler Karahanlılar ve Gaznelilere ait minarelerdir. Anadolu Selçukluları Dönemi'nde yapılan minareler tek örnek dışında, inşa edilen yapıların önüne geçememiştir. Anadolu Selçukluları camiler dışında medreselerde, portalde kullandıkları çifte minare uygulamalarıyla dikkat çeker.

Osmanlıların erken döneminde yapılmış olan Edirne Üç Şerefeli Cami, minareleri ile literatüre adını yazdırmıştır. Klasik Dönem'de Mimar Sinan daha önce görülmeyen bir biçimde yapılarının büyüyen formuna uygun olarak çok sayıda minareyi birlikte kullanmıştır. Geç Dönem Osmanlı camilerinde kullanılan minarelerin görüntüsü dönemin üslubuna uygundur. Bu yapılar, süslemenin bir parçası gibi düşünülmüştür.

Anadolu Selçuklu Dönemi'ne ait minarelerin cami dışında medreselerde de kullanılmasının amacı ne olabilir? Söyleyiniz.

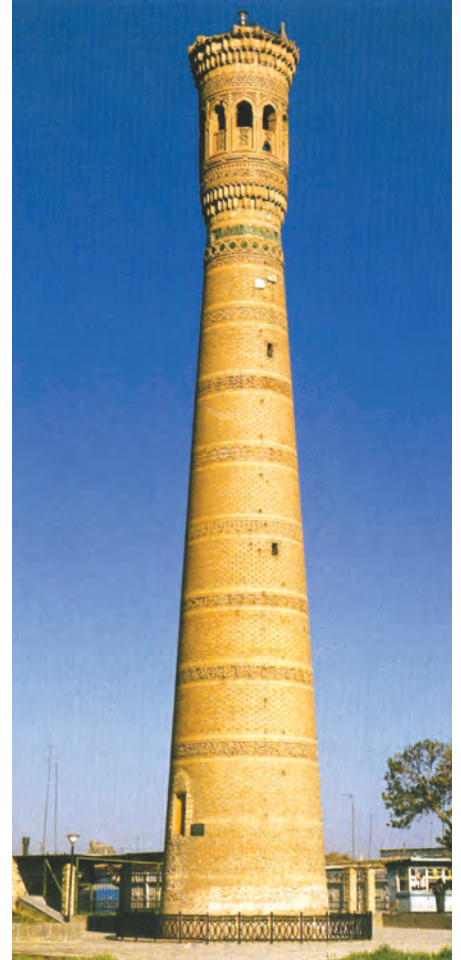
Ders Dışı Etkinlik

Geç Dönem Osmanlı camilerinde kullanılan minare formlarını inceleyiniz. Bu minarelerin taşıdığı özellikleri açıklayınız.

Buhara Kalan Minare (1127): Karahanlı Dönemi'nin önemli yapılarından. Karahanlı hükümdarı Arslan Han tarafından yaptırılmıştır.

Yukarı doğru daralan silindirik gövdeli bir kule görünümündedir. Tuğla malzemedeki minarenin gövdesi, on üç kuşak hâlinde kabartmalarla süslüdür. Kuşaklar, silmelerle birbirinden ayrılır.

Minarenin üst kısmında sivri kemerli, on altı açıklığa sahip gösterişli bir şerefesi vardır (Fotoğraf 6.34).

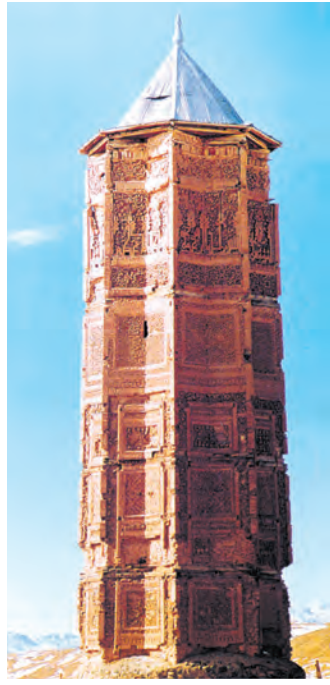

Fotoğraf 6.34: Kalan Minare, Buhara

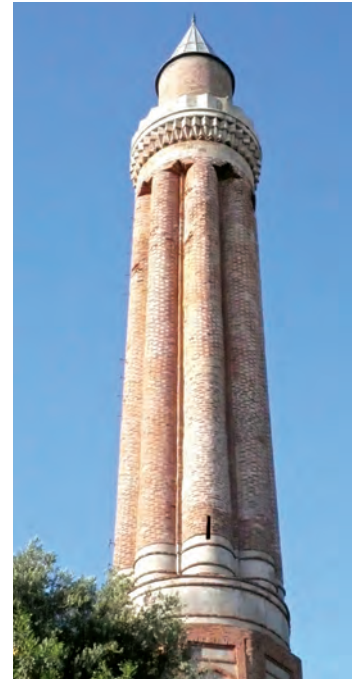
III. Mesut Minaresi (1117 - 1149): Gazneliler Dönemi'nden kalan bir yapıdır. Yıldız biçiminde taştan bir kaide üstüne silindirik üst gövdeden oluşmaktadır. Yıldız biçiminin her tarafı eşit karelere bölünmüş ve her kare içinde zengin tuğla süslemeler yer almıştır.

Minarenin üzerinde tuğlaların değişik şekillerde dizilmesiyle oluşan süslemeler, kûfi yazılar, çeşitli bitki motifleri ve geometrik desenler bulunmaktadır (Fotoğraf 6.35).

Antalya Yivli Minare (XIII. yüzyıl): Anadolu Selçuklu eseridir. Kaidesi kesme taştan, gövde kısmı tuğla ve firuze renkli çiniden yapılmıştır. 8 yivlidir. Oldukça kalın gövde, bu yivler sayesinde estetik bir yapıya kavuşmuştur. Gövdesinde bulunan yivlerinden dolayı "Yivli Minare" adını almıştır (Fotoğraf 6.36).

Fotoğraf 6.35: III. Mesut Minaresi, Gazne

Fotoğraf 6.36: Yivli Minare, Antalya

2. SİVİL MİMARİ

a. Medreseler

Medreseler sivil yapı olmalarının yanı sıra eğitim kurumlarıdır. Günümüzün eğitim yapıları hangi adlarla anılır? Söyleyiniz.

İslam ve Türk sanatının önemli yapı türlerinden biri de medreselerdir. Medrese geleneği Karahanlılarla başlar. Türk İslam sanatının ilk medrese örneği Büyük Selçuklu Devleti zamanında Alparslan'ın veziri Nizamülmülk tarafından açılan ve onun ismiyle anılan Nizamiye medreseleridir. Bağdat'ta kurulmuştur. İlk Büyük Selçuklu medresesi Tuğrul Bey'in isteği ile Nişabur'da yapılmıştır. Bunu Bağdat, Rey, Hargirt medreselerinin yapımı izlemiştir. Büyük Selçuklularda devlet memuru ve devlete destek olacak aydınları yetiştirmek amacıyla medreseler kurulmuştur. Selçuklular Anadolu'ya geçtikten sonra medrese geleneğini devam ettirmişlerdir. Çeşitli şehirlerde, çok sayıda medrese inşa etmişlerdir. Anadolu Selçukluları, Türk beylikleri ve Osmanlılar Dönemi'nde medrese yapımı ayrı bir önem kazanmıştır. Medreseler; din öğretimi ve İslam hukuku yanında tıp, felsefe, tarih, astronomi ve matematik gibi bilimlerin de okunduğu kurumlar hâline gelmiştir.

İslam ve Türk sanatında yer alan sivil mimari yapıları nelerdir? Söyleyiniz.

Anadolu Selçukluları Dönemi'nde yapılan medreseler, Orta Asya ve İran'da gelişen İslamiyet'ten sonraki Asya Türk mimarisinden etkilenmiş, kendilerinden sonraki Beylikler Dönemi ile Osmanlı Dönemi medreselerini etkilemiştir.

Anadolu Selçukluları Dönemi'nde yapılan medreseler plan bakımından kapalı avlulu (kubbeli) medreseler ve açık avlulu (eyvanlı) medreseler olmak üzere iki grupta toplanır. Bu plan tipleri Beylikler Dönemi ve Osmanlı Dönemi medreselerinde de tekrarlanmıştır.

Kapalı avlulu (kubbeli) medreselerde, ortada üzeri kubbe ya da tonoz örtülü bir avlu ve bu avluya açılan odalardan oluşur. Bu odalar kütüphane, dershane, öğrenci odaları ve mescit amacıyla kullanılmıştır.

Açık avlulu medreselerde yapının ortasında açık avlu, avlu eksenlerinde değişik sayılarda **eyvan** ve değişik işlevlere sahip odalar yer alır.

Osmanlı Devleti zamanında Bursa ve Edirne başta olmak üzere pek çok şehirde medreseler açılmıştır. İstanbul'un fethinden sonra medrese yapımı İstanbul'da yoğunlaşmıştır.

Osmanlı Devleti'nde medreselerin yapımı için neden daha çok Bursa, Edirne ve İstanbul tercih edilmiş olabilir? Söyleyiniz.

1331 - 1451 yılları arasında seksen iki adet medrese kurulmuştur. 1463 - 1471 yılları arasında kurulanlara Fatih medreseleri adı verilmiştir. 1550 - 1557 yılları arasında kurulan medreseler ise Süleymaniye medreseleri adı ile anılmıştır. Başlangıçta bütün eğitim faaliyetlerinin yapıldığı kurum olan medreseler, Tanzimat Dönemi'nde mesleki okulların açılması ile dinî eğitim kurumlarına dönüştürülmüştür.

Millî Mücadele'den sonra 03.03.1924 tarih ve 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun birinci maddesi ile medreseler MEB'e bağlanmış ve bir genelgeyle kapatılmıştır.

Hargirt Medresesi (1087): Büyük Selçuklular tarafından Horasan'da inşa edilmiştir. Kare bir avlu çevresinde dört eyvanlı bir medresedir. İyi cins sarı tuğladan yapılmıştır. Yüksek kabartma çiçekli küfi kitabesi, İran'ın en şahane yazısı olup günümüzde Tahran Müzesinde sergilenmektedir.

Rey Medresesi (XI. yüzyıl): Büyük Selçuklular tarafından Rey'de inşa edilmiştir. Dört eyvanlı medrese örneklerindedir. Zengin süslemeli mihrabı olan medresenin duvarlarını kaplayan süslemeler çok ihtişamlıdır. Günümüze kalan kısımlar süslemelerin geometrik bölümler içerisinde, kıvrık dallardan yapıldığını göstermektedir. Süslemelerde yer alan iki sülünün karşılıklı canlandırıldığı figürler çok dikkat çekicidir.

Nizamiye Medresesi (XI. yüzyıl): Ünlü Büyük Selçuklu veziri Nizam-ül Mülk tarafından Bağdat'ta yaptırılmıştır. Açık avlulu dört eyvanlı medreselerin öncüsüdür. Yapılan araştırmalar, yapının kare biçimindeki avlusunun her kenarının ortasında büyük bir eyvan bulunduğunu ortaya koymuştur. Medrese, bugün yalnızca arkeolojik bir kalıntı durumundadır.

Tokat ve Niksar Yağlıbasan medreseleri (XII. yüzyıl): Danişmentliler Dönemi'nde yapılan medreseler, Anadolu'da tarihi bilinen en eski, kubbeli medreselerdir. Moloz taştan yapılmış olan medreselerde kare planlı avlunun kubbe ile örtülü olduğu, kalan yapı izlerinden anlaşılmaktadır.

Merkezî kubbeli bu medreselerin Anadolu medrese mimarisinin gelişmesinde rolü büyük olmuştur. Danişmentlileri takiben Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı devirlerinde merkezî kubbeli pek çok medrese yapılmıştır.

Konya Sırçalı Medrese (1242): İki katlı, eyvanlı ve açık avlulu medreselerden biri olan Sırçalı Medrese, tamamen simetrik planı ile klasik Anadolu Selçuklu medreselerinin ilk örnekleri arasında yer alır.

Yapıda kesme taş malzeme kullanılmıştır. Çini süslemeleri ile dikkat çeker. Yapı, adını bu süslemelerinden alır. Avlunun karşısında bulunan büyük eyvanın güney duvarında çini malzemeli mihrap vardır. Eyvanı kaplayan dört renkli zengin çini süslemelerin ve mihrap çinilerinin çoğu dökülmüştür.

Konya Karatay Medresesi (1251): Emir Celaleddin Karatay tarafından yaptırılan medrese, gerek mimari düzeni gerekse süslemeleri ile Anadolu Selçuklu mimarlığının önemli yapıtlarından biridir. Yapının kuzey cephesinde bulunan portalden (Fotoğraf 6.37) kare planlı üzeri kubbe örtülü mekâna, oradan da medresenin içine girilir. Yapının kare planlı avlusunun kuzey ve güneyinde öğrenci odaları; batısında eksende eyvan, eyvanın iki yanında üzeri kubbe örtülü iki mekân vardır. Bunlardan güneybatıdaki Celaleddin Karatay'ın türbesidir. Öğrenci odalarının açıldığı avlunun ortasında bir havuz bulunmaktadır.

Fotoğraf 6.37: Karatay Medresesi, Konya

Amasya Gök Medrese (1267): Literatürde adı **Gök Medrese Camisi** olarak geçen yapı Anadolu Selçuklularına ait en ilgi çeken yapılandıdır. Yapıya adını mavi renkli çinileri ile eğitim işlevi taşıyan medrese odaları vermiştir. Torumtay'ın mezarı da bu yapının içindedir. Bu biçimiyle yapıya kapalı bir külliye denilebilir.

Sivas Gök Medrese (1271): Adını yapıda kullanılan mavi renkli çinilerden almıştır. Dört eyvanlı ve açık avludur (Plan 6.18). Portali, çifte minareleri ve cephe düzenlenişiyile Anadolu Selçuklu medreselerinin önemli örneklerinden biridir (Fotoğraf 6.40).

Ders İçi Etkinlik

Sivas Gök Medrese'nin giriş cephesinin düzenlenişi ile Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin giriş cephesinin düzenlenişini inceleyiniz. İki yapının benzerliklerini söyleyiniz.

Karaman Hatuniye Medresesi (1382): Beylikler Dönemi medreselerindedir. Karamanoğullarına aittir. Beylikler Dönemi medreseleri genelde açık avludur. Yapının girişinin tam karşısında bulunan ana eyvanın örtüsü Karamanlı yapıları için yeniliktir. Sultan I. Murat'ın kızı Nefise Sultan tarafından yaptırılmıştır (Fotoğraf 6.41).

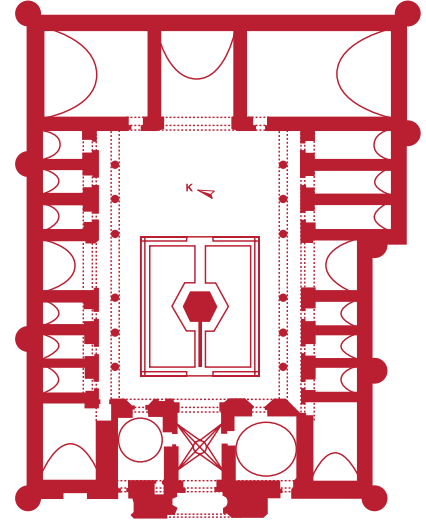
Revaklı bir açık avlusu bulunan yapı iki eyvanlıdır. Tek katlı olan medresenin duvarlardan dışarıya taşan çok gösterişli bir portali vardır. Taş işçiliğinin güzel bir örneğini gösteren bu portal, Anadolu Selçuklular Dönemi yapılarının portalleriyle benzer özellikler gösterir.

Bu dönemde yapılan açık avlulu medreseler arasında Niğde Ak Medrese, Aksaray Zinciriye Medresesi ve Manisa İshak Bey Medresesi sayılabilir.

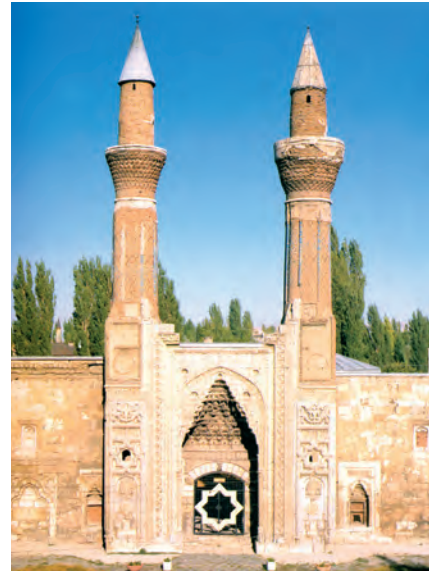
Aksaray Taş Medrese (XV. yüzyıl): Karamanoğullarından II. İbrahim Bey (1424 - 1463) tarafından yaptırılmıştır. Açık avlulu medrese planındadır. Medrese, yüksek duvarları ile dıştan bir kale görünümündedir. Anadolu Selçuklu medreselerinin planını tekrar etse de malzeme ve teknik özellikleriyle oldukça farklıdır.

Kesme taş ve tuğla malzemeden yapılmış olan medresenin ortasında dikdörtgen planlı, açık bir avlu, bu avlunun dört kenarında eyvanlar vardır. Eyvanlar sivri kemerlerle birbirine bağlanmıştır. Eyvanların üzerinde Anadolu Selçuklu üslubunda bitkisel motifler bulunmaktadır.

Giriş avlusunun ekseninde sivri kemerli bir taç kapı bulunmaktadır (Fotoğraf 6.42). 1985 yılında restore edilen medrese, günümüzde Aksaray Müzesi olarak hizmet vermektedir.

Plan 6.18: Sivas Gök Medrese

Fotoğraf 6.40: Gök Medrese'nin cepheden görünümü. Sivas

Fotoğraf 6.41 Karaman Hatuniye Medresesi

Fotoğraf 6.42: Taş Medrese, Aksaray

Fatih Medreseleri (1470): Fatih Külliyesi'nin yapılarıdır. Erken Osmanlı Dönemi'ne aittir. Caminin doğu ve batısında yer almakta olup İstanbul'un ilk yükseköğretim kurumlarıdır.

Amasya Kapağası Medresesi (1488): II. Bayezit'in kapı ağası olan Hüseyin Ağa tarafından yaptırılmıştır. Erken Osmanlı Dönemi yapısıdır. Sekizgen (merkezi) plan medrese yapıları için bir ilktir. Benzer bir plan İstanbul'daki Rüstem Paşa Medresesi'nde uygulanır.

Medreseye kuzeybatı köşesindeki büyük yay kemerli bir kapıdan girilmektedir. Sekizgen planlı avlunun her kenarı dörder sütun üzerine sivri kemerli revaklarla çevrilmiştir. Bunların arkasında yirmi medrese hücresi ve bir derslane odası vardır. Aynı zamanda mescit olarak da kullanılan derslane odasının üzeri büyük bir kubbeyle örtülmüştür. Duvarlarında **almaşık teknikte** örülen taş ve tuğla sıraları yapının görüntüsünü anıtsallaştırmıştır (Fotoğraf 6.43).

Fotoğraf 6.43: Kapağası Medresesi, Amasya

İstanbul Rüstem Paşa Medresesi (1550): Açık avlulu tipteki medreselerin değişik bir örneğidir. Medrese dıştan kare, içten sekizgen planlıdır. Yapıya batı cephede yer alan portalden girilir. Sekizgen avlunun revakları arkasına öğrenci odaları sıralanmıştır. Güneyde büyük kubbeli derslane odası vardır. Yapıyı XVI. yy. Osmanlı çinileri süslemektedir. Yapımında tuğla ve taş kullanılmıştır (Fotoğraf 6.44).

Fotoğraf 6.44: İstanbul Rüstem Paşa Medresesi

Süleymaniye Medreseleri (1557): Mimar Sinan tarafından yapılan Süleymaniye Külliyesi'nin en büyük birimlerinden biri olan Süleymaniye Medresesi'nin inşası, külliyeyle birlikte tamamlanmıştır. Klasik Osmanlı Dönemi yapısıdır.

Medrese; Evvel (birinci), Sani (ikinci), Salis (üçüncü), Rabi (dördüncü), Darü'l Hadis (hadis ve hadis bilimlerinin okutulduğu yer) ve tıp medreselerinden oluşmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman bu medreseleri, ordusunun mühendis ve doktor ihtiyacını karşılamaya yanı sıra, eğitim ve bilim için de yaptırmıştır. Medreseler, caminin doğu ve batı yönünde, dış avlu duvarına paralel olarak uzanmaktadır.

Süleymaniye medreseleri kesme taştan yapılmış olup her birinde yirmi bir medrese hücresi ve bir dersane odası bulunmaktadır. Medrese hücreleri kare planlı olup üzerleri kubbe ile örtülmüştür (Fotoğraf 6.45).

Fotoğraf 6.45: Süleymaniye Medreseleri, İstanbul

b. Kervansaraylar - Hanlar - Ribatlar

Kervansaraylar, hanlar ve ribatlar ticaret yapılarıdır.

Karahanlılar Dönemi'nde yapılan kervansaraylar, İslamiyetten sonraki Türk kervansaraylarının öncüleridir. **Ribat** adı verilen bu yapılar; sınırlarda, ticaret yollarında güvenlik ve konaklama gereksinimlerini karşılamak için yapılmıştır. Kalın duvarlı, çoğunlukla dört eyvanlı ve revaklı avlusu bulunan bu yapıların savunmaya da elverişli oldukları görülür.

Savunma duvarlarıyla çevrili ribatlar; mescit, ambar, ahır, odalar gibi bölümleri ile Türk mimarisinin geliştirdiği önemli yapı tiplerindedir.

Sahip olduğu işlevlere göre kervansarayların kuruluş amaçları nelerdir? Söyleyiniz.

Gazneliler Dönemi'nde de ribat yapımına devam edilmiştir. Büyük Selçuklular, Karahanlı ve Gazneli kervansaray mimarisini ele alarak anıtsal yapıtlar ortaya çıkarmışlardır. Bu dönemde yapılan kervansaraylara da (Karahanlılar ve Gaznelilerde olduğu gibi) genelde ribat adı verilmiştir. Büyük Selçuklu ribatları, Türk tarihi ve sanatında önemli yeri olan yapılardır. Anadolu Selçukluları Dönemi'nde yapılan kervansaray ve sultan hanlarının büyük ölçüde etkilemiştir. Han veya sultan han denilen kervansarayların başlıca işlevi, yolcuların konaklama ve temel gereksinimlerini karşılamaktır.

Ticaretin devlet ekonomisindeki önemini bilen devlet adamları tarafından büyük ticaret yolları üzerinde 30 - 40 km'lik aralıklarla yaptırılan kervansaraylar, savaş zamanlarında savunma amacıyla da kullanılmıştır.

Anadolu Türk mimarisinde önemli birer sanat ve mimarlık anıtı olan bu yapılar; plan, form ve süsleme açısından Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçukluların yaptıkları ribatların daha gelişmiş biçimidir.

Anadolu Selçuklu sultanları ve onların vezirleri tarafından yaptırılan kervansaraylar; anıtsallıkları, planları ve süsleme düzenleri açısından dikkat çekicidir. Portallerinde taş işçiliğinin en güzel örnekleri görülen bu kervansarayların tümü kesme taştan yapılmıştır (Fotoğraf 6.46).

Plan olarak birbirinden farklı tiplerde yapılan kervansarayların bazılarında mescitler de yapılmıştır. Bu mescitlerin en güzel örnekleri, avluların ortasında dört yüksek sivri kemer üzerinde kurulmuş bulunan köşk mescitlerdir. Ayrıca bütün kervansaraylarda çeşitli toplumsal gereksinimlerin (kütüphane, hamam, veteriner, doktor, tamirci vb.) karşılandığı bölümler de vardır.

Fotoğraf 6.46: Sultan Han'ın portalı, Aksaray - Konya yolu

Ders İçi Etkinlik

Anadolu Selçukluları Dönemi kervansaraylarının güzergâh ve yerlerini gösteren aşağıdaki haritayı inceleyiniz. Haritadan yararlanarak Anadolu Selçuklularının ticaret hayatı ile ilgili hangi çıkarımlara ulaşabilirsiniz? Açıklayınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Ribat-ı Mahi (1019 - 1020): Gazneliler Dönemi'nde, Sultan Mahmut tarafından Meşhed - Serahs yolu üzerinde yaptırılmıştır. Dört eyvanlı, avlulu ve kare planlıdır. Eyvan - kubbe birleşmesinin Büyük Selçuklu mimarisinden önce ilk kez burada görülmesi önemli bir özelliktir. Yapı bugün oldukça harap durumdadır (Fotoğraf 6.47).

Fotoğraf 6.47: Ribat-ı Mahi, Meşhed - Serahs yolu üzerinde

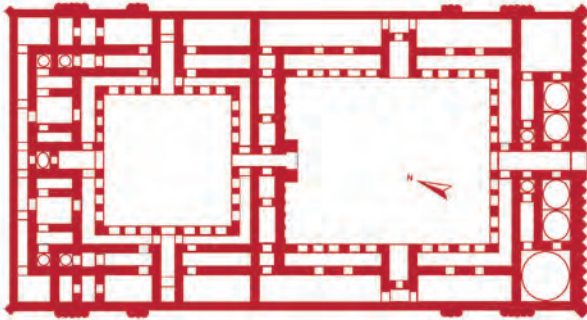
Ribat-ı Melik (1078 - 1079): Karahanlılar Dönemi'nde Buhara - Semerkant yolunda, kerpiç ve tuğla malzeme kullanılarak yapılmıştır. Yapının avlularının etrafındaki birbirine benzeyen tonozlu odalar ve mekânlar, iki katlı olarak sıralanmıştır. Bugün yapının yalnızca güney cephe duvarıyla portalı ayakta kalmıştır (Fotoğraf 6.48).

Fotoğraf 6.48: Ribat-ı Melik, Buhara - Semerkant yolu üzerinde

Ribat-ı Şerif (1114): Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın oğlu Mehmet Tapar zamanında Nişabur - Merv yolu üzerinde yapılmıştır. Yapı, dört eyvanlı ve avlulu iki bölümden oluşmuştur (Plan 6.19).

Dıştan kaleye benzeyen ribatın içi bir sarayı andıran zenginliktedir. Birinci bölüm oldukça yalındır. İkinci bölüm; kubbeli camisi, revaklı avlusu, küçük avlulu özel daireleri ile her çeşit konforu barındırmaktadır. Kerpiçten yapılmış medresenin bugünkü durumu Ribat-ı Melik'e göre daha iyidir (Fotoğraf 6.49).

Plan 6.19: Ribat-ı Şerif

Fotoğraf 6.49: Ribat-ı Şerif, Nişabur - Merv yolu

Aksaray Sultan Han (1229): Anadolu Selçuklu yapısıdır. Kesse taştan yapılan yapı, avlulu ve kapalı tipteki kervansarayların en eski örneklerindedir. Konya - Aksaray yolu üzerindeki Sultan Han, bu tip kervansarayların en büyüğüdür.

Yapımı Alaeddin Keykubad zamanında tamamlanmıştır. Dıştan, kulelerle desteklenmiş görkemli bir kaleyi andırmaktadır. Avlunun ortasında bulunan köşk mescit (Fotoğraf 6.50), portallerle birlikte süslemenin odağı durumundadır.

Fotoğraf 6.50: Sultan Han'ın köşk mescidi, Aksaray - Konya yolu

Edirne Rüstem Paşa Kervansarayı (1561): Osmanlı yapısıdır. Kanuni Sultan Süleyman'ın veziri Rüstem Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. İki katlı kervansaray, iki bölüme oluşur. Birinci bölümü ahır olarak kullanılan küçük han, ikinci bölüm ise han odalarının açıldığı avlunun bulunduğu büyük handır (Fotoğraf 6.51). Büyük han bölümünün ikinci katında alttan ısıtmalı Türk hamamı yapılmış ve çinilerle süslenmiştir.

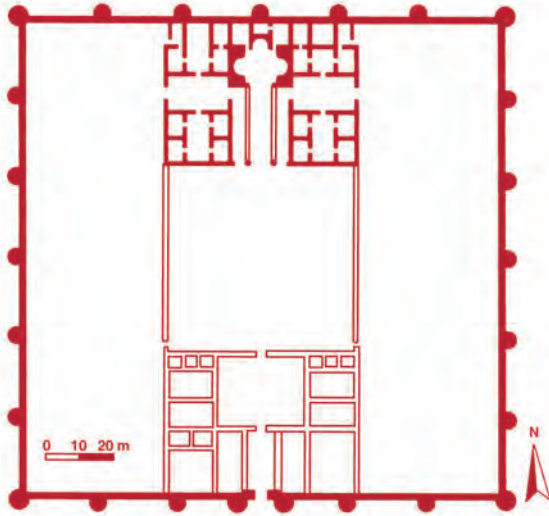

Fotoğraf 6.51: Rüstem Paşa Kervansarayı, Edirne

c. Saraylar

Erken Dönem İslam mimarisinde sivil yapıların en önemlileri saraylardır. Erken İslam döneminde yapılan saraylar Ürdün, Suriye ve Afganistan çevresinde inşa edilmişlerdir. Buldukları konum nedeniyle "çöl sarayları" olarak da adlandırılırlar.

Türk sanatında da saray mimarisi yapımı önemli bir yer tutar. Anadolu Selçukluları, Beylikler ve Osmanlı Dönemi'nde devlet hazinesinin korunduğu ve sultan ile ailesinin barındığı ayrı saraylar yapılmıştır.

Plan 6.20: Mişetta Sarayı

Erken Dönem İslam sarayları genellikle kaba taş ve tuğladan yapılmıştır. Kervansaraylar kadar büyük ve gösterişli değildir. Dış görünüşleri oldukça yalın olan bu yapıların içleri figürlü figürsüz çiniler, stuko ve taş süslemeler bakımından çok zengindir.

Mişetta Sarayı (VIII. yüzyıl): Emevi halifelerinden II. Velid tarafından tamamlanan saray, Kudüs'ün doğusundadır. Saray, kulelerle desteklenen duvarlara sahiptir. Kare bir avlu etrafında sıralanmış mekânlardan oluşan sarayın tek bir kapısı vardır (Plan 6.20).

Saraydaki mekânlar şadırvanlı şeref avlusu, taht salonu ve mihrabıyla cami olduğu kabul edilen bir bölümdür. Bugün harap durumdadır (Fotoğraf 6.52).

Fotoğraf 6.52: Mişetta Sarayı'nın genel görünümü. Kudüs

Yapının son derece ilginç süslemeleri vardır. Bu yapıda bir yanda Helenistik izler taşıyan kabartmalar yer alırken diğer yanda Sasani sanatının izlerini taşıyan üçgen ve gül motifleri vardır. Sarayın en önemli özelliği taş kabartmalarıdır. Cephe kaplamalarının batı bölümü tamamen figürlü, doğu kaplamaları ise asma dekorludur.

Fotoğraf 6.53: Kuseyr Amra Sarayı freskolarından bir örnek, Ürdün

Kuseyr Amra Sarayı (711 - 715): Emeviler Dönemi'nde Ürdün'de av ve hamam kasrı olarak yapılmıştır. Saray, iki bölümden oluşur. Birinci bölüm üç sahınlı kabul salonu, ikinci bölüm ise tonoz örtülü hamam kısmıdır.

Sarayın duvarlarında, tonoz ve kemerlerde freskolar görülür. Ayrıca mermer kaplı zeminde de mozaikler vardır. Fresko ve mozaiklerin konuları av, banyo ve günlük yaşamla ilgili sahnelerdir (Fotoğraf 6.53).

Sarayların dıştan korunaklı yapılmasının nedenleri sizce neler olabilir? Söleyiniz.

Ukheydir Sarayı (778): Kerbela'nın 48 km kadar batısında, Halife el-Mansur tarafından yaptırılmıştır. Giriş bölümü, tören avlusu ve kabul salonundan oluşan saray Mişetta Sarayı'na benzer. Sivri kemerlerin kullanıldığı yapı- nın nişleri ve stuko süslemeleri dikkat çekicidir. Emevi sarayları gibi dıştan oldukça korunaklıdır (Fotoğraf 6.54).

Fotoğraf 6.54: Ukheydir Sarayı, Kerbela

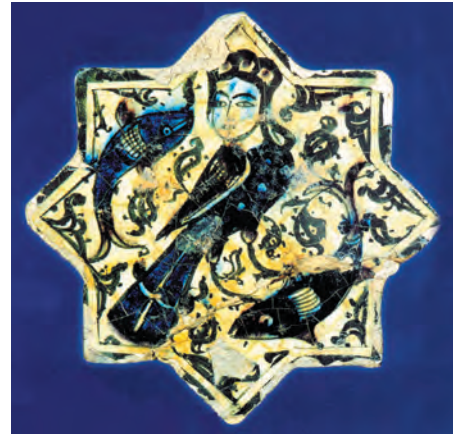
Leşker-i Bazaar Sarayı (1030 - 1041): Gazneli saraylarının en tanınmış Güney Afganistan'daki Leşker-i Bazaar Sarayı'dır. Saray, geniş bir alana yayılan yapılardan oluşur. Sarayın içinde birçok köşk de bulunmaktadır. Saray bölümleri ve köşklere ilk göze çarpan özellik, eyvanlı avluların ve köşe kulelerinin kullanılmasıdır. Bust kenti yakınında, Hilmeend Irmağı kıyısında bulunan bu sarayın önemli yapıları Orta Saray ile Güney Saray'dır. Orta Saray küçük boyutlu olmakla beraber, Güney Saray dev ölçülere sahiptir.

Güney Saray, dört eyvanlı büyük bir avlu etrafındaki yapı gruplarından oluşur. Avlunun kuzeyinde bulunan taht salonunun duvarları, Uygur duvar resimlerini hatırlatır bir biçimde, Sultan Mahmut'un ordusunu gösteren resimlerle donatılmıştır.

Beyşehir Kubadabat Sarayı (1236): Alaeddin Keykubat tarafından Beyşehir Gölü'nün kıyısında yaptırılmıştır.

Saray iki bölümden oluşur. Büyük Saray 50 x 35 m boyutlarındadır. Saraydan göle teraslar hâlinde inilmektedir. Güney ve doğu yanında taş döşeli bir avluya açılan birçok oda vardır. Bu avludan büyük salon, harem ve misafir odalarının bulunduğu asıl saray kısmına geçilir. Büyük Saray'ın avlusundan bile daha küçük olan ikinci sarayın planı simetriktr.

Yapılan kazılarda, saray duvarlarının çinilerle ve alçı kaplamalarla süslediği görülmüştür. Bu çinilerin önemi, figürlü olmalarından ileri gelir. Çoğu sekiz köşeli yıldız biçiminde olan bu çinilerde; insanlar, çift başlı kartallar, çeşitli kuşlar ve hayvan figürleri ile bitkiler betimlenmiştir (Fotoğraf 6.55). Bu çiniler, Anadolu Türk sanatındaki en eski figürlü çinilerdir.

Fotoğraf 6.55: Beyşehir, Kubadabat Sarayı figürlü çinilerinden bir örnek, Çini Eserleri Müzesi, Konya

Elhamra Sarayı (XIV. yüzyıl): Endülüs Emevilerine aittir. İspanya'nın Granada kentinde yapılmıştır. Sarayın yapımında malzeme olarak kireç, çakıllı kum ve balçıktan karılan kırmızı renkli bir kerpiç kullanılmıştır. Sarayın adı olan Elhamra, Arapça **kırmızı** anlamına gelmektedir.

Saray üç bölümden oluşmaktadır: Hükümdarın davalara baktığı ve halkını kabul ettiği **meşver** bölümü, taht salonu ile birlikte resmî kabuller için kullanılan divan bölümü ve tamamen kadınlara ait olan harem bölümü.

Sarayın iç düzeni oldukça karmaşık olup sayısız koridoru ve avlusu (Fotoğraf 6.56) bulunmaktadır. Mermer malzemeyle yapılan duvarları çok ince işlenmiştir. Bahçesindeki aslan heykelleri ile süslü **Aslanlı Havuz** çok ünlüdür.

Elhamra Sarayı, hem İspanya'daki İslam yapılarının hem de dünya sanat tarihinin en güzel yapılarından biri olarak kabul edilmektedir.

Fotoğraf 6.56: Elhamra Sarayı, Granada

Ders Dışı Etkinlik

Elhamra Sarayı'nın fotoğraflarını bularak sınıfa getiriniz. Bulduğunuz fotoğrafları hep birlikte inceleyerek bu sarayın özelliklerini belirleyiniz.

Fotoğraf 6.57: Çinili Köşk, İstanbul

İstanbul Çinili Köşk (1472): Topkapı Sarayı'nın birinci avlusunun içinde bulunmaktadır. Fatih Sultan Mehmet'in yaptırdığı en eski ve en özgün yapıdır.

Kesme taş ve mermer malzeme kullanılarak yapılan Çinili Köşk, geleneksel Türk ev tipinin anıtlarından biri olarak geliştirildiği görkemli bir örnektir. Türk evi; Türklerin, geleneksel yaşam biçimlerine uygun olarak geliştirdikleri, kendilerine özgü bir konut tipidir. Türk evinde en önemli öge "oda"dır. Çinili Köşk, kubbeli büyük orta salona açılan dört eyvan ve köşelerde aynı çapta birer kubbeli odadan oluşan iki katlı bir bina (Fotoğraf 6.57). Giriş cephesinin ortasındaki büyük eyvan, tamamen çini mozaiklerle kaplıdır. Bunlar Anadolu Selçuklu çinilerinin özelliklerini yansıtır.

İstanbul Topkapı Sarayı (1478): Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılan saray, Osmanlılar Dönemi boyunca çeşitli eklemelerle genişletilmiştir. Bu saray Osmanlı Devleti'nin dört yüz yılı aşkın bir dönem yönetim merkezi olmuştur (Fotoğraf 6.58).

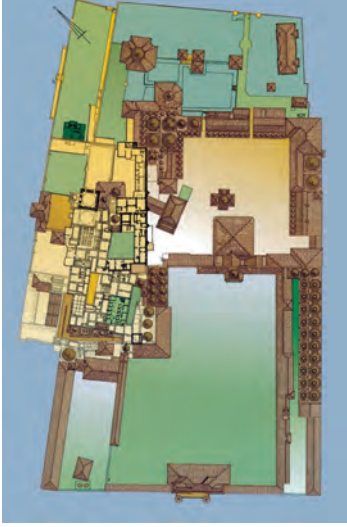
Fotoğraf 6.58: Topkapı Sarayı, İstanbul

Saray; **harem**, **enderun** ve **birun** olmak üzere üç bölümden oluşur.

Harem, hükümdarların özel yaşamlarının geçtiği yerdir. Enderun, sarayda resmî ve özel yaşamın iç içe olduğu bölümdür. Birun, sarayın Bâbü's Saade denen iç kapısı dışındaki alan ve bu alanda yer alan hizmetlilerin bulunduğu yerdir.

700 bin metrekairelik çok geniş bir alan üzerine kurulan sarayın etrafı surlarla çevrilidir. Saray arka arkaya sıralanan dört avlunun etrafında köşkler, camiler, divanlar, çeşmeler, bahçeler, kütüphaneler ve mutfaklar gibi elli kadar yapıdan oluşmaktadır (Plan 6.21).

Sarayın dördü kara, üçü deniz tarafına bakan yedi büyük kapısı vardır. Bunlardan Ayasofya yönüne açılan taş kapı, ana kapı durumundadır. Bu kapıya **Bâb-ı Hümâyun** denir (Fotoğraf 6.59).

Plan 6.21: Topkapı Sarayı, İstanbul

Fotoğraf 6.59: Topkapı Sarayı, Bâb-ı Hümâyun (giriş kapısı), İstanbul

Osmanlı mimarisinin Fatih'ten itibaren bütün dönemlerini içine alan Osmanlı çini ve süsleme sanatının en zengin koleksiyonunu bir araya getiren Topkapı Sarayı, günümüzde müze olarak kullanılmaktadır (Fotoğraf 6.60).

Fotoğraf 6.60: Topkapı Sarayı Müzesinde sergilenen bazı eşyalar

Ders İçi Etkinlik

Öğretmeniniz gözetiminde www.topkapisarayi.gov.tr İnternet adresine girerek Topkapı Sarayı müzesinde sergilenen eserlerle ilgili bilgi edininiz.

İstanbul Haseki Hamamı (1556): Haseki Hürrem Sultan tarafından hayrat olması amacıyla Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Çifte hamam tarzında yapılmıştır ve 75 metre uzunluğundadır.

Binanın duvarları bir sıra kesme taş, iki sıra tuğla olarak örülmüştür. Erkekler kısmının soyunmalığında cephede üstte dörder, kadınlar kısmı soyunmalığında ise üçer sivri kemerli pencere vardır. Yapının bütün kubbeleri kurşun ile kaplıdır.

Osmanlıların, şehirlerinde çok sayıda hamam ve çeşme inşa etmelerinin nedeni ne olabilir? Söleyiniz.

Edirne Çifte Hamam (XVI. yüzyıl): Sokullu Mehmet Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Çifte hamam tarzında yapılan yapının kadınlar ve erkekler kısmı yan yana, fakat girişleri ayrı yönlerdedir. Üç Şerefeli Cami'nin karşısındadır. Edirne'de yapılan son Osmanlı hamamı (Fotoğraf 6.63) olması bakımından da önemlidir.

Erkekler soyunmalığı, önünde iki sütun ve yan duvarların taşıdığı üç kemerli revak abidevi bir görünümündedir. Orta kemerin üzeri büyük bir kubbe ile örtülmüştür. Malzeme olarak kesme taş ve tuğla kullanılmıştır.

Osmanlı Devleti Dönemi'nde yapılan su yapılarının önemli elemanlarından biri de çeşmelerdir.

Çeşmeler, hem halkın su gereksinimini karşılamış hem de görkemli birer sanat eseri olarak kentleri güzelleştirmiştir.

İstanbul III. Ahmet Çeşmesi (1728): Bir büyük, dört küçük kubbeye donatılmış, kırma çatılı ve geniş saçaklı bir yapıdır. Yapının dört cephesine kemerler içinde büyük musluklu çeşmeler konulmuştur. Ayrıca dört köşesinde de birer sebil vardır. Çeşme; planlama, malzeme kullanımı ve süsleme özellikleri bakımından Klasik Dönem'den farklı özellikler gösterir. Lale Devri'nde yapılan çeşme; altın yaldızlı kalem işleri, renkli taş süslemeler, çiniler ve rölyeflerle süslenmiştir (Fotoğraf 6.64).

İstanbul Azapkapı Çeşmesi (1732): İstanbul'da Sultan I. Mahmut tarafından annesi Saliha Sultan adına yaptırılmıştır. Mimarı, Hassa Mimarbaşı Kayserili Mustafa Ağa'dır.

Yapı, ortada yuvarlak Rokoko üslubunda üç pencereyi bir sebil ve yanlarındaki iki çeşmeden oluşmaktadır. Dört yüzlü, tümüyle mermer malzemedir yapılmıştır.

Fotoğraf 6.63: Çifte Hamam, Edirne

Fotoğraf 6.64: III. Ahmet Çeşmesi, İstanbul

Çeşme; taş işçiliği, varakları, ön cephesindeki bitki motifleri, kalem işi bezemeli geniş saçağı ve kubbeleriyle dikkati çeker (Fotoğraf 6.65).

Osmanlılar Dönemi'nden kalan diğer çeşmeler arasında İstanbul Davut Paşa Çeşmesi, İstanbul İbrahim Paşa Çeşmesi, İstanbul Hatice Valide Sultan Çeşmesi, İstanbul III. Selim Çeşmesi, İstanbul Bereketzâde Çeşmesi ve Edirne Sinan Ağa Çeşmesi sayılabilir.

Su kemeri, üzerinde su yolu bulunan kemerli köprü veya su taşımak için insanlar tarafından inşa edilen kanallardır. Bu kanalların bir vadiden ya da çukur bir bölgeden geçmesi gerekirse bir köprü yapılır ve kanallar bu köprünün üzerinden geçirilir. İşte bu köprü genellikle su kemeri olarak adlandırılır.

Fotoğraf 6.65: Azapkapı Çeşmesi, İstanbul

Eskiden şehirlerin içme suları su kemerleri ile sağlanırdı. Su, kaynağından alınarak bu kemerler aracılığı ile şehirlere getirilir, sarnıçlarda biriktirilir, buradan da şehrin çeşitli yerlerindeki çeşme ve sebillere dağıtıldı.

Su kemerleri çok eski tarihlerde Filistin'de, Mısır'da, Yunanistan'da, Roma'da, Anadolu'da kullanılmıştır.

Muğluva Su Kemerı (1554 - 1563): Mimar Sinan'ın en başarılı yapıtları arasında yer alan Muğluva Kemerı, Alibey Deresi üzerinden geçer. Kemer 257 metre uzunluğundadır. Üst üste iki sıra gözden oluşan kemerde, orta gözler daha büyük tutulmuştur (Fotoğraf 6.66).

Fotoğraf 6.66: Muğluva Su Kemerı, İstanbul

İlk yapımı çok daha eskiye dayanan Muğluva Kemerı, Bizans Dönemi'nde de kullanılmıştır. Mimar Sinan, su kemerini eskiden yapılan bir su kemerinin temelleri üzerine inşa etmiştir.

Uzun Kemer: İstanbul'daki Kırkçeşme tesislerine su taşıyan en uzun kemerdir. 710 metre uzunluğunda ve 25 metre yüksekliğindedir. Yapı, iki katlıdır. Üst katta aynı büyüklükte 50, alt katta ise arazinin durumuna göre değişik büyüklüklerde 47 göz bulunur.

d. Hastaneler

Hastaneler sivil yapılar olmanın yanı sıra sağlık yapılarıdır.

Darüşşifalar; temeli vakıflara dayanan, halktan kişilerin veya hanedan üyelerinin yaptırdıkları hayır kurumlarıdır.

Darüşşifaların vakfiyelerinde kuruluş amaçları, yönetimi, gelir kaynakları, çalışma şekilleri ve gelirin nasıl dağıtılacağı gibi konular, en ince ayrıntısına kadar anlatılmış, ayrıca nasıl denetleneceği de belirtilmiştir.

Darüşşifalar Anadolu'da **şifahane, maristan, bimarhane, darüssiha** gibi isimlerle de bilinirler.

Türk mimarisinde belirli fonksiyonel yapılar vardır. Bu fonksiyonel yapıların içinde toplumların kültürel yapıyla ilgili en önemli yapılar, eğitim programlarının sürdürüldüğü yapılar olmaktadır. Eğitim programları ile ilgili ilk yapılar olarak medreseler karşımıza çıkar.

İlk yapılan medreselerin dinî eğitimle ilgili olduğu kabul edilmektedir. Oysa Türk toplumlarında pozitif bilimlere de geniş ölçüde yer verilmiştir.

Türk toplumları dinî eğitime verdikleri önem ölçüsünde, insan sağlığına da önem vermişler ve insan sağlığı ile ilgili yapılar inşa etmişlerdir. Bu yapılarda, bir yandan halka hizmet götürülürken bir yandan da değerli bilim adamları yetiştirilmiştir.

Türk mimarlık tarihi içinde önemli yeri olan bu sağlık yapıları, eğitim yapılarının somut örnekleri olan medrese plan şemalarını uygulayan ve sürdüren eserler olarak günümüze ulaşmışlardır.

Anadolu Selçukluları, Beylikler ve Osmanlılar dönemlerinde Anadolu'nun değişik illerinde birçok darüşşifa yapılmıştır. Hem okul hem de hastane görevi gören bu yapılar, genellikle bir külliye'nin parçası olarak inşa edilmiştir.

Divriği Ulu Camisi Darüşşifası (1228 - 1229): Divriği Ulu Camisi'ne bitişik olarak inşa edilen yapının mimarı, Muğisoğlu Ahlatlı Hürremşah'tır.

Darüşşifanın taç kapısındaki kitabe, yapının 1228 - 1229 yılları arasında Melike Turan Melik tarafından yaptırıldığı yazılıdır.

Darüşşifaya, batı yönündeki taç kapıdan girilir. Giriş mekânı kareye yakın bir şekilde olup üst örtüsü yıldız tonozludur. Kubbeli medrese planına bağlı olarak inşa edilmiş, iki katlı, üç eyvanlı ve revaklı avluludur.

Darüşşifanın taç kapısı, yapının tüm cephesine hâkimdir. Taç kapıyı, çok geniş bir sivri kemer sınırlandırır. İki yanında iri kaval silmeler üzerinde biri silinmiş iki insan başı betimlenmiştir. Bu figürlerden biri Ay'ı, diğeri de Güneş'i simgeler (Fotoğraf 6.67). Ayrıca darüşşifa taş bezemeleri ile ünlüdür.

Divriği Darüşşifası'nda; su sesi, müzik ve Kur'an sesiyle hastaların tedavi edildiği söylenmektedir.

Fotoğraf 6.67: Divriği Ulu Camisi Darüşşifası'nın giriş kapısı, Sivas

Ders Dışı Etkinlik

Divriği Ulu Camisi Darüşşifası'nın hastaları tedavi yöntemleri ile ilgili daha detaylı bilgi toplayınız. Edindiğiniz bilgilerden yararlanarak sınıf arkadaşlarınıza izletmek üzere bir slayt gösterisi hazırlayınız. Bunun için okulunuzun bilgisayar öğretmeninden yardım isteyebilirsiniz.

Amasya Darüşşifası (1308 - 1309): Amasya'nın İlhanlı hâkimiyeti döneminde, İlhanlı Hükümdarı Olcayto Mehmet Hüdabende ve eşi İlduş Hatun adına, köleleri Amber bin Abdullah tarafından yaptırılmıştır.

Tek katlı yapı, revaklı avlusu ve iki eyvanıyla klasik Selçuklu medreseleri planındadır.

Amasya Darüşşifası'nın giriş cephesi, diğer cephelere göre daha gösterişlidir. Anıtsal taç kapı, yüksek kabartma palmet ve rumilerle Selçuklu taş işçiliğinin çeşitli öğelerini birleştirmiştir. Ayrıca, girişteki kemerin kilit taşında, bağdaş kurmuş bir insan figürü kabartması vardır.

Darüşşifa, 1873'e değin hekim yetiştiren bir öğretim kurumu olmasının yanı sıra, Anadolu'da akıl hastalarının tedavi edildiği ilk hastane olarak da bilinir. Bu yapı, günümüzde Sabuncuoğlu Şerafeddin Tıp ve Cerrahi Tarihi Müzesi olarak hizmet vermektedir.

Bursa Yıldırım Darüşşifası (1399): Yıldırım Bayezit tarafından yaptırılan büyük bir külliyein içinde yer alır. Osmanlılara aittir. Kesme taş ve tuğla malzemeden yapılan darüşşifa, caminin 250 metre doğusundadır.

1560 metrekairelik meyilli bir alanı kaplayan Yıldırım Darüşşifası, uzunlamasına bir plana sahiptir. Revaklı bir avlu etrafında 21 oda, girişin sağ ve solunda birer mutfak, bir eczane, en dipte yer alan iki doktor odası ve ortadaki yemekhaneden oluşan yapı, arazinin meyilli olmasından dolayı kademeli bir şekilde oturtulmuştur. Darüşşifa'nın ilginç bir ögesi, doğudaki odaların altından geçen su yoludur. Bu kanal, kuzeydoğu köşesindeki odada bulunan tuvalete ulaşır.

Yıldırım Darüşşifası'nın ilk açılışında, o çağın ünlü tıp adamlarından Şemseddin İbn-i Sagır yönetiminde çalışılmıştır. Ayrıca darüşşifa, akıl ve sinir hastalıkları tedavisinde büyük ün kazanmıştır.

1997 - 2002 yılları arasında aslına uygun olarak onarılan yapı, Bursa Darüşşifa Göz Merkezi adı altında, göz hastanesi olarak hizmet vermektedir.

Edirne II. Bayezit Darüşşifası (1484 - 1488): II. Bayezit tarafından Edirne'de yaptırılan külliyein birimlerinden biridir. Mimarı, Mimar Hayrettin'dir. Osmanlı yapısıdır (Fotoğraf 6.68).

Mimari bakımdan, iki avlu ve ana blokla birlikte üç bölümden oluşur. Birinci avluda poliklinikler, kiler, bekleme odaları, ilaç olarak kullanılan şurupların pişirildiği mutfak ve personel odaları; ikinci avluda dört oda ve iki sofa vardır. Odalar eczane, ilaç deposu ve üst düzey personelin kullanımına ayrılmıştır. Ana blok ise hastanenin yataklı kısmıdır.

400 yıl boyunca önceleri her türlü hastaya, sonraları yalnızca ruh ve akıl hastalarına hizmet vermiş bir sağlık kuruluşudur. Darüşşifada hastalar müzik, su sesi ve güzel kokularla tedavi edilmiştir.

II. Bayezit Darüşşifası, 23 Nisan 1997 yılından beri Edirne Sağlık Müzesi olarak hizmet vermektedir.

Fotoğraf 6.68: II. Bayezit Darüşşifası, Edirne

3. KÜLLİYELER

Külliye içinde bulunan yapılara örnekler veriniz.

Cami ile birlikte medrese, türbe, hamam, darüşşifa, imarethane gibi yapıların oluşturduğu topluluğa **külliye** adı verilir. İnsanların ikâmet edeceği evler dışında tüm ihtiyaçlarını giderebilecek komplekslerdir. Bir yaşam alanıdır. En çok külliye Osmanlı Dönemi'nde ve İstanbul'da inşa edilmiştir.

Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi'ne tarihlenen külliyelerdeki yapı sayısı, Osmanlı örneklerine göre daha azdır.

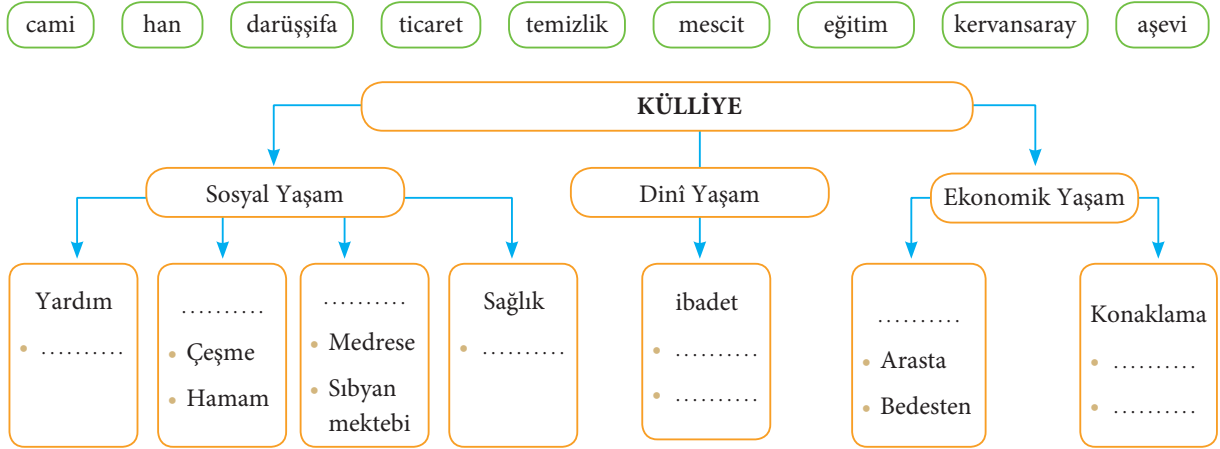

Külliyelerin Osmanlı Dönemi'nde İstanbul'da fazla sayıda inşa edilmesinin nedeni ne olabilir? Söyleyiniz

Ders İçi Etkinlik

Külliye ve çevresinde gelişen yaşamla ilgili aşağıdaki kavram haritasını verilen kavramlardan uygun olanlarla tamamlayınız. Yanıtlarınızın doğru olup olmadığını öğretmeninizle kontrol ediniz.

Anadolu'da Osmanlılar Dönemi'nde birçok külliye inşa edilmiştir. Bu külliyelerden bazıları ile ilgili bilgiler şunlardır:

İstanbul Fatih Külliyesi (1463 - 1470): Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethinden sonra, İstanbul'da inşa edilen ilk külliye. Bir cami etrafına planlı biçimde yerleştirilmiş medrese, darüşşifa, hamam, çarşı, kütüphane ve türbelerden oluşan büyük bir yapılar topluluğudur (Fotoğraf 6.69).

Külliye'nin mimarı, Mimar Atik Sinan'dır. Külliye'nin ana elemanı olan cami, çeşitli yıllarda İstanbul'da meydana gelen depremlerden zarar görmüş, kubbesi çökmüştür. Bugünkü cami, III. Mustafa'nın emri ile 1771 yılında Mimar Mehmet Tahir Ağa'ya yaptırılmıştır.

Fotoğraf 6.69: Fatih Külliyesi, İstanbul

Külliyede altı tane medrese vardır. Medreselerin hemen yanında akıl hastanesi olarak kullanılan bimarhane bulunur. Külliye'nin kuzeybatısında, külliye yemekhanesi olarak kullanılan darüzzıyafe ve külliye misafirhanesi olarak kullanılan tabhane yer alır.

Külliyenin dış avlu duvarlarının karşısında mütevazı, küçük bir yapı olan Mimar Sinan Türbesi vardır. Caminin kible yönündeki haziresinde Kanuni Sultan Süleyman ve eşi Hürrem Sultan'ın türbeleri bulunur.

İstanbul Mihrimah Hatun Külliyesi (Üsküdar) (1562 - 1565): Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan tarafından İstanbul'un Üsküdar semtinde Mimar Sinan'a yaptırılmıştır.

Külliyede cami, medrese, sıbyan mektebi, türbe, hamam ve çarşı bulunur.

Külliyenin ana binası camidir. Caminin ana mekânı 20 metre çapında ve 35 metre yüksekliğinde bir kubbe ile örtülüdür.

Külliyede bulunan üç kubbe ile örtülü yapı, sıbyan mektebidir. Sıbyan mektebinin hemen bitişiğinde Güzel Ahmet Paşa Türbesi yer alır. Külliye içinde yer alan hamam, 1900'li yıllara kadar işlevini sürdürmüştür.

Külliyenin medresesi ve çarşı binası günümüze ulaşmamıştır.

4. ASKERÎ MİMARİ

Surlar, kaleler, kuleler, askerî okullar, hisarlar ve kışla binaları, askerî mimari eserleri arasında yer alır. Siz yaşadığınız şehirde ya da gezdiğiniz şehirlerde bu eserlerden hangilerine ait örnekler gördünüz? Görmeyen arkadaşlarınız varsa onlarla izlenimlerinizi paylaşınız.

Diyarbakır Surları: MÖ 3000 yıllarında şehre hâkim olan Hurriler zamanında kurulduğu sanılan surların uzunluğu 5 km, duvar yüksekliği 12 m'dir. Genişliği ise 3 - 5 m arasında değişir.

MS 349 yılında Roma İmparatoru Konstantinus tarafından genişletilerek bazı kısımları onarılmıştır. Daha sonra şehre hâkim olan diğer devletler tarafından da onarılan ve bazı eklerle takviye edilen surlar, günümüze kadar gelebilmiştir (Fotoğraf 6.72).

Fotoğraf 6.72: Diyarbakır Surları

Çin Seddi'nden sonra dünyanın en uzun surlarıdır. Surlarda dört ana kapı (Mardin Kapı, Dağ Kapı, Urfa Kapı, Yeni Kapı) ve seksen iki burç vardır.

Siyah bazalt taştan yapılmış surların burçlarının üzerinde değişik dillerde yazılmış kitabeler; güneş, yıldız, çift başlı kartal, aslan, kaplan, boğa, at ve akrep gibi kabartma motifler vardır.

Bütün ilavelere karşın ana mimari özelliğini kaybetmemiştir.

Diyarbakır surlarının yapılış amacı ne olabilir? Söyleyiniz.

Alanya (Antalya) Kızıl Kule (1226): Alanya limanındadır. Kentin sembolü olan yapı (Fotoğraf 6.73) Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubat tarafından, Halepli yapı ustası Ebu Ali Reha El Kuttani'ye yaptırılmıştır. Yapılış amacı, Alanya limanını ve tersaneyi korumaktır.

Alt kısımları taş, üst kısımları ise pişmiş kırmızı tuğlalarla yapılmıştır. Bu nedenle Kızıl Kule adını almıştır. Kulenin sağlamlığını artırmak için harcında yumurta akı kullanılmıştır.

Kule duvarında Antik Çağ'dan kalma mermer bloklar görülmektedir. Sekizgen planlı kulenin yüksekliği 33 metre, çapı 29 metredir. Zeminle birlikte beş katlıdır.

1950'li yıllarda restore edilen yapı, 1979 yılında ziyarete açılmıştır. Kulenin 1. katı, günümüzde Alanya Etnografya Müzesi olarak hizmet vermektedir.

Fotoğraf 6.73: Alanya Kızıl Kule, Antalya

Fotoğraf 6.74: İstanbul Anadolu Hisarı

İstanbul Anadolu Hisarı (1395): Yıldırım Bayezit tarafından İstanbul'un Anadolu yakasında, Göksu Deresi'nin boğaza döküldüğü yerde yaptırılmıştır (Fotoğraf 6.74).

İstanbul'un II. Osmanlı kuşatmasına hazırlık olarak yapılmıştır. Amaç, İstanbul Boğazı'nı ele geçirmek ve Rumeli yakınlarında yapılacak bir savaşta, orduyu karşı kıyıya güvenli bir şekilde geçirebilmektir.

Anadolu Hisarı, iç ve dış kale ile bu kalelerin surlarından oluşur. Surların üzerinde birçok kemer ve surları korumak için yapılmış kuleler vardır.

Anadolu Hisarı, İstanbul'un fethinden sonra askerî önemini yitirmiş, çevresi zamanla bir yerleşim bölgesi durumuna gelmiştir.

Çanakkale Kilitbahir Kalesi (1452): İstanbul kuşatılırken Papalık donanmasının Bizans İmparatorluğu'na yardım etmesini önlemek amacıyla Fatih Sultan Mehmet tarafından, Çanakkale Boğazı'nın en dar yerine yaptırılmıştır. Çanakkale'nin karşısındaki Eceabat ilçesindedir.

Yapı; iki dış kale, bir iç kale ve iç kalenin ortasında bir kuleden oluşmaktadır. Kilitbahir Kalesi'nin, planı yonca yaprağı şeklindedir. Bu özelliği ile diğer Osmanlı kalelerinden ayrılır (Fotoğraf 6.75). Kale, tümüyle kaba, yontulmamış taşlarla inşa edilmiştir.

Konumu nedeniyle **Kilid-ül Bahr** yani **denizin kilidi** denilen yapı, Çanakkale savaşlarında önemli rol oynamıştır.

Fotoğraf 6.75: Kilitbahir Kalesi'nden görünüm. Çanakkale

İstanbul Rumeli Hisarı (1452): İstanbul'un Sarıyer ilçesinde bulunan yapı, Fatih Sultan Mehmet tarafından, İstanbul Boğazı'nın en dar noktasında yaptırılmıştır. Amaç, İstanbul'un fethinden önce, boğazın kuzeyinden gelebilecek saldırıları engellemektir.

Üç ay on altı gün gibi kısa sürede tamamlanan hisarın üç büyük kulesi, dünyanın en büyük kale burçlarına sahiptir.

Rumeli Hisarı, bugün müze ve açık hava tiyatrosu olarak kullanılmaktadır. Hisarda ayrıca yaz aylarında, açık hava konserleri de düzenlenmektedir (Fotoğraf 6.76).

Fotoğraf 6.76: Rumeli Hisarı, İstanbul

İstanbul Selimiye Kışlası (1827 - 1829): İstanbul'un Üsküdar ilçesinde, III. Selim tarafından Nizam-ı Cedit askerleri için yaptırılmıştır. Kışla, kesme taş bir kaide üzerinde ahşap olarak inşa edilmiştir. Ancak yeniçerilerin isyanı sonucu yıkılan bu kışla, II. Mahmut zamanında Mimar Krikor Balyan'a tekrar yaptırılmıştır. Yapıda malzeme olarak taş ve tuğla kullanılmıştır.

Sultan Abdülmecit devrinde iki defa yenilenen kışlanın dört köşesine yedişer katlı birer kule ilave edilmiştir. Kışla, 200 x 267 metre ebatlarında, ortasında büyük bir avlu bulunan dikdörtgen planlı bir yapıdır.

1959 - 1963 yılları arasında Selimiye Askerî Ortaokulu olarak hizmet veren yapı, günümüzde I. Ordu Komutanlığı Merkez binası olarak kullanılmaktadır (Fotoğraf 6.77).

Fotoğraf 6.77: Selimiye Kışlası, İstanbul

Ünitede geçen mimarların adlarını öğreniniz.

5. TÜRK MİMARLARI

Türk sanatında mimarının önemli bir yeri vardır. Türkler, tarihleri boyunca yaşadıkları topraklarda birçok mimari eser ortaya koymuşlardır. Özellikle Osmanlı Devleti Dönemi'nde dünya çapında mimarlar yetiştirilmiş ve bu alanda yüzlerce eser meydana getirilmiştir.

Türk mimarlık tarihinde etkili olan mimar ve ailelerden bazıları ile ilgili bilgiler şunlardır:

Mimar Sinan (1489 - 1588): Türk mimarlık tarihinin yetiştirdiği en büyük ad olan Mimar Sinan, tek başına çağını sanat anlayışını şekillendiren büyük bir sanatçıdır. Osmanlı Klasik Çağı'nın hemen hemen tüm eserleri onun elinden çıkmıştır. Yaptığı çok sayıda ve farklı türdeki eserleriyle Türk - Osmanlı mimarisini anlatım ve biçim olarak zenginleştirerek örnek alınacak düzeye çıkarmıştır.

Mimar Sinan, Kayseri'nin Ağırnas köyünde doğmuş, yüz yıla yakın süren yaşamı boyunca II. Bayezit (1476 - 1512), Yavuz Sultan Selim (1512 - 1520), Kanuni Sultan Süleyman (1520 - 1566), II. Selim (1566 - 1574) ve III. Murat (1574 - 1595) gibi beş padişah dönemini yaşamıştır.

Yavuz Sultan Selim zamanında devşirilerek acemi oğlanlar ocağına alınmış, daha sonra yeniçeri ocağına katılmıştır. Kanuni Sultan Süleyman zamanında birçok sefere katılan Sinan, her alanda çalışma olanağı bulunduğu gibi birçok yapıyı da incelemiştir. Önceleri orduda bir istihkâmcı olarak çalışan Sinan daha sonra mimar ve mühendis olarak eğitimini tamamlamıştır. 1538 yılında da mimarbaşı olmuştur.

Mimar Sinan'ın yapıtlarını ülkenin her yanında görmek olasıdır. Bugün hâlâ Halep, Kahire, Üsküp ve Saraybosna gibi kentlerde Mimar Sinan'ın yapıtları bulunmaktadır. Mimar Sinan, İtalya'da Rönesans mimarlarının amacı olan merkezî kubbeli yapı sorununu, yapmış olduğu çeşitli yapılarda büyük bir ustalıkla çözümlenmiştir.

Mimar Sinan; cami dışında medrese, türbe, köprü ve çeşme gibi birçok mimari eser vermiştir. Ayrıca çok sayıda kalfanın yetişmesini sağlamıştır. Bu kalfalar Mimar Sinan'ın ölümünden sonra onun mimari geleneğine uygun olarak çeşitli yapıtlar ortaya koymuşlardır.

Yapılarında kullandığı mimari öğeleri kendi içinde ve çevresiyle bütünlük oluşturacak biçimde uygulamıştır. Onun yapıları dıştan anıtsal ve piramidal görünüm verir. Toplu mekân oluşturmadaki başarısının yanı sıra yapılarında ışık ve ses düzeninde ilkler yaratmıştır.

400 dolayında yapıtı bulunan Mimar Sinan'ın ilk yapıtı Halep'teki **Hüsreviye Camisi**'dir. İstanbul'daki ilk yapıtı ise cami, medrese, sıbyan mektebi, şifahane ve imareten oluşan **Haseki Külliyesi**'dir.

Yapıtlarından üçü merkezî kubbeli yapı sorununu çözümedeki başarısını gösterir. Mimar Sinan bu camiler için çiraklık eserinin **İstanbul Şehzade Camisi**, kalfalık eserinin **İstanbul Süleymaniye Camisi** ve ustalık eserinin **Edirne Selimiye Camisi** olduğunu söylemiştir.

Ders İçi Etkinlik

Mimar Sinan'ın İslam ve Türk mimarisine sağladığı katkıları anlatan bir slogan oluşturunuz.

Mimar Davut Ağa (? - 1599): Mimar Sinan'ın kalfalarından biridir. Sinan'ın ölümünden sonra Osmanlı Devleti'nin başmimarlığına getirilmiş Türk mimardır.

1570'li yıllarda Sinan'ın kalfasıydı. Selimiye Camisi'nin, Valide Camisi'nin inşasında çalışmış, 1585 yılında İstanbul Fatih'te **Mehmet Ağa Camisi**'ni inşa etmiştir. 1588'de Mimar Sinan'ın ölümünden sonra başmimarlığa getirilmiştir.

Eserlerinde Mimar Sinan'ın üslubunu devam ettirmiştir. Önemli eserleri arasında **İstanbul Cerrah Mehmet Paşa Camisi** (Fotoğraf 6.78), **İstanbul Bahçekapı Camisi**, **Ayasofya'daki III. Murat Türbesi**, **Sepetçiler Kasrı**, **Sadrazam Koca Sinan Paşa Külliyesi** sayılabilir.

Fotoğraf 6.78: Cerrah Mehmet Paşa Camisi, İstanbul

Mimar Sinan'ın öğrencilerinin dünyanın farklı yerlerinde de eserler vermesini nasıl değerlendiriyorsunuz? Açıklayınız.

Mehmet İsa Efendi: Mimar Sinan'ın öğrencisidir. Hindistan'da kurulan Babür İmparatorluğu'nun 6. hükümdarı Şah Cihan; ölen eşi, çok sevdiği Mümtaz Mahal için görkemli bir türbe yaptırmaya karar vermiştir. Bunun için dünyanın en önemli mimarlarının bulunmasını istemiştir. Bu amaçla İstanbul'dan mimarlar çağrılmıştır. Gelen mimar, Mehmet İsa Efendi ve ekibidir.

Mehmet İsa Efendi aylarca uğraşarak **Tac Mahal**'in planını çizmiştir. Temeli 1632 yılında atılmış olan türbe 1643'te yapılmış; kubbesi 1648'de, çevresindeki avlu ve yapılar 1649'da, eserin bütünü ise 1652'de bitirilmiştir.

Mimar Hayrettin: XV. yüzyılın sonları, XVI. yüzyılın başlarında yaşayan, II. Bayezit devrinde önemli binalar inşa eden Osmanlı mimarıdır. Klasik Osmanlı mimarisinin öncüsü sayılır.

Mimar Hayrettin İstanbul'da kendi ismiyle anılan bir mescit yaptırmıştır. En önemli eseri **Edirne II. Bayezit Külliyesi**'dir (Fotoğraf 6.79).

Fotoğraf 6.79: II. Bayezit Külliyesi, Edirne

Sanatçının diğer önemli bir eseri de Sokullu Mehmet Paşa'nın isteği üzerine, Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nin Mostar şehrindeki Neretva Nehri üzerinde yaptığı tarihi **Mostar Köprüsü**'dür (Fotoğraf 6.80).

Fotoğraf 6.80: Mostar Köprüsü, Bosna - Hersek

Sedefkâr Mehmet Ağa: 1562 yılında Arnavutluk'tan İstanbul'a gelmiştir. 1570-1589 yılları arasında Mimar Sinan'ın öğrenciliğini yapmıştır.

Osmanlı Devleti'nin Avrupa kıtasındaki tüm kalelerini ve şehirlerini dolaşmıştır. 1598'de su nazırı, 1606 yılında da mimarbaşı olmuştur. 20 sene Mimar Sinan, Mimar Davut, Mimar Dalgıç Ahmet Ağalardan mimarlık ve sedefkârlık dersleri almıştır. Sedef işlerinde çok başarılı olmuş, III. Murat'a sedef işlemeli bir rahle armağan ederek padişahın takdirini kazanmıştır.

Sanatçının en önemli eseri, İstanbul'un simgelerinden biri olan **Sultan Ahmet Camisi'**dir (Fotoğraf 6.81).

Fotoğraf 6.81: Sultan Ahmet Camisi, İstanbul

Balyan ailesinin mimarlarının tüm yapılarının İstanbul'da olmasının nedeni ne olabilir? Söyleyiniz.

Balyanlar Ailesi: XVIII ve XIX. yüzyıllarda hassa mimarı olarak Osmanlı Devleti tarafından yaptırılan birçok önemli esere imzasını atan, Ermeni asıllı bir ailedir. Aile İstanbul'da yaşam sürmüştür.

Son dönem Osmanlı eserlerinin birçoğunda bu aileye ait mimarların imzası vardır.

Balyanlar ailesinin bazı üyeleri ile ilgili bilgiler şunlardır:

Krikor Balyan (1764-1832): Osmanlı saray mimarlarından Kayseri kökenli Bali Kalfa'nın oğludur. Sanatçının bazı önemli eserleri şunlardır: **İstanbul Beşiktaş Sarayı**, **İstanbul Beylerbeyi Sarayı** (Fotoğraf 6.82), **İstanbul Valide Sultan Sarayı**, **İstanbul Aynalıkavak Kasrı**, **İstanbul Selimiye Kışlası**, **İstanbul Davutpaşa Kışlası**, **İstanbul Nusretiye Camisi**.

Fotoğraf 6.82: Beylerbeyi Sarayı, İstanbul

Garabet Amira Balyan (1800-1866): I. Abdülmecit'in mimarlarından. En önemli eseri, oğlu Nigoğos Balyan'la birlikte yaptığı **İstanbul Dolmabahçe Sarayı'**dır (Fotoğraf 6.83).

Fotoğraf 6.83: Dolmabahçe Sarayı, İstanbul

Sarkis Balyan (1835 - 1899): Garabet Amira Balyan'ın oğludur. En önemli eserleri şunlardır: **Beylerbeyi Sarayı** (babası Garabet Amira Balyan'la birlikte), **Çırağan Sarayı**, **Valide Camisi** (kardeşi Hagop Balyan'la birlikte), **İstanbul Zeytinburnu Barut Fabrikası**, **İstanbul Harbiye Nezareti**, **bugünkü İstanbul Teknik Üniversitesinin Taşkılla binası**, **İstanbul Malta Köşkü**, **İstanbul Şale Köşkü** (2. kısım).

Vedat Tek (1873 - 1942): Mimarlık eğitimini Paris'te görmüştür. Padişah V. Mehmet Reşat Dönemi'nde başmimarlık görevinde bulunmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında Sanayiinefise Mektebinde öğretmenlik yaparak birçok yeni mimarın yetişmesini sağlamıştır.

Sanatçının önemli yapıtları arasında **Ankara Eski TBMM binası** (1924, *Fotoğraf 6.84*), **Ankara Gazi Köşkü** (1924), **İstanbul Sirkeci Büyük Postahane binası** (1909), **İstanbul Tapu ve Kadastro Müdürlüğü binası**, **İstanbul Haydarpaşa ve Moda Vapur İskele binaları**, **Kastamonu Hükümet Konağı** binası sayılabilir.

Fotoğraf 6.84: Eski TBMM binası, Ankara

Mimar Kemâlettin Bey (1870 - 1927): Hendese-i Mülkiye Mektebini bitiren sanatçı, ulusal mimarlık akımının kurucularındandır. Berlin'de mimarlık alanında eğitim görmüştür. Kudüs'teki Mescid-i Aksa ve Kubbet-üs Sahra camilerinin onarımında çalışmıştır.

1925 yılında Ankara'ya gelen sanatçı, Cumhuriyet Dönemi'nin yeniden düzenlenen Ankara'sında birçok eserin yapımında görev almıştır. Önemli eserleri arasında **Ankara Palas** (1927), **Ankara Gazi İlk Muallim Mektebi** (1927), **Ankara Devlet Demiryolları Gar Müdürlüğü binası** (1928), **Ankara İkinci Vakıf Hanı** (1927, *Fotoğraf 6.85*), **İstanbul Bebek ve Bostancı Camileri** (1913), **İstanbul Laleli Tayyare** apartmanları ve İstanbul'daki çeşitli **vakıf hanları** sayılabilir.

Fotoğraf 6.86: Anıtkabir, Ankara

Fotoğraf 6.85: İkinci Vakıf Hanı, Ankara

Emin Onat (1908 - 1961): İlk mimarlık eğitimini İsviçre'nin Zürih kentinde yapan sanatçı, Türkiye'ye dönüşte İstanbul Teknik Üniversitesinde görev almıştır.

Emin Onat'ın en önemli eseri, Orhan Arda ile birlikte yaptığı **Anıtkabir**'dir (*Fotoğraf 6.86*).

Orhan Arda (1911 - 2003): Selanik doğumlu sanatçı; ilk, orta ve lise öğrenimini İstanbul'da tamamlamıştır. 1936'da İstanbul Teknik Üniversitesi Yüksek Mühendis Mektebinden mezun olmuştur.

Orhan Arda'nın en önemli eseri, Emin Onat ile birlikte yaptığı **Anıtkabir**'dir.

İçerik	Süre	Beklenen Performans	Puanlama Yöntemi
İslam ve Türk Mimarisi	4 hafta	<ul style="list-style-type: none"> Araştırma yapma Yazılı anlatım Sunum becerisi Biyografi hazırlama Eser inceleme 	Dereceli Puanlama Anahtarı

Sevgili Öğrenciler,

Sizden grup arkadaşlarınızla birlikte, yaşadığınız bölgedeki Türk - İslam eserleri ile ilgili bir araştırma yapmanız, araştırmanız sonucunda elde ettiğiniz yazılı ve görsel dokümanları kullanarak bir duvar gazetesi hazırlamanız ve gazeteyi sunmanız beklenmektedir.

Çalışma Sırasında Dikkat Edilecek Hususlar

- Grup arkadaşlarınızla iş birliği içinde görev dağılımı yaparak çalışınız.
- Önceden hazırlanmış duvar gazetesi örneklerini inceleyiniz.
- Öğretmenlerinizle ve okul idarecilerinizle görüşerek onların bu çalışma için sunacakları önerileri not ediniz.
- Hazırladığınız yazılı ve görsel (fotoğraf, resim, çizim, broşür, afiş vb.) dokümanları duvar gazetesinin uygun yerlerine yerleştiriniz.
- Duvar gazetesinde yer vereceğiniz eserler ile ilgili tanıtıcı bilgiler hazırlayınız.
- Çalışmanızı 4 hafta içinde tamamlayınız.
- Çalışmanızın içeriği, araştırma ve görüş alma, düzenleme, çalışma alışkanlığı, sunum ve zaman kullanımı açısından aşağıdaki dereceli puanlama anahtarı ile değerlendirilecektir.

Not: Yapılan çalışmalardan, dereceli puanlama anahtarına göre ilk üç giren örnekler okul panosunda sergilenecektir.

Performans Görevi Dereceli Puanlama Anahtarı

Öğrencinin adı ve soyadı:

Sınıfı / numarası: /

Ölçütler	Başlangıç Düzeyinde (1)	Kabul Edilebilir (2)	Oldukça Başarılı (3)	Başarı Puanı
İçerik	Duvar gazetesine konulan yazılı ve görsel dokümanlar kısmen uygun seçilmiştir.	Duvar gazetesine konulan yazılı ve görsel dokümanlar genel olarak uygun seçilmiştir.	Duvar gazetesine konulan yazılı ve görsel dokümanlar konuya uygun seçilmiştir.	
Araştırma ve görüş alma	Duvar gazetesinde kullanılan bilgiler ile ilgili yeterince araştırma yapılmamış, hiç kimseden görüş alınmamıştır.	Duvar gazetesinde kullanılan bilgiler ile ilgili genel olarak araştırma yapılmış, bazı kişilerden görüş alınmıştır.	Duvar gazetesinde kullanılan bilgiler ile ilgili gerekli araştırma yapılmış, ilgili kişilerin tümünden görüş alınmıştır.	
Düzenleme	Duvar gazetesine seçilen görseller renk, desen, içerik olarak rastgele yerleştirilmiş olup estetikten yoksundur.	Duvar gazetesine seçilen görseller renk, desen, içerik olarak uygun yerlere yerleştirilmiştir ancak estetik görüntü sağlanamamıştır.	Duvar gazetesine seçilen görseller renk, desen ve içerik olarak uygun yerlere yerleştirilerek estetik görüntü sağlanmıştır.	
Çalışma alışkanlığı	Duvar gazetesinin hazırlanması için grupta görev dağılımı yapılmış ancak çalışma sürecinde üstlenilen sorumluluklar yerine getirilmemiştir.	Duvar gazetesinin hazırlanması için grupta görev dağılımı yapılarak çalışma sürecinde üstlenilen sorumlulukların bazıları yerine getirilmiştir.	Duvar gazetesinin hazırlanması için grupta görev dağılımı yapılarak çalışma sürecinde üstlenilen sorumluluklar tam olarak yerine getirilmiştir.	
Sunum	Duvar gazetesi eksik tanıtılmış ve sunumda istekli davranılmamıştır.	Duvar gazetesi doğru tanıtılmış ancak sunumda istekli davranılmamıştır.	Duvar gazetesi eksiksiz tanıtılmış ve sunumda istekli davranılmıştır.	
Zaman kullanma	Çalışma bir hafta geç teslim edilmiştir.	Çalışma bir - iki gün geç teslim edilmiştir.	Çalışma gününde teslim edilmiştir.	

Öğretmenin yorumu:

A. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları yanıtlayınız.

1. İslam sanatının ilk türbesi olarak kabul edilen yapı aşağıdakilerden hangisidir?
 - A. Kayıtbay Türbesi
 - B. Ayşe Bibi Türbesi
 - C. Kubbet-üs Süleybiye Türbesi
 - D. Balaci Hatun Türbesi
 - E. Sultan Sencer Türbesi

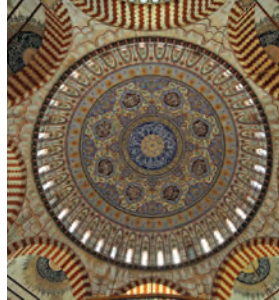
2. Aşağıdakilerden hangisi Mimar Sinan'ın ustalık eseridir?
 - A. Edirne Selimiye Camisi
 - B. İstanbul Şehzade Camisi
 - C. İstanbul Süleymaniye Camisi
 - D. İstanbul Sultanahmet Camisi
 - E. Halep Hüsreviye Camisi

3. Aşağıdakilerden hangisi askeri alanda yapılan bir mimari eser **değildir**?
 - A. Diyarbakır Surları
 - B. Alanya Kızıl Kule
 - C. Amasya II. Bayezit Külliyesi
 - D. Edirne Selimiye Kışlası
 - E. Çanakkale Kilitbahir Kalesi

4. Ünlü mimar Kelük bin Abdullah'ın eseri olan, adını sırlı tuğlalarla yapılmış minaresinden alan medrese aşağıdakilerden hangisidir?
 - A. Konya Sırçalı Medrese
 - B. Konya İnce Minareli Medrese
 - C. Sivas Gök Medrese
 - D. Erzurum Çifte Minareli Medrese
 - E. Konya Karatay Medresesi

5. İstanbul Çırağan Sarayı hangi sanatçının eseridir?
 - A. Sarkis Balyan
 - B. Vedat Tek
 - C. Garabet Amira Balyan
 - D. Mimar Kemalettin Bey
 - E. Sedefkâr Mehmet Ağa

D. Aşağıdaki fotoğrafların hangi mimari öğeleri gösterdiğini altlarına yazınız.

Öz Değerlendirme Formu

“İslam ve Türk Mimarisi” ünitesinin sonunda neleri, ne kadar öğrendiğinizi anlamak için kendinizi değerlendirilebilirsiniz. Aşağıdaki ölçütlerden size uygun olanı işaretleyiniz.

Ölçütler	Dereceler		
	Yapabiliyorum.	Kısmen yapabiliyorum.	Yapamıyorum.
1. İslam ve Türk sanatının hangi alanlardan etkilendiğini örneklerle açıklayabilirim.			
2. İslam ve Türk sanatına ait dinî mimari eserlere örnek verebilirim.			
3. İslam ve Türk sanatına ait sivil mimari eserlere örnek gösterebilirim.			
4. İslam ve Türk sanatında külliyelerin sahip oldukları yeri açıklayabilirim.			
5. İslam ve Türk sanatındaki askerî mimari eserlere örnek verebilirim.			
6. İslam ve Türk mimarisinde etkili olan mimarları tanırım. Bu mimarların eserlerine örnek verebilirim.			

Değerlendirme sonunda iki kez “Kısmen yapabiliyorum.” ya da bir kez “Yapamıyorum.” derecelerini işaretlediyseniz daha etkili bir öğrenme için bu konuları tekrar çalışmalısınız.

7. ÜNİTE

GELENEKSEL SANATLARIMIZ

1. HALI - KİLİM
2. ÇİNİ - SERAMİK
3. MİNYATÜR
4. HAT - EBRU - TEZHİP
5. DİĞERLERİ

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. İnternet'ten Kültür Bakanlığının sayfasına giderek bir etnografya müzesini turlayınız. Müzede geleneksel sanatlarımıza ait sergide bulunan kültür varlıklarını inceleyiniz.
2. Ünite verilen Türk el sanatları örneklerinin neler olduğunu not ediniz. Verilen fotoğrafları inceleyerek günümüzdeki örneklerle karşılaştırınız.
3. Fabrikaların hayatımıza girmesiyle birlikte el sanatlarından, işlemenin nasıl etkilendiğine yönelik çıkarımlarda bulununuz.
4. Şehirleşmenin, geleneksel kültür öğelerinin malzeme, kompozisyon ve biçimlerini değiştiren özelliklerini tespit ediniz.

1. HALI - KİLİM

Aşağıda verilen halılar el dokuması halılardır. Bu halıları, günümüzde kullanılan fabrika dokuması halılarla kompozisyon, renk ve konu açısından karşılaştırmız. Farklılıkların neler olduğunu söyleyiniz.

Türk Halı ve Kilim Sanatına Genel Bakış

Türk el sanatları içerisinde halı ve kilim sanatının önemli bir yeri vardır.

Kilim, Anadolu'da çok eski dönemlerden beri oldukça yaygın olarak kullanılmıştır. Günümüzde hâlen Anadolu'nun birçok yerinde eski teknik ve kök boyalar kullanılarak kilimler (Afyonkarahisar Bayat kilimleri, Erzincan Cengerli kilimleri) dokunmaktadır.

Türk halılarını diğer halılardan ayıran en önemli özellik, renkleridir. Bu halılarda özellikle parlak renkler yeğlenir. Kırmızı renk, Türk halılarının temel rengidir. Soluk renklere pek rastlanmaz. Türk halılarında doğal kök boyaları kullanılır. Renklerin yanı sıra Türk halılarında kullanılan desenler de özgündür. Motiflerinde insan ve hayvan figürü pek kullanılmaz.

Halıda esas öge düğüm ya da ilmektir. Türk halılarında iki tip düğüm kullanılmıştır:

1. Gördes ya da Türk düğümü
2. Sine ya da İran düğümü

Gördes düğümlü halılarda desen Sine düğümlü halıların aksine köşeli ve geometriktir. Gördes düğümü ile yapılan halılar dayanıklıdır. Türk halılarının büyük çoğunluğu Gördes düğümü ile yapılmıştır.

Sizce Türk halılarında neden en çok kırmızı renk tercih edilmiş olabilir? Bu konudaki tahminlerinizi sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.

Ders Dışı Etkinlik

Fatih Kısaparmak'ın "Kilim" adlı türküsünü dinleyerek aşağıdaki soruları yanıtlayınız.

1. Türküde geçen "Töremizde kilim demek ilim demektir." sözleri ile sizce ne anlatılmak istenmiştir?
2. Türkünün sözlerine göre Türk kültür özelliklerinin halı - kilim sanatına etkisi nedir?

Tarihsel Gelişim İçinde Türk Halı ve Kilim Sanatı

Bilinen ilk düğümlü halı, Orta Asya'da Altay Dağlarının eteklerinde 5. Pazırık Kurganı'nda bulunmuştur. MÖ III. yüzyıldan kalma bu halı Türk düğümü ile dokunmuştur ve Hun Türklerine aittir.

MS III ve IV. yüzyıllara ait olan ve Türkistan'da bulunan halılar tek düğümlü ve geometrik desenlidir. Bu halılar bugün Hindistan'da Yeni Delhi'de ve İngiltere'de Londra British Museumda (Britiř Müzyum) sergilenmektedir.

Ders İçi Etkinlik

Yanda günümüzde kullanılan bazı kilim örnekleri verilmiştir. Bu örneklerde Göktürk alfabesinde B sesi veren “𐰀”, D sesi veren “𐰁” ile R sesi veren “𐰂” harfleri kullanılmıştır. Bu harfleri kilimler üzerinde bulmaya çalışınız. Günümüzde dokunan kilim örneklerinde bu karakterlerin kullanılıp kullanılmadığını tespit ediniz.

a. Selçuklu Halı Sanatı

Anadolu Türk halılarının ilk örneklerini oluşturan sekiz Selçuklu halısı, bugün İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesinde korunmaktadır. Konya Alaeddin Camisi'nde bulunan bu halılara daha sonra Beyşehir Eşrefoğlu Camisi'ndeki üç, Fustat'ta (Eski Kahire) bulunan yedi halı parçası daha eklenmiştir.

Konya Alaeddin Camisi'nde bulunan sekiz Selçuklu halısı, halıcılık tarihi için en önemli örneklerdir. Gördes düğümlü halıların genellikle büyük taban halıları oldukları anlaşılmaktadır (Fotoğraf 7.1).

Beyşehir Eşrefoğlu Camisi'nde bulunan üç Selçuklu halısına ait parçalar, Konya örneklerine çok benzemektedir. Fustat'ta bulunan küçük parçalar hâlindeki halıların da XIII ve XV. yüzyıllara ait Anadolu halıları oldukları kabul edilmektedir. Bunların Mısır'da bulunması Anadolu halıcılığının o dönemde ne kadar moda olduğunu ve halıların dışarıya satıldığını göstermesi bakımından önemlidir.

XIV. yüzyılın başlarından itibaren, Anadolu halılarında stilize edilmiş hayvan figürleri yer almaya başlar. Bu tip halılarda zemin, genellikle karelere bölünür ve hayvan figürleri bu karelerin içine karşılıklı olarak yerleştirilir.

Hayvan figürlü Selçuklu halılarının birçoğu İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi ve Konya Mevlana Müzesinde sergilenmektedir. XIII. yy. Anadolu Selçuklularından öncesine ait halı örnekleri günümüze gelememiştir.

Fotoğraf 7.1: XIII. yüzyıl Selçuklu halısı, Türk ve İslam Eserleri Müzesi, İstanbul

Ders Dışı Etkinlik

İnternet'ten İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesinin web adresine girerek müzede sergilenen halı ve kilim sanatı örneklerini inceleyiniz. Halı ve kilimlerin hangi dönemlere ait olduğunu tespit ediniz. Türk ve İslam sanatı hakkında çıkarımlarda bulununuz.

İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesinde sergilenen yandaki yün halı örneklerinden parçaları renk ve kompozisyon bakımından inceleyiniz. İncelemenizin sonuçlarını aşağıdaki alana not ediniz.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

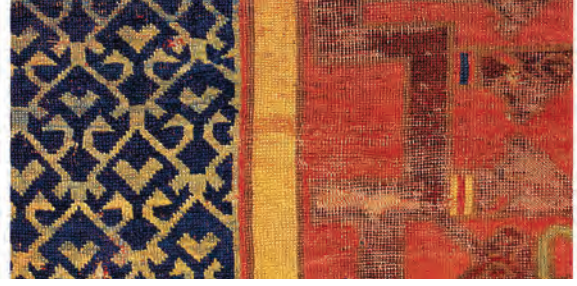
.....

.....

.....

.....

.....

XIII. yüzyıl Anadolu Selçuklu halılarından parçalar

b. Osmanlı Halı Sanatı

XV. yüzyıldan itibaren hayvan figürlü halıların yerini geometrik desenli ve üsluplaşmış bitki motifli halılar almaya başlamıştır. Bu tür halılar, bazı Avrupalı ressamın (Holbein gibi) tablolarına da konu olmuş ve bu ressamın adıyla anılmıştır.

Türk halı sanatı XVI. yüzyıldan başlayarak desen yönünden büyük bir zenginlik göstermiştir. Bu dönem klasik Osmanlı halı sanatının ortaya çıktığı dönemdir. XVI ve XVII. yüzyıllardaki Osmanlı halıları teknik ve desen bakımından farklı özellikler gösteren iki gruba ayrılır: Uşak halıları, saray halıları.

Uşak halıları: Çok zengin çeşitleri bulunan Uşak halılarında geometrik süslemenin yerini bitkisel süsleme almıştır. Uşak halılarının madalyonlu ve yıldızlı olmak üzere iki ana tipi vardır.

Avrupalı ressamın tablolarında Türk halılarını kullanmaları sizce neyin göstergesi olabilir? Açıklayınız.

Madalyonlu Uşak halıları: Bu tip halılarda, bitkisel motiflerin ortasında her zaman bir büyük madalyon yer alır (Fotoğraf 7.2).

Yıldızlı Uşak halıları: Bu halılarda madalyonlar tamamen ortadan kalkmıştır. Koyu renkli zeminin üzerine sekiz kollu yıldızlar yerleştirilmiştir (Fotoğraf 7.3).

Yaygın olarak kullanılan bu tiplerin dışında kuşlu (Fotoğraf 7.4) ve Çin etkili Uşak halıları da vardır. Bütün Uşak halıları Gördes düğümü ile dokunmuştur.

Fotoğraf 7.2: Madalyonlu Uşak halısı, Türk ve İslam Eserleri Müzesi, İstanbul

Fotoğraf 7.3: Yıldızlı Uşak halısı, Metropolitan Müzesi, New York, ABD

Fotoğraf 7.4: Kuşlu Uşak halısı, Türk ve İslam Eserleri Müzesi, İstanbul

Osmanlı saray halıları: Bu halıların zemininde daha çok natüralist çiçek ve yaprak motifleri işlenmiştir. Sine düğümüyle dokunan, malzeme olarak yün ve pamuğun yanı sıra ipeğin de kullanıldığı saray halıları genellikle Bursa ve İstanbul'da saraylarda kurulan özel atölyelerde dokunmuştur (Fotoğraf 7.5).

Osmanlıların, Uşak'tan sonra önemli bir halı üretim merkezi de Bergama'dır. Bergama'da dokunan halılarda, özellikle Anadolu Selçuklu halılarının geometrik desenleri stilize edilerek kullanılmıştır.

Diğer sanat dallarındaki büyük gerilemelerin aksine Türk halı sanatı gelişmesini XX. yüzyılın başlarına kadar sürdürmüştür. Ancak Hereke ve Feshane halılarından sonra, halı üretiminde saray otoritesi ortadan kalkmıştır.

Fotoğraf 7.5: XV. yüzyıl sonu Osmanlı halısı, Vakıflar Halı Müzesi, İstanbul

Ders İçi Etkinlik

Türk halı sanatının sürekliliği ile ilgili aşağıda verilen metni okuyarak ilgili soruları cevaplayınız.

Dünden Bugüne

Türk halı sanatı köklü bir geçmişe bağlanan, sağlam teknik ve motifleriyle XVIII. yüzyılda başlayan gerilemeye karşı koymuş, gelişmesini halk sanatının sade fakat sevimli üslubu içinde XIX. yüzyıl sonuna kadar sürdürmüştür. 1844'te Sultan Abdülmecit tarafından tesis edilen Hereke'deki kumaş tezgâhlarına 1891'de Sultan II. Abdülhamit zamanında yüz halı tezgâhı ilave edilerek Osmanlı saray üslubunda halıların yapılması için bir atılıma geçilmiştir.

Bugün bütün Anadolu'da özellikle Kayseri, Konya, Sivas, Kırşehir ve civarı, başta Isparta olmak üzere, Batı Anadolu'daki eski halı merkezlerinde Uşak, Bergama, Kula, Gördes, Milas, Çanakkale, Ezine, Fethiye ve Döşemealtı gibi yerler ile Doğu Anadolu, Kars ve Erzurum yöresinde de geleneksel sanatın yaşatılması için çalışılmaktadır.

Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı,
s. 320, 321 (Kısaltılmıştır.).

XIX. yüzyıl sonunda Kayseri - Yahyalı halısının bordürü

1. Bir Osmanlı Devleti padişahının Hereke'deki atölyeye halı tezgâhı ilave edilmesini sağlaması halı sanatı açısından hangi anlamları taşır?
2. XIX. yüzyıl sonuna ait Kayseri - Yahyalı halısının özelliklerini (renk, konu, kompozisyon, malzeme, teknik gibi) önceki dönemlerde yapılan Türk halılarının özellikleri ile karşılaştırmız. Benzer ve farklı yönlerini söyleyiniz.
3. Geleneksel halı ve kilim sanatının yaşatılmasının önemini açıklayınız.

2. ÇİNİ - SERAMİK

Çini örneklerini çevrenizde nerelerde görüyorsunuz? Söyleyiniz.

Türk Çini Sanatına Genel Bakış

Çiniler, genellikle yapıların içinde ve dışında duvar kaplaması olarak kullanılır. Asıl maddesi temiz ve iyi cins kuvarslı kil olan çiniler, genelde iki türe ayrılır: büyük levhalar hâlinde olan çiniler, küçük parçalardan (mozaik) oluşan çiniler. Büyük çiniler, yapıların iç bölümlerinde ve düz duvar yüzeylerinde; küçük parça çiniler ise yapıların düz ya da eğik yüzeylerinde kullanılabilir.

Çiniler kaplama malzemesi olmanın yanı sıra yıllarca birçok cami, medrese, türbe, saray, köşk gibi yapılarda önemli bir süsleme ögesi olmuştur. Yüzyıllar boyunca bol malzeme ortaya koyan Türk çini sanatında çeşitli teknikler kullanılmıştır.

Sır altı tekniği: Bu teknikte desen çoğunlukla koyu mavi, mor, firuze ve siyah renklerle boyanır. Üzerlerine şeffaf, renksiz sır sürüldükten sonra fırınlanır. Fırında renksiz ve saydam bir hâle gelen sırn altındaki desen ve renkler bütün ayrıntı ve parlaklığıyla ortaya çıkar (Fotoğraf 7.6).

Sır üstü tekniği: Pişmiş toprak önce saydam olmayan bir sırla kaplanır. Fırında pişirildikten sonra üstüne boya ile süslemeler yapılır. Boyama işleminin ardından yeniden fırına konarak ikinci bir pişirme (perdah) yapılır.

Minai tekniği: İran'da Büyük Selçukluların geliştirdiği bu teknikte, sır altı ve sır üstü teknikler birlikte kullanılarak çok renkli yüzeyler elde edilir (Fotoğraf 7.7).

Lüster tekniği: Sır üstü tekniğinde fırınlanmış mat ve beyaz sırlı çini üzerine "lüster" denilen gümüş ya da bakır oksitli bir bileşimle desenler işlenir ve çini düşük ısıda yeniden fırınlanır. Bu teknikte yapılan çinilerde desen genellikle kahverengi ve sarı tonlardadır (Fotoğraf 7.8).

Sırlı tuğla: Tuğlanın firuze, mor, lacivert renkli sırla kaplanıp fırınlanması ile elde edilir. Genellikle tuğlanın dar ve uzun yüzü fırınlanır. Bu şekilde sırlanan tuğlalar yan yana getirilerek cami, mescit, medrese ve minarelerde süsleme için kullanılır.

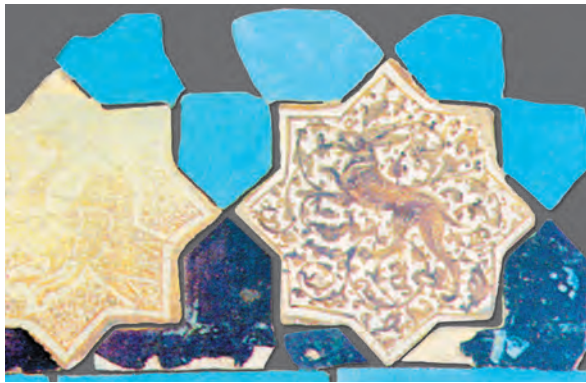
Çini mozaik: Bu çini tekniğinde mor, kobalt mavisi, siyah renkte hazırlanan çini plakalar istenen şekle göre kesilir. Kesilen parçacıklar dekoratif bir biçim oluşturacak şekilde bir araya getirilir. Çini, renklerine göre ayrı ayrı fırınlanır. Bu teknik özellikle Anadolu Selçukluları Dönemi yapılarında kullanılmıştır. Çini mozaik ile kubbe içi, kubbeye geçiş, kemer ve mihraplar süslenmiştir (Fotoğraf 7.9).

Fotoğraf 7.6: Sır altı tekniğinde yapılan bir çini örneği, Kubadabat Sarayı, Çini Eserleri Müzesi, Konya

Fotoğraf 7.7: Minai tekniğinde yapılan bir çini örneği, Konya Alaeddin Köşkü, Çini Eserleri Müzesi, Konya

Fotoğraf 7.8: Çini mozaik örneği, Beysşehir Kubadabat Sarayı'ndan bir örnek, Çini Eserleri Müzesi, Konya

Fotoğraf 7.9: Sırçalı Medrese'nin giriş eyvanındaki Çini mozaik örnekleri, Konya

Tarihsel Gelişim İçinde Türk Çini Sanatı

Çini, mimari süslemenin yaygın bir ögesidir. Özellikle dış mimaride taş süslemeye karşın, iç mimaride daha çok çini kullanılmıştır.

Çini sanatının ilk olarak Uygurlarda kullanıldığı bilinmektedir. Uygurların önemli yerleşim merkezlerinden olan Karahoço harabelerinde yapılan kazılarda çini parçaları bulunmuştur.

Karahanlılar, Gazneliler ve Büyük Selçuklular dönemlerinde çini süslemelerin giderek yaygınlaştığı görülmektedir.

Çini sanatı örnekleri, Anadolu Selçuklularıyla birlikte çeşitlenir.

a. Selçuklu Çini Sanatı

Selçuklular, İran'da Büyük Selçuklular Dönemi'nden başlayarak çini sanatını geliştirmişlerdir. Bu gelişme Anadolu'da son şeklini almıştır. Anadolu Selçukluları Dönemi'nde yapılan mimari yapıtların (cami, medrese, türbe, saray vb.) iç mekânları çinilerle renk kazanmıştır.

Anadolu Selçuklu yapıtlarının ilk mimari örneklerinde sırlı tuğla kullanılmıştır. Örneğin, Sivas'taki Gök Medrese ile Konya'daki İnce Minareli Medrese'nin minarelerinde sırlı tuğla örnekleri vardır (Fotoğraf 7.10).

Anadolu Selçukluları daha sonra sır altı tekniğinde çiniler yapmışlardır. Bu teknikte yapılan çinilerin en güzel örnekleri Beyşehir yakınlarındaki Kubadabat Sarayı'nda bulunmuştur. Genellikle yıldız ve haç biçimindeki bu çinilerde sır altına firuze, yeşil, mor ve mavi renklerde ayakta duran veya oturan insan figürleri işlenmiştir. Ayrıca bunların dışında tavus kuşu, su kuşu (Fotoğraf 7.11), çift başlı kartal, balık, grifon, siren, kaplan, ayı gibi hayvan figürlerinin işlendiği çiniler de vardır.

Anadolu Selçukluları yaygın olarak cami, medrese, türbe gibi yapılarda çini mozaik kullanmışlardır. Konya Alaeddin Camisi'nin mihrap bordürleri ile kubbe geçişlerinde geometrik motifler, bitki motifleri ve çeşitli yazı süslemeleri vardır. Bunun yanı sıra Konya Karatay Medresesi'nin kubbesinin iç yüzeyi ve eyvanın duvarları da çini mozaiklerle kaplıdır (Fotoğraf 7.12). Ayrıca Konya Sahip Ata Camisi ve Ankara Arslanhane Camisi'nin mihrapları da çini mozaiklerle süslenmiştir. Selçuklu çini sanatı, XIII. yüzyıl boyunca parlak bir gelişme göstermiştir. Aynı zamanda çevresindeki ülkelerin sanatını aşarak gelecek yüzyılların çini sanatı için gerçek bir kaynak olmuştur.

Anadolu Selçuklu Devleti dağıldıktan sonra, Beylikler Dönemi'nde çini sanatında bir duraklama olmuş, Osmanlılar Dönemi'nde ise çini sanatı en parlak zamanını yaşamıştır.

b. Osmanlı Çini Sanatı

Türk çini sanatı, özellikle XV ve XVI. yüzyıllarda Osmanlılarla birlikte büyük bir gelişme gösterir. İznik çini üretim merkezi hâline gelir. Anadolu Selçukluları Dönemi'nde önemli bir çini merkezi olan Konya'nın bu özelliği kaybolmaya başlar. Çini süsleme, mimariyle bütünleşerek her tür yapıda farklı biçimlerde uygulanır. Osmanlılar, Anadolu Selçuklularının çini sanatında kullandıkları teknik ve üslupların yerine renkli sır tekniğini kullandılar. Bu teknikte yapılan sarı ve yeşil renkli çiniler bitkisel motiflerle süslüdür.

Fotoğraf 7.10: Firuze renkli sırlı tuğlalardan görünüm. İnce Minareli Medrese'nin minaresinin gövdesinde

Fotoğraf 7.11: Kubadabat Sarayı çinilerinden bir örnek, Çini Eserleri Müzesi, Konya

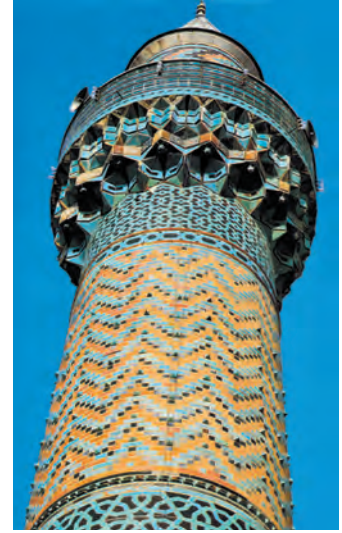
Fotoğraf 7.12: Karatay Medresesi çinilerinden görünüm. Konya

Anadolu Selçuklu çini sanatını anlatan bir afiş hazırlayınız. Bunun için görsel sanatlar öğretmeninizden yardım isteyebilirsiniz.

İznik Yeşil Cami'nin minaresinde kullanılan çiniler Anadolu Selçuklu çini tekniğini sürdüren sayılı örneklerdendir. Ancak buradaki çiniler firuze, mavi, yeşilin tonları, beyaz ve sarı renkler ile daha da zenginleştirilmiştir (Fotoğraf 7.13).

Osmanlı çini sanatının ilk örnekleri Bursa'da Yeşil Cami ve Yeşil Türbe'de görülür. Bu yapılarda çeşitli tekniklerde yapılmış çiniler bir arada bulunmaktadır. Gerek caminin gerekse türbenin mihrapları Osmanlı sanatının en tanınmış çinili mihraplarıdır. Yapılardaki hemen hemen bütün yüzeyler renkli sır tekniğinde çinilerle kaplıdır (Fotoğraf 7.14). Çinilerde bezeme olarak bitki motifleri, renk olarak da firuze, lacivert, sarı ve beyaza ağırlık verilmiştir.

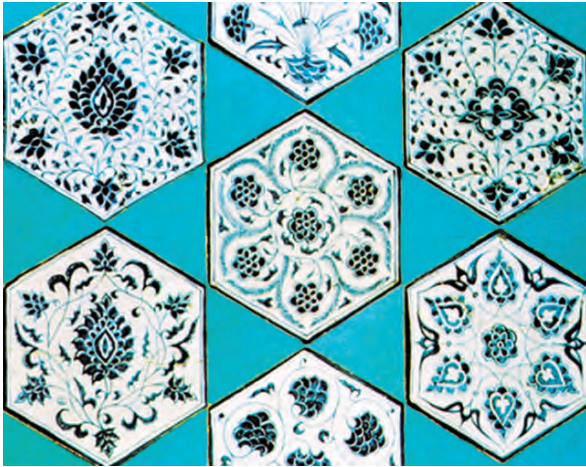
Fotoğraf 7.13: Yeşil Cami'nin minaresindeki çiniler, İznik

Fotoğraf 7.14: Yeşil Cami'den çini örnekleri, Bursa

Bursa'daki Muradiye Camisi ve Muradiye türbeğinde de Erken Dönem Osmanlı çini örnekleri vardır. Bu dönemde Osmanlılar, Anadolu Selçuklu çini mozaik örneklerinden esinlenerek yaptıkları levha çinilerini hatayi ve şakayık gibi çiçekler ile süslemişlerdir. Ayrıca bu dönemde mavi-beyaz çini örnekleri de ortaya çıkmıştır. Altıgen biçiminde yapılan mavi-beyaz çinilerde geometrik süslemenin yanı sıra daha çok bitkisel süsleme kullanılmıştır (Fotoğraf 7.15).

İstanbul'daki Çinili Köşk'te kullanılan çiniler, teknik ve özellikleriyle Anadolu Selçuklu çinilerinin etkisini taşır. Ancak bunlar çiçekleri, kıvrık rumeleri, beyaz renkleri ile Anadolu Selçuklu çinilerinden ayrılır (Fotoğraf 7.16).

Fotoğraf 7.15: Muradiye Camisi'ndeki mavi-beyaz çini örnekleri, Bursa

Fotoğraf 7.16: Çinili Köşk çinilerinden görünüm. İstanbul

Keramik Sanatı

Keramik (seramik), günlük yaşam için hazırlanan kap-kacak için kullanılan bir terimdir. Keramik yapımında da çini için kullanılan malzeme ve teknikler kullanılmıştır.

Anadolu Selçuklularının kullandıkları ilk keramik örnekleri **slip** (astarla motif yapma tekniği), **sgraffito** (zemini sivri uçlu bir aletle kazıma yoluyla motif yapma tekniği) (Fotoğraf 7.21) tekniklerinde ve firuze sır altına siyah desenli olarak yapılmıştır. Bu tür keramiklerde bitkisel ve geometrik süslemenin yanı sıra kuş ve hayvan figürleri de görülür.

Osmanlı Dönemi'nin en önemli keramik atölyeleri İznik ve Kütahya'da bulunuyordu.

İznik'te yapılan kazılarda Osmanlıların ilk dönemine ait kırmızı hamurlu, **slip tekniği** ile işlenmiş keramikler ortaya çıkarılmıştır.

Fotoğraf 7.21: Sgraffito tekniğinde yapılmış Selçuklu keramik tabağı, özel koleksiyon, İstanbul

Türk keramik sanatı, bütün diğer sanat dallarında olduğu gibi daha önceki Türk sanat dönemlerine bağlı olarak gelişir. Bu gelişimin keramik sanatına sağladığı avantaj veya dezavantajlar neler olabilir? Söyleyiniz.

XIV ve XV. yüzyıllarda yapılan kırmızı hamurlu, beyaz astar üzerine lacivert ve morun egemen olduğu sır altı keramikleri, ilk Osmanlı keramikleri olarak bilinir. Bu tür keramikler Milet'te bulunduğu için **Milet işi** olarak tanınmaktadır (Fotoğraf 7.22).

Osmanlıların ürettikleri diğer bir keramik türü de **Haliç işi** denilen keramiklerdir. Beyaz hamurlu, mavi - beyaz keramikler; ince kıvrık dallardan, küçük çiçek ve yapraklardan oluşan motiflerle süslenmiştir (Fotoğraf 7.23).

XVI. yüzyılın ortalarından itibaren **Şam işi** diye adlandırılan keramikler ortaya çıkmıştır. Lale, gül, sümbül gibi çiçek motifleri zemine canlı ve parlak renklerle işlenmiştir (Fotoğraf 7.24).

XVI. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı keramiklerinin en parlak çağını oluşturan süslemeli keramikler ortaya çıkar. Şeffaf sır altına; karanfil, lale, gül, papatya, sümbül, zambak, nar çiçeği, asma, servi, vazo gibi motif ve kimi geometrik şekillerin, kobalt mavisi, yeşil, firuze ve mercan kırmızısı gibi renklerle uygulandığı bu tekniğin dünyada bir benzerini bulmak olanaksızdır.

Fotoğraf 7.22: Milet işi keramik tabak, Türk ve İslam Eserleri Müzesi, İstanbul

Fotoğraf 7.23: Haliç işi keramik tabak, British Museum, Londra, İngiltere

Fotoğraf 7.24: Şam işi keramik tabak, özel koleksiyon, Londra, İngiltere

Fotoğraf 7.25: Kütahya keramik örnekleri, Türk ve İslam Eserleri Müzesi, İstanbul

XVII. yüzyıldan itibaren İznik, çini ve keramik üretim merkezi olma özelliğini kaybetmiş, yerini Kütahya'ya bırakmıştır. Böylece mavi, kırmızı, sarı, mor ve yeşil renklerde, serbest süsleme sanatı ile Kütahya işleri ön plana çıkmıştır (Fotoğraf 7.25). Özellikle son dönem Osmanlı keramik sanatı (XVIII ve XIX. yüzyıllar) işleme, kumaş ve çeşitli dokumalarda kullanılan halk sanatı motiflerinin yer aldığı örnekler ortaya koymuştur.

XVIII. yüzyıldan itibaren Çanakkale önemli bir keramik merkezi olmuştur. XVIII. yüzyılın ortalarından XX. yüzyılın ortalarına kadar uzanan Çanakkale keramikleri, değişik türdeki örnekleri ile keramik sanatının son önemli dönemini oluşturur (Fotoğraf 7.26).

XIX. yüzyıl sonlarında İstanbul'da Yıldız porselenleri adı altında üretilen keramikler Avrupa ülkelerindeki şekil, renk özellikleri ve süslemeleri taklit ederek Türk sanatı içerisinde bir grup oluşturmuştur.

Günümüzde Türk çini ve keramik sanatı eski geleneksel motiflere bağlı olarak Kütahya ve Çanakkale'de yeniden canlandırılmaya çalışılmaktadır.

Ders İçi Etkinlik

Osmanlılarda XIV ve XV. yüzyıllardaki keramikler adlandırırken nasıl bir yol izlenmiştir? Söyleyiniz.

Fotoğraf 7.26: Çanakkale küpü, Çinili Köşk Müzesi, İstanbul

3. MİNYATÜR

Türk Minyatür Sanatına Genel Bakış

Minyatür; küçük boyutlu resimlere verilen addır. Resim yapma tekniklerinin ve üslubunun ilk örnekleridir. Bu teknikte yapılan resimler saraylarda, resim atölyelerinde çalışan nakkaşlar tarafından yapılan eserleri süslemek için tercih edilmiştir. Minyatürlerin çizim anlayışında genel bir şemalaştırma eğilimi vardır. Resmi yapılan kişilerin yüzleri belirgin olduğu hâlde herhangi bir anlam verilmesine çalışılmaz. Dağlar, kayalar, çiçekler, çeşitli hayvan figürleri çok doğal ama stilize edilmiş biçimde verilir. Gölge kullanılmaz. Minyatür resminde perspektife önem verilmez. Arkaya doğru uzaklaştıkça figürlerin küçülmesi gereğine dikkat edilmez. Önemli figürler diğerlerinden daha büyük çizilerek dikkatin onlara çekilmesi sağlanır.

Resim 7.1: Materia Medica'dan bir minyatür örneği, Dioskorides

Yapılan çalışmalar minyatürün çok eski bir geçmişe sahip olduğunu ortaya koymuştur. İlk Türk minyatürleri, Uygurlar tarafından yapılmıştır. Uygurlar, Orta Asya'da Hoço, Turfan ve Kızıl gibi Türk şehirlerinde Budizm ve Manihaizm dinleri etkisinde çeşitli minyatürler yapmışlardır. Bu minyatürler, Büyük Selçuklu minyatür sanatını etkilemiş ve Türk minyatür sanatına öncülük etmiştir. Bu dönemde oluşan minyatür üslubu Abbasi Dönemi'nde İslam minyatürlerine damgasını vurmuştur. Büyük Selçuklular Bağdat'ta bir İslam minyatür okulu açmışlardır. Bu okulun sanatçılarının çoğunun kökenini Uygur Türkleri oluşturuyordu. Minyatür sanatı Büyük Selçuklulardan Anadolu'ya geçmiştir.

Anadolu Türk minyatür sanatının bilinen en erken örneği XII. yüzyılda Silvan'da yazılmış **Dioskorides**'in (Diyoskorides) **Materia Medica** (Materya Medika) adlı botanik ve zoolojiyle ilgili kitabıdır. Artuklu Sultanı Necmeddin Alpi için Süryaniceden Arapçaya çevrilmiştir. Bu kitapta çeşitli bitki ve hayvan figürlerinin yanı sıra ecza işlerinin konu edildiği minyatürler (Resim 7.1) bulunmaktadır.

Anadolu'da Beylikler Dönemi ve erken dönem Osmanlı minyatürlerinin günümüze ulaşan örnekleri yoktur. Ancak 16. yüzyılla birlikte Osmanlı minyatür sanatı büyük bir gelişme göstererek doruğa ulaşmıştır. Kısacası Türk minyatür sanatı Orta Asya'dan Anadolu'ya çeşitli uygarlıkların etkisinde kalarak gelmiştir.

Anadolu Selçuklu ve Osmanlı dönemlerindeki Türk minyatürlerinde sultan ve vezirlerin yaşamlarından alınan olayların, edebiyat eserlerindeki öykülerin, manzaraların ve portrelerin konu olarak seçildiği görülmür. Bunlardan başka, kitapları süsleyen tıp, hayvan bilimi, bitki bilimi, astroloji konulu minyatürler de bulunmaktadır.

Tarihsel Gelişim İçinde Türk Minyatür Sanatı

a. Selçuklu Minyatürleri

Erken Türk beylikleri ve Anadolu Selçukluları Dönemi'nden çok az sayıda minyatürlü yazma kalmıştır. Kalan bu minyatürlerin kaynağı Uygur minyatürlerine bağlanır.

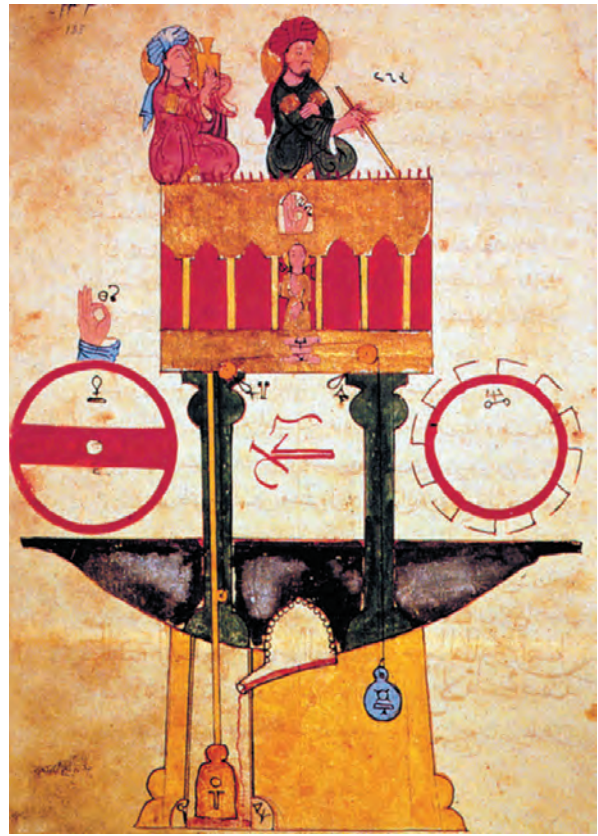
1205 tarihli *Kitâb fî Mârifet el-Hiyâl, El-Hendesiye* adlı eser *El Cezerî* tarafından yazılmıştır. Bu kitap kısaca *Otomata* olarak adlandırılmaktadır. Kitapta suyun ve dişlilerin hareketiyle çalışan otomatik ve mekanik aletler anlatılır (*Resim 7.2*). Artuklu Sultanı Nasreddin Mahmut'un emri ile Diyarbakır'da yazılan bu kitap bugün Topkapı Sarayı Müzesindedir. Bu dönemden kalma diğer bir eser de *Kelile ve Dimne*'dir (XIII. yüzyıl başları). Kitapta Kelile ve Dimne adını taşıyan iki çakalın başından geçenler anlatılır.

Anadolu Selçuklu minyatür sanatını en iyi temsil eden örnek Topkapı Sarayı Müzesi kitaplığında bulunan *Varka* ve *Gülşah* adlı el yazması kitaptır. Kitap *Ayyukî* tarafından Gazneli Sultan Mahmut adına Farsça yazılmıştır. Kitabın konusu, Varka ve Gülşah adlı iki gencin arasında geçen acıklı bir aşkın öyküsüdür. Kitapta, olayları açıklayan çok sayıda minyatür bulunmaktadır.

Anadolu Selçuklularından kalan diğer önemli bir minyatürlü eser de *el-Sufî*'nin yazdığı *Suvar el-Kevakîb el Sâbita* adlı astronomi kitabıdır. Kitaptaki minyatürlerde insan, hayvan ve cansız nesnelere simgeleştirilen yıldızların ve burçların betimlemeleri vardır. Anadolu Selçuklularının siyasal egemenliğinin sona ermesinden sonra, Beylikler Dönemi'nde minyatür sanatının nasıl geliştiği hakkında fazla bir bilgi yoktur.

b. Osmanlı Minyatürleri

Osmanlılar Dönemi'nde saraya bağımlı olarak gelişen minyatür sanatının en önemli merkezi İstanbul'dur. Bu dönemde kültürlü ve sanatsever bir kişi olan Fatih Sultan Mehmet, Avrupa'dan birçok ressamı İstanbul'a getirterek onlara resimlerini yaptırmıştır (*Resim 7.3*).

Resim 7.2: Kitâb fî Mârifet el-Hiyâl, El-Hendesiye'den bir minyatür örneği, El Cezerî, Topkapı Sarayı, İstanbul

Resim 7.3: Fatih Sultan Mehmet'in portresi, Gentile Bellini

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'a getirttiği ressamaların en ünlüsü, Fatih portresiyle tanınan İtalyan sanatçı Gentile Bellini'dir. İstanbul'da bir süre kalan bu ressamlar, sarayın minyatür ustalarını da etkilemiştir. Bu dönemden kalma en önemli örnek **Nakkaş Sinan Bey**'in yaptığı gül koklayan Fatih portresidir (*Resim 7.4*).

1455 tarihli Bediuddin-i Tebrizi'nin eseri olan Dilsuzname adlı kitap ilk Osmanlı minyatür örnekleri arasında yer alır. Edebiyatla ilgili bir antoloji olan bu eser Edirne'de hazırlanmıştır.

1465 yılında Amasyalı Sabuncuoğlu Şerafeddin tarafından Amasya'da yazılıp resimlendirilen **Cerrâhiye-i İlhâniye** adlı eser de bu dönemin minyatürlerinin bulunduğu önemli bir örnektir. Kitapta cerrahlık üzerine 140 minyatür bulunmaktadır.

Fatih Sultan Mehmet'ten sonra, II. Bayezit döneminde, Avrupa'dan etkilenen üslup yerine geleneksel minyatür üslubu ağırlık kazanmıştır. Bu dönemde saraya daha çok doğudaki Türk İslam ülkelerinden nakkaşlar çağırılmıştır.

Türk minyatür sanatı, Kanuni Sultan Süleyman döneminde en parlak zamanını yaşamıştır. Bu dönemde Osmanlı minyatür üslubu iyice belirginleşmiş, Türk minyatür sanatının önemli örneklerinde dönemin olayları betimlenmiştir. Bu dönem minyatürlerinde renk tonlarına fazla önem verilmemiş, renkler gölgelenmeden, karıştırılmadan kullanılmıştır. En çok kullanılan renkler açık pembe, leylak, eflatun ve yeşildir.

Dönemin en önemli nakkaşı **Matrakçı Nasuh**'tur. Sanatçının önemli eseri, bugün İstanbul Üniversitesi Kitaplığında bulunan **Beyan-ı Menazil-i Sefer-i İrakeyn**'dir. Eserin konusu, Kanuni'nin 1534-1536 yıllarında yaptığı Irak seferidir. Kitapta, İstanbul'dan Bağdat'a tüm önemli güzergâhlar, yollar, kaleler, köprüler, kentler özgün bir anlatım biçimiyle betimlenmiştir. Tarihsel konulu el yazması, hem belge niteliğindedir hem de resim sanatının başarılı örneklerindedir. Dönemin diğer bir eseri de şair Arifi'nin Süleymanname'sidir. Kitapta 69 minyatür bulunmaktadır.

Türk minyatür sanatı, XVI. yüzyılda bütün yabancı sanatların etkisinden kurtulmuştur. Bu dönemde II. Selim ve III. Murat gibi hükümdarların da desteği ile bu sanat daha çok gelişmiştir.

II. Selim Dönemi'nin en tanınmış nakkaşı **Nakkaş Osman**'dir. Sanatçı, **Nüzhet El Ahbâr Der Sefer-i Sigetvar** adlı eser için yirmi minyatür yapmıştır. Bu minyatürler, Türk minyatür sanatının tüm özelliklerini taşır (*Resim 7.5*).

III. Murat döneminden kalma el yazma örneği **Surname-i Hümayun**'dur. **Nakkaş Osman** tarafından resimlenen bu kitabın konusu III. Murat'ın oğlu Şehzade Mehmet'in sünnet düğünüdür. Bu eser, Osmanlıların güç ve zenginliğini göstermesi açısından büyük bir önem taşımaktadır. Kitapta esnaf kuruluşlarının geçit törenleri (*Resim 7.6*), müzisyenler, sihirbazlar ve oyuncular canlı ve parlak renklerle resimlendirilmiştir.

Yine III. Murat Dönemi'nde **Nakkaş Osman** ve **Seyyid Lokman** adlı sanatçıların birlikte resimlendirdikleri **Şahname-i Selim Han** ve **Hünernâme** gibi eserler de önemlidir. Bu eserler yalnızca resimleriyle değil; cildi, tezhibi, hattı ve kitabın bütününe tasarımıyla da Osmanlı ordusunun büyüklüğünün ve saray törenlerinin sayfalara geçilerek belgelendiği örneklerdir.

Osmanlı minyatür sanatı, XVII. yüzyıldan XIX. yüzyıla değin gelişimini toplumsal değişimlerden etkilenerek sürdürmüştür. Bu yeni dönemde Avrupa resim beğenisi ortaya çıkmaya başlamıştır. Avrupa resminin etkileri ilk kez IV. Mehmet zamanında başlamış, Lale Devri'nde de artarak sürmüştür.

Resim 7.4: Gül koklayan Fatih portresi, Sinan Bey

Resim 7.5: Nüzhet El Ahbâr Der Sefer-i Sigetvar'dan bir minyatür, Nakkaş Osman

Resim 7.6: Surname-i Hümayun'dan bir minyatür, Nakkaş Osman

XVIII. yüzyılın en büyük minyatür sanatçısı **Levni**'dir (Abdulcelil Çelebi). Sanatçının en önemli eseri **Surname**'dir (Resim 7.7). Levni'nin önemli bir çalışması da **Surname-i Vehbi** adlı eserde renklendirdiği minyatürlerdir. Bu minyatürlerde Sultan III. Ahmet'in çocuklarının sünnet düğünü ve dönemin eğlence yaşamı işlenmiştir (Resim 7.8). Levni, yaptığı minyatürlerde bir yandan minyatürün geleneksel kurallarını sürdürür, diğer yandan da perspektif ilkelerini kullanarak üçüncü boyutu yaratmayı dener. Sanatçının diğer önemli bir eseri de Osmanlı sultanlarının portrelerini kapsayan **Silsilename** adlı albümdür. Bu albümde birçok Osmanlı padişahı bağdaş kurmuş biçimde betimlenmiştir.

Ders Dışı Etkinlik

Minyatür sanatçısı Levni ve çalışmaları ile ilgili bir araştırma yapınız. Edindiğiniz bilgileri kullanarak grup arkadaşlarınızla birlikte Levni'nin biyografisinin de yer aldığı bir sınıf panosu hazırlayınız.

I. Mahmut'un (1730-1754) tahta geçmesinden sonra artan Avrupa etkisiyle geleneksel minyatür anlayışı yavaş yavaş sona ermiş ve özellikle Sultan II. Mahmut (1808-1839) Dönemi'nden sonra Batı etkisi ön plana çıkmıştır. Kurulan teknik okullarda tuval resminin öncülere yetişmiştir. Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında tümüyle Avrupa resim sanatı tarzında resim yapan ressamlar ortaya çıkmıştır.

4. HAT - EBRU - TEZHİP

Hat, ebru, tezhip sanatlarından herhangi birine ait gördüğünüz eserlerin özelliklerini sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.

Hat Sanatına Genel Bakış

Arap harflerini kullanarak yapılan ve resimsel bir değer taşıyan yazı sanatıdır. Hat sözcüğü, Arapçada **çizgi** ya da **bir satır yazı** anlamına gelir.

Hat sanatı İslam kültürünün ilk dönemlerinde olduğu kadar, daha sonraki dönemlerde de mimariye karışan süsleyici bir öğe olarak kullanılmıştır. Ayrıca el yazması kitaplarda, duvara asılan levhalarda, fermanlarda, diplomalarda, mezar taşlarında, halı bordürlerinde, vazo ve tabak gibi günlük eşyalarda da kullanılan bir sanat dalı olmuştur. Osmanlı kültürü içinde hat sanatı çok ilerlemiş, işlevsel görevinin yanı sıra estetik bir düzeye yükselmiş, adeta Batı resim sanatındaki tabloların yerini tutar olmuştur.

Hat sanatında yazı gelişigüzel yazılmaz. Her yazı türünün kendine özgü özellikleri ve belirlenmiş kuralları vardır. Yazı türleri harflerin birbirinden büyük ya da küçük olması, biçimi, aralıkları, bazı harflerin birbirine birleştirilip birleştirilmemesi ve bazı yazı işaretlerinin kullanılıp kullanılmaması gibi özellikleriyle birbirinden ayrılmaktadır.

Resim 7.7: Surname'den bir minyatür, Levni

Resim 7.8: Surname-i Vehbi'den bir minyatür örneği, Levni

Hat sanatında kullanılan yazı türleri ile ilgili bilgiler şunlardır:

Kûfi yazı: Dik, kalın ve köşeli harflerle yazılan bir yazı türüdür (Fotoğraf 7.27).

Sülüs yazı: Nesih yazının iri harflerle yazılmış şeklidir. Kitabeler genelde sülüs yazı ile yazılmıştır (Fotoğraf 7.28).

Nesih yazı: Yuvarlak hatlarla yazılan bir yazı türüdür.

Bunların dışında tevki, celi, siyakat, yazı resim, ta'lik, tuğra (Fotoğraf 7.29) gibi yazı türleri de vardır.

Tarihsel Gelişim İçinde Türk Hat Sanatı

Hat sanatıyla uğraşan sanatçılara **hattat** denir. İlk büyük Türk hattatı, XIII. yüzyılda yaşayan **Amasyalı Yakut el-Mustasami**'dir. Bu sanatçı, eğri kesilmiş kalem ucuyla nesih, sülüs ve celi yazıya yeni bir biçim vermiştir.

Amasyalı Şeyh Hamdullah (1429 - 1520) ve **Ahmet Karahisari** diğer Osmanlı hattatlarıdır.

Hafız Osman (1642 - 1698), nesih ve sülüs yazı türünün en ünlü ustasıdır. Sultan II. Mustafa'nın ve Şehzade III. Ahmet'in yazı hocalıklarını da yapmıştır.

XVII ve XVIII. yüzyıllarda, bütün sanat dallarında Avrupa üsluplarının etkisi görülmeye başlarken hat sanatı eski durumundan ve gelişme hızından bir şey kaybetmemiştir.

XIX. yüzyılda **Mustafa Rakım**, **Mahmut Celaleddin**, **Yesarizade Mustafa İzzet Efendi** gibi hattatlar ile Osmanlı padişahları II. Mahmut ve Sultan Abdülmecit tanınmış hat sanatçılarıdır.

XX. yüzyıl, hat sanatı bakımından önemli bir dönemdir. **Hamdi Aytaç**, **Ömer Vasfi**, **Hasan Rıza Efendi**, **Hacı Kâmil Akdik**, **Emin Dede**, **İsmail Hakkı Altınbezer** bu yüzyılın önemli hattatları arasında yer almaktadır.

Hat sanatı günümüzde bu alanda çalışan birçok Türk hattatı ile varlığını sürdürmektedir.

Hat ve ebru çalışmaları Batı resminin hangi tarzındaki çalışmalarını çağrıştırmaktadır? Söyleyiniz.

Ebru Sanatına Genel Bakış

Ebru, yoğunlaştırılmış su üstünde özel hazırlanmış boylarla oluşturulan desenlerin kâğıt üzerine geçirilmesi yoluyla yapılan bir süsleme sanatıdır. Yapılırken kullanılan malzeme ve oluşturulan biçimlere göre çeşitlere (taraklı ebru, çiçek ebrusu, bülbül yuvası gibi) ayrılır. Ebru sanatı Batı'da **Türk kâğıdı** adıyla tanınır.

Bu sanat, adını **ebri** kelimesinden almıştır. Ebru bulutumsu, bulut gibi anlamına gelir. Ebru tekniği ile yapılan kâğıt süslemelerde bulutu andıran renk kümeleri oluşmaktadır.

Fotoğraf 7.27: Kûfi yazı ile yazılan bir Kur'an-ı Kerim sayfası

Fotoğraf 7.28: Sokullu Mehmet Paşa Kervansarayı'nın sülüs yazı ile yazılmış kitabesi, Edirne

Fotoğraf 7.29: Yazı resim türünde bir besmele örneği, Süleymaniye Kütüphanesi, İstanbul

Tarihte bilinen en eski ebru kâğıdı, 1554 yılına aittir. Bu kâğıt bugün Topkapı Sarayı Müzesindedir. Bilinen meşhur ebrucular arasında Ayasofya Hatibi Mehmet Efendi, Şeyh Sadık Efendi, Hezarfen Edhem Efendi ve Necmettin Okyay gelir.

Ders Dışı Etkinlik

İnternet'ten Türk Tarih Kurumu tarafından hazırlanan ebru sanatı ile ilgili bilgilerin yer aldığı "Geçmiş Olur ki" adlı kısa metrajlı belgeseli izleyiniz. Belgeseli izlerken ebru sanatının özellikleriyle ilgili unsurları not ediniz.

Tarihsel Gelişim İçinde Türk Ebru Sanatı

Ayasofya Camisi Hatibi **Mehmet Efendi** tarafından yapılan ve iç içe renkler kullanılarak nokta ya da yıldız benzeri biçimlerin ortaya çıktığı ebrular "hatip ebrusu" olarak anılır (Fotoğraf 7.30).

Günümüzde **Necmeddin Okyay, Timuçin Tanarslan, Fuat Başer, Sabri Mandıracı, Feridun Özgören, Köksal Çiftçi** gibi sanatçılar ebru sanatını yeniden canlandırma çalışmaları yapmaktadırlar.

Tezhip Sanatına Genel Bakış

Tezhip, Arapça zehap (altın) kökünden türemiş olup **altınlamak** anlamına gelir. Daha çok Türk ve İslam sanatı olarak tanınmıştır.

Tezhip sanatı sizce neden özellikle Kur'an-ı Kerim ve diğer el yazma kitaplarını bezemek için kullanılmış olabilir? Açıklayınız.

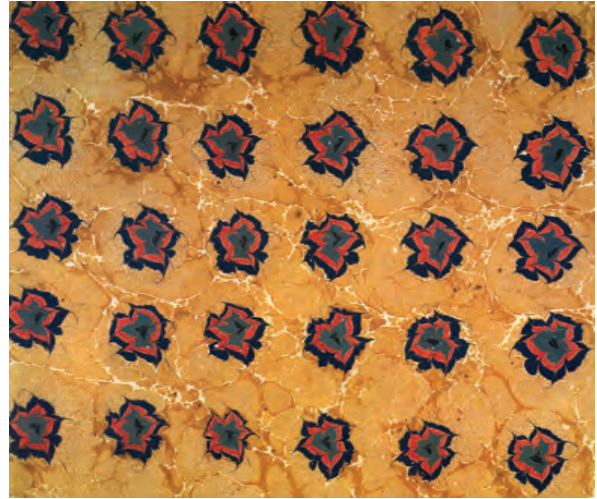
Tezhiple uğraşan erkek sanatçılara müzehhip, kadın sanatçılara müzehhibe denir. Kitap bezeme sanatında önemli bir yer tutan tezhibin geçmişi oldukça eskidir (Fotoğraf 7.31).

Tarihsel Gelişim İçinde Türk Tezhip Sanatı

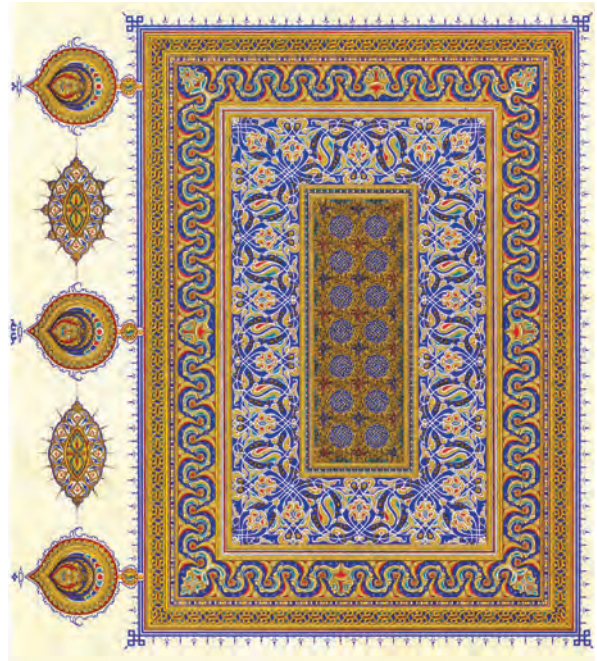
Karahanlılar ve Gaznelilerde de örnekleri görülen tezhip, Selçuklu ve Osmanlılar zamanında yaygınlık kazanan sanatlardan olmuştur. XVI. yüzyılda oldukça ustalikle işlenen tezhip, sonraki yüzyıllarda gelişerek devam etmiştir.

Anadolu Selçuklu yazmalarında tezhip daha çok kitapların sayfalarında ve başlıklarda kullanılmıştır. Altın, lacivert, mavi, mor, yeşil, beyaz ve kahverengiye çalan bir kırmızının kullanıldığı tezhiplerde geometrik motifler, palmet ve rumili kıvrık dallar görülür.

Osmanlılarda tezhip, saray nakkaşları elinde hat sanatıyla birlikte gelişmiş, kitap sanatları içinde en fazla ilgi çeken alanlardan birisi olmuştur. XV. yüzyılda Fatih Sultan Mehmed'e sunulan bilimsel, dinî ve edebi eserler, çok özenli ve zengin örnekleriyle dikkati çekerler. Bu dönemde Baba Nakkaş tarafından yönetilen bir saray nakışhanesi bulunmaktaydı. Bu atölyede yapılan tezhiplerde nilüfer, ıtır yaprağı, üsluplaştırılmış lale, karanfil, yaprak, bulut gibi el yazması eserlerle Kur'an sayfalarını süslemiştir.

Fotoğraf 7.30: Hatip ebrusu, Mehmet Efendi, Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul

Fotoğraf 7.31: Mevlâna'nın Mesnevi'sinden tezhip örneği, Mevlâna Müzesi, Konya

Fotoğraf 7.33: Kakma sanatına bir örnek, Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul

Topkapı Sarayı'nın Has Bahçesi'nde kakma atölyesi kurulmuş, yapı sanatının bir kolu olarak taş ve tahta üzerine kakmacılık yöntemleri geliştirilmiş ve öğretilmiştir.

Edirne'deki II. Bayezit Camisi'nin kapı kanatları, İstanbul Ayasofya'daki III. Murat Türbesi'nin kapı kanatları, İstanbul Üsküdar'daki Mihrimah Sultan Camisi'nin kapı ve pencere kanatları kakma sanatının önemli örneklerindedir. Ayrıca bu dönemde bıçak, kılıç, kalkan, miğfer, zırh gibi silahların ya da savaş araçlarının üzerine gümüş ve altın kakılırken kullanım eşyalarına da bu teknik uygulanmıştır.

Kakmacılık sanatı, kabartma ve desenle yapıldığı için her türlü ürünün yapılmasına uygundur. Örneğin takı, mücevher kutusu, tepsiler, vazolar, çiçeklikler, leğen, ibrik gibi geleneksel ürünler günümüzde de kakma tekniği ile yapılmaktadır (Fotoğraf 7.33).

Maden Sanatına Genel Bakış

Türk maden sanatının uzun bir gelişim süreci vardır. Orta Asya'dan başlayan bu gelişim, Büyük Selçuklular ve Anadolu Selçukluları ile sürer ve Osmanlılara kadar uzanır.

Tarihsel Gelişim İçinde Türk Maden Sanatı

Türk maden sanatının en erken örnekleri Orta Asya'da görülür. Hun Devleti (MÖ 220 - MS 216) altın, gümüş, demir, bronz ve tunç gibi maden ve bunların alaşımlarından, birçok madeni eser meydana getirilmiştir. Bu eserler arasında günlük kullanım eşyaları, at koşum takımları, silahlar, takılar, tören kazanları sayılabilir. Söz konusu eserlerin üzerinde aslan, kaplan, geyik, at, kurt (Fotoğraf 7.34) gibi hayvanlar ve çeşitli hayvan mücadele sahneleri görülmektedir.

Fotoğraf 7.34: Hunlara ait bronzdan yapılmış bir kurt figürü, Münih Etnografya Müzesi, Almanya

Ders İçi Etkinlik

Aşağıdaki metinden yararlanarak Göktürklerin maden sanatı ile ilgili hangi çıkarımlara ulaşabilirsiniz? Söyleyiniz.

Göktürklerde Maden Sanatı

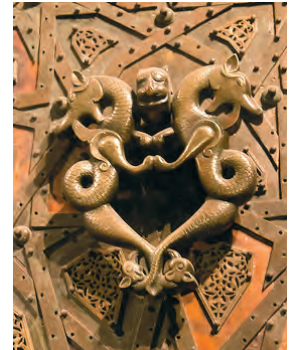
Göktürkler madenleri mücevher, takı, kemer, toka, kesici alet, silah, insan ve at zırhı vb. yapımında kullanmıştır. Ayrıca bu devrin maden ustaları devletin ileri gelenlerinin ve asilzadelerinin ihtiyaçlarını karşılamak için altın ve gümüş eşya imalatında çok ilerlemişlerdir. Göktürk mezarlarından çıkan eşyalara göre altın eşyalar, en yüksek saf altın olarak imal edilmiştir. Bunlar yapılırken birçok madeni teknik kullanmışlardır.

Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı, s. 31, 32 (Kısaltılmıştır.).

Türk maden sanatının en güzel örnekleri arasında sayılan bu eserlerin birçoğu bugün Rusya'daki St. Petersburg Hermitage Müzesinde sergilenmektedir.

Türk maden sanatı örnekleri arasında Cizre Ulu Camisi'nin XIII. yüzyıla tarihlenen kapı tokmakları çok ünlüdür. Bu kapı tokmaklarında **hayvan üslubuna** uygun bir şekilde tasvir edilmiş, kuyruklarının ucu kartal başıyla biten iki ejder arasında bir aslan başı görülür (Fotoğraf 7.35). İki kapı tokmağından birisi, İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesinde, diğeri de Kopenhag'ta (Danimarka) David Samling Müzesinde sergilenmektedir.

Türk maden sanatı Osmanlılar Dönemi'nde doruk noktasına ulaşır. Bu dönemde toplumun ihtiyaçlarını karşılayan dini, askerî ve sivil mimari yapılarda kullanılan yüzlerce madeni eser ortaya konmuştur. Bu eserler arasında; yazı malzemeleri, kapı kilitleri, kapı tokmakları, sandıklar, vazolar, el değirmenleri, aynalar, tepsiler sayılabilir. Bu eserlerin üzerinde örgü frizleri, altı kollu yıldız ve balık figürü gibi geleneksel motiflerin yanı sıra; nar, lale, sümbül, karanfil ve servi gibi doğal motiflerinde sıklıkla işlendiği görülür.

Fotoğraf 7.35: Cizre Ulu Camisi kapı tokmakları, Şırnak

B. Aşağıdaki soruların yanıtlarını defterinize yazınız.

1. Türk el sanatları nelerdir? Sıralayınız.
2. Çini yapım teknikleri nelerdir? Açıklayınız.
3. Türk halı sanatı nasıl bir gelişim izlemiştir? Kısaca bilgi veriniz.
4. Hat sanatı örneklerinde kullanılan yazı çeşitleri nelerdir? Belirtiniz.
5. Osmanlı minyatür sanatçıları kimlerdir? Eserlerinden örnekler veriniz.

C. Aşağıdaki cümlelerde yer alan boşlukları verilen sözcük ya da sözcük gruplarından uygun olanla tamamlayınız.

1. Türk halılarının büyük bir kısmı düğümü ile yapılmıştır.
2. Kütahya, İznik gibi şehirler Osmanlı Devleti'nin önemli üretim merkezlerindendi.
3. Kûfi, nesih, sülüs sanatında kullanılan yazı türlerindedir.
4. Geleneksel el sanatlarımızdan olan kâğıt süsleme sanatı olarak tanımlanır.
5. Türk sanatının ilk örneklerine Orta Asya ilk Türk devletlerinde rastlanır.

Ç. Aşağıdaki cümlelerden doğru olanların önüne “D”, yanlış olanların önüne “Y” harfi yazınız.

- (...) 1. Türk maden sanatının en erken örnekleri Anadolu Selçuklu Devleti Dönemi'nde görülür.
- (...) 2. Başlıca ebru türleri zahriye ve palmettir.
- (...) 3. Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nin en önemli nakkaşı Matrakçı Nasuh'tur.
- (...) 4. Uşak halıları Osmanlı halıları içinde önemli örnekleri oluşturur.
- (...) 5. Türk minyatür sanatının ilk örnekleri Büyük Selçuklular tarafından verilmiştir.

Öz Değerlendirme Formu

“Geleneksel Sanatlarımız” ünitesinin sonunda neleri, ne kadar öğrendiğinizi anlamak için kendinizi değerlendirabilirsiniz. Aşağıdaki ölçütlerden size uygun olanı işaretleyiniz.

Ölçütler	Dereceler		
	Yapabiliyorum.	Kısmen yapabiliyorum.	Yapamıyorum.
1. Hangi sanat dallarının Türk el sanatlarını oluşturduğunu açıklayabilirim.			
2. Türk el sanatlarının sahip olduğu teknik, malzeme, konu ve kompozisyon özelliklerini açıklayabilirim.			
3. Geleneksel el sanatlarımızın Türk kültüründen nasıl etkilendiğini açıklayabilirim.			

Değerlendirme sonunda iki kez “Kısmen yapabiliyorum.” ya da bir kez “Yapamıyorum.” derecelerini işaretlediyseniz daha etkili bir öğrenme için bu konuları tekrar çalışmalısınız.

8. ÜNİTE

XIX ve XX. YÜZYIL TÜRK HEYKEL VE RESİM SANATI

1. HEYKEL

2. RESİM

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. Anıtkabir'i süsleyen heykel ve kabartmaların sanatçılarını öğreniniz. Kabartma ve heykellerinin konuları hakkında çıkarımda bulununuz.
2. Atatürk'ün sanata ve sanatçıya verdiği önem kuşkusuzdur. Cumhuriyet sonrasında yenileşmeye başlayan ülkemiz, her alanda Batı'yı gözlemlemiş, Avrupa'ya eğitim için sanatçı göndermiştir. 20. yüzyıl ve sonrasında eser üreten sanatçıların sanatsal eğilimlerinin nasıl oluştuğu hakkında fikir yürütünüz.
3. Resmî kurumlar, özel bankalar, müzeler, özel galeriler belirlenen aralıklarla sanat sergileri düzenler. Yaşadığınız şehirde açılacak bir sanat sergisini geziniz. Sanatçısıyla tanışınız. Gözlemlerinizi ve edindiğiniz bilgileri arkadaşlarınızla paylaşınız.

1. HEYKEL

Cumhuriyet Dönemi Heykel Sanatı

Ülkemizde 1883 yılında Sanayiinefise Mektebinin kuruluşuyla birlikte heykel sanatı da gelişmeye başlamıştır. Cumhuriyet öncesi dönemin en önemli heykeltıraşları İhsan Özsoy, İsa Behzat ve Mehmet Mahir Tomruk'tur.

Cumhuriyetle birlikte heykel sanatı alanında önemli gelişmeler yaşandı. Bu gelişmelerde, Türkiye'nin Batılılaşma ve çağdaşlaşma isteği ile Atatürk'ün sanat anlayışı etkili oldu. Atatürk, Bursa'da 22 Ocak 1923 tarihinde yaptığı bir konuşmada, "Dünyada medeni olmak, ilerlemek ve olgunlaşmak isteyen herhangi bir millet mutlaka heykel yapacak ve heykeltıraş yetiştirecektir. Abidelerin şuraya buraya tarihi hatıralar olarak dikilmesinin dine aykırı olduğunu iddia edenler, din hükümlerini gereği gibi araştırıp incelememiş olanlardır."¹ demiştir.

Atatürk'ün yukarıda verilen sözünü heykel sanatının gelişmesine katkı sağlaması açısından değerlendiriniz.

Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkemizde heykel yapacak sanatçıların sayısı yok denecek kadar azdı. Devletin ekonomisi, sanatçıları yeterince destekleyecek durumda değildi. Ayrıca üretilecek eserleri, geniş halk kitlelerine ulaştıracak sanat ortamı da yeterli değildi.

Cumhuriyet Dönemi'nde bu olumsuzlukları ortadan kaldırmak için bir dizi önlem alındı. Yurt dışına heykeltıraşlık eğitimi görmek için öğrenci gönderildi, yurt dışından heykeltıraşlar getirildi, sanat ortamı oluşturma çabaları yoğunlaştırıldı. Ayrıca kültür değerlerimizin gün ışığına çıkarılması için arkeolojik kazılara başlandı. Bu arada heykel eğitiminde ve etkinliklerinde yabancı sanatçılardan da yararlanıldı.

Ülkemize gelen yabancı heykeltıraşlardan bazıları ile ilgili bilgiler şunlardır:

Heinrich Krippel (Haynrih Krippel, 1883 - 1945): Avusturyalı olan sanatçı, Türkiye'ye 1925 yılında gelmiştir. Önemli eserleri arasında; **Ankara Ulus Atatürk Anıtı** (1926) (Fotoğraf 8.1), **İstanbul Sarayburnu Atatürk heykeli** (1927), **Samsun Atatürk Anıtı** (1931) ve **Konya Atatürk heykeli** (1926) sayılabilir.

Pietro Canonica (Pietro Kanonika, 1869 - 1959): 1925 yılında ülkemize gelen sanatçı İtalyan asıllıdır. Önemli eserleri arasında **Ankara Etnografya Müzesi önündeki Atlı Atatürk Anıtı** (1927), **Ankara Zafer Meydanı'ndaki Atatürk Anıtı** (1927) (Fotoğraf 8.2) ve **İstanbul Taksim Cumhuriyet Anıtı** sayılabilir.

Fotoğraf 8.1: Ulus Atatürk Anıtı, Heinrich Krippel, heykel bronz, kaide kırmızı taş ve mermer, Ankara

Fotoğraf 8.2: Zafer Meydanı'ndaki Atatürk Anıtı, Pietro Canonica, heykel bronz, kaide mermer, 1,75 m, Ankara

¹ *Atatürkçülük (1. Kitap), Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri*, MEB Yayınları, İstanbul, 1998, s. 369.

Zühtü Müridoğlu (1906 - 1992): Güzel Sanatlar Akademisinde ve Paris'te eğitim görmüştür. Mısır ve Yunan heykel sanatının etkisi altında kalan sanatçı, kendi alanında Yeni Klasik (Neoklasik) anlayışın öncüsü olarak bilinir. Soyut heykelleri de vardır.

Sanatçının önemli eserleri arasında **Ankara Anıtkabir kabartmaları** (Fotoğraf 8.4), **Zonguldak Atatürk Anıtı**, **İstanbul Büyükkada Atatürk Anıtı** ve **Muş Atatürk Anıtı** sayılabilir.

Fotoğraf 8.4: Anıtkabir kabartmalarından bir bölüm, Zühtü Müridoğlu, Ankara

Nusret Suman (1905 - 1978): Güzel Sanatlar Akademisinde ve Almanya'da sanat eğitimi görmüştür. Ülke içinde çeşitli anıt yarışmalarında ödüller alan sanatçının en önemli eseri Ankara'da Sıhhiye Meydanı'ndaki **Hitit Anıtı**'dır.

Nusret Suman alçıdan yaptığı birçok büst ve portre heykelleri, Anıtkabire yaptığı kabartmalar, birçok ilimizde meydanları süsleyen Atatürk anıtlarıyla da tanınır (Fotoğraf 8.5).

Hüseyin Anka Özkan (1909 - 2003): Figür ağırlıklı çalışan sanatçı, Güzel Sanatlar Akademisinde eğitim görmüştür. Mermerden yaptığı Ankara Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi bahçesindeki **Mimar Sinan Anıtı** en önemli (Fotoğraf 8.6) eseridir.

Fotoğraf 8.5: Atatürk Anıtı, Nusret Suman, taş ve bronz, Sivas

Fotoğraf 8.6: Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi bahçesindeki Mimar Sinan Anıtı, Hüseyin Anka Özkan, mermer, 4,30 m, Ankara

Anıtkabir'in aslanlı yol girişinde yer alan kadın ve erkek heykel grupları da ona aittir (Fotoğraf 8.7, 8.8).

Hüseyin Gezer (1920 - 2002): Figür ağırlıklı çalışan sanatçı, geleneksel nakışları eserlerine yansıtarak onlara folklorik bir görünüm kazandırmıştır.

Önemli eserleri arasında **Efe'nin Aşkı**, **Antalya Anıtı**, **Hacettepe Üniversitesi Atatürk Anıtı** (Fotoğraf 8.9) ve **TBMM Atatürk Anıtı** sayılabilir.

Fotoğraf 8.7: Anıtkabir, aslanlı yol girişindeki erkek heykel grubu, Hüseyin Anka Özkan, beyaz traverten, Ankara

Fotoğraf 8.8: Anıtkabir, aslanlı yol girişindeki kadın heykel grubu, Hüseyin Anka Özkan, beyaz traverten, Ankara

Fotoğraf 8.9: Hacettepe Üniversitesi Atatürk Anıtı, Hüseyin Gezer, bronz, 5,20 cm, Ankara

Ders Dışı Etkinlik

Cumhuriyet Dönemi heykeltıraşlarından seçeceğiniz biri ve eserleri ile ilgili araştırma yapınız. Araştırmanızda bu sanatçının XVIII. yüzyıl ve sonrası Avrupa sanatında ortaya çıkan akımlardan ve temsilcilerden etkilenip etkilenmediğini de öğrenerek bu sanatçının biyografisini hazırlayınız.

2. RESİM

Bir arkadaşınıza ya da yakınınıza bir tablonun reproduksiyonunu almak istediğinizi düşününüz. Alacağımız tablonun konu, renk vb. bakımından hangi özelliklere sahip olmasını istersiniz? Söyleyiniz.

Türk resminin kaynağını eski Türk minyatürleri oluşturur. Türk minyatürü ilk ürünlerini Uygur Türkleri zamanında vermiş, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı minyatürleriyle örneklerini çoğaltmıştır.

XIX. yüzyılda matbaa ve baskı makinelerinin ülkemize getirilmesi sonucunda Batı etkili resimler yapılmaya başlanmış, böylece minyatür çağı kapanmıştır.

Minyatür ve duvar resminde Batı kökenli denemeler Osmanlı sanatı içinde yeni bir resim anlayışının doğmasına neden olmuş, Doğu resim ve minyatür anlayışından yavaş yavaş uzaklaşmıştır.

Osmanlı ressamlarının Doğu resim anlayışından Batı resim anlayışına geçişi uzun sürmüş ve aşamalı olmuştur. Derinlik, uzaklık, gölgeleme, tonlama gibi Batı resmine özgü nitelikler ancak XIX. yüzyılın ikinci yarısında Batı resminin kurallarıyla tümüyle ele alınmış ve tuval üzerine yağlı boya tekniğinde tablolar yapılmıştır.

Mühendishane-i Bahrî Hümayun ve Mühendishane-i Berrî-i Hümayun gibi askerî okullarda resim derslerinin okutulmasının zorunlu tutulması Batı resim anlayışına geçişi hızlandırmıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında ressam olarak tanınan sanatçıların çoğu askerî okul çıkışlı ressamlardır.

Türk resim sanatının gelişmesine etki eden diğer bir öge de Avrupa'ya resim eğitimi için öğrenci gönderme uygulamasıdır. Cumhuriyet Dönemi öncesi ressamların büyük bir bölümü Viyana, Berlin, Londra ve Paris gibi Avrupa'nın önemli sanat merkezlerinde eğitim görmüşlerdir.

Askerî ve sivil okullardaki resim derslerinin işlenişi ve yetenekli gençlerin Avrupa'ya gönderilmesinin sanat alanında sağladığı gelişmelerin topluma sunulması, birtakım sergilerin düzenlenmesine yol açmıştır. Bu durum resim sanatının gelişmesini ve toplumun resme karşı ilgi duymasını sağlamıştır.

Ülkemizde resim sanatını yönlendiren en önemli eğitim kurumu, 1883'te kurulan Sanayiinefise Mektebidir. Okulun müdürlüğünü Osman Hamdi Bey yapmıştır. Okulda ilk olarak yirmi öğrenci resim, heykel ve mimarlık alanında eğitim almıştır. Bu okul, cumhuriyetin ilanından sonra 1928 yılında Güzel Sanatlar Akademisi, 1982 yılında ise Mimar Sinan Üniversitesi adını almıştır.

İlk Dönem Resim Sanatçıları

Sultan Abdülaziz'in emriyle Avrupa ülkelerine gönderilen ilk resim sanatçıları, mühendishane ve askerî okul öğrencileridir. Bunlar için Paris'te 1855 yılında Mekteb-i Osmanî adıyla bir okul açılmıştır.

Şeker Ahmet Paşa, Osman Hamdi Bey, Süleyman Seyyid Bey ve Hüseyin Zekai Paşa ile Türk resim sanatının yolu açılmıştır.

Avrupa'ya gönderilen ilk resim sanatçılarının mühendishane ve askerî okul öğrencileri olmalarının sebepleri sizce neler olabilir? Söyleyiniz.

İlk dönem sanatçıları, eserlerinde minyatürlerin etkisinde kalmışlardır. Bu etki en çok ağaçlarda, ağaç dallarında, çi-menlerde, çiçeklerde ve suya düşen yansımalarda görülür. Türk resminde minyatürün etkisi 1914 yılından sonra tamamen ortadan kalkmıştır.

İlk dönem sanatçılarından bazıları ile ilgili bilgiler şunlardır:

Şeker Ahmet Paşa (1841 - 1907): Paris'te uzun süre öğrenim görmüş ve buradaki birçok ünlü ressamın atölyelerinde çalışmıştır.

Eserlerinde daha çok doğayı işleyen sanatçı iyi bir gözlemcidir. Bu gözlem, realizm akımını benimsemesini sağlamıştır.

Natürmortlarında ve peyzajlarında nesnelere üzerine düşen ışık ve gölgeyi gerçekçi bir biçimde vermiştir. Ülkemizde ilk resim sergisi de 1874 yılında onun tarafından düzenlenmiştir.

Sanatçının önemli eserleri arasında **Ormanda Karaca, Bursa Manzaraları, Talim Yapan Erler, Tepe Üzerindeki Kale** ve **Natürmort** sayılabilir (*Resim 8.1*).

Osman Hamdi Bey (1842 - 1910): Ressam, müzeci ve arkeolog olan sanatçı, ilk sanat öğrenimini ve çalışmalarını Paris'te yapmıştır. Yurda döndüğünde Osmanlı Müzesinin müdürlüğünü yapmış, Sanayiinefise Mektebinin kurulmasında önemli rol oynamıştır.

Resim 8.1: Natürmort, Şeker Ahmet Paşa, tuval üzerine yağlı boya, 89 x 130 cm, Devlet Resim ve Heykel Müzesi, Ankara

Konu seçiminde İstanbul görünülerinden ev mekânlarının içlerine değin uzanan ve günlük yaşamın doğal akışını yansıtan çeşitlilik de Çallı Kuşağı'nın Türk resmine kattığı yeniliktir. Bu dönemde sanatçılar sokağa ve yaşamın içine çıkarlar. Sırtlarında boya kutusu, ellerinde sehpaları ile İstanbul sokakları ve tepelerinin resimlerini yaparlar.

1914 Kuşağı'nın önemli sanatçıları ile ilgili bilgiler şunlardır:

İbrahim Çallı (1882 - 1960): Sanayiinefise Mektebinde eğitim görürken açılan bir yurt dışı sınavını kazanarak Fransa'ya gitmiştir. Paris Güzel Sanatlar Akademisini bitirdikten sonra yurda dönmüştür. Resimlerinde desenden çok renge önem vermiştir. Resimlerinde konu olarak manzaralar, portreler, natüromortlar, tarihten ve günlük yaşamdan kesitler bulunur. 1923 yılından sonra ulusal mücadeleyi ve devrimleri konu alan resimler yapmıştır.

Sanatçının önemli eserleri arasında **Manolyalar** (Resim 8.4), **Mevleviler**, **Zeybekler Kurtuluş Savaşı'nda** (Resim 8.5), **Mor Salkımlar**, **Moda'da Deniz Banyosu**, **Gül Koklayan Kadın** ile **Yahya Kemal** ve **İnönü** portreleri sayılabilir.

Resim 8.4: Manolyalar, İbrahim Çallı, tuval üzerine yağlı boya, 63,5 x 53,5 cm, Devlet Resim ve Heykel Müzesi, Ankara

Resim 8.5: Zeybekler Kurtuluş Savaşı'nda, İbrahim Çallı, tuval üzerine yağlı boya, 154 x 180 cm, Devlet Resim ve Heykel Müzesi, Ankara

Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği

1929 yılında çalışmalarına başlayan birliğin kurucu ressamı Ali Avni Çelebi, Ahmet Zeki Kocamemi, Refik Epikman, Cevat Dereli, Mahmut Cuda, Nurullah Berk ve Hâle Asaf; heykeltıraşları Muhittin Sebati ve Ratip Aşir Acudoğlu'dur.

Türk öğretmenlerin yetiştirdiği ilk kuşak bu sanatçılar, Türk resim sanatında yeni bir dönemin öncüsü olmuşlardır. 1929 yılında Ankara Etnografya Müzesinde bir sergi açan sanatçılar, Osmanlı Devleti, Kurtuluş Savaşı, cumhuriyetin ilk yılları ve Atatürk devrimleri ile ilgili resimler yapmışlardır.

Birliğin önemli temsilcileri ile ilgili bilgiler şunlardır:

Ali Avni Çelebi (1905 - 1993): Sanayiinefise Mektebini bitirmiş. Münih'te çalışmış, yurda döndükten sonra resim öğretmenliği yapmıştır. Malatya ve Bilecik'teki yurt gezileri sırasında empresyonist tarzda manzara çalışmıştır. Çağdaş Türk resminde açılan yeni anlayışın öncülerindendir. Sanatçının önemli eserleri arasında **Maskeli Balo, Kırdan Dinlenen Kadın, Dalgalı Deniz, Sebze Satıcısı, At Yarışı, Balıkçılar** (Resim 8.9) ve ekspresyonist tarzda yaptığı **Çiçekler** sayılabilir.

Refik Epikman (1902 - 1974): Yurt içi ve yurt dışında sanat eğitimi alan sanatçı çeşitli görevlerde bulundu. Çalışmalarında dışa vurumcu, konstrüktif, kübist ve soyut eğilimler görülür. Cumhuriyet'in yeni kurumlarını da resimlerine taşıyan sanatçının önemli eserleri arasında **Peyzaj, Marmara Adası, Kale Yolu, Bağ Bozumu, Orman, Yaban Ördekleri ve İlk Meclis** (Resim 8.10) sayılabilir.

Resim 8.9: Balıkçılar, Ali Avni Çelebi, tuval üzerine yağlı boya, 105 x 125 cm, Devlet Resim ve Heykel Müzesi, Ankara

Resim 8.10: İlk Meclis, Refik Epikman, tuval üzerine yağlı boya, 100 x 141 cm, Devlet Resim ve Heykel Müzesi, Ankara

Hâle Asaf (1905 - 1938): Türk resminin kadın sanatçılarından olan sanatçı, resim öğrenimine Berlin Akademisinde başlamıştır. Bursa'da resim öğretmenliği yapan sanatçı, portreleri ve Bursa'ya konu alan manzaralarıyla tanınmıştır. Önemli eserleri arasında **Bursa Manzarası, Eşinin Portresi ve Otoportre** (Resim 8.11) sayılabilir.

Cevat Dereli (1901 - 1989): Sanayiinefise Mektebini bitiren ressam sanat eğitimini yurt dışında sürdürmüştür. 1929'dan sonra Güzel Sanatlar Akademisinde resim öğretmenliği yaptı. İlk resimlerinde empresyonizmin etkileri görülür. Figüratif anlayıştaki resimleriyle tanınan sanatçının önemli eserleri arasında **Hasat, Balıkçı Dükkânı, Manzara, Boğaziçi, Çengel Köy, Mevleviler, Heybeliada ve İstihsal** (Resim 8.12) sayılabilir.

Resim 8.12: İstihsal, Cevat Dereli, tuval üzerine yağlı boya, 135 x 194 cm, Devlet Resim ve Heykel Müzesi, Ankara

Zeki Kocamemi (1901 - 1959): Çallı atölyesinde yetişmiştir. Önceleri resim öğretmenliği yapan sanatçının daha sonraki yaşamı Güzel Sanatlar Akademisinde öğretim üyesi olarak geçmiştir.

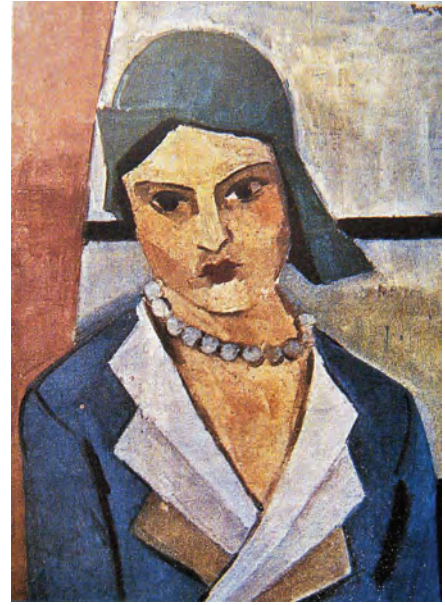
Sanatçı kübizm ve ekspresyonizm kökenli bir biçimcilik anlayışıyla insan figürüne yeni bir bakış açısı getirmiştir. Önemli eserleri arasında **Boğaziçi, Peyzaj ve Kadın Portresi** (Resim 8.13) sayılabilir.

D Grubu Ressamları

1933 yılı, Türkiye Cumhuriyeti'nin önemli devrimlerinin gerçekleştiği ve bu devrimlerin ardından değişimlerin belirginleştiği bir dönemdir. Cumhuriyet kurulmuş, onu yaşatacak devrimler yapılmış ve en önemlisi cumhuriyet bilinci etkili olmaya başlamıştır.

Cumhuriyet'in çağdaş ve evrensel bir nitelik kazanması ereği ile tüm sanat dallarında atılımcı, cesur ve çağdaş yenilikler desteklenmeye başlanmıştır. Bu arada bazı ressamlar Türk resminde çağdaş atılımı başlatmak amacıyla bir araya gelmiştir. D Grubu, ressam olan Nurullah Berk, Cemal Tollu, Zeki Faik İzer, Elif Naci, Abidin Dino; heykeltıraş olan Zühtü Müridoğlu'ndan oluşur.

D Grubu üyeleri, Türk resim sanatının Avrupa resim sanatı akımlarının doğrultusunda gelişmesi gerektiğine inanıyorlardı. İzlenimci teknikleri reddeden D Grubu üyeleri, kompozisyonu kübist ve konstrüktivist anlayışlardan esinlenerek sağlam bir düzen ve yapı üzerine oturtmayı amaçlamışlar, açtıkları sergilerle toplumun ve diğer sanatçıların ilgisini çekmeye başlamışlardır. Daha sonra bu gruba Turgut Zaim ve Bedri Rahmi Eyuboğlu katılmıştır.

Resim 8.11: Otoportre, Hâle Asaf, tuval üzerine yağlı boya, 59 x 46 cm, özel koleksiyon

Resim 8.13: Kadın Portresi, Zeki Kocamemi, tuval üzerine yağlı boya, 50 x 40 cm, Devlet Resim ve Heykel Müzesi, Ankara

D Grubu, Türk resim sanatında en etkin ve başarılı grup hareketidir. Grup, 1947 yılında dağılmış ve sanatçıların her biri kendi resim anlayışında çalışmalarını sürdürmüştür.

D Grubu sanatçılarından bazıları ile ilgili bilgiler şunlardır:

Nurullah Berk (1906 - 1982): Resim eğitimine Sanayiinefise Mektebinde başlamış, Paris Güzel Sanatlar Akademisinde devam etmiştir. Çağdaş resim sanatı anlayışını Türkiye’de yerleştirmeye çalışmış, Türk resminde kübist eğilimin ilk örneklerini vermiştir. Minyatür, hat gibi geleneksel sanatların esinlerini yeni bir teknik ve anlayışla yorumlamaya yönelmiştir. Özellikle minyatür soyutlamaları üzerinde yoğunlaşmıştır.

Sanatçının önemli eserleri arasında **Testili Kadın, Portre, Deve Dikenleri (Resim 8.14), Çamlar, İncir Dalında Beyaz Güvercinler, Fırtına, Deniz ve Bulutlar (Resim 8.15)** sayılabilir.

Resim 8.14: Deve Dikenleri, Nurullah Berk, tuval üzerine yağlı boya, 100 x 100 cm, Özel Koleksiyon

Resim 8.15: Bulutlar, Nurullah Berk, tuval üzerine yağlı boya, 100 x 100 cm, Devlet Resim ve Heykel Müzesi, Ankara

Resim 8.16: Güllü Natürmort, Elif Naci, tuval üzerine yağlı boya, 40 x 35 cm, Devlet Resim ve Heykel Müzesi, Ankara

Elif Naci (1899 - 1988): Öğrenimini Sanayiinefise Mektebinde tamamlamıştır. İbrahim Çallı'nın öğrencisi olduğundan üslubunun etkisinde kalmıştır. İlk resimlerinde empresyonist etkiler görülür. Türk İslam sanatının kullandığı motiflerden esinlenerek değişik kompozisyonlar oluşturmuştur.

Sanatçının önemli eserleri arasında **Çiçekli Natürmort, Saklanan Çocuk, Han İçi, Labirent, Soyut, Evler, Eflatun Ağaçlar ve Güllü Natürmort (Resim 8.16)** sayılabilir.

Cemal Tollu (1899 - 1968): Sanayiinefise Mektebini bitirdikten sonra bir süre Almanya’da eğitim görmüştür. İlk eserlerinde, Almanya’da çalıştığı ressamların etkisi ile konstrüktivist ve kübist etkiler görülür.

Cemal Tollu, 1950 yılından sonra eserlerinde Anadolu’yu konu olarak seçmiştir. Eserlerindeki figürler taşa yontulmuş, fazla derinlik taşımayan kabartmalar gibidir. Sanatçının resimlerinde daha sonra Hitit kabartmaları esin kaynağı olmuştur.

Sanatçının önemli eserleri arasında **Koza Han, Bursa 1949, Kasaplar, Balerin, Keçili Kompozisyon, Atlar** (Resim 8.17), **Ana ve Toprak** ile **Kurban** sayılabilir.

Resim 8.17: Atlar, Cemal Tollu, tuval üzerine yağlı boya, 134 x 195 cm, Devlet Resim ve Heykel Müzesi, Ankara

Sabri Berkel (1907 - 1993): Belgrad Güzel Sanatlar Akademisi ve Floransa Güzel Sanatlar Akademisinde eğitim görmüştür. Yağlı boya, fresko ve grafik tekniklerini öğrenen sanatçı klasik İtalyan resminin etkisinde kalmıştır. Eserlerinde çizgiye önem vermiş, rengi ikinci plana itmiştir. Son çalışmalarında nonfigüratif (figürsüz) eğilimler ağır basar.

Sanatçının önemli eserleri arasında **Beyaz Masa** ve **Natürmort, Kedi, Yoğurtçu, Kompozisyon** (Resim 8.18), **Kayalıklar, Ağaçlar** ve **Anadolu'dan Manzaralar** sayılabilir.

Turgut Zaim (1906 - 1974): Sanayiinefise Mektebini bitirdikten sonra bir süre Paris'te çalışan sanatçı yurda döndükten sonra D Grubu'na katılmıştır. Avrupa resminin etkilerinden ayrılarak folklorik konulara yönelmiş ve minyatür sanatının etkilerini taşıyan kompozisyonlar yapmıştır.

Turgut Zaim, göçerlerin ve köylülerin yaşam kesitlerini kendine özgü bir yorumla tuvallerine yansıtmıştır. Mutlu yüzlü köylü kızları, toraman köylü çocukları, beşikler, koyunlar ve bunlara sahip olmanın mutluluğunu taşıyan köy erkekleri onun resimlerinde ön planda yer alırlar.

Resim 8.18: Kompozisyon, Sabri Berkel, tuval üzerine akrilik boya, 181 x 159 cm, Devlet Resim ve Heykel Müzesi, Ankara

Resim 8.19: Yaylada Yörükler, Turgut Zaim, tuval üzerine yağlı boya, 175 x 135 cm, Devlet Resim ve Heykel Müzesi, Ankara

Sanatçının önemli eserleri arasında **Kavun Satan Yörük Kadını, Yörükler, Yaylada Yörükler** (Resim 8.19), **Orta Oyunu, Uçurtmalı Çocuk, Güvercinler ve Halı Dokuyan Kızlar** sayılabilir.

Bedri Rahmi Eyuboğlu (1913 - 1975): D Grubu'na sonradan katılan sanatçı Güzel Sanatlar Akademisinde başladığı eğitimini Paris'te tamamlamıştır.

Sanatçının eserlerinde hem çağdaş sanatın hem de halk sanatının yerel izlerini görmek olasıdır.

Kilim parçaları, kum ve cam kırıkları ile ürettiği resimlerinin yanı sıra mozaik ve duvar resmi çalışmaları da vardır. Gravür ve seramik panolar da yapan sanatçı, son çalışmalarında soyut sanata yönelmiştir.

Sanatçının önemli eserleri arasında **Beylerbeyi İşkelesi, Anadolu Hisarı, Mangal ve İbrik, Balıklar, Koçlu Figür, Kırmızı Kahve, Köylü Kadın, Kır Kahvesi ve Tophane** (Resim 8.20) sayılabilir.

Resim 8.20: Tophane, Bedri Rahmi Eyuboğlu, duralit üzerine yağlı boya, 40 x 47,5 cm, Devlet Resim ve Heykel Müzesi, Ankara

Avni Arbaş (1919 - 2003): Eğitimi İstanbul Güzel Sanatlar Akademisinde tamamlayan sanatçı, 1947 yılında Paris'e yerleşmiş 1977'de yurda dönmüştür.

Mustafa Kemal Atatürk'ün portrelerinin yanı sıra **İstanbul ve Boğaz** konulu eserler çalışmıştır. **Tophane Camisi ve Atatürk** (Resim 8.23) sanatçının ünlü eserlerindedir.

Resim 8.23: Atatürk, Avni Arbaş, tuval üzerine yağlı boya, 146 x 97 cm, Devlet Resim ve Heykel Müzesi, Ankara

Resim 8.24: Köylü, Abidin Dino, tuval üzerine yağlı boya, Türkiye İş Bankası Resim Koleksiyonu

Abidin Dino (1913 - 1993): D Grubu'nun kurucularından olan sanatçı, daha sonra Yeniler Grubu'na katılmıştır. Abidin Dino akademik bir resim öğrenimi görmeden karikatürler çizmiş, resimler yapmıştır.

Sovyetler Birliği ve Fransa'da ressam ve dekoratör olarak film çekim çalışmalarında bulunan sanatçı, Türkiye'ye dönüşünde çeşitli dergilerdeki çizgi ve yazılarıyla halktan yana ve gerçekçi bir sanat görüşünü savunmuştur. Çizgi ve desenlerin ön plana çıktığı resimlerinde işçi ve köylü tiplerini özgün bir üslupla işlemiştir (Resim 8.24).

Sanatçının önemli eserleri arasında **İşkence, Atom Korkusu, Uzay, Adalar, Liman, Savaş ve Barış, İkinci Dünya Savaşı Dizisi** ve çok sayıda natürlümler sayılabilir.

Onlar Grubu

1947 yılında Bedri Rahmi Eyuboğlu'nun öğrencileri "Onlar" adlı bir grup kurarak sergiler düzenlemişlerdir.

Nedim Günsur, Fikret Elpe, Mustafa Esirkuş, Leyla Sarptürk Gamsız, Saynur Kıyıcı Güzelson, Mehmet Pesen, Hulusi Sarptürk, İvy Stangali, Fahrinnüsa Sönmez ve Maryam Özcilyan adlı 10 genç sanatçının kurduğu bu gruba daha sonra Orhan Peker, Turan Erol, Fikret Otyam, Nevin Çokay, İhsan İncesu gibi sanatçılar da katılmışlardır.

Onlar Grubu'nun bazı sanatçıları ile ilgili bilgiler şunlardır:

Nedim Günsur (1924 - 1994): Tüm nesnelere sevgiyle yaklaşan ressam olarak nitelendirilir. **Naif** (çocuksu) bir anlayışla gerçekleştirdiği toplumsal içerikli eserleriyle tanınır.

1947 yılında girdiği Güzel Sanatlar Akademisinde Bedri Rahmi Eyuboğlu'nun öğrencisi olmuştur.

Güzel el yazısı ile soyut sanat arasında nasıl bir bağlantı kurulabilir? Söyleyiniz.

Resim 8.29: Köylü Çocuklar, Neşet Günal, tuval üzerine yağlı boya, 127 x 138 cm, Devlet Resim ve Heykel Müzesi, Ankara

1960'tan sonra ise soyut çalışmalarına figüratif bir anlam veren birçok sanatçı görülmektedir. Bu dönem ressamlarından **Neşet Günal**, büyük figürlerden oluşan büyük boyutlu kompozisyonlar yapmıştır. Resimlerinde konu olarak Anadolu köy yaşamını işlemiştir (Resim 8.29).

Bu dönemin diğer önemli bir sanatçısı da Cihat Burak'tır. Sanatçı, eserlerinde Türk insanının günlük yaşamından kesitler sunmaktadır. **Müzik Aletleri**, **Yayın Balığı**, **Akvaryum** ve **Mobidik** (Resim 8.30) önemli eserleridir.

1970 yılından itibaren İstanbul, Ankara ve İzmir gibi Türkiye'nin büyük kentlerindeki sanat etkinlikleri önemli boyutlarda bir gelişme göstermiştir. Bu gelişme bugün de sürmektedir. Yurdun değişik yerlerinde açılan galerilerde çok sayıda ressamın eserleri sergilenmektedir.

Bugünkü sanatçılar; Türk resim sanatını, çağdaş düşünce doğrultusunda kalıcı eserler ortaya koyarak geniş halk kitlesinin kültür gereksinimine yanıt verecek düzeye ulaştırma çabasındadırlar.

Resim 8.30 Mobidik, Cihat Burak, kâğıt üzerine yağlı pastel, Türkiye İş Bankası Resim Koleksiyonu

Aşağıda verilen resimler hangi sanatçılara aittir? Sanatçıların numaralarını, resimlerin üzerindeki yuvarlakların içine yazınız. Yanıtlarınızın doğruluğunu ünite de kullanılan resimlere bakıp kontrol ediniz.

1 Refik Ekipman

2 Turgut Zaim

3 Orhan Peker

4 Osman Hamdi Bey

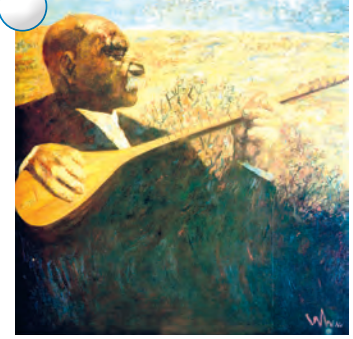
5 Şeker Ahmet Paşa

6 Abidin Dino

7 Neşet Günel

8 Nurullah Berk

9 İbrahim Çallı

A. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları yanıtlayınız.

1. I. İhsan Özsoy

II. İsa Behzat

III. Mehmet Mahir Tomruk

IV. Ratip Aşir Acudoğlu

V. Ali Hadi Bara

Yukarıdakilerden hangileri cumhuriyet öncesi dönemin heykeltıraşlarındandır?

A. I, II, III

B. I, III, IV

C. II, III, IV

D. II, IV, V

E. III, IV, V

2. Ankara Zafer Meydanı'ndaki Atatürk Anıtı aşağıdaki sanatçılardan hangisinin eseridir?

A. Heinrich Krippel

B. Pietro Canonica

C. Ali Hadi Bara

D. Zühtü Müridoğlu

E. Nusret Suman

3. • Ankara Ulus Atatürk Anıtı

• İstanbul Sarayburnu Atatürk Heykeli

• Samsun Atatürk Anıtı

Yukarıdaki eserler hangi sanatçıya aittir?

A. Nusret Suman

B. Hüseyin Gezer

C. Heinrich Krippel

D. Rudolph Belling

E. Pietro Canonica

4. I. Nusret Suman → Hitit Anıtı

II. Hüseyin Gezer → Efe'nin Aşkı

III. Hüseyin Anka Özkan → Mimar Sinan Anıtı

IV. Ali Hadi Bara → Havva

V. Zühtü Müridoğlu → TBMM Atatürk Anıtı

Yukarıdaki sanatçı eser eşleştirmelerinden hangisi yanlıştır?

A. I

B. II

C. III

D. IV

E. V

5. İzmir Menemen'deki Kubilay Anıtı aşağıdaki sanatçılardan hangisine aittir?

A. Ali Hadi Bara

B. Zühtü Müridoğlu

C. Josef Thorak

D. Pietro Canonica

E. Ratip Aşir Acudoğlu

6. Sanayiinefise Mektebinde, ardından Paris Güzel Sanatlar Akademisinde eğitim almıştır. 1923 yılından sonra cumhuriyet devrimlerini konu alan resimler yapmıştır. İstiklal Savaşı'nda Zeybekler önemli eserlerinden biridir.

Bahsedilen özellikler hangi sanatçıya aittir?

A. Hüseyin Avni Lifij

B. İbrahim Çallı

C. Hâle Asaf

D. Sabri Berkel

E. Nurullah Berk

7. Silah Taciri, Kaplumbağa Terbiyecisi, Kur'an Okuyan Adam adlı eserler hangi sanatçıya aittir?

A. Şeker Ahmet Paşa

B. Osman Hamdi Bey

C. İbrahim Çallı

D. Abidin Dino

E. Zeki Faik İzer

8. • Nesnelere sevgi ile yaklaşan ressam olarak adlandırılmıştır.

• Göç, Panayır, Gökyüzü adlı eserlerin sanatçısıdır.

Verilen özellikler aşağıdaki sanatçılardan hangisi ile ilgilidir?

A. Mehmet Pesen

B. Avni Arbaş

C. Elif Naci

D. Nedim Günsur

E. Cevat Dereli

1. ÜNİTE

A. 1. E 2. B 3. D 4. C

C. Arkeoloji: 3. kutucuk bilgisi, Nüvizmatik: 5. kutucuk bilgisi, Kronoloji: 1. kutucuk bilgisi, Coğrafya: 4. kutucuk bilgisi, Etnografya: 2. kutucuk bilgisi

2. ÜNİTE

A. 1. E 2. D 3. B 4. A

- C. • Göbekli Tepe’de bulunan dikili taşlardan → Neolitik Çağ
• Çatalhöyük’te bulunan ana tanrıça heykelciği → Neolitik Çağ
• Geometrik biçimli mikrolit aletler → Mezolitik Çağ
• Karain Mağarası’ndan çıkarılmış kazıyıcı aletlerden → Paleolitik Çağ

3. ÜNİTE

A. 1. A 2. A 3. D 4. C 5. E 6. C

C. 1. Kapadokya 2. mastabalar 3. bouleterion 4. tümülüs 5. dinî

- Ç. • Naramsin Anıtı → Akad Uygarlığı
• Akbabalar Steli → Sümer Uygarlığı
• Keops Piramidi → Mısır Uygarlığı
• Disk Atan Atlet Heykeli → Yunan Uygarlığı
• Traianus Sütunu → Roma Uygarlığı
• Sümela Manastırı → Bizans Uygarlığı

4. ÜNİTE

A. 1. C 2. C 3. B 4. C 5. E 6. D 7. B 8. C

- C. • Dört Havari → Albrecht Dürer
• Tempietto Kilisesi → Donato Bramante
• Mona Lisa → Leonardo da Vinci
• Gattamelata Atlı Heykeli → Donatello
Ç. • Gece Devriyesi → Rembrandt
• İnci Küpeli Kız → Jan Vermeer van Delft
• Roma Dört İrmak Çeşmesi → Lorenzo Bernini
• Saint Ivo Kilisesi → Borromini

D. 3 - 2 - 1 - 5

- E. • Romantizm → Francisco Goya • Kübizm → Pablo Picasso
• Empresyonizm → Claude Monet • Sürrealizm → Salvador Dali
• Ekspresyonizm → Edward Munch • Fütürizm → Umberto Boccioni
• Pop Art → Roy Lichtenstein

F. 1. Y 2. D 3. D 4. Y 5. D 6. Y 7. D 8. Y 9. Y 10. D

5. ÜNİTE

- A.** 1. C 2. E 3. A 4. E 5. B 6. D
C. 1. Grifon 2. Orhun Yazıtları'dır. 3. balballar 4. yerleşik
5. çadır 6. hayvan üslubuna 7. Pazırık

6. ÜNİTE

- A.** 1. C 2. A 3. C 4. B 5. A
C. • Sultan Ahmet Cami: Sedefkâr Mehmet Ağa
• Anıtkabir: Emin Onat, Orhan Arda
• Ankara İkinci Vakıf Hanı: Mimar Kemalettin Bey
• Şehzade Camisi: Mimar Sinan
• Sadrazam Koca Sinan Paşa Külliyesi: Mimar Davut Ağa
• II. Bayezit Külliyesi: Mimar Hayrettin
• Eski TBMM binası: Vedat Tek
Ç. 1. Y 2. D 3. Y 4. D 5. Y 6. D 7. Y 8. D
D. Fotoğraflarda gösterilen cami bölümleri sırasıyla şunlardır: Minber, mihrap, şadırvan, kubbe, minare,

7. ÜNİTE

- A.** 1. A 2. E 3. C 4. D 5. A 6. B 7. D
C. 1. Gördes 2. çini 3. hat 4. ebru
5. maden
Ç. 1. Y 2. Y 3. D 4. D 5. Y

8. ÜNİTE

- A.** 1. A 2. B 3. C 4. E 5. E 6. B 7. B 8. D
C. 1. Nurullah Berk 2. Harman 3. İbrahim Çallı
4. Nusret Suman 5. Zaim 6. Hale Asaf
7. Ali Hadi Bara

A

abanoz: Çok sert, dayanıklı, siyaha yakın koyu renkte, oymacılıkta kullanılan ağaç türü.

agora: Yunan klasik devrinde, sitenin yönetim, politika ve ticaret işlerini konuşmak için halkın toplandığı alan, halk meydanı.

akant: Yabani enginar yaprağı biçimindeki süsleme elemanı.

akantus: Yaprakları ve dalları süsleme motifi olarak kullanılan bir cins kenger bitkisi.

akropolis: Antik Yunan kentlerinin en yüksek kesiminde, içinde kralın sarayı, konutlar ve tapınağın yer aldığı özel bölge.

alçı: Alçı taşının pişirilip toz durumuna getirilmesinden elde edilerek yapılarda, sanatta, mimarlıkta ve dışçılıkta kullanılan madde.

alaşım: Bir metalin belirli oranlarda bir veya birkaç metalle ergimesiyle oluşan yeni metal.

almaşık: Farklı malzemelerle (özellikle taş ve tuğla) duvar örme tekniği.

altar: Çok tanrılı dinlerde tapınağın içinde ya da yakınında yer alan ve tanrılara sunulan kurbanların kesimi ve sunulması için yapılmış masaya benzer, genellikle taştan öge, sunak.

anaerkil: Soyda temel olarak anayı alan ve ailede çocukları ana soyuna mal eden ilkel bir toplum düzeni.

anatomi: Canlıların vücut yapılarını inceleyen bilim dalı (Resim ve heykelde, sanatın insanı konu olarak ele aldığı dönemlerde, insanın vücut yapısı inceleme konusu olmuştur. Rönesans sanatçıları da yaptıkları anatomik çalışmalarla bugünkü anatomi biliminin kurulmasına öncülük etmiştir.).

anıtısal: 1. Anıt niteliğinde olan, anıta benzeyen, abidevi. 2. Görkemli.

antik: İlk Çağ'daki uygarlıklarla, özellikle Eski Yunan ve Roma uygarlıkları ile ilgili olan.

antoloji: Şairlerin, yazarların, bestecilerin eserlerinden alınmış, seçme parçalardan oluşan eser, seçki.

aplike: Düz veya desenli bir kumaştan kesilmiş motiflerin bir başka kumaşa işlenmiş durumu.

apsis: Kilise ve katedrallerde doğu cephe ekseninde ibadetin yönünü belirleyen genelde yuvarlak kesitli niş.

arabesk: İslam yapılarında birbirleriyle kesişen, geometrik ve bitkisel öğelerden oluşan bir bezeme türü.

arasta: Çarşılarda veya alışveriş bölgelerinde aynı işi yapan esnafın bir arada bulunduğu bölüm.

arkad: Bir duvar önünde dizili, birbirlerine kemerle bağlı sütun sırası.

arkaik: 1. Güzel sanatlarda Klasik Çağ öncesinden kalan. 2. Arkaizmle ilgili, eskimiş.

arşitrav: Antik tapınaklarda sütunların üzerindeki yatay bölüm.

asklepion: Antik Yunan ve Roma'da tıp tanrısı Asklepios adına yapılmış tapınak ve yapılar bütünü.

avlu: Bir yapının veya yapı grubunun ortasında kalan üstü açık, duvarla çevrili alan.

ayak: Taş ya da tuğla örgü teknikleri kullanılarak yapılmış taşıyıcı yapı ögesi.

B

bakraç: Çoğunlukla bakırdan yapılan küçük kova.

baldaken: Kare ya da piramidal çatıyla örtülü, kare, çokgen veya daire planlı, sütunlarla taşınan küçük açık yapı.

balık: Eski Türklerde kent.

Barok: MS 1600-1750 yılları arasındaki klasik sanatı izleyen resim ve mimarlık üslubu.

bazalt: Koyu renkli, sert bir tür yanardağ kütlesi.

bazilika: 1. İçi, ortadaki yüksek, yanlardaki daha alçak olmak üzere iki sıra sütunla üç salona ayrılmış, dikdörtgen biçiminde büyük kilise. 2. Kral sarayı.

beden duvarı: Yapıların ana ögesi olan duvarlar (Daha çok kale duvarları için kullanılır.).

bedesten: Kumaş, mücevher vb. değerli eşyaların alınıp satıldığı kapalı tarihî çarşı.

beşik çatı: İki eğimli yüzeyden oluşan çatı.

beşik kemer: Yarım daire biçimindeki kemer.

beşik tonoz: Yarım daire biçiminde eğrisel örtü ögesi.

betimleme: Tasarlama, bir şeyi sözle veya yazıyla anlatma, göz önünde canlandırma, tasvir.

bezeme: Süsleme, tezyin.

bimarhane: Eskiden İslam ülkelerinde akıl hastalarını tedavi etmek için inşa edilen yapı.

bordür: Kapı ve pencere gibi mimari öğelerin, panoların, halıların etrafını kuşatan çerçeve biçiminde, süslü ya da süssüz, düz ya da çıkıntılı, dar ve uzun parçalar, kenarlık, pervaz.

buhurdanlık: Dinî törenlerde etrafa güzel kokular vermek için içinde tütsü yakılan süslü kap.

burç: Kale duvarlarından daha yüksek, yuvarlak, dört köşe veya çok köşeli kale çıkıntısı.

büst: 1. Vücutun, omuzlarla birlikte göğüsten yukarı bölümü. 2. Heykeltiklikte başı, göğsü, bazen de omuzları içine alan sanat ürünü.

C

celi yazı: Uzaktan okunacak biçimde istif edilmiş, iri, süslü Arap harfli levha yazısı.

cumba: Yapıların üst katlarında, ana duvarların dışına, sokağa doğru çıkıntı yapmış balkon.

Ç

çan kulesi: İçinde çan bulunan uzun, yüksek yapı, kule.

çapraz tonoz: İki beşik tonozun dik açı yaparak kesişmeleri durumunda oluşan dikdörtgen ya da kare planlı alanı örten tonoz.

çini: 1. Duvarları kaplayıp süslemek için kullanılan, bir yüzü sırlı ve genellikle çiçek resimleriyle bezeli, pişmiş, balçık levha, fayans. 2. Sırlı ve süslü, pişmiş balçıktan yapılan.

çörten: Dam çevresindeki yağmur sularını oluklardan alıp duvar temelinden uzağa akıtan, saçak kenarlarından dışarı doğru uzanmış ağaç oluk.

D

darüşşifa: İslam ve Türk dünyasında pratiğe ve gözleme dayalı sağlık bilgileri veren, hastaları tedavi eden sağlık ve eğitim kurumlarına verilen ad.

darüzziyafe: Külliye içinde yer alan aşevi.

dehliz: Üstü kapalı, dar ve uzun geçit, koridor.

dipteros: Çevresi iki sıra sütunlu Yunan tapınağı.

diyorit: Özellikle plajiyoklazdan oluşan, saydam, üstü tanecikli derinlik kayacı.

düğüm: Halının her ilmik birimine verilen ad.

E

eklektik: Değişik tarzların öğelerinin bir arada kullanılması işi.

eksedra: Yarım daire planlı, kubbe ile örtülü ve kendisinden daha geniş bir mekâna çeyrek kubbelele eklenen mimari mekân ögesi.

enteriyör: Ev içinde gündelik yaşamdan sahneleri betimleyen resimler.

estetik: Sanatsal yaratının genel yasalarıyla sanatta ve hayatta güzelliğin kuramsal bilimi, güzel duyu.

eyvan: Üç yönden kapalı, bir yönden dışa açılan ve tonozla örtülü mimari mekân.

F

fasad: Bir yapının dıştan görülen yüzeyi, cephe.

figür: Resim ve heykel sanatlarında varlıkların biçimi.

figüratif sanat: İçinde insan, hayvan ve doğa öğeleri yer alan, figürcü sanat, betili sanat.

figürin: İnsan figürlü küçük boyutlu heykel.

fil ayağı: Cami ve kiliselerde büyük kemer ve kubbeleleri üzerinde taşımak için ahşap, tuğla ya da taştan yapılmış olan dörtgen ya da yuvarlak kesitli sütunlara verilen ad.

firavun: Eski Mısır hükümdarlarına verilen unvan.

firuze: Mavi renkli, saydam olmayan, hidratlı doğal alüminyum ve fosfattan oluşan değerli bir mineral.

Flaman: Belçika, Hollanda ve Fransa'nın kuzeydoğusu arasında kalan bölge.

fon: İç mimaride üstüne başka şeyler eklenen bölüm.

fotomontaj: Bir konu üzerindeki eksik bölümleri tamamlamak veya daha çok konuyu bir araya toplamak için birkaç fotoğrafın birleştirilmesi.

fresk (fresko): Yaş duvar sıvası üzerine kireç suyunda eritilmiş madenî boya ile resim yapma yöntemi.

friz: Eski Yunan ve Roma yapılarında taban kirişi ile çatı arasında kalan, üzeri boydan boya kabartmalarla süslü bölüm, efriz.

G

galeri: 1. Bir yapının birçok bölümlerini aynı katta birbirine bağlayan içten veya dıştan yapılmış geniş geçit. 2. Sanat eserlerinin veya herhangi bir malın sergilenmesi için hazırlanmış yer, yapı.

girift: Birbirinin içine girip karışmış, girişik.

granit: Kuvars, feldspat, ortoklaz ve mika minerallerinden birleşmiş türlü renkte, billursu, çok sert bir tür kayaç.

gravür: 1. Ağaç, taş veya metal bir levhanın oylararak işlenmesi ve bunun bir yüzeye basılması tekniği. 2. Bu teknikle yapılmış resim.

grifon: Baş ve kanatları kartal, gövdesi aslan biçiminde mitolojik yaratıklara verilen ad.

gülbezek: Dairesel ve genellikle üsluplaştırılmış çiçek biçiminde bezeme ögesi, rozet.

gül pencere: Roman ve Gotik mimaride katedrallerin ön cephelerinde girişin üstünde yer alan daire biçiminde ve içi kesme taş kayıtlarla bölünmüş vitraylı pencere.

güneş kursu: Bazı eski uygarlıklarca kullanılan ve güneşi simgelediği varsayılan dairesel biçimde öge.

H

halı: Yere veya mobilya üstüne serilmek, duvara gerilmek için genellikle yünden dokunan, kısa ve sık tüylü, nakışlı, kalın yaygı.

hamam: Özel bir düzenle ısıtılan sıcak ve soğuk suyu bulunan, yıkanma amacıyla kullanılan yapılardır.

hatayi: Stilize yaprak, filiz ve çiçek motiflerinin birbirine dolaşması ile ortaya çıkan, Orta Asya çıkışlı Türk süslemesine verilen ad.

hayrat: 1. Sevap kazanmak için yapılan iyilik. 2. Halkın yararlanması için yapılan okul, çeşme, hastane vb. yapı.

hazire: Külliye, cami, mescit gibi dinî yapıların avlusunda yer alan, etrafı duvar veya parmaklıklarla çevrili küçük mezarlıklara verilen ad.

höyük: Tarih boyunca türlü sebeplerle yıkılan yerleşme bölgelerinde, yıkıntıların üst üste birikmesiyle oluşan ve çoğu kez içinde yapı kalıntılarının gömülü bulunduğu yayvan tepe.

hünkâr mahfili: Osmanlı camilerinde padişahın namaz kılmasına ayrılmış, cami zemininden yüksekte, ayrı kapısı ve merdiveni olan yer.

İ

idealizm: Bilgide temel olarak düşünceyi alan ve varlığı insan düşüncesinin kurduğunu kabul eden öğretilerin genel adı.

idol: Çok tanrılı dinlerde tapınılacak nesne.

ikon (ikona): Ortodokslarda İsa, Meryem veya ermişlerin tahta üzerine mumlu ve yumurtalı boya ile yapılmış dinî içerikli resimler.

ikonografi: İkonların tanıtılması ve açıklanması.

imaret: Yoksullara ve öğrencilere yiyecek dağıtmak için kurulmuş hayır kurumu.

iskele: 1. Yapıların dışında sıvama, boyama veya onarım için keresteden kat kat kurulan, çalışma sırasında üstüne çıkılan çatki. 2. Deniz taşıtlarının yanaştığı, çoğu tahta ve betondan yapılmış, denize doğru uzanan yer. 3. Kıyıya yanaşan deniz aracına doğru uzatılan eğreti küçük köprü veya gemiye çıkmayı sağlayan merdiven. 4. Vapur uğrağı olan şehir ve kasaba. 5. İçerilerde bulunan bir yerin kendine en yakın olan deniz taşıtı uğrağı veya demir yolu durağı. 6. Geminin sol yanı.

istihkâm: Düşman saldırısını durdurmak, düşmana karşı savunma yapmak amacıyla düzenlenmiş yer.

K

kaide: Taşıyıcı bir yapı ögesinin veya bir heykelin oturduğu ayaklık, taban.

kakma: Ağaç üzerinde veya diğer ahşap malzeme de, mobilyada, belirlenmiş desen ve çizimlere göre oyulmuş yuvalara gümüş, sedef vb. süs maddeleri kakılıp oturtularak yapılan iş.

kakmacılık: Kakmacının yaptığı iş.

kalem işi: Osmanlı mimarlığında sıva veya ahşap üzerine boya ile yapılan bezeme.

kaligrafi: Güzel yazı sanatı.

kalker: Bileşiminde %90'dan fazla kalsiyum karbonat bulunan kütleler.

kaolin: Porselen yapımında kullanılan kaliteli, beyaz kil.

karyatid: Antik mimarlıkta ve Barok Dönem'inde kadın heykeli biçimindeki sütunlara verilen ad.

kasır: Genellikle kent dışında yer alan ve sürekli oturmak için yapılmamış, hükümdara ait Osmanlı konut yapısı.

kasnak: Bir sütunun gövdesini oluşturan silindirik biçimindeki taşların her biri.

kâşî: Osmanlıcada çini.

katedral: Başkilise.

kemer: İki sütun veya ayağı birbirine üstten yarım çember, basık eğri, yonca yaprağı vb. biçimlerde bağlayan ve üzerine gelen duvar ağırlıklarını, iki yanındaki ayaklara bindiren tonoz bağlantı.

keramik: Ham maddesi toprak olup elde, kalıpta ya da tornada biçimlendirilmiş her tür eşyanın genel adı, seramik.

kerpiç: Duvar örmekte kullanılmak için kalıplara dökülüp güneşte kurutulmuş saman ve balçık karışımı ilkel tuğla.

kışla: Askerlerin toplu olarak barındıkları yapılar bütünü.

kıvrıklal: Üsluplaştırılmış dal biçiminde, eğrisel bezeme ögesi.

kilim: Döşeme, divan gibi yerlere serilen; genellikle desenli, havsız, kalın, kıl veya yün dokuma.

kiriş: Yapılarda dört köşe kalın keresteden, demirden veya betonarmeden yapılmış yatay destek parçası.

kolaj: Kâğıt, kumaş, tahta vb. malzemeleri bir yüzeye yapıştırarak resim oluşturma tekniği.

kolon: 1. Sütun. 2. Katlardaki döşemeleri birbirlerine bağlayan düşey boru.

konsept: 1. Anlayış, görüş. 2. Tarz, düzen.

konsol: Yalnız bir yanındaki dayanak tarafından taşınan, diğer bölümleri boşlukta olan yatay yapı ögesi.

kontur: Resimde nesneyi belirgin gösteren çevre çizgisi.

korniş: Yapı cephelerinde veya çatı hizasında kapı ve pencere üstlerindeki çıkıntılı silmeler.

koru: Kiliselerde apsisin önünde yer alan bölüm.

kök boyası: Endüstriyel tekniklerle üretilmemiş, çeşitli bitkisel ve hayvansal kaynaklardan elde edilmiş boyaların genel adı.

kubbe: Yarım küre biçiminde olan ve yapıyı örten dam, kümbet.

kubbe kasnağı: Üzerine kubbenin oturduğu çokgen planlı geçiş ögesi.

kule: Çoğunlukla kare veya silindirik biçimindeki yüksek yapı.

küfeki: Deniz kabuklarının, çoğunlukla da küçük istiridye kabuklarının oluşturduğu bir istiridye kalker (taşı).

külâh: Minare, kule, minber gibi mimari öğelerin ve çeşitli yapıların üzerini örtmek için kullanılan ucu sivri çatı örtüsü.

külhan: Hamamları ısıtan, hamamın altında bulunan kapalı ve geniş ocak.

küllîye: Bir caminin çevresinde cami ile birlikte kurulmuş imaret, kitaplık, medrese, çarşı, sebîl, hastane vb. yapıların tümü.

kült: 1. Tapma, tapınma. 2. Din. 3. Dinî tören, ibadet, ayin.

kündekâri: Türk sanatında küçük ve geometrik biçimli ahşap parçaların birbirlerine geçmelerle bağlanması tekniği.

künk: Pişmiş toprak veya betondan yapılmış kalın su borusu, büz.

L

lahit: 1. Üstü taş, tuğla, mermer, bronz vb. maddelerden yapılmış bir kapakla örtülü sanduka biçiminde mezar. 2. Taş veya mermerden oyma mezar.

lento: Kapı, pencere gibi açıklıkların üstünde yer alan yatay kâgir ya da ahşap kiriş.

lirik: Coşkun, ilhamla dolu.

litografi: 1. Taş basması. 2. Bu yöntemle yapılmış yazı, resim.

M

mabet: Tapınak.

manastır: Bazı kesin kurallara bağlı rahip veya rahibelerin dünya ile ilgilerini keserek yaşadıkları yapı.

masif: Kaplama veya doldurma olmayan.

megaron: Erken Tunç Çağı'nda ortaya çıkmış olan, dikdörtgen veya kare biçiminde bir iç mekân önünde bir hol bulunan ve bu iki mekânın bir kapıyla bölündüğü, içi ocaklı ahşap çatıyla kaplı yapı tipi.

mescit: Genellikle minaresiz, küçük cami.

metop: Antik Yunan mimarlığında frizi bezemek için kullanılan ve trigliflerin arasında yer alan, bazen kabartmalı, dikdörtgen ya da kare yüzeylerden biri.

minber: Camilerde hatibin çıkıp hutbe okuduğu merdivenli, yüksekçe yer.

minyatür: 1. Çoğunlukla eski yazma kitaplarda görülen, ışık, gölge ve hacim duygusu yansıtmayan küçük, renkli resim sanatı. 2. Bu biçimde yapılmış küçük resim.

moloz taş: Kaba, pürüzlü taş.

motif: Yan yana gelerek bir bezeme işini oluşturan ve kendi başlarına birer birlik olan öğelerden her biri.

mozaik: Türlü renklerde, küçük küp biçiminde mermer, taş veya pişmiş toprak parçalarının yan yana getirilmesiyle yapılan resim ve bezeme tekniği.

N

nağme: Güzel, uyumlu ses, ezgi, melodi.

nakkaş: Yapıların duvar ve tavanlarına süsleme yapan usta, bezekçi, nakışçı.

natüralizm: Doğalcılık.

nef: Kilise mimarisinde, apsise dik ya da paralel olarak birbirlerinden sütun ya da paye dizileriyle ayrılan uzunlamasına mekânlara verilen ad.

nekropol: Antik kentlerin yakınlarında yer alan mezarlık alanları.

niş: Duvar içinde bırakılan oyuk, göz, hücre.

nonfigüratif: İnsanı, hayvan ve tabiat öğelerini işlemeyen sanat, betisiz.

O

obelisk: Önemli bir olayın durumu veya bir zafeirin anısı için dikilmiş tek parça yüksek taş.

obsidiyen: Tarih öncesi çağlarda, araç gereç yapmak için kullanılan siyah, kesici, işlemesi zor bir tür taş.

ordu: Eski Türklerde Türk kağanının oturduğu karargâh.

ordu balık: Türk kağanının, karargâhının bulunduğu şehir.

orthostat: Eski Mezopotamya özellikle Asur ve Hitit mimarilerinde yapıların dış cephelerinin altında yer alan kabartmalı taş blok.

otoportre: Kişinin kendisinin yaptığı portresi.

oymacılık: Maden, taş, ahşap vb. maddelerin yüzeylerini özel araç gereçlerle oyarak veya deleerek önceden tasarlanan şekil, motif ve cisimleri işleme sanatı.

Ö

ören: 1. Kalıntı. 2. Eski çağlardan kalmış şehir veya yapı, harebe.

örgü: Mimaride, küçük boyutlu taş, tuğla, kerpiç gibi öğelerin yan yana ve üst üste yerleştirilerek duvar yapılması işlemi.

P

palet: Ressamların boyları üzerine dizerek fırça ile karıştırdıkları tahta veya porselen levha.

palmet: Palmiye biçiminde bir bitkisel bezeme motifi.

pandantif: Kubbeli inşaatta kemerler üzerine oturtulmuş kubbe ile kemerlerin arasını kapatan üçgen biçimindeki kubbe parçalarından her biri.

pano: Mimarlıkta ve dekorasyonda çevresi silmeli bir çerçeveye sınırlanmış yüzeylere verilen ad.

papirüs: 1. Papirüsgillerden, Nil kıyılarında yetişen, sürüngen, çıplak saplı, otsu bir bitki. 2. Eski Mısırlıların bu bitkinin saplarından yaptıkları kâğıt.

payanda: Duvarların dışa doğru eğilmesini önlemek amacıyla yapılan destek.

paye: Duvar örme yöntemleriyle inşa edilmiş kare, dikdörtgen ya da daire kesitli taşıyıcı ayak.

perspektif: 1. Eşya ve nesnelerin uzaktan görünüşü, görünge. 2. Nesnelere bir yüzey üzerine görüldükleri gibi çizme sanatı.

peyzaj: 1. Kır resmi. 2. Bir yerin doğal görünüşü.

pilastr: Bir bölümü duvara gömülü sütunlara verilen ad.

pilpaye: Osmanlı camilerinde ana kubbeyi taşıyan büyük ayak.

pithos: Arkeolojide küp mezarlara verilen genel ad.

porfir: Kırmızı renkli sert bazaltik bir taş.

orselen: 1. Kaolinden yapılmış, beyaz, sert ve yarı saydam çömlek hamuru. 2. Bu hamurdan yapılmış (tabak vb.).

portal: Yapıların cephelerinde yer alan ve yapının mimari üslubunu gösteren anıtsal giriş kapısı, taç kapı.

portik: Yunan tapınaklarında küçük sütunlarla taşınan giriş.

potern: İlk Çağ Anadolu uygarlıklarında kalelerin altına yapılan, askerlerin dışarı çıkmasını sağlayan gizli tünel, geçit.

R

rekonstrüksiyon: Bir sanat yapının ve özellikle de bir yapının elde kalan az sayıda kalıntısı ve başka belgeler yardımıyla eski biçiminin belirlenerek yeniden yapım işlemi.

reproduksiyon: Bir sanat eserinin çoğaltılmış özgün olma örneği.

restorasyon: Eski bir yapıda yıkılmış, bozulmuş olan bölümleri aslına uygun bir biçimde onarma, yenileme.

revak: Bir yapının önünde yer alan, uzun kenarlarından biriyle bu yapıya bitişik, diğer uzun kenarı boyunca sütunların taşıdığı bir kemer dizisiyle dışa açılan, üstü kubbe, tonoz ya da çatıyla örtülü, uzunlamasına mekân, sundurma.

ribat: Askerî kuvvetlerin barındığı, aynı zamanda dinî karakteri olan ve kervansaray işlevi de gören yapı.

rika: Arap harflerinin en çok kullanılan el yazısı biçimi.

rokoko: 18. yüzyılın başında Fransa'da çok geçerli olan, kavisli çizgileri bol, gösterişli bir bezeme üslubu.

rozet: Katedrallerin ön cephesinde, portalin üstünde yer alan daire biçimli, vitraylı pencere ve bezeme ögesi, gül pencere.

rölyef: Kil, alçı, taş vb. işlenebilir gereçleri girintili çıkıntılı yüzeyler durumunda biçimlendirerek yapılmış olan eser, kabartma.

rumi: Anadolu Selçuklularının üsluplaştırdıkları filiz, yaprak ve hayvan motiflerinden oluşmuş dolaşık süsleme.

S

saçak: Bir yapının herhangi bir bölümünü güneş ve yağmurdan koruması için, o bölümden dışa taşkın ve altı boşta olarak yapılan örtü.

sahun: 1. Avlu. 2. Cami, medrese ve kiliselerde umumun toplanmasına mahsus üstü kubbeli, örtülü yer.

sanduka: Toprak, taş, tahta veya mermerden oluşan sandık biçiminde ve üzeri taş, ağaç, mermer kapakla örtülmüş mezar.

sebil: Genellikle camilere bitişik özel bir biçimde yapılmış, karşılık beklemeden hayır için içme suyu dağıtılan taş yapı.

seki: 1. Oturmak için evlerin önüne taş ve çamurdan yapılan set. 2. Oturulacak sedir biçiminde taş veya set.

selsebil: Üst bölümündeki bir delikten çıkan suyun, üzerindeki engellerden süzülerek aşağıya doğru aktığı bir tür çeşme.

seramik: Yüksek ısıda pişirilmiş topraktan yapılan vazo, çanak, çömlek vb. nesne.

serigrafi: Özel dokulu ipekli bir kumaş kullanarak özgün baskılar yapma işlemi ve tekniği.

sfenks: Mısır'da eski Mısırlılar çağından kalma insan başlı, aslan vücutlu heykel.

sıbyan mektebi: Osmanlılarda geleneksel ilköğretim kurumuna verilen ad.

sır: Bazı nesnelere parlaklık verme, dış etkilerden koruma, sızmalarını önleme vb. amaçlarla sürülen, saydam veya donuk vernik.

sırça: 1. Seramik yüzeyindeki sırn fırına girmeden önce sıvı hâlindeki biçimi. 2. Camdan yapılmış.

sırma: Altın yaldızlı veya yaldızsız ince gümüş tel.

sikke: Üzerinde basıldığı uyarılığa ait resmî yazılar içeren madenî para.

silme: Duvar yüzeyinde, kapı, pencere, tavan gibi öğelerin çevresinde hafif çıkıntılı şerit biçimindeki mimari bezeme.

silüet: Bir şeyin yalnız kenar çizgileriyle tek renk olarak beliren görüntüsü, gölge.

simetri: İki veya daha çok şey arasında konum, biçim ve belirli bir eksene göre ölçü uygunluğu, bakışım.

sofa: Anadolu Türk evlerinde oda kapılarının açıldığı genişçe yer, hol.

somaki: Osmanlı literatüründe bezeme amacıyla ya da sütun olarak kullanılan, renkli, cilalanması güç ve sert taşların genel adı.

söve: Pencere ve kapı kenarlarındaki süs kalıpları.

stel: En az bir yüzünde yazıt bulunan dar ve yassı küçük dikili taş.

stilizasyon: Bitki veya hayvanların doğadaki biçimlerinin şematikleştirilip yalınlaştırılarak be-timlenmesi, üsluplaştırma.

stilobat: Eski Yunan ve Roma mimarisinde yapının üstünde oturduğu basamaklı kaide.

stuko: Alçı, mermer tozu ve tutkalın karıştırılmasıyla yapılan, kurumadan üzeri şekillendirilebi-len, duvar kaplamaları ve mimari dekorasyonda kullanılan bir çeşit karışım.

su kemeri: Üzerinde su yolu bulunan kemerli köprü.

sunak: Tapınaklarda, üzerinde kurban kesilen, günlük yakılan, dinî tören yapılan taş masa.

sundurma: Yağmurdan, güneşten korunmak için yapılan ve arkası bir duvara verilen çatı.

sütun: Herhangi bir maddeden yapılan, üstünde sütun başlığı denilen çıkıntılı bir bölüm olan, genellikle bir altlığa, bazen doğrudan doğruya yere dayalı silindir biçiminde düşey destek kolon.

sütunce: Bir sütunun küçük şekli.

Ş

şadırvan: Genellikle cami avlularında bulunan, çevresindeki musluklardan ve ortasındaki fis-kiyeden su akan, üzeri kubbeli veya açık havuz.

şapel: Küçük kilise yapısı.

T

tabhane: Evlerin, yoksulların barındığı Osmanlı Dönemi hayır kurumlarına verilen ad.

tablet: Eski medeniyetlerden kalma, pişmiş veya güneşte kurutulmuş kilden yapılmış, üzerinde çivi yazısı ile metin yazılı belge.

tak: Millî bayramlarda veya önemli bir olayı anmak için düzenlenen şenliklerde, geçit yapılacak caddelere geçici olarak kurulan, yazılar ve çiçeklerle süslenen kemer.

takviye kulesi: Bir yapının sağlamlığını pekiştir-mek amacıyla yapının mimari dokusuna uygun bir şekilde inşa edilen kule.

tapınak: İçinde ibadet edilen, tapınılan yapı, mabet, ibadethane, ibadetgâh.

tayga: Orman kuşığı, kozalaklı orman bitki örtüsü.

terminoloji: Terim bilimi.

terrakotta: Değişik renklerde, tuğla ve kiremitten daha düzgün, ince dokulu pişmiş toprak malzeme.

tezyinat: Osmanlıcada hem bezeme hem de süsleme kavramları karşılığında kullanılan kelime. Bezekler, süsler.

tipkbasım: Bir yazı, desen, tablo vb.nin fotoğrafından kalıp çıkarılarak yapılan aynı basımı.

tonoz: Bir kemerin aralıksız devam etmesiyle oluşan örtü biçimi.

topoğrafya: Bir kara parçasının doğal engebe ve özelliklerini kâğıt üzerinde çizgilerle gösterme işi.

toraman: Tombul, iri yapılı, genç irisi.

tromp: Kare planlı bir mekânın üzerine kubbenin oturtulabilmesini sağlamak için köşelere yerleştirilen geçiş ögesi.

tuval: 1. Üzerinde resim yapılan, gerdirilmiş keten, kenevir veya pamuklu kaba kumaş. 2. Bu kumaşın üzerine yapılmış tablo.

tüf: Yanardağların püskürttüğü kül, kum ve lav parçacıklarından oluşan, çoğunlukla açık renkli, hafif gözenekli bir tür çökelti taşı.

tümülüs: Yığma toprak tepeden oluşan, içerisinde mezar odası bulunan tepe mezar.

Türk üçgeni: Kare planlı bir mekân üzerine kubbenin oturtulabilmesini sağlayan, yapının gövdesi ve kubbesi arasındaki bitişik üçgenlerden oluşan geçiş ögesi.

Ü

üslup: Bir sanatçıya, bir çağa veya ülkeye özgü teknik, renk, biçimlendirme özelliği, stil, tarz.

üsluplaştırma: Bitki, hayvan veya insanların doğadaki biçimlerinin şematikleştirilerek tasvir edilmesi, stilize etme.

V

vaftizhane: Vaftiz yapılan yer.

vakfiye: Bir vakfın şartlarını bildiren belge, vakıfname.

varak: Altın, gümüş ya da başka madenler dövülerek oluşturulan ince, parlak yaprak.

vekilharç: Kesedar.

vitray: Birbirine bağlı kurşun bölmelere yerleştirilmiş renkli cam parçalarından oluşan, saydam pencere süsleme tekniği.

Y

yağlı boya: Karanfil yağı, keten yağı, haşhaş yağı, ceviz yağı gibi yağlar kullanılarak yapılan bir çeşit boya.

yazıt: 1. Bir kimse veya bir olayın anısını yaşatmak için bir şey üzerine kazılan yazı, kitabe. 2. Çevresi kabartma silmeli, içinde yazı olan taş.

yiv: Bir yüzeyin üzerinde çizgi biçiminde olan, sarmal girinti veya çıkıntı.

Z

zahriye: Eski yazma eserlerde, kitabın cilt kapağının iç yüzeyine verilen ad.

zaviye: Çok işlevli (konaklama, ibadet vb.) yapı.

Akar, Azade; Cahide Keskiner, **Türk Süsleme Sanatlarında Desen ve Motif**, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1978.

Akşit, İlhan, **TURKEY**, Akşit Kültür Sanat Ajansı Yayınları, İstanbul, 1993.

Akurgal, Ekrem, **Anadolu Kültür Tarihi**, TÜBİTAK Yayınları, Ankara, 1998.

Akurgal, Ekrem, **Anadolu Uygarlıkları**, Net Turist Yayınları AŞ, İstanbul, 1990.

Akyıldız, Erhan, **Taş Çağı'ndan Osmanlı'ya Anadolu**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993.

Akyıldız, Uğur, **Cappadoce**, Net Turistik Yayınları AŞ, İstanbul, 1990.

Alâettin'in Lambası (Anadolu'da Selçuklu Çağı Sanatı ve Alâettin Keykubat), Yapı Kredi Bankası Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2001.

Algan, Ertuğrul; İrfan Ongar, **Kral Midas'ın Ülkesi Frigya**, Esbank Kültür Yayınları, Tayf Basım, Eskişehir, Tarihsiz.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Anadolu Medeniyetleri Müzesini Koruma ve Yaşatma Derneği Yayınları, Ankara, 1997.

Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, C 1, 2, 3, Görsel Yayınları, İstanbul, 1982.

Ankara, haz.: Mehmet Özel, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.

Arık, Oluş, **Orta Asya Mimarlık Mirasımızdan İzlenimler**, Türk İş Birliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) Yayınları, Ankara, 1994.

Arkeo Atlas, Yaşayan Geçmişin Dergisi, Doğan Burda Rizzoli Dergi Yayıncılık ve Pazarlama AŞ, İstanbul, 2002.

Arseven, C. Esat, **Türk Sanat Tarihi**, Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, İstanbul, 1940.

Aslanapa, Oktay, **Osmanlı Devri Mimarisi**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2004.

Aslanapa, Oktay, **Türk Sanatı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010.

Aslanapa, Oktay, **Türk Sanatı El Kitabı**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1993.

Atatürkçülük (1. Kitap), Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri, MEB Yayınları, İstanbul, 1998.

Barok Sanatını Tanıyalım, ed.: Gabriele Mandel, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1978.

Başkan, Seyfi, **Başlangıcından Cumhuriyet Dönemi'ne Kadar Türklerde Resim**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2009.

Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı, ed.: Metin Sözen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1993.

Berk, Nurullah; Hüseyin Gezer, **50 Yıllık Türk Resim ve Heykeli**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1973.

Bilgiküğü, çev.: Nurettin Elhüseyni, NTV Yayınları, Çin, 2012.

Boysal, Yusuf, **Grek Klasik Devir Heykeltıraşlığı (MÖ 5-4. yüzyıllar)**, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara, 1967.

Carlo Carpiceci, Alberto, **Art and History of Egypt**, Bonechi, Florance, 2000.

Carter, Ron, **Uygarlık Tarihi**, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1981.

Cezar, Mustafa, **Osmanlı Başkenti İstanbul**, Erol Kerim Aksoy Kültür Eğitim Spor ve Sağlık Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002.

- Çoruhlu, Yaşar, **Türk İslam Sanatının ABC'si**, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2000.
- Demir, Neşat, **Valley of Ihlara**, Tourism and Travel Agency, Ankara, 1992.
- Demiriz, Yıldız, **Osmanlı Mimarisinde Süsleme**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1979.
- Emin Onat ve Cumhuriyet Devri Mimarisi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1962.
- Eyice, Semavi, **İznik Tarihçesi ve Eski Eserleri**, Sanat Tarihi Araştırmaları Yayınları, İstanbul, 1974.
- Eyice, Semavi, **Son Devir Bizans Mimarisi**, Türkiye Turing Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 1963.
- Fırat, Sıtkı, **Selçuklu Sanatı**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996.
- Fırat, Sıtkı, **Türkiye'den Renkler ve Şaheserler**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2010.
- Gezer, Hüseyin, **Cumhuriyet Dönemi Türk Heykeli**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1984.
- Giray, Kıymet, **Türkiye İş Bankası Resim Koleksiyonu**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2000.
- Gombrich, E. H., **Sanatın Öyküsü**, çev.: Bedrettin Cömert, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.
- Gotik Sanatı Tanıyalım**, ed.: Gabriele Mandel, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1978.
- Görgünay, Neriman, **Oğuz Damgaları ve Göktürk Harflerinin El Sanatlarımızdaki İzleri**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.
- Günay, Reha, **Sinan the Architect and His Works**, YEM Yayınları, İstanbul, 1998.
- Islam Art and Architecture**, ed.: Markus Hattsetein, Peter Delius, Könemann, Berlin, 2000
- Kınay, Cahit, **Sanat Tarihi**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.
- Kuban, Doğan, **Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.
- Kuban, Doğan, **100 Soruda Türkiye Sanat Tarihi**, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1970.
- Maner, Çiğdem, **Tarih Canavarı Hititler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.
- Maner, Çiğdem, **Tarih Canavarı Mezopotamya**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.
- Maner, Çiğdem, **Tarih Canavarı Tarih Öncesi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.
- Mezopotamya Sanatını Tanıyalım**, ed.: Sabatino Noscatti, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1978.
- Mısır Sanatını Tanıyalım**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1978.
- Moğolistan'daki Türk Anıtları Projesi Albümü**, TİKA Yayınları, Ankara, 2001.
- Richard, Lionel, **Ekspresyonizm Sanat Ansiklopedisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991.
- Serullaz, Maurice, **Empresyonizm Sanat Ansiklopedisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991.
- Sevin, Veli, **Anadolu Arkeolojisi**, DER Yayınları, İstanbul, 1999.
- Sözen, Metin, **Türk Mimarisi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1996.
- Sözen, Metin; Uğur Tanyeli, **Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986.
- Tanıncı, Zeren, **Türk Minyatür Sanatı**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1996.
- Tansuğ, Sezer, **Çağdaş Türk Sanatı**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1977.
- Tarih Öğrenelim Soru-Cevaplı Dünya Tarihi**, ed.: Nevin Avan Özdemir, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2012.
- Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası**, Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama AŞ, İstanbul, 2010.

- TDK Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.
- TDK Yazım Kılavuzu**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2012.
- Temel Britannica**, C 6, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1988.
- The Art of Gothic**, Könneman, Almanya, 1998.
- The Art of The İtalian Renaissance**, Könnemann, Almanya, 1995.
- Topkapı Sarayı**, Akbank Yayınları, İstanbul, 2000.
- Turani, Adnan, **Dünya Sanat Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012.
- Turani, Adnan, **Sanat Terimleri Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, Ankara, 1998.
- Türk Çini Sanatı**, Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, 1976.
- Türk Mimarisi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1970.
- Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, Durmuş Yalçın vd., Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2005.
- Türkiye'nin Şaheserleri**, haz.: Mehmet Özel, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998.
- Türk ve İslam Eserleri Müzesi**, Akbank Yayınları, İstanbul, 2002.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, C II, Ankara, 1982.
- Van**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995.
- Yeşilay, Zeynel, **TURKEY Sonsuz Bir Şiir**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.
- Yetkin, Suut Kemal, **İslam Ülkelerinde Sanat**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1974.
- Yetkin, Şerare, **Türk Halı Sanatı**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1974.

GÖRSEL KAYNAKÇA

- Kapak fotoğrafı:** **The Art of The İtalian Renaissance**, ed.: Rolf Toman, Könnemann, Almanya, 1995, s. 188.
- Sayfa 9** 1. Ünite kapak fotoğrafı: **The Art of The İtalian Renaissance**, ed.: Rolf Toman, Könnemann, Almanya, 1995, s. 187.
- Sayfa 11** **Fotoğraf 1.1:** Demir, Ömer, **Kapadokya Medeniyetin Beşiği**, Demir Color Kartpostal ve Turistik Yayıncılık, Nevşehir, Tarihsiz, s. 42.
- Fotoğraf 1.3:** **The Art of The İtalian Renaissance**, ed.: Rolf Toman, Könnemann, Almanya, 1995, s. 187.
- Sayfa 15** **Fotoğraf 1.6: Anadolu Medeniyetleri Müzesi**, Anadolu Medeniyetleri Müzesini Koruma ve Yaşatma Derneği, Ankara, Tarihsiz, s. 71.
- Sayfa 19** 2. Ünite kapak fotoğrafı: **Anadolu Medeniyetleri Müzesi**, Anadolu Medeniyetleri Müzesini Koruma ve Yaşatma Derneği, Ankara, Tarihsiz, s. 95.
- Sayfa 22** **Fotoğraf 2.8: Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası**, ed.: Necmi Karul, Doğan Burda Dergi Yayıncılık Pazarlama AŞ, İstanbul, Tarihsiz, s. 35.
- Sayfa 23** **Fotoğraf 2.9: Anadolu Medeniyetleri Müzesi**, Anadolu Medeniyetleri Müzesini Koruma ve Yaşatma Derneği, Ankara, Tarihsiz, s. 46.

- Sayfa 25** **Fotoğraf 2.12: Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası**, ed.: Necmi Karul, Doğan Burda Dergi Yayıncılık Pazarlama AŞ, İstanbul, Tarihsiz, s. 83.
Etkinlik: Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası, ed.: Necmi Karul, Doğan Burda Dergi Yayıncılık Pazarlama AŞ, İstanbul, Tarihsiz, s. 86, 87.
- Sayfa 28** **Fotoğraf 2.17, 18: Anadolu Medeniyetleri Müzesi**, Anadolu Medeniyetleri Müzesini Koruma ve Yaşatma Derneği, Ankara, Tarihsiz, s. 54, 57.
- Sayfa 29** **Fotoğraf 2.19: Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası**, ed.: Necmi Karul, Doğan Burda Dergi Yayıncılık Pazarlama AŞ, İstanbul, Tarihsiz, s. 237.
Fotoğraf 2.20: Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Anadolu Medeniyetleri Müzesini Koruma ve Yaşatma Derneği, Ankara, Tarihsiz, s. 76.
Fotoğraf 2.21: Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Anadolu Medeniyetleri Müzesini Koruma ve Yaşatma Derneği, Ankara, Tarihsiz, s. 95.
- Sayfa 30** **Fotoğraf 2.22: Anadolu Medeniyetleri Müzesi**, Anadolu Medeniyetleri Müzesini Koruma ve Yaşatma Derneği, Ankara, Tarihsiz, s. 98.
Fotoğraf 2.23: Samsun 2000, Samsun Valiliği, Samsun, 2000, s. 73.
- Sayfa 32** **Üst Sağ : Anadolu Medeniyetleri Müzesi**, Anadolu Medeniyetleri Müzesini Koruma ve Yaşatma Derneği, Ankara, Tarihsiz, s. 27.
Alt sol ve sağ fotoğraflar: Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası, ed.: Necmi Karul, Doğan Burda Dergi Yayıncılık Pazarlama AŞ, İstanbul, Tarihsiz, 38, 52.
- Sayfa 33** **3. Ünite kapak fotoğrafı: Anadolu Medeniyetleri Müzesi**, Anadolu Medeniyetleri Müzesini Koruma ve Yaşatma Derneği, Ankara, Tarihsiz, s. 183.
- Sayfa 34** **Fotoğraf 3.1: Noscatti, Sabatino, Mezopotamya Sanatını Tanıyalım**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1985, s. 4.
- Sayfa 35** **Düşünelim: Carter, Ron, Uygurlik Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1981, s. 12.
- Sayfa 36** **Fotoğraf 3.4, 5: Noscatti, Sabatino, Mezopotamya Sanatını Tanıyalım**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1985, s. 14, 17.
- Sayfa 37** **Etkinlik: Maner, Çiğdem, Tarih Canavarı Mezopotamya**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 42.
Fotoğraf 3.6: Noscatti, Sabatino, Mezopotamya Sanatını Tanıyalım, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1985, s. 22.
Fotoğraf 3.7: Gombrich, E. H., Sanatın Öyküsü, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 71.
- Sayfa 38** **Fotoğraf 3.8: Carter, Ron, Uygurlik Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1981, s. 45.
Etkinlik: Maner, Çiğdem, Tarih Canavarı Mezopotamya, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 49.
- Sayfa 39** **Motivasyon: Field, Jacob, Tarih Öğrenelim Soru-Cevaplı Dünya Tarihi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2012, s. 27.
- Sayfa 40** **Fotoğraf 3.9: Carpiceci, Alberto Carlo, Art And History Of Egypt**, Casa Editrice Borechi, İtalya, 2000, s. 20.
Etkinlik: Yaymevi tarafından çizilmiştir.
- Sayfa 44** **Fotoğraf 3.21, 22: Carpiceci, Alberto Carlo, Art And History Of Egypt**, Casa Editrice Borechi, İtalya, 2000, s. 37, 36.
Fotoğraf 3.23: www.stanford.edu/group/chr/cgi-bin/drupal/files/Nefertiti.jpg

- Sayfa 45** **Fotoğraf 3.24** Carpiceci, Alberto Carlo, **Art And History Of Egypt**, Casa Editrice Borechi, İtalya, 2000, s. 116.
- Fotoğraf 3.25:** Carpiceci, Alberto Carlo, **Art And History Of Egypt**, Casa Editrice Borechi, İtalya, 2000, s. 123.
- Etkinlik:** Carpiceci, Alberto Carlo, **Art And History Of Egypt**, Casa Editrice Borechi, İtalya, 2000, s. 117.
- Sayfa 46** **Fotoğraf 3.27:** Carpiceci, Alberto Carlo, **Art And History Of Egypt**, Casa Editrice Borechi, İtalya, 2000, s. 69.
- Sayfa 48** **Etkinlik:** Maner, Çiğdem, **Tarih Canavarı Hititler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 24.
- Sayfa 49** **Fotoğraf 3.34: Anadolu Medeniyetleri Müzesi**, Anadolu Medeniyetleri Müzesini Koruma ve Yaşatma Derneği, Ankara, Tarihsiz, s. 141.
- Sayfa 50** **Fotoğraf 3.36: Anadolu Medeniyetleri Müzesi**, Anadolu Medeniyetleri Müzesini Koruma ve Yaşatma Derneği, Ankara, Tarihsiz, s. 129.
- Fotoğraf 3.37:** Maner, Çiğdem, **Tarih Canavarı Hititler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 33.
- Sayfa 52** **Fotoğraf 3.42, 43: Anadolu Medeniyetleri Müzesi**, Anadolu Medeniyetleri Müzesini Koruma ve Yaşatma Derneği, Ankara, Tarihsiz, s. 183, 187.
- Sayfa 53** **Fotoğraf 3.44: Anadolu Medeniyetleri Müzesi**, Anadolu Medeniyetleri Müzesini Koruma ve Yaşatma Derneği, Ankara, Tarihsiz, s. 181.
- Etkinlik:** Algan, Ertuğrul, İrfan Ongar, **Kral Midas'ın Ülkesi Frigya**, Esbank Kültür Yayınları, Eskişehir, Tarihsiz, s. 156, 75, 172, 183, 184, 181, 144.
- Sayfa 55** **Fotoğraf 3.48: The Lydian tre Asure**, Özgen, İlknur, Jean Öztürk, İstanbul, 1996, s. 133.
- Fotoğraf 3.49, 50, 51, 52, 53, 54: Anadolu Medeniyetleri Müzesi**, Anadolu Medeniyetleri Müzesini Koruma ve Yaşatma Derneği, Ankara, Tarihsiz, s. 208 - 211.
- Sayfa 56** **Plan 3.1: Urartu Krallağı Tarihi ve Sanatı**, Çilgiroğlu, Altan, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, İzmir, Tarihsiz, s. 68.
- Sayfa 57** **Temsili Resim 3.1: Anadolu Medeniyetleri Müzesi**, Anadolu Medeniyetleri Müzesini Koruma ve Yaşatma Derneği, Ankara, Tarihsiz, s. 188.
- Fotoğraf 3.58, 59: Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası**, ed.: Necmi Karul, Doğan Burda Dergi Yayıncılık Pazarlama AŞ, İstanbul, Tarihsiz, s. 431, 199.
- Sayfa 58** **Fotoğraf 3.60, 61: Anadolu Medeniyetleri Müzesi**, Anadolu Medeniyetleri Müzesini Koruma ve Yaşatma Derneği, Ankara, Tarihsiz, s. 193, 206.
- Etkinlik: Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası**, ed.: Necmi Karul, Doğan Burda Dergi Yayıncılık Pazarlama Aş, İstanbul, Tarihsiz. s. 422, 433, 466, 451.
- Sayfa 59** **Motivasyon:** Yayınevi tarafından düzenlenmiştir.
- Sayfa 61** **Etkinlik:** Yayınevi tarafından düzenlenmiştir.
- Sayfa 63** **Fotoğraf 3.69:** https://wiki.eanswers.net/tr/Antik_Yunan_sanat%C4%B1
- Etkinlik:** Turani, Adnan, **Dünya Sanat Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012, s. 144, 130.
- Sayfa 64** **Fotoğraf 3.70, 71:** Gombrich, E. H., **Sanatın Öyküsü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 91, 85.
- Fotoğraf 3.72:** <https://i.pinimg.com/originals/6e/69/6d/6e696d6c71bb3febb3aefde6b09cea67.jpg>
- Fotoğraf 3.73:** https://c1.staticflickr.com/9/8488/8206229897_11089a3615_b.jpg

- Sayfa 65 Fotoğraf 3.74:** Gombrich, E. H., **Sanatın Öyküsü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 107.
Fotoğraf 3.75: Places and History, ed.: Valeria Manfredi De Fabianis, Librairie Gründ, 1997, Fransa, s. 89.
Fotoğraf 3.76: http://www.arcduccitta.it/world/wp-content/uploads/2012/06/Agessandro-Atanodoro-e-Polidoro_Laocoonte.jpg
- Sayfa 66 Fotoğraf 3.77:** <https://i.ytimg.com/vi/HSvN4CSFSbg/maxresdefault.jpg>
Fotoğraf 3.78: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/35/Alexander_Sarcophagus.jpg
- Sayfa 70 Fotoğraf 3.91:** Gombrich, E. H., **Sanatın Öyküsü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 130.
- Sayfa 71 Fotoğraf 3.92:** http://www.bolgeninnesi.com/wp-content/uploads/2017/09/herakles-lahdi-ayni-kaderi-paylasan-ikizinin-yaninda-sergilenecek_9377_dhaphoto7.jpg
Fotoğraf 3.94: Gombrich, E. H., **Sanatın Öyküsü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 123.
- Sayfa 74 Fotoğraf 3.98:** Demir, Ömer, **Kapadokya Medeniyetin Beşiği**, Demir Color Kartpostal ve Turistik Yayıncılık, Nevşehir, Tarihsiz, s. 30.
- Sayfa 75 Plan 3.2:** Mango, Cyril, **Bizans Mimarisi**, Rekmay Ltd. Ş, İstanbul, 2006, s. 123.
- Sayfa 76 Plan 3.3:** Mango, Cyril, **Bizans Mimarisi**, Rekmay Ltd. Ş, İstanbul, 2006, s. 87.
Plan 3.4: Turani, Adnan, **Dünya Sanat Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012, s. 210.
- Sayfa 78 Fotoğraf 3.105:** Sıtkı, Fırat, **Türkiye'den Renkler ve Şaheserler**, T.C. Kültür Turizm Bakanlığı, Ankara, 2010, s. 117.
- Sayfa 80 Fotoğraf 3.110:** Demir, Ömer, **Kapadokya Medeniyetin Beşiği**, Demir Color Kartpostal ve Turistik Yayıncılık, Nevşehir, Tarihsiz, s. 32.
Fotoğraf 3.111: Sıtkı, Fırat, **Türkiye'den Renkler ve Şaheserler**, T.C. Kültür Turizm Bakanlığı, Ankara, 2010, s. 123.
- Sayfa 87 4. Ünite kapak fotoğrafı: The Art of The İtalian Renaissance**, ed.: Rolf Toman, Könemann, Almanya, 1995, s. 222.
- Sayfa 88 Motivasyon:** Gombrich, E. H., **Sanatın Öyküsü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 164, 165.
- Sayfa 91 Plan 4.1: Romanesque**, ed.: Rolf Toman, Könemann, Almanya, 1997, s. 21.
- Sayfa 93 Plan 4.2: Romanesque**, ed.: Rolf Toman, Könemann, Almanya, 1997, s. 138.
Plan 4.3: Turani, Adnan, **Dünya Sanat Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012, s. 240.
- Sayfa 99 Fotoğraf 4.19, 20: The Art of The İtalian Renaissance**, ed.: Rolf Toman, Könemann, Almanya, 1995, s. 195, 197.
- Sayfa 100 Fotoğraf 4.21: The Art of The İtalian Renaissance**, ed.: Rolf Toman, Könemann, Almanya, 1995, s. 226.
Fotoğraf 4.22: The Art of The İtalian Renaissance, ed.: Rolf Toman, Könemann, Almanya, 1995, s. 222.
- Sayfa 102 Resim 4.1:** Gombrich, E. H., **Sanatın Öyküsü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 203.
Resim 4.2: Gombrich, E. H., **Sanatın Öyküsü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 241.
- Sayfa 103 Resim 4.3:** Mettais, Valerie, **Louvre**, Art Lys, Fransa, 2002, s. 71.
Resim 4.4: Gombrich, E. H., **Sanatın Öyküsü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 299.
- Sayfa 104 Resim 4.5, 6: The Art of The İtalian Renaissance**, ed.: Rolf Toman, Könemann, Almanya, 1995, s. 395, 394.
Resim 4.7: Gombrich, E. H., **Sanatın Öyküsü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 382.
Resim 4.8: <http://www.mcah.columbia.edu/arthur2/publicportfolio.cgi?view=2837&columns=2>

- Sayfa 105 Resim 4.9: The Art of The Italian Renaissance**, ed.: Rolf Toman, Könemann, Almanya, 1995. s. 285.
- Resim 4.11, 12:** Gombrich, E. H., **Sanatın Öyküsü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 317, 322.
- Sayfa 106 Resim 4.13:** <http://www.arthistory.wisc.edu/ah202/09.html>
- Resim 4.14:** http://www.Issue.edu/faculty/iswedere/FLEM_GH_11_NOTES_NORTHERN_RENAISSENCE-LECTURE-TOTAL.html
- Sayfa 107 Resim 4.15:** http://www.albany.edu/scj/jcpc/vol6is3/st-mat/hew_angel.html
- Sayfa 108 Etkinlik:** Gombrich, E. H., **Sanatın Öyküsü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 409.
- Resim 4.16:** <http://www.cfar.un.edu/~soma/pdf/JohnsometnisPIE08.pdf>
- Sayfa 109 Resim 4.17:** http://www.calbaptist_edu/jcate/cst100/Unit1.htm
- Resim 4.18:** Turani, Adnan, **Dünya Sanat Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012, s. 477.
- Sayfa 110 Resim 4.19:** Turani, Adnan, **Dünya Sanat Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012, s. 477.
- Sayfa 111 Fotoğraf 4.25:** Gombrich, E. H., **Sanatın Öyküsü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 439.
- Fotoğraf 4.26:** Turani, Adnan, **Dünya Sanat Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012, s. 449.
- Sayfa 112 Etkinlik:** http://www.employnes.oneanta.edu/forbenos/ARTH/110images/sl13_images/berninin-david4.jpg
- Sayfa 114 Fotoğraf 4.30:** <http://2.bp.blogspot.com/-0B9O-Yam8NU/UtFw0TP7wII/AAAAAADjnI/4ix0C2qBlS/s1600/canova-napoleon.jpeg>
- Fotoğraf 4.31:** https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/cc/Museo_borghese%2C_sala_del_vaso%2C_antonio_canova%2C_apolina_borghese_come_venere_vincitrice%2C_1805-08%2C_05.JPG
- Fotoğraf 4.32:** https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/04/George_Gordon_Byron_-_Thorvaldsens_Museum_-_DSC08550.JPG
- Sayfa 115 Resim 4.20:** Mettais Valerie, **Louvre**, Art Lys, Fransa 2000, s. 231
- Sayfa 117 Resim 4.21:** [http://www.museodelprado.es/goya-en-el-prado/obras/ficha/goya/la-maja-vestida/?tx_gbgonline_pi1\[gocollectionids\]=45&tx_gbgonline_pi1\[gosort\]=b](http://www.museodelprado.es/goya-en-el-prado/obras/ficha/goya/la-maja-vestida/?tx_gbgonline_pi1[gocollectionids]=45&tx_gbgonline_pi1[gosort]=b)
- Resim 4.22:** Mettais, Valerie, **Louvre**, Art Lys, Fransa 2002, s. 241.
- Resim 4.23:** Claudon, Francis, **Romantizm Sanat Ansiklopedisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994, s. 84.
- Resim 4.24:** http://www.artclassic.edu.ru/catalog.asp?cat_ob_no=180688ob_no=18082
- Sayfa 118 Etkinlik:** Gombrich, E. H., **Sanatın Öyküsü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 507.
- <http://e-dergi.ata.uni.edu.tr/index.php/gsf/article/viewFile/7973/6919>
- <http://www.metmuseum.org/toah/images/hz/h2-29>
- Resim 4.25:** Turani, Adnan, **Dünya Sanat Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012, s. 563.
- Sayfa 119 Resim 4.26:** Gombrich, E. H., **Sanatın Öyküsü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 510.
- Resim 4.27:** http://www.vam.ac.uk/content/articles/m/master_drawings_watercolous_prints_ionidas_bequest/
- Resim 4.28:** Gombrich, E. H., **Sanatın Öyküsü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 509.
- Sayfa 120 Resim 4.29:** <http://www.nga.gov.au/Monetjapan/Detail.cfm?WorkIDw1280>
- Resim 4.30:** Sérullaz, Maurice, **Empresyonizm Sanat Ansiklopedisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991, s. 128.

- Sayfa 121 Resim 4.31:** http://img.over-blog-kiwi.com/0/84/24/76/20170531/ob_25e3c0_germinal-portrait-de-zola.jpg
- Resim 4.32:** Gombrich, E. H., **Sanatın Öyküsü**, Remzi Kitabevi, Çin, 2011, s. 521.
- Sayfa 122 Resim 4.34:** Gombrich, E. H., **Sanatın Öyküsü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 542.
- Resim 4.36:** Sérullaz, Maurice, **Empresyonizm Sanat Ansiklopedisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991, s. 179.
- Sayfa 123 Resim 4.37:** http://www.fowler.ucla.edu/exhibitions/allan_desouza
- Resim 4.38, 39:** Schapiro Meyer, **Van Gogh**, Libres of Congress Cataloging in Pubcatto, Date, Japonya, 1983, s. 102, 79.
- Sayfa 124 Resim 4.40:** Gombrich, E. H., **Sanatın Öyküsü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 573.
- Resim 4.41:** http://www.home.us.moe.edu.sg/whitenoise/images/F_C_E/Picasso/P_Ambroise-Volland10.jpg
- Sayfa 125 Etkinlik:** Turani, Adnan, **Dünya Sanat Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012, s. 588, 591.
- Resim 4.42:** http://www.leninimports.com/pablo_picasso_gallery_young_acrobat_glarge_24a_large.jpg
- Sayfa 126 Resim 4.44:** <https://www.guggenheim.org/artwork/672>
- Resim 4.45:** <http://www.artic.edu/aic/collections/artwork/8624>
- Resim 4.46:** Yayinevi arşivinden alınmıştır.
- Sayfa 127 Resim 4.47:** Cassou, Jean, **Sembolizm Sanat Ansiklopedisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994, s. 27.
- Sayfa 128 Resim 4.52, 54:** Gombrich, E. H., **Sanatın Öyküsü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 582, 603.
- Sayfa 129 Resim 4.55:** https://wanford.com/media/catalog/product/cache/1/image/1049x/17f82f742ffe127f42dca9de82fb58b1/s/a/sacred-fish-1919_painter-giorgio-de-chirico.jpg
- Sayfa 130 Etkinlik:** Passeron, René, **Sürrealizm Sanat Ansiklopedisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990, s. 78.
- Sayfa 131 Resim 4.57:** Neret Gilles, **Salvador Dali I**, Benedikt Tashan Verlag, Germany, 1994, s. 291.
- Resim 4.58:** Neret, Gilles, **Salvador Dali I**, Benedikt Tashan Verlag, Germany, 1994, s. 282.
- Sayfa 141 Çizim 5.1: Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı**, ed.: Mehmet Önder, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1993, s. 14.
- Fotoğraf 5.2: Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı**, ed.: Mehmet Önder, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1993, s. 20.
- Sayfa 142 Etkinlik: Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı**, ed.: Mehmet Önder, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1993, s. 49.
- Fotoğraf 5.4:** Aslanapa, Oktay, **Türk Sanatı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 6.
- Sayfa 143 Fotoğraf 5.5:** Başkan, Seyfi, **Başlangıcından Cumhuriyet Dönemi'ne Kadar Türklerde Resim**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2009, s. 18.
- Fotoğraf 5.6, 7: Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı**, ed.: Mehmet Önder, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1993, s. 23, 19.
- Etkinlik: Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı**, ed.: Mehmet Önder, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1993, s. 24.
- Sayfa 144 Motivasyon:** Yayinevi arşivinden alınmıştır.

- Sayfa 146 Fotoğraf 5.10:** Başkan, Seyfi, **Başlangıcından Cumhuriyet Dönemi'ne Kadar Türklerde Resim**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2009, s. 28.
Etkinlik: Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı, ed.: Mehmet Önder, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1993, s. 32, 63.
- Sayfa 147 Motivasyon:** <http://blog.milliyet.com.tr> (05.11.2012)
- Sayfa 148 Etkinlik:** Aslanapa, Oktay, **Türk Sanatı El Kitabı**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 21
- Sayfa 149 Fotoğraf 5.14:** Aslanapa, Oktay, **Türk Sanatı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 14.
Fotoğraf 5.15: Aslanapa, Oktay, **Türk Sanatı El Kitabı**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 23.
Fotoğraf 5.16: Akalın, Şükrü, Halûk, **Binyıl Önce Binyıl Sonra Kâşgarlı Mahmud ve Divanû Lugatî't-Türk**, Türk Dil Kurum Yayınları, Ankara, 2008, s. 86.
Fotoğraf 5.17: Aslanapa, Oktay, **Türk Sanatı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 17.
- Sayfa 156 Plan 6.1: Islam Art and Architecture**, ed.: Markus Hattsetein, Peter Delius, Könemann, Berlin, 2000, s. 45.
Plan 6.2: Islam Art and Architecture, ed.: Markus Hattsetein, Peter Delius, Könemann, Berlin, 2000, s. 104.
- Sayfa 157 Plan 6.3: Islam Art and Architecture**, ed.: Markus Hattsetein, Peter Delius, Könemann, Berlin, 2000, s. 220.
- Sayfa 158 Plan 6.4:** Aslanapa, Oktay, **Türk Sanatı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 28.
- Sayfa 159 Plan 6.5:** Aslanapa, Oktay, **Türk Sanatı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 28.
Plan 6.6: Aslanapa, Oktay, **Türk Sanatı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 45.
- Sayfa 161 Plan 6.7:** Aslanapa, Oktay, **Türk Sanatı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 119.
- Sayfa 162 Plan 6.8:** Aslanapa, Oktay, **Türk Sanatı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 132.
- Sayfa 163 Plan 6.9, 10:** Aslanapa, Oktay, **Osmanlı Devri Mimarisi**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 4, 32.
Plan 6.11: Aslanapa, Oktay, **Osmanlı Devri Mimarisi**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 30.
- Sayfa 164 Plan 6.12:** Aslanapa, Oktay, **Osmanlı Devri Mimarisi**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 76.
- Sayfa 165 Plan 6.13:** Aslanapa, Oktay, **Osmanlı Devri Mimarisi**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 223.
Plan 6.14: Aslanapa, Oktay, **Türk Sanatı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 263.
- Sayfa 166 Plan 6.15:** Aslanapa, Oktay, **Osmanlı Devri Mimarisi**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 375.
- Sayfa 168 Çizim 6.1:** Aslanapa Oktay, **Türk Sanatı El Kitabı**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 31.
- Sayfa 170 Plan 6.16:** Aslanapa Oktay, **Türk Sanatı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 160.
- Sayfa 175 Plan 6.17:** Kuban, Doğan, **Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 168.
- Sayfa 176 Plan 6.18:** <http://www.eba.gov.tr/gorsel/bak/30897>
- Sayfa 179 Etkinlik:** Yayınevi arşivinden alınmıştır.
- Sayfa 180 Plan 6.19:** Aslanapa Oktay, **Türk Sanatı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 87.
- Sayfa 181 Plan 6.20: Islam Art and Architecture**, ed.: Markus Hattsetein, Peter Delius, Könemann, Berlin, 2000, s. 75.
- Sayfa 182 Fotoğraf 6.55: Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı**, ed.: Mehmet Önder ve diğerleri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1993, s. 286.

- Sayfa 184 Plan 6.21: The Topkapı Place**, İlhan Akşit Kültür ve Turizm Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 17.
Fotoğraf 6.60: Topkapı Sarayı, Akbank Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s. 219.
- Sayfa 203 7. Ünite kapak fotoğrafı: Türkiye'nin Şaheserleri**, haz.: Mehmet Özel, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s. 373.
- Sayfa 204 Motivasyon: Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı**, ed.: Mehmet Önder ve diğerleri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1993, s. 314, 316.
- Sayfa 205 Fotoğraf 7.1: Aslanapa Oktay, Türk Sanatı El Kitabı**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 10.
- Sayfa 206 Etkinlik: Türk - İslam Eserleri Müzesi**, Akbank Kültür ve Sanat Dizisi, İstanbul, 2002, s. 145, 146.
Fotoğraf 7.2: Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı, ed.: Mehmet Önder ve diğerleri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1993, s. 318.
Fotoğraf 7.3: Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı, ed.: Mehmet Önder ve diğerleri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1993, s. 318.
Fotoğraf 7.4: Deniz, Bekir, Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, s. 262.
- Sayfa 207 Fotoğraf 7.5: Türkiye'nin Şaheserleri**, haz.: Mehmet Özel, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s. 5.
Etkinlik: Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı, ed.: Mehmet Önder ve diğerleri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1993, s. 321.
- Sayfa 208 Fotoğraf 7.7, 8: Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı**, ed.: Mehmet Önder ve diğerleri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1993, s. 286.
- Sayfa 209 Fotoğraf 7.11: Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı**, ed.: Mehmet Önder ve diğerleri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1993, s. 162.
- Sayfa 212 Fotoğraf 7.21: Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı**, ed.: Mehmet Önder ve diğerleri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1993, s. 287.
Fotoğraf 7.22, 25: Türk - İslam Eserleri Müzesi, Akbank Kültür ve Sanat Dizisi, İstanbul, 2002, s. 244, 332.
Fotoğraf 7.23, 24: Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı, ed.: Mehmet Önder ve diğerleri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1993, s. 294, 295.
- Sayfa 213 Resim 7.1: Atabek, Ömer Faruk, Türk İslam Süsleme Sanatları**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2000, s. 46.
- Sayfa 214 Resim 7.2: Islam Art and Architecture**, ed.: Markus Hattsetein, Peter Delius, Könemann, Berlin, 2000, s. 57.
Resim 7.3: Padişahın Portresi, Tesaviri Âli Osman, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s. 82.
- Sayfa 215 Resim 7.4: Padişahın Portresi, Tesaviri Âli Osman**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s. 81.
Resim 7.5: And, Metin, Osmanlı Tasvir Sanatları: Minyatür, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2004, s. 183.
Resim 7.6: Ottoman Empire İn Miniatures, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1988, s. 101.
- Sayfa 216 Resim 7.7: Türkiye'nin Şaheserleri**, haz.: Mehmet Özel, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s. 301.
Resim 7.8: Ottoman Empire İn Miniatures, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1988, s. 135.

Sayfa 220 Fotoğraf 7.33: Türkiye'nin Şaheserleri, haz.: Mehmet Özel, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s. 373.

Fotoğraf 7.34: Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı, ed.: Mehmet Önder ve diğerleri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1993, s. 22.

Sayfa 228 Resim 8.1: Başkan, Seyfi, **Başlangıcından Cumhuriyet Dönemi'ne Kadar Türklerde Resim**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2009, s. X - XII.

Sayfa 229 Resim 8.2: Başkan, Seyfi, **Başlangıcından Cumhuriyet Dönemi'ne Kadar Türklerde Resim**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2009, s. 188.

Resim 8.3: Giray, Kıymet, **Türkiye İş Bankası Resim Koleksiyonu**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s. 369.

Sayfa 230 Resim 8.4, 5: Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, Tarihsiz, s. 62, 61.

Sayfa 231 Resim 8.6, 7, 8: Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, Tarihsiz, s. 67, 63, 70.

Sayfa 232 Resim 8.9, 10: Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, Tarihsiz, s. 81, 82.

Sayfa 233 Resim 8.11: Plastik Sanatlar Dergisi, Antik Sanat Eserleri Tic. Ltd. Ş. S 3, İstanbul, 2003, s. 55.

Resim 8.12, 13: Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, Tarihsiz, s. 100, 98.

Sayfa 234 Resim 8.14: <https://feedyeti.com/hashtag.php?q=Nurullah%20Berk>

Resim 8.15, 16: Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, Tarihsiz, s. 86, 120.

Sayfa 235 Resim 8.17, 18: Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, Tarihsiz, s. 87, 88.

Sayfa 236 Resim 8.19, 20: Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, Tarihsiz, s. 95, 90.

Sayfa 237 Resim 8.21, 22: Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, Tarihsiz, s. 122.

Sayfa 238 Resim 8.23: Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, Tarihsiz, s. 118.

Resim 8.24: Giray, Kıymet, **Türkiye İş Bankası Resim Koleksiyonu**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s. 373.

Sayfa 239 Resim 8.25: Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, Tarihsiz, s. 128.

Resim 8.26: Giray, Kıymet, **Türkiye İş Bankası Resim Koleksiyonu**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s. 487.

Resim 8.27, 28: Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, Tarihsiz, s. 123, 141.

Sayfa 240 Resim 8.29: Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, Tarihsiz, s. 124.

Resim 8.30: Giray, Kıymet, **Türkiye İş Bankası Resim Koleksiyonu**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s. 187.